تارىم

5

1988

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى
www.uyghurkitap.com

مەرھۇم ئابدۇكېرىم خوجا ھاياتىدىن كۆرۈنۈشلەر

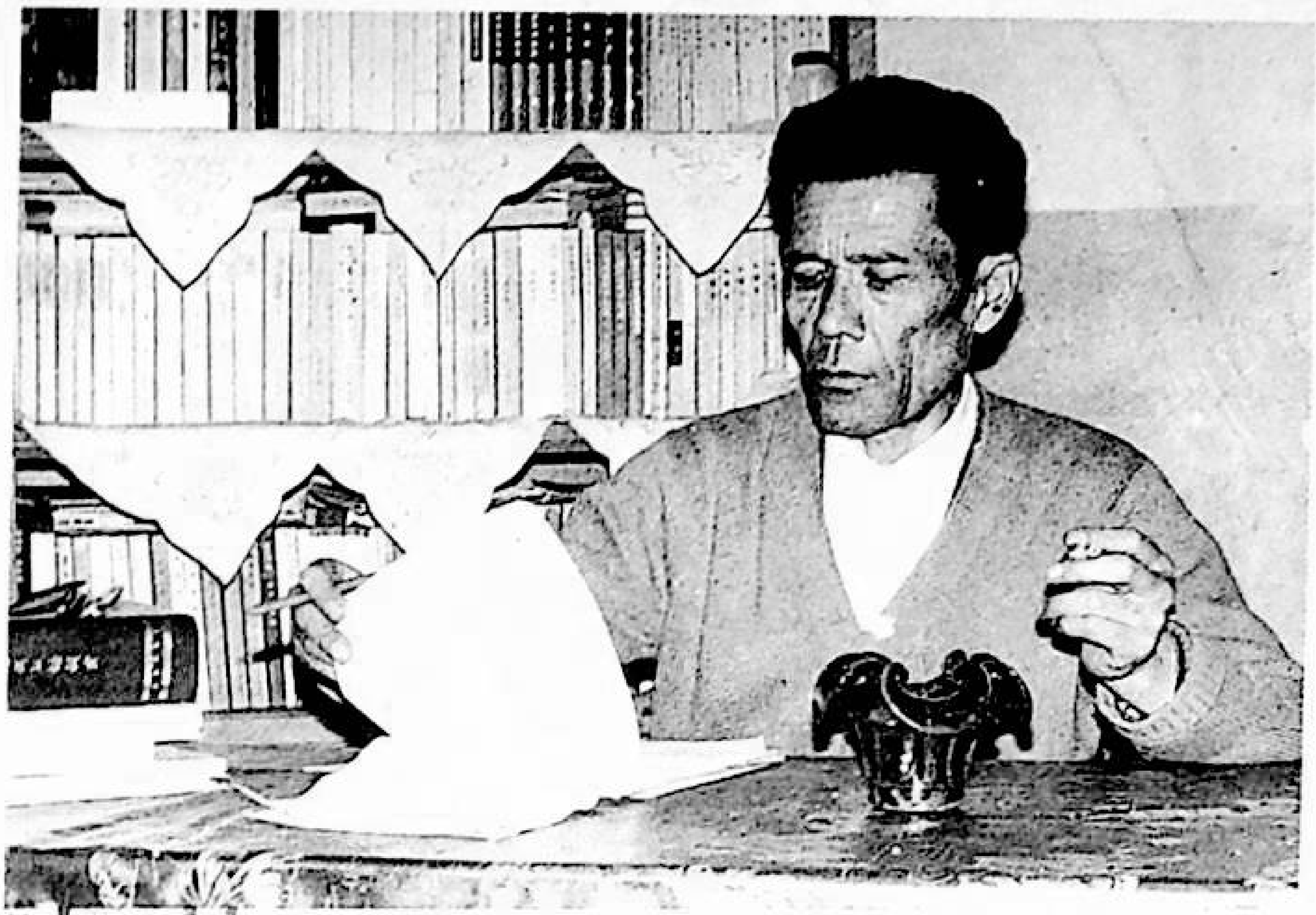

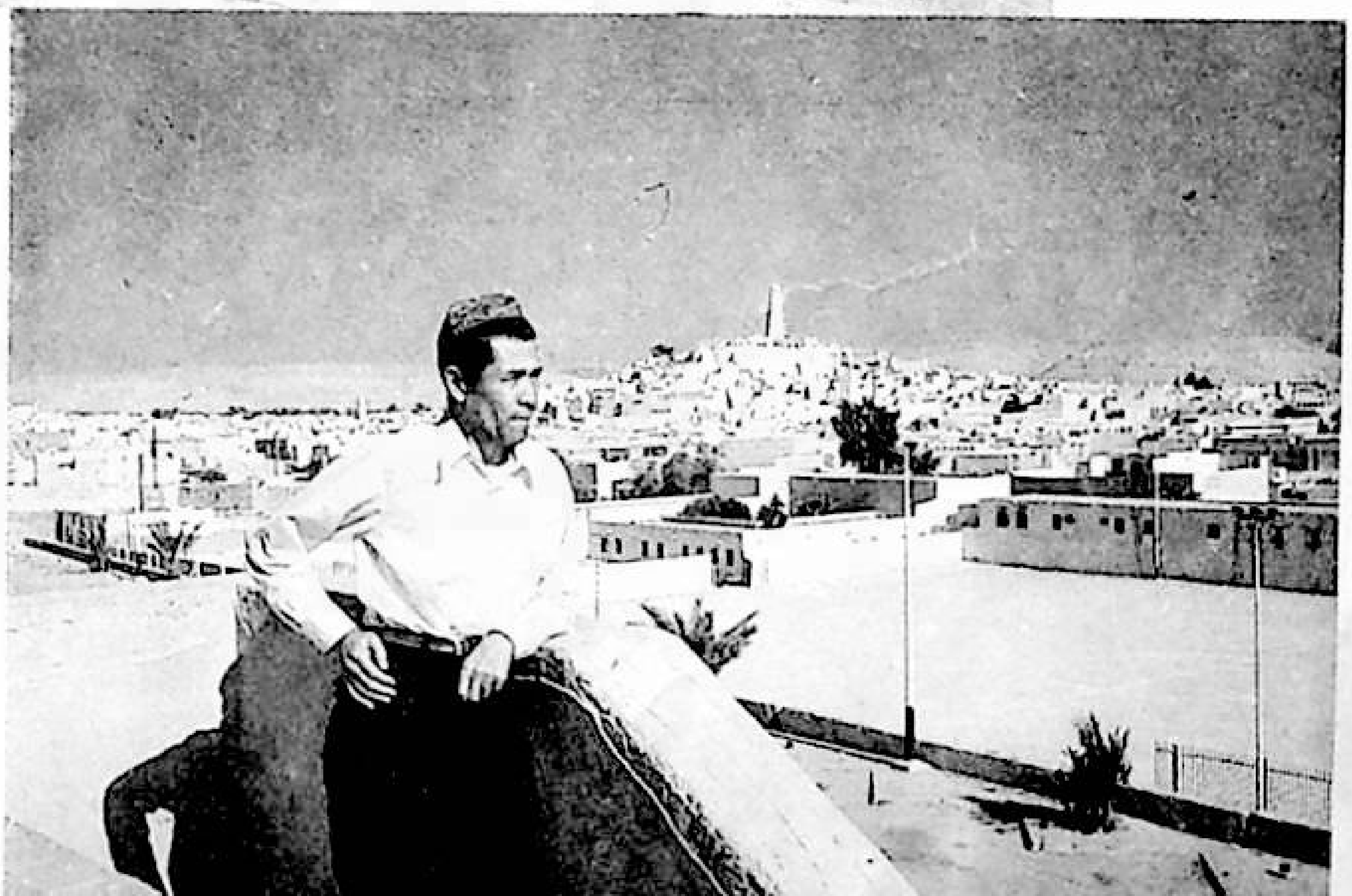

تارىم

(ئايلىق ئەدەبىي ژورنال)

TARIM

5

1988

38-يىل نەشرى

«تارىم مۇكاپاتى» پائالىيىتى ئۆتكۈزۈش توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش

ژۇرنىلىمىز دۆلەت قۇرۇلغانلىقىنىڭ 40 يىللىق بايرىمىنى ئەدەبىي ئىجادىيەتنىڭ ئەڭ سۈپەتلىك مېۋىلىرى بىلەن كۈتۈۋېلىش يۈزىسىدىن «تارىم مۇكاپىتى» پائالىيىتى ئۆتكۈزۈشنى قارار قىلدى. بۇ قېتىمقى پائالىيەتكە قاتناشقان يازغۇچى، شائىرلاردىن دەۋر روھىنى چىڭ ئىگىلەپ، رېئال تۇرمۇشقا سەممىي مۇئامىلىدە بولۇپ، يېڭى ئۇسلۇبقا ئىگە نادىر ئەسەرلەرنى يارىتىش تەلەپ قىلىنىدۇ. مۇكاپاتلىنىدىغان ئەسەرلەر ژۇرنىلىمىزنىڭ 1988 - يىللىق 1 - سانىدىن 1989 - يىللىق 6 - سانىغىچە بولغان ھەرقايسى سانلىرىدا ئېلان قىلىنغان پوۋېست، ھېكايە، ئەدەبىي ئاخبارات، ئوچېرك ۋە شېئىرلار ئىچىدىن تاللىنىدۇ. مۇكاپاتلىنىدىغان ئەسەرلەرنى تاللاش. باھالاش جەريانىدا كەڭ كىتابخانلارنىڭ پىكرى ئېلىنىپ، پايدىلىنىش ماتېرىيالى قىلىنىدۇ. ئاخىرىدا مەخسۇس قۇرۇلغان باھالاش گۇرۇپپىسى بېكىتىدۇ.

«تارىم مۇكاپىتى» غا ئېرىشىدىغان ئەسەرلەرنىڭ تۈرى، سانى تۆۋەندىكىچە:

پوۋېست، ھېكايە بەش پارچە:

1 - دەرىجىلىكى ئىككى پارچە.

2 - دەرىجىلىكى ئۈچ پارچە.

ئەدەبىي ئاخبارات، ئوچېرك بەش پارچە:

1 - دەرىجىلىكى ئىككى پارچە:

2 - دەرىجىلىكى ئۈچ پارچە.

شېئىر تۆت پارچە:

1 - دەرىجىلىكى بىر پارچە.

2 - دەرىجىلىكى ئۈچ پارچە.

تەھرىر بۆلۈمىمىزگە «تارىم مۇكاپاتى» پائالىيىتىگە قاتناشتۇرۇلىدىغان ئەسەرلەرنى ئەۋەتكەندە، كونۋېرتنىڭ ئۈستىگە ھەم ئەسەرگە «دۆلىتىمىز قۇرۇلغانلىقىنىڭ 40 يىللىقىغا سوۋغا قىلىنغان ئەسەر» دەپ ئەسكەرتىپ قويۇلۇشى لازىم.

بىز ئاپتورلىرىمىزنىڭ «تارىم مۇكاپاتى» پائالىيىتىگە تەشەببۇسكارلىق بىلەن قاتنىشىش ئارقىلىق دۆلىتىمىز قۇرۇلغانلىقىنىڭ 40 يىللىقىنى ئۆزلىرىنىڭ بىر - بىرىدىن ئېسىل يېڭى ئىجادىيەت مېۋىلىرى بىلەن تەبرىكلەيدىغانلىقىغا ئىشىنىمىز. مۇۋەپپەقىيەت ۋە شان - شەرەپ تىرىشىپ ئىزدەنگۈچىلەرگە مەنسۇپ!

«تارىم» ژۇرنىلى تەھرىر بۆلۈمى.

باش مۇھەررىر: ئابلىمىت سادىق.
مۇئاۋىن باش مۇھەررىر: ئەخەت تۇردى، قاھار جېلىل.

تەھرىر ھەيئەت ئەزالىرى (ئېلىپبە تەرتىپى بويىچە):
ئابدۇشۈكۈر تۇردى، ئابلىمىت سادىق، ئابلىز نازىرى، ئابلەت ئۆمەر، ئەخەت تۇردى، ئەلقەم ئەختەم، تېيىپجان ئېلىيوپ، غوپۇرجان بۇرھانوف، قاھار جېلىل، قەييۇم تۇردى، مۇھەممەت شاۋۇدۇن، ئىمىن تۇرسۇن، ياسىن خۇدابەردى.

ئابدۇكېرىم ھاشىم

لېۋىرنىڭ چىغلىرى

(ھېكايە)

1

كۈز ئېيى — مولچىلىق ئېيى. لېۋىر سۇپۇرگىمۇ بۇ باياشادچىلىقتىن چەتتە قالمىدى. ئېكىنچىلىكىدىن ئالغان دارامىتىنىڭ سىرتىدا، يار لېۋىدىكى يەتتە مو يەتتە پۇڭ چىغلىقىدىن 105 باغ سەرخىل چىغ ئورۇۋالدى ...

لېۋىر سۇپۇرگە بۈگۈنمۇ ئېتىز ئايلىنىپ چىغلىقىغا كەلدى-دە، باغلاپ بېسىپ قويغان چىغلىرىغا بىر ھازاغىچە زوقلىنىپ خىيال بىلەن تاماكا ئورىدى. تاماكىسىنىمۇ چېكىپ بولدى. لېكىن، ئايىغى مىخلىنىپ قالغاندەك ئورنىدىن ھېچ مىدىراي دېمەيتتى. خىياللىرىمۇ بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى ئۇلىنىپ كېتىۋەردى. خىيال ئىچىدە ئوتتۇندەك يىرىك، تۆگە تاپىنىدەك كەڭ قوللىرى بىلەن قاغا چاڭگىلىدەك بولۇپ ئۆسۈپ كەتكەن قاپقارا يىرىك ساقاللىرىنى ھەدەپ سىيپايتتى...

ئۇ، بېشىغا ئاق، قايرىما كىگىز قالپاق كىيگەنىدى. پاكار، دىقماق گەۋدى-

سىگە ياراشمىغان كېلەڭسىز، ئالدى ئوچۇق كۆك كۆڭلىكىنىڭ ئۈستىدىن توم قىلىپ قارا پوتا باغلىۋالغانىدى، ئۇچىسىدىكى ئۆڭۈپ، توپىغا مىلىنىپ كەتكەن تېرىكا ئىشتان، پۇتىدىكى ئاقىرىپ كەتكەن ئۆتۈك بۇ ئادەمنى ناھايىتى كۆرۈمسىز، ئۆزىنى تۈزەشتۈرۈشنى بىلمەيدىغان بوشاڭ قىلىپ كۆرسىتەتتى.

لېۋىر سۇپۇرگە «قوغۇنچى» كەنتىدىكى نامراتلىقتىن قۇتۇلغان ئائىلىنىڭ بىرى. ئىلگىرى تىكەندەك يالغۇز جېنىنى جان ئېتەلمەي يۈرگەن بۇ بويتاق ئادەمنى مەھەللىدىكى جىمى دېھقان كارغا كەلمەس بىر نەرسە دەپ كۆزگە ئىلمايتتى. ھەتتا خوتۇنلار جېنىدا ئۇنىڭ بىلەن بەسلەشكەن، ھەممىسىدە لېۋىر سۇپۇرگە كۈلكىگە قالغانىدى. لېكىن، لېۋىر سۇپۇرگىدە ئويغانغان بىر خىل شىرىن ئوي پاكار، دىقماق بېجىرىم گەۋدىسىدە تەپچىپ تۇرغان قارا كۈچىنى ئىشقا سالدى. ئۇ تىرىشتى، تىرماشتى، مال بوردىدى، ئوغۇت ئېلىپ ئېتىزغا چاچتى، تاغدىن تىراكتور بىلەن قوي قىغى ئەكەلدۈردى. ئىككىنچى يىلى ئۇ ھەممىنى ھەيران قالدۇرۇپ مو بېشىغا 637 جىڭ بۇغداي ئېلىپ، داڭ چىقىرىۋەتتى. يالغۇز جېنىدا ھەممىگە ئىگە بولدى. بىراق، ئۇ بىرلا نەرسىگە ئىگە بولالماي كەلدى. ئۇ بولسىمۇ، ئۆيىدىكى تۇزغاق ياستۇقىغا بىللە باش قويۇدىغان بىرەر «ئوت كۆمگۈچىسى»نىڭ يوقلۇقى ئىدى. ئاتىسى رەھمەتلىك ئېلىپ بەرگەن مەرھۇمەسىدىن بالا يۈزى كۆرمەيلا جۇدا بولغان. كېيىن ئۇنى يىلسايىن نەس باستى، كۆڭۈل غەشلىكى بىلەن ئۆتكەن بويتاق كۈنلىرى ئېقىن سۇدەك ئېقىپ ئۆتۈۋەردى. ئۇنىڭ ئۆزىگە ئايدىڭ بولمىسىمۇ، مانا ئەمدى جاھان ئۆزگىرىپ تاپاۋەتكە يول قويۇلدى، ئۇ ئۆزىمۇ سەزمىگەن ھالدا بۇ ئىشقا بېشىچە كىرىپ كەتتى. قىزىق، شۇنچە بايلىق، شۇنچە ئەجرى - كۈچ بىلەن مەھەللىدىكى بىرەر تۇل خوتۇنغا، بىرەر ياغلىق چىگكەن ئاجىزەگە تەڭ كېلەلمەسلىكى نېمىدىن؟ ئۇ قولى پۇل كۆرگەندىن كېيىن، مەھەللىدىكى تۇل خوتۇن، يېتىم ئوغۇللارنى يوقلىدى، يوقلىغاندىمۇ ئوغۇل بالىدەك مەردلىك بىلەن يوقلىدى. شۇ قاتاردا تۇل ئايال خانىپايىمنىمۇ ئاتىغىنىنى ئايىمىغانىدى، خانىپايىم ئېرى باقىئاخۇن ئالەمدىن ئۆتۈپ، تۆت تام ئىچىدە تۆت بالا بىلەن ئىسسىق جېنىلا قالغان ئايال ئىدى. شۇنداق تۇرۇقلۇق ئۇ، يەنە تالاغا چىقسا ئەر بولۇپ، ئۆيىگە كىرسە ئايال بولۇپ، بالىلىرىنى شۇنچىلىك قاتارغا قاتقان مۇشۇ كۈنگىچە ئاز جاپا چەكتىمۇ؟ بەخت - پېشانىسى، زامان ئۆزگىرىپ كۆڭلىكىمۇ تىزىدىن ئاشتى، ئەلۋەتتە بۇنىڭدا لېۋىرنىڭ ھەسسىسىمۇ يوق ئەمەس. بۇ ئىش مۇنداق بولغانىدى: بۇلتۇر مو بېشىغا 637 جىڭ ئالغان مولچىلىق يىلى ئېشىنچا ئاشلىقىدىن نامرات ئائىلىلەرگە 1500 جىڭ بەرگەندە، خانىپايىمغا 500 جىڭ بەردى، مال بورداپ تاپقان 3 مىڭ 200 سومنى تۇرمۇش قىيىنچىلىقى بارلارغا بۆلۈپ بەرگەندە، خانىپايىمغىمۇ مىڭ سومغا يېقىن پۇلنى نەقلا قولىغا تۇتقۇزغانىدى. لېۋىر سۇپۇرگە بەرگەن بۇ پۇللار بىلەن خانىپايىمنىڭ سۆزمەن، مەمەدان ئوغلى يۈسۈپ توكۇلاڭ ئەپكەشتە مال كۆتۈرۈپ ساتىدىغان خۇلاگزىچىلىقنى تاشلاپ، ھازىرقى

يېڭى دۇكىنىنى ئېچىپ ئۇقتىنى ماڭدۇرۇۋالغانىدى. كېيىن ئۇ قانات - قۇيرۇقىنى تۈزەپ، ئۆيلىنىشىمۇ ئالدى. بىراق، كېلىن ئاغىچا هازازۇلراق چىقىپ قالدى، خانىشايىممۇ بۇنىڭغا هېچقانداق تەتۈرلۈك قىلمىدى، شۇنداق قىلىپ ئۆي - ئوچاقلىق بولۇپ كەتكەن يۇسۇپ توكۇلاك مەھەللىنىڭ يۇقىرىسىدىن جايلىق يەر ئېلىپ، ئۆي ئايرىپ چىقىپ كەتتى.

لېۋىر سۇپۇرگىنىڭ ياردەم پۇلى بىلەن يۇسۇپ توكۇلاك شۇنداق كۆتۈرۈلۈپ كەتتى، شۇنىڭ بىلەن گېپىمۇ چىقتى. لېۋىرنىڭ ئازراق پۇل ياردەم قىلغىنىنى هېچگەپ ئەمەس ئىدى، يامان بولغىنى: ئۇ، لېۋىر سۇپۇرگىنىڭ خالىس كۆڭلىنى چۈشەنمىدى، ئۇنىڭدىن گۇمان قىلدى. بۇ ئىشقا بىر مەھەللىلىك قۇربانمۇ ئارىلىشىپ كۆردى، ئەمما يۇسۇپنى ئەيۋاشقا كەلتۈرەلمىدى. ئۆز - ئۆزىدىن خۇدۇكسىنغان يۇسۇپ توكۇلاك گەپنى ئۈزۈۋەتتى:

— لېۋىر سۇپۇرگە بوسۇغىمىزغا يولۇغۇچى بولمىسۇن، — دېدى.

بۇ گەپ لېۋىر سۇپۇرگىنىڭ قۇلىقىغا يېتىش بىلەن ئىش تېخىمۇ چوڭايدى.

— مەن پۇلنى غەرەزسىز بەردىم، — دېدى لېۋىر سۇپۇرگە، — يۇسۇپجان ئاپىسىنى ئۇكىلىرى بىلەن تاشلاپ ئايرىم ئۆي تۇتۇۋاپتۇ، ئۇنىڭغا دەك، ئەل قاتارى ياردىمىمنى ئايىمىدىم، مانا شۇ...

يۇسۇپ توكۇلاك بۇ گەپكىمۇ ئۆكتە قوپتى:

— ياق، بۇ ئۇنىڭ باهانىسى، — يۇسۇپ توكۇلاك كۆزىنىڭ پاختىسىنى چىقىرىپ قۇربانغا ۋارقىرىدى، — سۇپۇرگە نەدىكى گەپلەر بىلەن ئاغزىنى تاتلىق قىلىپ يۈرمىسۇن، ئاپامنۇ نەۋرە كۆرگەندە ئۇنداق ئويدا بولاتتىمۇ؟ ئۇكىلىرىم ئەر يەتتى، سەت - تە...

— غەرەز ئۇقتىن ئۇكا، — دېدى قۇربان ئۇنى يۇمشاتماقچى بولۇپ، — لېۋىر سەن دېگەن بۇ ئىشلاردىن ئېغىز ئاچقىنى يوق، ئاپاك خانىشايىمنىڭمۇ بۇ توغرىلىق خەۋىرى يوق. لېۋىرنىڭ ئۆيۈڭلەرگە قىلغان ئىلگىرىكى ياردىمى ئازمىدى، ئەمدى بۈگۈنكى كۈنلۈكتە يوق يەردىن پۇتاق چىقىرىپ، ئۇنىڭدىن يۈز ئۆرۈمەكچى بولۇۋاتىسەن - ھە. قورقما، ئۇ سېنىڭدىن قەرزىنى قىستاپ تۇرۇۋالىدىغان ئەر ئەمەس، لېۋىرنى خانىشايىمغا سايە قىلغىنىمىزمۇ يوق. كونىلاردا: «بالىنىڭ تۇل ئاپىسىنىڭ ئەرگە تېگىش - تەگمەسلىكى هەققىدە سوراپ تۇرۇشى ساۋابلىق ئىش» دەپ ئېيتىشىدۇ. مانا سەن هېچنېمىدىن - هېچنېمە يوق تەتۈرلۈك قىلىۋاتىسەن.

— بولدى، جاهاندا ئادەم تېپىلمىغاندەك، قاسىمقى ئېرىمەيدىغان ئاشۇ لېۋىر سۇپۇرگە بوسۇغامنى ئاتلايتتىمۇ، — تېخىمۇ كۆكىرىپ ۋارقىرىدى يۇسۇپ توكۇلاك، — شۇنداق ساۋابنىڭ ئانىسىغا مىڭ لەنەت! بولدى ئەمدى، ئاپامغا ئېيتىپ قويۇڭلار، قېرىغاندا مېنىڭ يۈزۈمنى يەرگە ئۇرۇپ يۈرمىسۇن، ئەمدى نەۋرىلىرىنى باقسىمۇ يېتىپ ئاشىدۇ.

كېيىن قۇربان بۇ گەپنى لېۋىر سۇپۇرگىگە ئېقىتماي - تېمىتماي يەتكۈزۈپ كەلدى. لېۋىر سۇپۇرگە قۇربانغا بەكمۇ كايىپ كەتتى:

— نېمە قىلغىنىنىڭ بۇ؟ مېنىڭ قىلچە ئۇنداق نىيىتىم يوق، هازىرچە مېنىڭ بويتاقلىقىم ياخشىدەك تۇرىدۇ. يۇسۇپجاننىڭ

كۆڭلىنى رەنجىتمەي قويۇپسەن - دە، ئاپلا ...
شۇنىڭ بىلەن لېۋىر سۈپۈرگىنىڭ بويتاق كۈنلىرى ئۆتتۈۋەردى، ئۆتتۈۋەردى ...

لېۋىر سۈپۈرگە ئېتىز قىرىدا تۇرۇۋېلىپ، ئانچە چوڭ بولمىغان چىغلىقنىغا قاراپ ئەنە شۇنداق ئۇزاقتىن-ئۇزاق خىياللارنى سۈردى. خىيالدىن بېشىنى كۆتۈرۈپ يىراق - يىراقلارغا كۆز تىكتى. كۆز پەسلى يېتىپ كېلىپ، ئېكىنزلار سارغايغان بولسىمۇ، لېكىن تەبىئەت، كەڭ سېخىيزېمىن تېخىچىلا ئۆز يېشىللىقىنى يوقاتمىغانىدى. چىغلىق ئېكىنزىنىڭ ئوتتۇرىسىغا دۆۋىلەنگەن باغ - باغ چىغلار ئۇنىڭ مەسلىكىنى كەلتۈردى. نېرىقى دەريا قىرغاقلىرىغا نەزەرىنى ئاغدۇردى. ئۆز زامانىسىدا ئۇ يەرلەر كۆز يەتكۈسىز بولۇپ كۆرۈنۈدىغان، ئاتلىقنى چۆكۈرۈدىغان چىغلىق ئىدى. ئۇ زامانلار لېۋىرنىڭ قىران چاغلىرى، مېھرىبان ئانىسىمۇ، يۇۋاش، كەمسۆز ئاتىسىمۇ بار ئىدى. قىش كۈنلىرى مەھەللە باللىرى بىلەن چىغلىققا كېلىپ توشقان قوغلايتتى، مۇشۇنداق كۆز كۈنلىرىدە بولسا، ھەرقايسى ئۆزى ھەيدەپ كەلگەن كالىلىرىنى قويۇۋېتىپ «چېكى تۇتەك ئويۇنى» غا كىرىشىپ كېتىشەتتى. لېۋىر بۇ ئويۇنغا بەكمۇ ئۇستا ئىدى. ئۇلار ئالدى بىلەن ئوشۇق ئېتىشاتتى، كىمنىڭ ئوشۇقى ئالچۇ چۈشسە، شۇ بىر تۇتام چىغنى ئۇتقان بولاتتى. لېۋىرنىڭ ئاتقان ئوشۇقى ئالچۇ چۈشۈپلا تۇراتتى. باللارنىڭ ياۋا كەندىر چىگىسى ئورنىغا بىر تۇتام-بىر تۇتامدىن بارماق ئارىسىغا قىستۇرۇۋالغان چىغلىرىنىڭ بىرىنىمۇ قويماي بىردەمدىلا ئۇتۇپ ئۆزىنىڭ قىلىۋالاتتى. ئۇتقان بۇ چىغلىرىنى كېيىن باللارغا تالاڭ قىلىپ بېرىۋېتەتتى ...

لېۋىرغا باللىق چاغلىرىنى ئەسلىتىدىغان ئۇ چىغلىقلار مانا ئەمدى يوق. چىغ شۇنداق ئەتىۋار بولۇپ كېتىۋاتىدىكىن، ھاي ... ھاي! ... قويۇۋەر زامان لېۋىرنىڭ ئاۋۇ كۆرەڭ قاشقىسىدەك تاراسلاپ ماڭىدىغان تۇرسا، چىغلىق تۇراتتىمۇ؟ خۇددى ئۆزىنىڭ ئۇتۇپ كەتكەن ياشلىق چاغلىرىدەك ھېچقانداق ئىز قالدۇرماي ئوگەپ كەتكەندەك تۇيۇلدى. شۇنچە پايانى يوق چىغلىقنىڭ يېرىمىنى دەريا چېقىپ بولدى، قالغىنىنى ئېتىز قىلىۋەتكەن. ئازلا قىسمىنى مەھەللىنىڭ ھاجىتى ئۈچۈن قالدۇرۇۋىدى، مەھەللىدىكىلەر يادا قويۇۋېتىپ ئارام بەرمىدى. قالغىنى، پەقەت مانا مۇشۇ دەمدە لېۋىر سۈپۈرگە زوق بىلەن كۆز تىكىپ تۇرغان يەتتە مو يەتتە پۈك يەردىكى ئۇنىڭغا تەۋە بولغان چىغلىق بولدى. بەر كىچىك بولغىنى بىلەن ھىممىتى چوڭ، نەچچە يىلدىن بېرى لېۋىر سۈپۈرگە مۇشۇ چىغلىرى بىلەن پۈتۈن مەھەللىنى رازى قىلىپ كېلىۋاتىدۇ، مەھەللىدىكىلەر، ھەتتا پادىچى باللارمۇ پادىلىرىنى بۇ چىغلىققا يېقىن يولاتمايدۇ. ئەگەر ئۇلار بۇ يەرگە ئۇياق دەسسەتسە، ئۆيدىكىلىرىدىن كۆك چىشۇق يەيدىغانلىقىنى، ئۆيدە، خامانلىرىدا سۈپۈرگىسىز قالىدىغانلىقىنى، شەھەرنىڭ ئۆرە باھادىكى سۈپۈرگىلىرىنى سېتىۋېلىشقا توغرا كېلىدىغانلىقىنى مەھەللىنىڭ ئۇششاق باللىرىمۇ ئوبدان چۈشىنىپ كەتكەن.

بۈگۈن ئۇ، بۇ يەرگە نېمە ئۈچۈن كەلگەنلىكىنى ئۆزىمۇ بىلمەيدۇ. ھازىر

ئۇنىڭ قولى بوشىغان، بوشىغاندىمۇ مەھەللىدىكىلەردىن بۇرۇن بوشىغانىدى. بۇغدىيىنى پاكىزە يىغىۋالدى، چىغلىرىنىمۇ ئورۇپ باغلىۋالدى. ئەمدى قىلىدىغان ئىشى يوق. لېكىن، بۇ چىغلىق ئۇنى ئۆزىگە تارتىپلا تۇردۇ، بۇنىڭ سەۋەبىمۇ يوق ئەمەس. بىر كۈنى ئۇ چىغلىقنىڭ بويىدا كېلىۋېتىپ، مەھەللىنىڭ ئاياللىرى بىلەن دوقۇرۇشۇپ قالدى. لېۋىر سۇپۇرگە ئۇلارنى كۆرۈپ مەڭدەپ قالدى. سەۋەبى، ئۇلارنىڭ ئارىسىدا خانئايىم بار ئىدى. ئۇنىڭ لىغىرلاپ تۇرغان بەدىنىگە چىپپىدە كەلگەن خان ئەتلەس كۆڭلىكى ئۇنى ئادەتتىكىدىن ناھايىتى ئۇز كۆرسىتىپ تۇراتتى. بىر جۈپ ئالتۇن چىشلىرىنى كۆرسىتىپ، يېنىدىكىلىرىنىڭ چاقچىقىغا قوشۇلۇپ كۈلۈشلىرى لېۋىر سۇپۇرگىنىڭ يۈرىكىگە بىر پارچە ئوت سالدى. لېۋىرنىڭ كۆزلىرى ھەممىدىن بۇرۇن خانئايىمنىڭ قىيىلىپ چۈشكەندەك تۇرغان بۇرنىغا چۈشتى. خانئايىمنىڭ يۈسۈپجانىنىڭكىگە ئوخشاپ كېتىدىغان يوغان، دۈگىلەك قارا كۆزلىرى بىلەن ئۆز كۆزى ئۇچرىشىپ قالغاندا، خانئايىم ئىنچىكە قارلىغاچ قۇيرۇقىدەك قاشلىرىنى ئۇچۇرۇپ چەتكە قارىۋالدى. ئۇ، لېۋىرنىڭ چەكچىيىپ قارىشىدىن بېزار بولدىمۇ ياكى يېنىدىكى ئاياللارنىڭ كۈلكە، چاقچىقىغا قېلىشتىن ئۆزىنى قاچۇردىمۇ ئەيتاۋۇر لېۋىر سۇپۇرگىنى ياراتمىغاندەك ئۇنىڭغا ئانچىۋالا قاراپ كەتمىدى، بۇنىڭ بىلەن لېۋىر سۇپۇرگىنىڭ ئۆزى بىر قىسما بولۇپ، ئۆزىنى يوقىتىپ قويدى، مەھەللە ئاياللىرىنى پاناھداپ تىنچلىق سوراشماقچى بولۇۋىدى، گېلى قۇرۇپ، ئاۋازى يىرتىلغان قەغەزدەك چىقىپ گېپى قولاشمىدى. ئۇ ئۆمرىدە ئايال جىنسىنى كۆرگەندىمۇ بۇنداق ھالەتتە بولمىغان، لېكىن بۈگۈن خانئايىمنى كۆرۈپ شۇنداق بولدى. لېۋىر تۇنجى ئايالىنى ئالغاندا ئاتىسى ئۆيلەپ قويغانىدى. خوتۇنىمۇ ناھايىتى ئىشچان، ئۆي ئىشلىرىغا ئىنتايىن چېۋەر چىقتى. بىراق، لېۋىر ئۇنىڭدىن بالا يۈزى كۆرمىدى، شۇنچىلىك ئارزۇ قىلسىمۇ بولمىدى. ئاتىسى، ئاپىسى ئۆلۈپ كېتىپ خېلى زامانلاردىن كېيىن، بۇ ئايالمۇ ئۆلۈپ كەتتى. رەھمەتتى كۆزىنى يۇمۇۋېتىپمۇ لېۋىرنىڭ تىكەندەك يالغۇز قېلىۋاتقىنىغا ھەسرەتلەندى ... شۇنىڭدىن كېيىن كۈنلەر ئاققان سۇدەك ئۆتۈپ كېتىۋەردى. مانا بۈگۈن پۈتۈن بويتاقلىق ھاياتىدا بولۇپ باقمىغانلا بىر ئالامەت كۆرۈلدى، يۈرىكىنى ئويناتقان بىر ئىللىق ھارارەت تەپتى، ياق، چاقماق چۈشكەندەك بىر كۈچلۈك يالقۇن مېڭىسىدىن كىرىپ، تاپىنىدىن چىقىپ كەتكەندەك بولدى. بۇ نېمىلىكتىن؟ ئۇ، بىلەلمىدى. لېۋىر سۇپۇرگە ئۆزىدىن ئاللىقاچان يىراقلاپ كەتكەن ئاياللارنىڭ ئارقىسىدىن قارىغىنىچە ئاستا پىچىرلىدى:

— چىرايلىق ئىكەن، ئاسماندىكى ئايدەك ئىكەن! ...

ئۇ ئارقىدىنلا ئۆزى دائىم ئاغزىدىن چۈشۈرمەيدىغان ھېلىقى بىر ناخشىغا ئاستا ئىڭشىدى:

ئايۋانىڭغا ۋاسا بولاي،
سارىيىڭغا پەنجىرە.
تەلپىكىڭگە قاما بولاي،
ئىشىكىڭگە زەنجىرە ...

لېۋىر سۇپۇرگە ناخشىنىڭ ئاخىرىدا

ئۇنىنى چىڭراق چىقىرىۋېتىپ، ئۆزىنىڭ بوغۇق ئاۋازىدىن ئۆزى چۆچۈدى. ئۇ شۇندىلا، ئۆزىنىڭ شېرىن خىياللارغا ئەسىر بولۇپ تېخىچە ئېتىز قىرىدا تۇرغانلىقىنى ئويلاپ ئۆزىچە ھىجىيىپ قويىدى.

— لېۋىركاۋۇي! نېمىگە شۇنچە خۇش بولۇپ كەتتىڭ؟ ناخشاڭ پەيزىغۇ؟ — نېرىدىكى قوناقلىق ياقىسىدىكى يولدا ئېشەك ھارۋىسىنى ھەيدەپ تەرلەپ-پىشىپ كېلىۋاتقان يۈسۈپنىڭ ۋارقىرىشى لېۋىر سۈپۈرگىنىڭ ناخشىسىنىڭ، شېرىن خىياللىرىنىڭ بېلىگە تەپتى، — نېمانداق ھېلىلا توپىدىن ئېچىۋالغاندەك بولۇپ كەتتىڭ، لېۋىركا؟ ھەممىلا يېرىڭ توپىغۇ، ساقىلىڭمۇ باغلىسا بىر سۈپۈرگە چىققۇدەك بولۇپ كېتىپتۇ. ھى... ھى...

يۈسۈپ ئۆز سۆزىگە ئۆزى مەززە قىلىپ كۈلدى.

— ھە، يۈسۈپجانمۇ سەن؟ بىلمەمەتىك، دېھقانىڭ رىسقى توپىدا ئىكەنلىكىنى! — دېدى لېۋىرمۇ كۈلۈپ قويۇپ، — بىلەمسەن، توپا دېھقانغا خالىغان ھەممە نەرسىسىنى بېرىدۇ. توپىمۇ كۆرگەنلا كىشىگە نېسىپ بولىۋەرمەيدۇ جۇمۇ. سەنچۇ؟ سالقىن دۇكاندا ئولتۇرۇپ تىيزا تاپمەن دېگىنىڭ بىلەن، سېنىڭ ئالقىنىڭمۇ ئاشۇ توپىغا مىلىنىپ چىققان تىيزىغا تېگىدۇ، ئۇقتۇڭمۇ؟!...

يۈسۈپ توكۇلاڭنىڭ بايىقى سۆزى لېۋىر سۈپۈرگىنىڭ خۇمارىنى قوزغىدى بولغاي، ئۇ يانچۇقىغا قول سېلىپ ئاقتۇرۇۋىدى، ئالقىنىغا سامان ئۇۋاقلىرى ئارىلاشقان ئۇششاق تاماكا قالدۇقلىرىدىن باشقا ھېچنەرسە چىقمىدى. ئۇ گەز باغلاپ يېرىلغان قېلىن كالىپۇكلىرىنى پۈرۈپ تۇرۇپ ئالقىنىدا تۇرغان بۇ نەرسىلەرنى كۈچ بىلەن پۈۋلىۋېتىپ، كۈندە كۆيگەن گەجگىسىنى تاتىلاپ قويىدى.

— ئەكەلگىن، — دېدى ئۇ، — ئالدى بىلەن موخۇركاڭدىن ئون تىيىنلىق بەرگىنە.

— گېلىمزە چەك، گېلىمزە...

— ياق، يۆتىلىپ كېتىمەن، موخۇركا چېكەي...

— يەنە نېمە ئالسەن؟ — ئالدىرىدى يۈسۈپ توكۇلاڭ ھارۋىدىكى خالتىدىن تاماكا ئۆلچەپ ئېلىۋېتىپ، — ھە، راست، بايام قايسى ناخشىغا غىڭشىۋېدىڭا لېۋىر ئاكا، ۋاھ، ئەجەب بەلەن غىڭشىدىڭ. ئىلگىرى ناخشا بىلەن خوشۇڭ يوق ئىدى، مانا ئەمدى ناخشا مەستانىسى بولۇپ كېتىپسىنا تېخى؟ ئۇنىڭدىن كۆرە، ئالدى بىلەن ئاۋۇ قاغا چاڭگىسىدەك بولۇپ كەتكەن ساقىلىڭنى بىر تۈزىگىنە...

لېۋىر يۈسۈپ توكۇلاڭغا تازا سىنىچىلاپ بىر قارىدى، ئۇنىڭ ئالدىدا ئورۇقلۇقىدىن بويۇنلىرى ساپاقتەك ئىنچىكە، پەقەت يوغان دۇگىلەك قارا كۆزلىرىلا پارقىراپ، چىرايىدىن قۇۋلۇق، ھىيلىگەرلىك چىقىپ تۇرىدىغان 20 ياشلار چامىسىدىكى بىر يىگىت تۇراتتى. ئۇ پارقىراق، قارا كۆك دىلۇندىن يېڭىچە تىكىلگەن كاستۇم-بۇرۇلكا، ئايىغىغا كەرىشناۋاي، ئېگىز پاشنىلىق شىبلىت كىيىگەنىدى. گەجگىسىگىچە قويۇۋەتكەن ئۇزۇن، قارا چاچلىرى ئۇنى تېخىمۇ ئاۋاق كۆرسىتىپ تۇراتتى. يۈسۈپ توكۇلاڭنى كۆرگەن لېۋىر سۈپۈرگىنىڭ كۆڭلىدە يەنە بايىنقى خىياللار ئويغاندى. ئۇ ئۆزىنىڭ كۆڭلىدە ئويلىغانلىرىنى گويا يۈسۈپ

توكۇلاك بىلىپ بولغانىدەك بويۇنلىرىغىچە شەلپەردەك قىزىرىپ، كېيىن ئاستا - ئاستا ئۆزىنى ئوڭشىۋالدى. ئۇ يۇسۇپ توكۇلاكنىڭ كىشىلەرنىڭ كىچىككىنە ئاجىزلىقىنى تېپىۋالسىلا كەچكىچە چۇقۇلاۋېرىپ ئارام بەرمەيدىغان مىجەزىنى ناھايىتى ئوبدان بىلەتتى، شۇڭا ئۇنىڭ بايىقى گېپىنى چالغىتماقچى بولدى.

— خوش، سەپەر نەگە يۇسۇپجان؟ ماللىرىڭنى ئېتىز ئارىلىتىپ ھەيدەپ كېتىپسەن - دە، ئېكىننىڭ ئالدىراش پەيتى ياخشى قىپسەن، — لېۋىر سۇپۇرگە گەپ ئارىلىقىدا ھارۋا ئىچىگە بويۇنداپ قارىدى، — ۋاھ، يۇسۇپجان، جاھاندىكى ھەممە نەرسىلەر بار ئىكەن بۇنىڭدا. تېزرەك ئاپارغىن، ھازىر ئېتىز - ئېرىقتىن قول سوۋۇتالمايۋاتقان دېھقانغا زۆرۈرى شۇ. ساڭىمۇ پايدىسى ئاجايىپ بولىدۇ، جۇمۇ...

— پايدا قوغلاشمىغانىنى سودىگەر بالىسى دېگىلى بولامدۇ، لېۋىركا، — دېدى يۇسۇپ توكۇلاك قول ياغلىقىدا پېشانىسىدىكى تەرنى سۈرتۈۋېتىپ، — بولمىسا سالقىن دۇكاندا پۇشقىقىمغا چاڭ قوندۇرماي ئالدىمغا كەلگەنلىگىلا سودا قىلىپ قويۇپ ئولتۇرماي، ئېتىزمۇ ئېتىز توپا كېچىپ، مۇنداق تونۇردەك ئىسسىقتا پېشانەمنى كۆيدۈرۈشكە ئاشىق دېۋەدىڭمۇ مېنى؟ مەھەللىنىڭ باشقا جازانىخور ئوقەتچىلىرىنىڭ ئالدىنى توغرا توسۇمىسام، ماللىرىنى ئالدىمدا سۇ قىلىۋېلىپ، مېنىڭكىنى كاسات قىلىدۇ ئۇلار.

لېۋىر سۇپۇرگە يۇسۇپ توكۇلاكنىڭ سۆزلىرىگە ئۇنچىقماي ھېجىيىپلا قويدى. ئۇ نېمىمۇ دېيىشى مۇمكىن. يۇسۇپ توكۇلاك ئۆز ئوقىتىدىن خېلى يۇقىرى پايدا كۆرۈۋاتسىمۇ، ئۆزىنىڭ ئىلگىرىكى شاپائەتچىسىگە كونا ھېساب توغرىلىق سۆز ئاچمىدى. يۇسۇپ توكۇلاك دېھقان بالىسى، دېھقاننىڭ نېنىنى يەپ چوڭ بولغان، ئەمما ئۇ قاچان مۇشۇ ئوقەتكە قول سالدى، شۇنىڭ بىلەن تەڭلا دېھقاننى كۆزگە ئىلماس بولۇۋالدى.

لېۋىر سۇپۇرگە مۇشۇلارنى ئويلاپ، يۇسۇپ توكۇلاكتىن ئۆزىچە يەنە بىر سوراپ كۆرمەكچى بولدى.

— ئوقەت قانداق؟

— ھەي لېۋىركا، دېھقاندىن نەق پۇل ئالماق، ئۆزۈڭ بىلىسەن، پېتىر ناندىن قىل ئالماقتىنمۇ تەس ئىكەن. مەھەللىدىكىلەرنىڭ گەدىنىدە بىر توقۇناق مىخلاقلىق. قولۇمدىكى بىلەن مىدىراپ تۇرۇۋاتىمەن...

— پەمىڭ بارغۇ، ئالدىرىمىساڭ ئوقىتىڭ تانىغا چىقىپ قالار...

— ئېيتقىنىڭ كەلسۇن، لېۋىركا، — يۇسۇپ توكۇلاك كۆڭلىگە ياقىدىغان بۇ گەپتىن ھېجىيىپ كۈلدى، يوغان دۈگىلەك قارا كۆزلىرى چاقناپ كەتتى. ئۇ بىردىنلا بىر ئىشنى ئېسىگە ئالغاندەك جىددىيلىشىپ، لېۋىر سۇپۇرگىنىڭ قېشىغىراق كەلدى - دە، دۈۋىلەپ قويۇلغان چىغلارنى ئىشارە قىلىپ دېدى:

— بۇ يىل سۇپۇرگىلىرىڭنى يەنە ماڭا ئۆتكۈز جۇمۇ لېۋىركا يەنە شەھەرنىڭ كازاپلىرى چىقسا بىرىۋېتىپ يۈرمە. ئۇنداق قىلساڭ، مېنىڭكىنىغۇ دېمەي، مەھەللىنىڭ قارغىشىغا قالىسەن. مەھەللە سېنىڭ چىغ سۇپۇرگەڭسىز ھويلا - ئارام، خامانلىرىنى سۈپۈرەلمەيدىغانلىقىنى ئوبدان بىلىسەنغۇ - ھە!

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

يۈسۈپ توكۇلاك لېۋىر سۈپۈرگىسىنى بىر ئالداپ، بىر ماختاپ ھە دەپ ئۇچۇرغىلى تۇردى.

— بۇ يىل دانىسىگە ئىككى سوم ئاتمىش تىيىندىن بېرىمەن، — داۋام قىلدى ئۇ يەنە مۇغەمبەرلىك بىلەن، — ئاۋۋالقىدىن ئەللىك تىيىندىن ئوشۇق پايدا بېرىمەن ساڭا جۇمۇ.

— سەن مېنىڭ دائىملىق خېرىدارىم تۇرساڭ، ساڭا بەرمەي كىمگە بېرەتتىم ئۇنى. خاتىرجەم ئوقىتىڭنى قىلىۋەرگىن، پۈتكەندە ئۆزۈم قولاق قېقىۋېتىمەن.

— ئەمىسە، پۈتتۈشتۇق جۇمۇ لېۋىركا، — يۈسۈپ توكۇلاك پارقىراق كەپكىسىنى ئارقىسىغا سۈرۈپ قويۇپ، ئېگىشىپ، يەرگە چۈشۈپ كەتكەن كالتىكىنى ئالدى-دە، مېڭىشقا تەييارلاندى، — كېيىن ئەستەر تاشلىۋېتىپ، گېپىڭدىن يېنىۋالساڭ ئۇ چاغدا چوقاڭغا قويىمەن جۇمۇ!

كۈن چۈشتىن قايرىلغانىدى. كۆز ئاپتىپى كىشىنى خېلىلا قىزدۇرۇپ پېشانىسىدىن بۇژۇلدىتىپ تەر قويۇلدۇراتتى. تاغ تەرەپتىن بىر خىل ئىللىق شامال ئۇردى. لېۋىر سۈپۈرگە كۆك كۆڭلىكىنىڭ ئالدىنى ئېچىۋەتتى، پوتىسىنى يېشىپ مۈرىسىگە تاشلىۋالدى. نېمىشقىدۇ ئۇنىڭ يۈسۈپ توكۇلاك كەتكەن تەرەپكە قارىغۇسى كېلەتتى. بۇ نېمە ئۈچۈن؟ يۈسۈپجان نېمانچىۋالا ئۇنىڭغا ئىسسىق كۆرۈنىدۇ؟ نېمىشقا بىر سېھرىي كۈچ ئۇنىڭ يۈرىكىنى شۇ قەدەر مۇجۇيدۇ، نېمىشقا ئۇنى شۇ تەرەپكە تارتىپلا تۇرىدۇ-ھە؟

لېۋىر سۈپۈرگە ئەنە شۇنداق گادىرماش خىياللار بىلەن قوغۇنچى مەھەللىسىنى توغرا كېسىپ ئۆتۈدىغان غول ئۆستەڭ بويىغا چىقىپ قالدى. ئۆستەڭ ياقىسىدا بىرنەچچە ئادەم تۇراتتى. ئۇ يېقىنلىغانسېرى، ئۇلارنىڭ بىرى ھازىر مەھەللىنىڭ كۆكبېشىلىقىنى قولىغا ئالغان قۇربان ئىكەنلىكىنى تونىدى. ئۇ مەھەللىنىڭ غەربىي چېتىدىكى بۇك ئورمانىنى كۆرسىتىپ يېنىدىكىلەرگە نېمە توغرىسىدىدۇ ئىتتىك-ئىتتىك سۆزلەۋاتاتتى. ئۇلار تاماكا چەككەچ ئۆز پارىڭىغا بېرىلىپ كەتكەچكە، لېۋىر سۈپۈرگىنىڭ يېقىنلاپ كەلگەنلىكىنىمۇ تۇيماي قېلىشتى.

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم، يۇرت-چوڭلىرى! — لېۋىر سۈپۈرگە ئوڭ قولىنى كۆكرىكىگە قويۇپ، بارماقلىرىنى ئارىدەك كېرىپ، بېشىنى يېرىم ئەگكەن ھالدا ناھايىتى تەۋەززۇ بىلەن ئالدىغا ئېگىشتى. ئۇ، مەھەللە مۆتىۋەرلىرىنى كۆرگەندە ھۆرمىتىنى بىلدۈرۈش ئۈچۈن دائىم ئاشۇنداق قىلاتتى، — بىر چىرايلىق تۇرۇپسىلەر؟

— كەل، كەل سۈپۈرگە! — دېدى قۇربان ئاغزىدىكى تاماكا ئىسىنى پۈۋلىۋەتكەندىن كېيىن قىسقا يۆتىلىپ قويۇپ، — نەلەرنى سىپىلاپ كېلىۋاتىسەن ئۆزۈڭ؟

لېۋىر سۈپۈرگىنىڭ لەقىمىگە ئەپچىل كەلتۈرۈلگەن بۇ چاقچاققا باشقىلارمۇ تەڭلا قېتىلىپ كۈلۈشتى.

— بۈگۈن قولۇم سوۋۇپ قاپتىكەن، — دېدى لېۋىر سۈپۈرگە كۈلكىدىن كېيىن، — بىرەرسىنىڭ خامىنىغا قول سېلىشىپ بېرەي، دەپ كېتىۋاتىمەن.

— قارىشىپ بېرەي دېگىنە، — لېۋىرنىڭ سۆزىنى تولۇقلىدى قۇربان، — بوپتۇ، ياخشى ئويلاپسەن، ئەمما مۇشۇ تۇرقۇڭدا بارساڭ، بىرسى كۆرسە نېمە دەيدۇ؟ ئەنە

قارىغىنا، چاچ - ساقلىڭ ئۆسۈپ كېتىپتۇ، مۇنۇ ئالدىڭنى ئەت. پۇل دېسەڭ بار، سۇنساڭ قولۇڭ ھەممىگە يېتىدۇ، تاشلا ئەمدى مۇنۇ سېرىق چوخىيىڭنى، خۇرۇم ئۆتۈك كىيگىن. زامانىغا لايىق دېھقان بولمامسەن، مۇشۇ ئەلپازىڭ بىلەن بىرەر تۇل خوتۇنىنىڭ ئىشىنى قىلىپ بېرەي دېسەڭمۇ ئۇركۇتۇۋەتمەمسەن؟

لېۋىر ھىجايدى. ئۇنىڭ قورۇق بېسىپ ئالما قېقىدەك پۈرلىشىپ كەتكەن يۈزلىرىدە بىر خىل خۇشاللىق ئەكس ئەتتى.

يەنە ئاشۇ تۇل خوتۇن، مەھەللە چوكانلىرىنىڭ پارىڭى چىققۇدەي، لېۋىرنىڭ تېنى جۇغۇلداپ، ئۆزى بىر قىسما بولۇپ كەتتى، بويۇن تومۇرلىرى كۆپۈشۈپ، ئارقىدىن قىزاردى، ئۇنچىقماي كۆزلىرىنى پۇتىنىڭ ئۇچىغا تىكتى. بۇنى سەزگەن قۇربان كۆزىنى باشقىلارغا قىسىپ قويۇپ دېدى:

— خانئايىمغا يۈرەك پەژىلدامدۇ، لېۋىر؟ ئۇنداقتا بەك چىڭ تۇر، ئۇنۇمىغىنىغا قويما، قاچقانسىرى قوغلاۋەر، لېكىن يۇسۇپ توكۇلاڭغا ئاگاھ بول، تىڭشىغىنى ئاڭلاتما، بولمىسا جېنىڭنى ئېلىپ قولۇڭغا بېرىدۇ. سېنىڭ پۇلۇڭنى خەجلەپ ھۆكۈرىڭنى بىلەن سېنى ئاپىسىنىڭ لايىقى كۆرمەيدۇ، جۇمۇ. سېنى يەردە، ئاپىسىنى ئايدا سانايدىغانىنىڭ بىرى ئۇ. ئاڭلىدىڭغۇ، ئۆتكەنكى گېپىنى ...

— بۇ نېمە دېگىنىڭ قۇربان؟ — دېدى لېۋىر سۈپۈرگە ئۆپكىدەك ئېسىلىپ قىزارغان ھالدا ئۆزىنى ئاقلاپ، — خانئايىمغا ياردەم قىلغان بولسام، باللىرى ئۇششاق، ئېتىز ئىشلىرىغا يېتىشەلمەيدۇ، دەپ قىلدىم.

— كىم ئىشىنىدۇ؟ — دېدى قۇربان، — ئەمما دەپ قوياي: ئاۋارە بولما، ئانا - بالا ئىككىيلەن سېنى شولۇپ يەيدۇ، ئاخىرى سېنى ئوڭدا قويىدۇ جۇمۇ، پەخەس بول!

لېۋىر سۈپۈرگە قۇرباننىڭ بۇ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ ھەسرەتلەندى، ئۆزىنى دۇنيادا تەنھا، غېرىب - مىسكىن ھېس قىلدى. «قولۇمدا شۇنچىلىك پۇل - پۈچەك، ئاش - مولۇك تۇرۇپمۇ ئەيىبىمنى ياپالماس دېمەن، بۇ نېمىلىكتىن؟» دەپ ئويلىدى.

2

خانئايىم قارامتۇل، تومپۇلاق، قوللىرى دىقماق كەلگەن 40 ياشلار چامىسىدىكى ئايال. ئۇنىڭ قاپقارا كۆزلىرىدە ھەمىشەملا كۈلكە ئويناپ تۇرىدۇ. قوڭدۇزدەك قارا، بىلەكتەك توم ئىككى تال ئۆرۈمە چېچى تېقىمىدا سويلاپ تۇرغاچقا، ھەرقانداق ئەرمۇ ئۇنىڭغا بىر قارىماي ئۆتمەيدۇ. تۇرمۇش ۋە ئۆي ئىشلىرىغا پىششىق، ئىشچان كەلگەن بۇ ئايال پاكىز ھەم چېچەن ئىدى. ئېغىر تۇرمۇش ئۇنى قايتا نىكاھلىق بولۇشقا قىستايتتى، ئۆزىنىڭ ئۆشنىسىگە چۈشكەن ئۆي ئېغىرچىلىقىنى بىرەر ئەرگە ئۆتۈنۈپ بەرگۈسى كېلەتتى. بىراق، ئوغلى يۇسۇپجان ئۆيلەندى، ئاز كۈندە نەۋرە كۆرىدۇ، ئۇنىڭغۇ مەيلى دېگەن بىلەن قالغان ئۇششاق باللىرىنى ئۆگەيلەپ قويارمىكىن، ئۇلارغا ئالىيىپ قاراپ بەرگەن بىر پارچە پوچۇق ناننىڭ مىننىتىنى قىلارمىكىن، دېگەن ئويلار ئۇنى شېرىن خىياللىرىدىن ۋاز كەچۇ-

رەتتى ...

خانئايىم ئۆزىنىڭ قايتا ياتلىق بولۇشىنى ئويلىغاندا، خىيالىغا لېۋىر سۈپۈرگە كىرىۋالاتتى، بىراق، ئۆزىگە ۋە بالىلىرىغا يېقىنچىلىق قىلىدىغان بۇ ئادەمنىڭ كۆڭلى تۈز بولغىنى بىلەن، ئەڭ يامىنى بەكمۇ مەينەت يۈرەتتى. ئۆزىنى تۈزەشتۈرۈپ يۈرۈشنى قىلچە ئويلىمايدىغان لۆم - لۆم ئەر ئىدى. لېكىن، ئۇنىڭ ھەرقانداق بىر ئەرگە تېگىشمەيدىغان بىر خىسلىتى بار. ئۇ بولسىمۇ خانئايىمغا شۇنچە يىل خالىس ياردەم قولىنى سوزۇپ كەلدى. خانئايىم بۇ كۈنلەردە ئۇنىڭدىن ھېچقانداق غەلىتىلىك سەزمىدى، ئۇنىڭ ئۈستىگە خانئايىمنىڭ بالىلىرىنى كۆرسە، ئۇلارنىڭ كۆڭلىنى ئالدىغانغا قىلىق، بېرىدىغانغا يېنىدىن نەرسە تاپالماي كېتەتتى. بىر قېتىم ئورما مەزگىلىدە دۈيدىن ھەر بىر نوپۇس بېشىغا مىڭدىن باغلىق ئېشىش ۋەزىپىسى بېرىلدى. ئەگەر بۇ ۋەزىپە ئورۇندالمىسا، ئاق ئاشلىق نورمىسىدىن تۇتۇپ قېلىنىدىغانلىقى ئۇقتۇرۇلدى. خانئايىم بېشىنى تاشقا ئۇرغان بىلەنمۇ بۇ ۋەزىپىنىڭ ھۆددىسىدىن چىقىشى يوق گەپ ئىدى. ئۇ قانداق قىلارىنى بىلمەي يۈرگەندە، ئۆكۈز ھارۋىدا چىغ تارقىتىپ يۈرگەن لېۋىر سۈپۈرگە ئەتىسى 5 مىڭ باغلىقنى خانئايىمنىڭ تېمىدىن ئارتىلدۇرۇپ تاشلاپ كېتىپ قالدى ...

مانا بۇ ئىشلارنىڭ ئۆتكىنىگە خېلى زامانلار بولغان بولسىمۇ، لېكىن خانئايىمنىڭ ئېسىدە تېخى ھازىرلا بولغان ئىشتەك تۇرۇپتۇ. ئۇ چاغلاردا لېۋىر سۈپۈرگىنىڭ قولى قىسقا، نامرات ئىدى. مەھەللىدىكىلەر ئۇنى ھورۇن، بوشاڭ دەپ كۆزگە ئىلمايتتى. ئۇنىڭ تۇرمۇشتا ئېپى يوقلۇقى ھەممىنى بىزار قىلاتتى. خانئايىمنىڭ ئۇنىڭدىن ئۆزىنى قاچۇرۇدىغان يېرىمۇ دەل مۇشۇ سەۋەبلىك ئىدى. ھازىرچۇ؟ لېۋىرنىڭ قولىغا مونەك - مونەك پۇل كىردى، لېكىن بويتاق بولغانلىقى ئۈچۈنلا، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۆزىنىڭ بولۇمسىزلىقىدىن ئۆزى تاپقان دۇنيانىڭ مېغىزىنى راسا چاقالماي يۈرەتتى. بۇ ئادەمگە ئىچى ئاغرىغان خانئايىم لېۋىرنىڭ ئالدىغا بارماقچىمۇ بولغانتى، لېكىن بۇ ئىشنىڭ نېرى - بېرىسىنى ئويلاپ يالتىيىپ قالغانىدى. «بۇ بويتاق ئادەمدىن پاناھ تىلەپ بېرىش، مەھەللىدىكى ئوت ئېغىزلارغا تەييارلا يەمچۈك بولۇپ بەرگەندەكلا ئىش،» دەپ ئويلىدى خانئايىم ئوخلىشۋاتقان بالىلىرىغا مۆكۈلىنىپ قاراپ ئولتۇرۇپ، «ئۇنىڭدىن كۆرە كاللىمۇ يېمەي، چىشىمۇ چاقمايلا».

كېيىن لېۋىرنىڭ ساخاۋىتى تۇتۇپ نامراتلارغا پۇل ئېھسان قىلغاندا، خانئايىمغىمۇ بىر ئۈلۈش تەگدى. يۈسۈپنى يايراتقانمۇ، سايراتقانمۇ شۇ پۇل بولدى. پۇلدا نېمىگەپ؟ ئىشلىتىشكە ئالغان. يۈسۈپجان ئوقتىنى ماڭغۇزۇۋالغاندىن كېيىن، لېۋىرنىڭ قەرزگە بېرىپ تۇرغان پۇلنى قايتۇرۇۋېتىدۇ. بۇنىڭلىق بىلەن ئۇنىڭغا باغلىنىپ قالاتتىمۇ؟ ...

دەرۋازا زەنجىرىنىڭ يېنىككىنە شىرىقلىشى خانئايىمنىڭ شېرىن خىياللىرىنىڭ بېلىگە تەپتى.

— دەرۋازا ئوچۇق! — كەينىگە بۇرۇلۇپ ۋارقىرىدى خانئايىم قولىدىكى لەگەن يىلتىسىنى تەڭلىگە يۆگەپ سىيلىۋېتىپ، — كىرىۋېرىڭ!

دەرۋازا ئېچىلىپ، قوروغا لېۋىر سۈپۈرگە لەلەڭشىپ كىرىپ كەلدى. لېۋىرنىڭ تەسادىپى كىرىپ كېلىشى خانئايىمنى تەمتىرىتىپ قويدى. كۆپكۈندۈزى بىر بويتاق ئادەم تۇل خوتۇننىڭ بوسۇغىسىغا ئۇسۇپ كىرىشى ئۇششاق سۆز مەھەللە خوتۇنلىرىغا تېپىلغۇسىز باھانە-دە! ... خانئايىم بىر تۇرۇپ «تـوۋا» دېگىنىچە ئۆز-ئۆزىگە پىچىرلىدى. ئۇنىڭ ئويىچە راستىنلا ئەمدى ئاخىر زامان بولغان ئوخشايدۇ، تېخى ھازىرلا لېۋىر توغرىلىق ئويلاپ ئولتۇرۇۋىدى، ھايال ئۆتمەي خۇددى بىرسى چاقىرىپ كەلگەندەك پەيدا بولغانلىقىنى كۆرمەمدىغان؟ ئۇنى شۇ يەردىنلا ھەيدىۋەتسۇنمۇ؟ ياق، نېمىشقا؟ گەپ-چۆچەكتىن قورقۇپ، شۇنداق قىلدىم، دېسە، خەلقى-ئالەم ئالدىدا، بولۇپمۇ چىڭگىز ۋە تەرسا ئوغلى يۈسۈپجاننىڭ تاپا-تەنىسىدىن قۇتۇلۇپ كېتەلەرمۇ؟ ... ئۇنىڭ ئۈستىگە چوپچوڭ ئادەمنى يۈزىدىن-يۈزىگە چىق دەپ قانداقمۇ دېيەلەيدۇ ...

— ئۆيگە كىرسىلە لېۋىرئاخۇن، — دېدى خانئايىم تىترىگەن ئاۋازدا. ئۇ، لېۋىرنى كۆرۈپ پەيدا بولغان ھودۇقۇشتىن ئۆزىنى ناھايىتى زورغا بېسىپ تۇراتتى، — ئۆيگە كىرسىلە، ئۆيگە ... ئەمىسە، مەشەگىلا كۆرپە سالاي ...

— خوش، — لېۋىر سۈپۈرگە خانئايىم سالغان قىزىل مەخمەل كۆرپىنىڭ بىر چېتىنى قايرىۋېتىپ ئولتۇردى، — مۇشۇ يەردىلا ئولتۇراي، كۈننىڭ ئىسسىقىدا باراڭ ئاستى سالقىن ئەمەسمۇ. ئاۋارە بولماڭ ... مەن ... ھازىرلا ...

خانئايىم ئۇنىڭ ئاغزىدىن يەنە قانداق سۆزلەرنىڭ چىقىشىنى تەقەززالىق بىلەن كۈتۈپ كارىۋاتنىڭ بىر چېتىدە جىمغىنە تۇراتتى. لېۋىر بولسا، بىردە باراڭدىكى ئۈزۈملەرگە، بىردە ئېغىل تەرەپكە، بىردە خۇددى بىرسى كىرىپ كېلىۋاتامدۇ-قانداق دېگەندەك دەرۋازا تەرەپكە قارايتتى. ئەھۋالىدىن قارىغاندا، ئۇ گېپىنى نېمىدىن باشلاشنى، قانداق قىلىشنى بىلمەي تۇرغاندەك ئىدى. ئارىدا خېلىغىچە جىمجىتلىق ھۆكۈم سۈردى. ئاخىرى لېۋىر سۈپۈرگە گېپىنى ئويلاپ تاپقاندەك:

— مەن ... مەن ... يۈ ... يۈسۈپجاننى ئىزدەپ كىرىۋىدىم، — دېدى ئۇ دۇدۇقلاپ، سۆزىنىڭ باش-ئايىغىنى ئاران تېپىپ، — يۈ ... يۈسۈپجان مېنى ئۆزىگە بىر يولۇقسۇن دەپتىكەن. ھەممىلا يەرگە باردىم، يوق. بۇ ... ئۆيدىمۇ يوق ئوخشايدۇ ...

— ھە، — دېدى خانئايىم كۆڭلى سەل ئىمىن تېپىپ، — يۈسۈپ سىزنى نېمىشقا ئاۋارە قىلغاندۇ؟

— ياقەي ... ئوقەت بولغاندىكىن شۇ-دە، بىر دېھقان خەقنىڭ ئېكىننى يىغىۋالغاندىكىن، يەنە نېمە ئالدىراشلىقى بار دەيسىز؟ يۈسۈپجان ئۇ باشقا گەپ، ئۇ مانا بىر كۈنلۈك ئوقەتتىن قالسا، دۇكاندا ئون كۈنلۈك مال دۆۋىلىنىپ قالىدۇ، دەڭا ... بازار چاققاننىڭ تۇرسا! ...

خانئايىم گەپ ئارىلىقىدا جوزا قويۇپ داستىخان سالدى. مارجاندەك قىزىرىپ پىشقان «ئات باغرى» ئۈزۈمدىن ئىككى-ئۈچ ساپ ئۈزۈپ ئېلىپ، يېڭى ياققان توقاچلىرى بىلەن بىللە چىنىدە تەخسىدە لېۋىرنىڭ ئالدىغا قويۇپ، توقاچلارنى ئوشتۇپ قويدى. لېۋىرنىڭ

www.uyghurkitap.com

نېمشقىدۇ ئىشتىيى تۇتۇلغاندەك ھېچنەرسىگە زوقى تارتماي ئولتۇراتتى.

خانئايىم لېۋىرىنىڭ ئۇنىمىغىنىغا قويماي تاماققا تۇتۇۋالدى. ئۇ چاچتەك سوزۇلغان بىر تەخسە لەگمەننى تىللىرىنى چاكىلدىتىپ ئولتۇرۇپ يېدى. ئۇ: «ئۇزۇن يىللىق بويتاق ئۆمرۈمدە تېتىغۇدەك بىر نەرسە يېگىنىممۇ مۇشۇغۇ» دېگەن ئويدا بولدى. بۇنداق تاماقلارنى باشقا ئۆيلەردىمۇ يېگەن، لېكىن بۈگۈنكىسىنىڭ تەمى باشقىچە. ئۇ چوڭ بىر تەخسىدە دۆۋىلەپ سالغان لەگمەننى ئالدىدا خوشخوش بىلەن، كېيىن ھېچبىر تەكەللۇپسىزلا يەپ بولدى. يازنىڭ كۆكتاتلىرى بىلەن ئېتىلگەن لەگمەن ئۇنىڭغا شۇنچىلىك ھوزۇر بېغىشلىدى. كۆڭلى ئەمدى بىر خىل شېرىن تۇيغۇلار ئىچىدە ئېرىپ كېتىۋاتقاندەك تۇيۇلۇۋاتاتتى.

تاماق كەينىدىن بىر چىنە ئاش سۈيىنى ئىچكۈچە ئۇنىڭ كاللىسىدا ناھايىتى نۇرغۇن خىياللار كەچتى. ئۇ ئاخىرى بۇ خىياللارنى يىغىۋېلىشقا ئۈلگۈردى.

— ئاڭلىسام، يۈسۈپجان ئۆي ئايرىغاندىن كېيىن، سىزنى ئازراق ھەرەج تارتىپ قاپتۇ، ئېتىز - ئېرىق ئىشلىرىغا يېتىشەلمەيۋاتىدۇ، دەيدۇ، — دېدى ئۇ ئاخىرى، — ئىش - كۈشلىرىڭىز بولسا، مانا بىز بار... ھازىر ئېتىزدا ئۆرە بۇغدايدىن سىزنىڭلا قالدىغۇ، دەيمەن. ھازىر يېنىڭىزدا يوق بولسا، دېمەكچىمەنغۇ، پۇل بېرىپ تۇرسام كومبايىن سالامسىز - يە؟

— ئاللا رەھمەت قىلسۇن سىزگە لېۋىراخۇن، — دېدى خانئايىم بىرھازا ئۈنچىقماي خىيال بىلەن ئولتۇرغاندىن كېيىن، جوزىنىڭ بىر بۇرجىكىگە تىكىلگەن ھالدا داستىخاننىڭ ئۇچىنى غىجىملاپ تۇرۇپ، — قانداق قىلاي، كېلىن ئاغىچامنىڭ ئايرىم ئۆي تۇتقۇسى بار ئىكەن، يۈسۈپمۇ ئىككى بالىسىنى يېتىم قىلماي باقسۇن... ئۇھ... بۇغدايلارمۇ بۇ چاغقىچە قالماس ئىدى، قوي - كاللارنىڭ قىشلىق غېمىنى دەپ، بۇغداينى قولدا تېپەيلى دېۋىدۇق، كومبايىن سالمىغىنىمىزمۇ شۇ. يۈسۈپنى دېسەك، قولى زادىلا بوشىمىدى، ھەقىچان ئۇ بالا چاپ - چاپ بازاردىكى پايدىدىن قۇرۇق قالماي دەپ يۈرۈيدۇ. قانداق قىلىمەن، يېنىمدىكى ئۇكىلىرى بىلەن كۆچۈمنىڭ يېتىشىچە ئېكىننى يىغىپ تۇرارمەن...

— بۇمۇ ياخشى خىيال بوپتۇ، خانئايىم، — لېۋىر ئۆز ئاغزىدىن چىققان بۇ سۆزدىن ئۆزى چۆچۈپ ئىتتىكلا خانئايىمغا قارىدى. ئۇ خانئايىمنىڭ ئىسمىنى ئۇنىڭ ئالدىدا يۈزمۇ يۈز تۇرۇپ تۇنجى قېتىم تىلغا ئېلىشى ئىدى. بۇنى ئاڭلىغان خانئايىم لېۋىرغا لەپپىدە بىر قارىۋېتىپ يەنە چەتكە قارىۋالدى. لېۋىر يەر ئاستىدىن خانئايىمنىڭ چىرايىغا زەڭ سالدى. خانئايىم ھېچقانداق ئىپادە بىلدۈرمەي جىممىدە ئولتۇراتتى. بۇنىڭدىن لېۋىرنىڭ كۆڭلى سەل ئارامىغا چۈشكەندەك بولدى. ئەمدى ئۇ ئۆز ئىشى، ئۆز ئېغىزىغا، ئاندىن ئۆز قولىقىغا، ياق، مۇشۇ قورۇغا كىرىپ مۇشۇ تاللىق باراڭ ئاستىدا خانئايىمنىڭ ئاجايىپ كۆڭۈللۈك كۈتۈشىگە ئېرىشكىنىگە بىر ئىشىنىپ - بىر ئىشەنمەي ئولتۇراتتى. ئۇ گەپنى بىر تاغدىن - بىر باغدىن قىلىۋەردى:

— غەيرىتىڭىز بار، غەيرىتىڭىز... خانئايىم...

شۇ گەپتىن كېيىن ئارىغا يەنە جىملىق چۈشتى. پەقەت جوزا ئاستىدىكى مۈشۈكنىڭ لېۋىرغا قاراپ بويىنىنى سوزۇپ، ساغۇچ نۇر چاقنىغان كۆزلىرىنى چاقنىتىپ مىسكىن مىياڭلىشى ئارىدىكى جىمجىتلىقنى بۇزۇپ تۇراتتى. بۇ خىل سۈرلۈك جىمجىتلىق لېۋىرنىڭ ئاغزىنىڭ ئۇچىغا كەلگەن گەپلىرىنىمۇ چېچىۋەتتى. نېمە دېمەكچى ئىدى ئۇ؟ راست، خانىمىنىڭ ئېتىز ئىشلىرىغا قارىشىپ بېرەيمۇ، دېمەكچى ئىدى. لېكىن، قانداقتۇ بىر خىل ۋەسۋەسە ئۇنى چىرمىۋالدى. بايا يۈسۈپجاننى ئىزلىگەن بولسا، ئەمدى ئۇنىڭ بولمىغانلىقىنى ئۆزىنىڭ تەلىيى دەپ بىلدى. ھازىر شۇ ھالەتتە يۈسۈپ كىرىپ كەلسە نېمىلەرنى ئويلايدۇ؟ لېۋىرنىڭ بېشىغا قانداق ئاھانەتلەرنى ياغدۇرىدۇ؟ خەلقى - ئالەم ئالدىدا يەنە قانداق بالالارنى تېرىيدۇ؟ ...

ئاشۇنداق بىر كاللەك چىگىش يېپتەك خىياللارغا بېرىلگەن لېۋىر دەرۋازىنىڭ «تاراق» قىلىشىدىن يۈرىكى «جىغغىدە» قىلىپ چۆچۈپ ئېسىگە كەلدى - دە، دەرۋازا تەرەپكە بۇرۇلۇپ قارىدى، كىرگىنى خانىمىنىڭ كىچىك ئوغۇللىرىدىن بىرى ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ، يۈرىكى ئورنىغا چۈشتى.

— مەن كېتەي، — دېدى لېۋىر تۇيۇقسىز ئارىدىكى يوغان قوللىرىنى ئىككى يېنىغا تىرەپ ئورنىدىن قوزغالدى.

— قورۇقلا ئولتۇرىدىلا لېۋىر ئاخۇن، — خانىمىم پەقەت شۇ سۆزنىلا ئېغىزىدىن چىقىرالىدى.

— ياقەي ...

خانىمىم لېۋىر سۈپۈرگىنى دەرۋازا ئالدىغىچە ئۇزىتىپ چىقىپ تاكى ئۇنىڭ قارىسى يوتكۇچە چىگىش خىياللار بىلەن ئارقىسىدىن قاراپ تۇردى. لېۋىر نېمىگە كەلگەنىدۇ؟ راست، ئۇ يۈسۈپجان بىلەن سۈپۈرگە سودىسىنى پۈتتۈرۈۋالماقچى بولۇپ كەلگەنىدى، بىراق يوق يەردىن يەنە خانىمىنىڭ ئاشۇ دېھقانچىلىقنى بىللە قىلىشىپ بەرمەكچى بولۇۋاتىدۇ، ئۇ بۇنىڭغا خانىمىدىن ئون تىيىن چاغلىق ھەق تەلەپ قىلمايدۇ. بۇ ئىشلار خانىمىغا بەش قولدەك ئايان. تېخى ئۆتكەندە لېۋىر يۈسۈپكە بىرمۇنچە پۇل قەرز بېرىپ تۇردى، يۈسۈپ بۇ پۇللار بىلەن شەھەردىن ئۇرغۇن مال يۆتكەپ چىقىۋالدى. ئون تىيىنلىق ئۆسۈمى يوق پۇل ئۇنىڭغا قويرۇق مايدەك ياقىدۇ - دە، يۈسۈپ كېيىن ئۇنىڭ پايدىسىغا ئاپىسىغا بىر موزايلىق سىيىر ئېلىپ بەردى. يۈسۈپ ئىشىك تۈڭلۈكىدىن كىرىۋاتقان بۇ ئامەت، بۇ مولچىلىقنىڭ لېۋىرنىڭ ياردىمى ئارقىسىدا بولۇۋاتقانلىقىنى بىلەتتى. لېكىن شۇنداق كىر گەدەن، ئېتىبارسىز ئادەمنىڭ ئۆز ئانىسىنىڭ لايىقى بولۇپ قېلىشىدىن ھەزەر قىلاتتى. خانىمىمچۇ؟ ئۇمۇ ئوغلىنىڭ رايىغا باقىدۇ. ئوغۇل رازى بولمىغان ئىشنىڭ چىغىرىقىغا چىقىشقا ئۇنىڭ كۆزى يەتمەيتتى. ئۆز كۆڭلىنىڭ بىر يەرلىرىدە، ئەمدى نەۋرىلىك بولغاندا، ئەرلىك بولۇپ يۈرسەم سەت بولار، دېگەن ئويلارمۇ يوق ئەمەس ئىدى...

خانىمىم دەرۋازىغا يۆلىنىپ، لېۋىر دوقمۇشتىن بۇرۇلۇپ قارىسى يوتۇپ كەتكۈچە كۆڭلىدىن شۇ خىياللارنى ئۆتكۈزدى. پەقەت لېۋىر كەتكەن تەرەپتە مەھەللە خوتۇنلىرىنىڭ قارىسى كۆرۈنگەندىلا ئۆزىنى دالدىغا ئالدى...

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

3

خامان مەزگىلىدە يۈسۈپ توكۇلاكنىڭ دۇكىنى ھەممىدىن بەك ئاۋاتلىشىپ كېتىدۇ. چىغ سۈپۈرگە، ئارا-گۈرجەك، توشۇك-ئارقان، تاغار-مىشكاپ دېگەنلەرنى ئالىدىغانلارنىڭ ئايىغى ئۈزۈلمەيدۇ. يۈسۈپ توكۇلاك سودىنىڭ مۇنداق ئالدىراش پەيتلىرىدە، پايدا-نەپ ئۈندۈرۈشكە ئۇستا. بازىرى ئىتتىك مالنىڭ باھاسىنى بىردىنلا ئۆستۈرۈۋېتىدۇ. يۈسۈپ توكۇلاكنىڭ مۇنداق ئوت كەتكەن مالىرىغا دېھقانلار يىغلاپ-قاقشىپ پۇل خەجلەيدۇ، پۇلى يەتمىگەنلىرى نېسىگە، خامانى يىغىۋالغاندىن كېيىن بېرىشكە ۋەدىلىشىدۇ. مۇنداق ھېسابلارنى يۈسۈپ توكۇلاك قاتتىق قارا تاشلىق ھېساب دەپ تىزىمگە قوندۇرۇپ قويۇۋېرىدۇ...

بۈگۈن يۈسۈپ توكۇلاك دۇكىنىنى ئەتىگەندىلا ئاچتى. ئۇنىڭ خىيالى يەنە ئۆز سودىسى بىلەن بەنت ئىدى. كۆزى دۇكاننىڭ قارشىسىدىكى چوڭ يولدىن ئۈزۈلمەيتتى. دۇكاندا ھازىر دېھقانغا زۆرۈر بولغان چىغ سۈپۈرگە، توشۇك-ئارقان، مىشكاپ دېگەنلەر سېتىلىپ تۈگىگەن، لېۋىر سۈپۈرگىنىڭ ۋەدە قىلغان چىغ سۈپۈرگىلىرى تېخى كەلمىگەنىدى. لېۋىرنىڭ ئۆزىمۇ قۇتۇققا چۈشكەن تاشتەك يوقاپلا كەتتى. «نېمە ئۈنچىۋالا بوزەك قىلىدۇ مۇنۇ سۈپۈرگە!» ئۇ ئاچچىقلاندى، پوكەيگە جەينىكىنى قويۇپ، ئۇدۇلىدىكى چوڭ يولدىن كۆزىنى ئۈزمەي بىرھازا قاراپ تۇردى. دۇكاننىڭ سودىسىز قېلىشى ئۇنى تىت-تىت قىلاتتى. تاماكىنى ئارقا-ئارقىدىن چەكتى. ئۇ بۈگۈن لېۋىر سۈپۈرگىنى نەدىن بولمىسۇن تېپىشى كېرەك. ئەمما، ئۇنى دەپ دۇكانىنى تاقاپ قويغىلى بولمايدۇ. ئۇنىڭ خىيالىغا ئاپىسى ئۈۋچۈن ئېلىپ پوكەينىڭ ئاستىغا تىقىپ قويغان بىر بوي توشۇك ئارقان بىلەن ئون دانە مىشكاپ كەلدى. تېخى باياتىنلا نەچچىسى شۇ نەرسىلەرنى سوراپ كەلدى، لېكىن يۈسۈپ توكۇلاك ئۇلارغا دولىسىنى چىقاردى. بەزىلىرى يۈسۈپ توكۇلاكنىڭ ئاشۇنداق مىجەزىنىڭ بارلىقىنى بىلگەچكە تىقىپ قويغىنىنى باز دەپ، يالۋۇرۇشتى، تاپىنىنى سۆيگۈدەك بولۇشتى. بىراق، ئانىسى خانئايىم ئۆتكەندە:

— توشۇك كەلسە، بىر تۇلۇقلۇق ئېلىپ قويغىن، مىشكاپنىمۇ ئۇنۇتما... — دەپ تاپىلىغانىدى. ئۇنىڭ بۇ قېتىم ئاپىسىنىڭ سۆزىنى يەردە قويغۇسى كەلمىدى. خوتۇنى ئۇقمىسىلا بولدى، كېيىن ئۆيىدىكى قوي-كالىلىرىغا ئاپىسىنىڭ خامىنىدىن سۈتتەك ئاپئاق ساماندىن بىر-ئىككى ھارۋا تۆكۈۋالىدۇ-دە... ئۆزىنىڭ نەپسىنى دەپلا، چوڭ ئۆينىڭ خامىنىنى ھۆل-يېغىنغا قويسا، تاپا-تەنىدىن قۇتۇلالامدۇ؟ ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇكىلىرىمۇ ئۇششاق. نېمىدېگەن بىلەن ئانا-دە! مانا شۇ سەۋەبتىن، ئۇ دۇكان ئىچىدە خۇددى پۈتى كۆيگەن توخۇدەك تېپىرلاپ قالدى.

— نېمىشقا ئۇلارنىڭ بىرەرسى بولسىمۇ كەلمەيدىغاندۇ؟ — تىت-تىت بولۇپ شىۋىرلىدى ئۇ، — ئاپامۇ-زە، بىر يۈسۈپنىڭ ئون قولى

باردەك، ھەممىگە تەڭ يېتىشەلەيدىغاندەك قىلىدىكىنە...

ئۇنىڭ خىياللىرى زادىلا ئۈزۈلمەدى، ئاچچىقىمۇ بېسىلمىدى. دەل شۇ چاغدا لېۋىر سۇپۇرگە دۇكانىنىڭ بېقىنىدىكى يولىدىن «جېنىم جورام»نى غىڭشىپ ئېيتىپ، ئالدىرىماي دۇكانغا كىرىپ كەلدى. ئۇز خىيالى بىلەن ئاۋارە بولۇپ تۇرغان يۇسۇپ توكۇلاڭنىڭ ئۇنى كۆرۈپ كۆڭلى ئىممن تاپتى.

— سەنمىدىڭا، ناخشاڭنىڭ خېلى مۇگى بارغۇ لېۋىر ئاكا؟— دېدى ئۇ سەل ھەيران بولۇپ.

— سېنى ئاڭلامدىكىن، دەپ ئېيتىۋاتىمەن،— دېدى لېۋىر سۇپۇرگە پوكەيگە يېقىنلاپ كېلىپ ۋە يېنىدىن ئون تىيىن چىقىرىپ، يۇسۇپ توكۇلاڭنىڭ ئالدىغا تاشلىدى،— كۆكىدىن ئون تىيىنلىق بەرگىنە.

— ئۈرگۈلۈپمۇ، چۆرگۈلۈپمۇ ئاشۇ بىر ناخشىنى ئېيتىدىغان بولۇۋالدىڭ،— دېدى يۇسۇپ توكۇلاڭ پۇلنى ئېلىۋېتىپ،— خۇددى باشقىسى يوقتەك...

— شۇنىلا ئېيتقۇم كېلىدىغۇ - تاڭ...

يۇسۇپ توكۇلاڭ لېۋىر سۇپۇرگىگە زەڭ سېلىپ ھەيران بولدى: لېۋىر سۇپۇرگە ئۇچىسىغا يېڭى قارا چىبەرقۇتتىن شىم - تۇجۇركا، بېشىغا گۇللۇك مەنچىستىر بۆك كىيىپ، چاچ - ساقاللىرىنى پاكىز ئالدۇرغانىدى. ياز ئاپتىپىدا كۆيگەن چىرايىدىن شاد - خۇراملىقى چىقىپ تۇراتتى.

— بۆلەكچىغۇ سەن،— دېدى يۇسۇپ توكۇلاڭ ئۇنىڭغا باشتىن - ئاياغ بىر قۇر زەڭ سېلىۋەتكەندىن كېيىن،— قېرىغىنىڭدا قىر چاپاي دەمسەن نېمە؟ ئالدى بىلەن يۇرىكىڭگە قولۇڭنى سېلىپ كۆرۈپ، ئاندىن بىرسىنىڭ ئېتىكىنى تۇت جۇمۇ، بولمىسا پەشۋا يەپ كەتمە!

يۇسۇپ توكۇلاڭنىڭ كېيىنكى گەپلىرىنىڭ خېلى ۋەزنى بار ئىدى. ئۇ چاقچاق قىلغاندەك كۆرۈنسىمۇ، ئەمما كۆڭلىدىكى قانداقتۇ بىر يوشۇرۇن ئاچچىقنى چىقىرىۋالغاندەك قىلاتتى. بۇ گەپنى ئۇ لېۋىر سۇپۇرگىگە ئەتەي دارىتمىلاپ قىلغانىدى. لېۋىر سۇپۇرگىمۇ ھوش - كاللىسى جايىدا بولغاچقا، ھەممىنى چۈشەندى، خىجىللىقتىن بويۇنلىرىغىچە شەلپەردەك قىزاردى. ھېلىمۇ ياخشى دۇكاندا باشقا خېرىدار يوق ئىدى.

— موخۇركاڭدىن ئون تىيىنلىق قويساڭچۇ، ئۇنۇتتۇڭمۇ؟— ئارانلا غۇڭشىدى لېۋىر سۇپۇرگە گەپنى ئەتەي بۇراپ،— ئاچچىقىدىن دېدىمغۇ ساڭا...

— توختا، ئالدىرىما... ئېيتقىنا، لېۋىركا، دۇگۇارىڭنى ئۇنۇتمىغانسەن - ھە؟!— يۇسۇپ توكۇلاڭ پوكەي ئۈستىگە چېچىلغان تاماكا ئۇۋاقلىرىنى ئالقىنى بىلەن سىپاپ ئېلىپ ئۆزىنىڭ تاماكا تاغىرىغا تۆكتى. ئۇنىڭ بايىقى زاڭلىق، كىنايە ئارىلاش سۆزلىرى ئەمدى پۈتۈنلەي مۇلايىملىق، سىلىق - سىپايىلىققا ئۆزگەرگەنىدى،— ھەقىچان قەغىزىڭمۇ تۈگىگەنىدۇ، مە، ئال بىكىرىغا... ياق، دېمە...

لېۋىر ھېجىيىپ قويۇپ سورىدى:

— دۇكىنىڭغا توشۇك كەپتۇ، دەپ ئاڭلىۋىدىم، بولسا بىر تاشلىق بەرمەمسەن، مەشكاپتىنمۇ ئۇنى بەرگىن.

— ئۆزۈڭ نەدىسەن، لېۋىركا؟— تە-

كىلدى يۈسۈپ توكۇلاك كىچىككىنە قۇلاقلىق ئەينەك رۇمكىدا ئۆلچىگەن تاماكىسىنى لېۋىرنىڭ يېڭى چىبەرقۇت چاپىنىنىڭ يانچۇقىغا قۇيۇۋېتىپ.

— نەدە بولاتتىم، خاماندا...

— تېشۈك، مىشكاپلارنىڭ تۈگىگىلى نېكەم،— قولىنى شىلتىدى يۈسۈپ توكۇلاك.— ئۆزۈڭ بىلىسەن، بۇ كۈنلەردە توشۇك بىلەن مىشكاپ تۇرامدۇ دۇكاندا، بالدۇرراق مۆرىسەڭ بولماسمىدى، ئەمدى‌زە...

— ئەكە، ئىزقىپ قويغانلىرىڭدىن بەر، ئاي ئۆتتۈپ، يىل ئۆتتۈپ سەندىن سورىغىنىم شۇغۇ يۈسۈپجان. بەك ھاجىتىم چۈشۈپ قالدى، قۇرۇق قول قايتماي،— لېۋىر سۈپۈرگە يۈسۈپ توكۇلاكنىڭ كۆزىنىڭ ئىچىگە تىكىلىپ تۇرۇپ سورىدى.

— بوسۇغامغا دوقۇرمايدىغان ئادەم بارمۇ جاھاندا؟— دېدى يۈسۈپ توكۇلاك قىزارغان ھالدا بوغۇلۇپ،— ھېلىغۇ سەن، ئەترەتنىڭ كادىرلىرىدىن تارتىپ چاچلىرى تېقىمىدا سويلاپ تۇرۇدىغان چوكانلارمۇ ماڭا كېلىپ نازلىنىدۇ، دېگىنە. سەن تېخى نەدىكى گەپلەرنى قىلىسەنكەن لېۋىركا، سەندىن يوشۇرغان مال ھارام.

يۈسۈپ توكۇلاك ئەنە شۇنداق سۆزلەر بىلەن ئۆزىنى ئاقلىدى، ئەمما، ئۇنىڭ بىر پۇتى پوكەي ئاستىدىكى قۇرۇقدالغان كونا چاي مىشكاپلىرىنىڭ ئاستىغا باستۇرۇپ يوشۇرۇپ قويغان تۇشۇك ئارقان بىلەن مىشكاپلارنى تېخىمۇ مەھكەم يوشۇرۇش ئۈچۈن ھەرىكەتلىنەتتى، كۆڭلىدە بولسا تۈرلۈك خىياللار كېزەتتى: «سەن ماڭا ھەرقانچە ياردەم قىلدىم، دېگىنىڭ بىلەن ئۆز ئاپامدىن ئارتۇق ئەمەسسەنغۇ. پۇل قەرز بەرگەن بولساڭ، شۇ پېتى ئالسەن، ساڭا ئەمەس، پۇللىرىڭنىڭ بىكار ياتقىنىغا ئىچىم سىرىلىپ دوملىتىپ تۇراي دېدىم. سەن بولساڭ ئۇنى ئۇچاقنىڭ كۈلىنى سورىغاندەك سوروپ تۈگەتكەن بولاتتىڭ، سەن...»

لېۋىر سۈپۈرگىنىڭ خىيالى بۆلەكچە ئىدى، ئۇ يۈسۈپ توكۇلاكنىڭ بايىقى جاۋابىدىن ئۆزىدە قانداقتۇر بىر ئوڭايسىزلىق سېزىپ، پوكەيگە يۆلەنگىنىچە ئۇنىڭغا قاراپ جىممىدە تۇرۇپ قالدى، يانچۇقىدىكى موخۇركىسىدىن بىر ئورام ئېلىپ چەكتى. ئۇ تاماكا ئىسىنى قويۇق-قويۇق سۈمۈرۈپ پۈۋلەيتتى. ئۇنىڭ بۇ تۇرقىدىن قانداقتۇر بىر ئىنتايىن مۇھىم ئىش ئۈستىدە باش قاتۇرۇۋاتقانلىقى ئېنىق ئىدى. ئۇنىڭغا يۈسۈپ توكۇلاك يالغان ئېيتىۋاتقاندەكلا قىلاتتى.

يۈسۈپ توكۇلاكنىڭ يەنە ۋايساشلىرى لېۋىر سۈپۈرگىنىڭ خىيالىنى بۆلدى.

— سېنىڭدىن مال ئايامدىم لېۋىركا، بەرسەم پايدىسى يەنە ماڭا تۇرسا، قىزىقكەنسەن؟...

... — ئىزقىپ قويغىنىڭمۇ يوقمۇ؟— سورىدى لېۋىر سۈپۈرگە يۈسۈپ توكۇلاكقا يالۋۇرۇپ،— مېنىڭدىن باشقىسىغا تازا ئۆرە ساتاي دەمسەن - يە؟ قانچىلىك ئۆرە ساتساڭ، شۇنچىلىككە ئالىمەن.

— راستمۇ؟— بىردىنلا دوكاغا چۈشكەندەك قىزىشىپ ۋارقىرىدى يۈسۈپ توكۇلاك.

— بېلىڭگە ئىككى مېتر رەخت باغلىغان ئوغۇل بالىنىڭ يالغان ئېيتقىنىنى نەدە كۆرگەنسەن؟— بوش كەلمىدى سۈپۈرگە.

— ئەمسە، بىر بوي توشۇڭغا قىرىق سوم بەر، — يۈسۈپ توكۇلاك بۇلى چاقچاق قىلىپ ئېيتسىمۇ، ئەمما بىر خىل غالىبلاردەك گىدىيىپ تۇرۇپ دېدى، — قانداق، چىدامسەن؟

لېۋىر سۈپۈرگە ئۈنچىقماي مەيدە يانچۇقىدىن بىر تاتازا پۇل چىقىرىپ، قولىغا تۈكۈرۈپ تۇرۇپ سەككىز قەغەزنى ئاجرىتىۋالدى-دە، پوكەي ئۈستىگە «پاققىدە» قويدى.

— چىدىغانىغا چىقارغان، گېپىڭ گەپ جۇمۇ، يېنىۋالغىنىڭغا قويمايمەن!

لېۋىرنىڭ گېپى قەتئىي ئىدى. بۇنىڭغا قاراپ يۈسۈپ توكۇلاك ئىككىلىنىپ تۇرۇپ قالدى.

— قانداق؟ يەنە بەرگىڭ كەلمەيۋاتامدۇ؟ ئەمدى پايدا قوغلاشماي بەرگىن...

— ۋاھ، گېپىڭنى قارا سېنىڭ. يىرىڭىڭنى چاغلاپ، ئەتراپىڭغا بېقىپ گەپ قىل جۇمۇ لېۋىركا، زىيان دېگەن ئاچچىق، ئىچىڭ ئېچىشىپ، مەھەللىنى سېتىۋېتىپ كەتمە يەنە.

— ئۆلسەممۇ گېپىمدىن تانمايمەن، ئەكە توشۇكىنى، مىشكاپىڭنىمۇ بەشنى بەرگىن، ئۇنىڭغىمۇ دېگىنىڭنى ئال...

يۈسۈپ توكۇلاك چاقچاقىنىڭ چىڭىغا چىقىپ كەتكەنلىكىنى بىلىپ بىردىنلا چىرايى ئۆزگەردى، ئەمما دەرھال ئۆزىنى ئوڭشىۋالدى:

— چاقچاق قىلدىم، چاقچاق، — ھىجىيىپ تۇرۇپ دېدى ئۇ، — بولسا بەرمەيتتىمۇ، لېۋىر ئاكا، دۇكاندا مېنىڭ دېگىنىم ھېسابقۇ...

لېۋىر سۈپۈرگە نېمىندۇر ئويلىنىپ قالدى. ئاندىن ناھايىتى جىددىي ھالدا يۈسۈپ توكۇلاكنىڭ قۇلىقىغا يېقىن كېلىپ پىچىرلىدى:

— راست، سېنىڭ سۈپۈرگەڭنى ياساپ بېرەلمەيدىغان بولدۇم، جۇمۇ!

— نېمىشقا ئەمدى؟ ئوقاقىقا دوقاق قىلاي دەۋاتامسەن، نېمە؟ — يۈسۈپ توكۇلاكنىڭ تەرى تۇرۇلدى، — ئۆتكەندە چاتاق يوق، دەپ مەيدەڭگە مۇشتلاۋاتاتتىڭ، ئەمدى-زە يەل قويۇۋېتىپسەن-دە، يوق گەپنى قىلما، سۈپۈرگەڭنى ياسىۋەت.

— دېدىمغۇ، ياسالمايمەن، دەپ، چىغنىڭ ئىگىسى چىقىپ قالدى.

— نېمىشقا ئەمدى؟ سېتىۋەتتىڭمۇ-يە؟ ئەمسە ياسىۋەتمەمسەن؟ بوپتۇ، بىر سوم ئۆرلىتەي باھاسىنى، ئۈچ سوم سەكسەن تىيىندىن بىرىمەن، قانداق؟ بۇنىڭغىمۇ گەدەن قاشلاپ تۇرامسەن ئەمدى؟

— دېدىمغۇ... ئون سوم ئۆرلەتسەڭمۇ ياساپ بېرەلمەيمەن!

— بۇ نېمە قىلغىنىڭ لېۋىركا؟ — دېدى يۈسۈپ توكۇلاك تېخىمۇ چېچىلىپ، — تىللىگىنى قارلىغاچ چوقۇلىۋالمىغاندەكىن، بۇرۇنراق مۆرىسەك بولماسمىدى، جىقراق پايدا ئۈندىدىغان دوكا چىقىۋاتامدۇ-يە؟ تولا نېيتىڭنى ئالا قىلماي ياساپ بەر، خەق بەرگەننى مەنمۇ بېرەلەيمەن!...

— ياقەي، نەدىكى گەپلەرنى قىلىسەن-دە، يۈسۈپجان...

يۈسۈپ توكۇلاك لېۋىر سۈپۈرگە بىلەن خېلى ئۇزاق تالاشتى. ئاچچىقمۇ قىلدى، لېكىن لېۋىر ئاشۇ بىرلا گېپىدە چىڭ تۇرۇۋالدى. يۈسۈپ ئۇنىڭغا

ئاغزىنىڭ بىر قەۋەت تېرىسى چۈشۈپ كەتكۈدەك سۆزلەپ يالۋۇردى. چۈنكى ئۇ لېيۈرنىڭ سۆيۈرگىلىرىنى ئېلىشقا ئاشىق ئىدى. بۇ مەھەللىدە سۆيۈرگە ياسايدىغانلاردىن بىرلا لېيۈر ئەمەس ئىدى، لېكىن چىغى لېيۈرنىڭكىدەك سەرخىل ئەمەس ئۇلار قول ئۇچىدىلا قىلىدۇ، بوش ياسايدۇ، تۆگگە ئورنىدا سىم چولاپ قويىدۇ. لېيۈرنىڭچۇ؟ باشقىچە، تۆگگە قويىدۇ، ساپلىرىمۇ تۈز، كىشىنىڭ قولىغا ئەپلىشىپ كېلىدۇ، خېرىدارىمۇ شۇنداق كۆپ. ھەتتا ئۇنىڭ سۆيۈرگىسىنى مەھەللىدىكىلەر بىر قاراپلا باشقىلارنىڭكىدىن ئايرىۋالالايدۇ. يۈسۈپ توكۇلاكنىڭ سودىسى لېيۈرنىڭ سۆيۈرگىلىرى بىلەن ئاقىدۇ... ئەمدى نېمىدەپ ياساپ بەرمەس بولۇۋالدى؟ ئازراقلا باي بولۇپ، كۆزىگە ماي تۇشۇپ، دوپپىسىنى قىرلىغۇدەك كۆرەڭلەپ كەلگەن بۇ لېيۈرنى تازا بىر كېلىشتۈرۈپ تويغۇزۇپ قويسۇنمۇ؟ ياق، ئۇنداق قىلغان بىلەن كېيىن سۆيۈرگىلىرىنى ئۇنىڭغا بەرمەس بولۇۋالىدۇ، ئۇ چاغدا...

يۈسۈپ توكۇلاك ئويلاپ شۇ يەرگە كەلگەندە يەنە بېسىقىغا چۈشتى:

— ئۇنداق قىلماي ياساپ بەر! — دېدى يۈسۈپ توكۇلاك يالۋۇرغان تەلەپپۇزدا،— ئىككى كۈن تىزىڭنى بېسىپ ئولتۇرساڭ، قولۇڭدىن چىقىرىۋېتىسەن، لەۋزىمنى يەردە قويماسسەن - ھە؟!

— دېدىمغۇ، ياسالمايمەن، چىغىنىڭ ئىگىسى چىقىپ قالدى، دەپ...

— ماڭغىنا، راستلا تىكىشنىڭ توختىمايدىكەن لېيۈركا، بابايىتىن سېنى چاقچاق قىلىۋاتىدۇ، دەپتىمەن،— سەل - پەل ئۆگدى يۈسۈپ توكۇلاك،— سېنىڭ بىلەن ئېلىم - بېرىم قىلىشىمىز شۇ يەرگىچە ئوخشايدۇ ئەمدى...

بۇنىڭغا جاۋابەن لېيۈر سۆيۈرگە چۈشىنىكسىزلا غۇڭشۇپ قويدى - دە، دۇكاندىن چىقىپ كەتتى. يۈسۈپ توكۇلاك ئۇنىڭ ئارقىسىدىن يەرگە قاتتىق بىر تۈكۈرۈۋېتىپ تىل سالدى...

4

قىر ياقىلاپ كېلىۋاتقان يۈسۈپ توكۇلاك ئېرىق قېشىغا كولانغان كۆلچەكنىڭ بويىغا كەلگەندە، ئۇنىڭ ئىچىدىكى لەش باغلاپ كەتكەن سۇغا چىلانغان چىغ باغلىرىغا تىكىلىكىنچە تۇرۇپ قالدى.

«ئىستەي... سۆيۈرگە باغلايدىغان شۇنداق ئېسىل چىغنى باغلىقا زايە قىلغان قايسى ئەخمەقنىڭ ئىشىكىنە بۇ؟ ئېشەكنىڭ قۇلىقىنى تۇتۇپ باقمىغان بىر گىرىيىنىڭ ئىشىغۇ بۇ! — يۈسۈپ توكۇلاك ئىچ - ئىچىدىن ئۆرتەنگەن ھالدا ئەتراپىغا قارىدى،— ئىستەي، دېھقانىنىڭ ئېشىنى ھارام يەيدىغان نەرسە ئىكەن - دە بۇ... ئىستت، ئىستت... 40 سۆيۈرگە چىقتى دېسەڭمۇ، ئۈچ سومدىن، ياق، ياق ئۈچ سوم سەكسەن تىيىندىن ئۆتقۇزمايدۇ جۇمۇ شۇنداق بولىدى دېسەك، مانا جەمئىي بولىدى 152 سوم. ۋاھ، ئاز پۇلمۇ بۇ؟ ئەنە شۇنداق قىمپقىزىل پۇلنى سېسىق كۆلنىڭ لېشىگە تېڭىشۇۋەتتىڭ دېگەن گەپ - تە، يەنە كېلىپ ئوتتەك پۇل بولۇۋاتقان مانا شۇنداق كۈندە - ھە! ئىگىسى نەدىكىنە بۇنىڭ؟ تازىمۇ دۆت نېمىكىنا بۇ...»

ئۇ مەيلى كىمنىڭ بولمىسۇن، سۇ كىرىۋاتقان كۆلچەك ئىچىقىنى قولى بىلەنلا ئەتمەكچى بولۇپ قىر بېشىغا ئېڭىشتى.

«ئەتمە ئاكا!...» يۈسۈپ توكۇلاك بۇ ئاۋازدىن چۆچۈپ كەينىگە بۇرۇلدى. بۇ ئۇنىڭ 12 ياشلاردىكى ئاق يۈز، بوتىلاقتەك قارا كۆزلىرى مۆلدۈرلەپ تۇرۇدىغان ئىنىسى ياقۇپ ئىدى. ئۇ هازىرلا قوناقلىقتىن چىققانىدى.

— بۇ كىمنىڭ؟ — سورىدى يۈسۈپ ئىنىسىدىن.

— بىزنىڭ بولمامدۇ، — چۆكۈلدىدى بالا.

— قانداقسىگە بىزنىڭ بولىدۇ؟ — يۈسۈپ توكۇلاك ئىنىسىنىڭ ئۆزىگە چاقچاق قىلىۋاتقانلىقىنى ياكى يالغان سۆزلىگىنىنى پەرق قىلالماي قايتىلاپ سورىدى. لېكىن، بالا ئۇنىڭسى تېخىچە تارتىلمىغان ئېگىزغا كىرىپ كېتىۋاتقان كاللىلارنى كۆرۈپ، جاۋاب بەرمەستىن ئالدىراپ-تېنەپ يۈگۈرۈپ كەتتى. يۈسۈپ توكۇلاك تېڭىرقىغىنىچە تۇرۇپ قالدى.

«نېمە دەيدۇ مۇنۇ، ئالجىپ قالمىغاندۇ؟ يۈسۈپ توكۇلاك ئاشۇ پىچىرلاشلىرى بىلەن خامان تەرەپكە ئاستا بۇرۇلدى...

كۈن ئىككىلەشكەنىدى. خامان تەرەپكە ئۆتىدىغان ئېگىزلىقتىكى بۇغداي كۆتىچەكلىرى ئۇنىڭ ئاستىدا شىلدىرلايتتى، تىزلىرىغا قوقاق تىكەن سانجىلاتتى، ئۆزۈندىن بۇيان توپا قونمىغان ئىشتان پۇشقىقىغا نېپىز بىر قەۋەت چاڭ قوندى. ئۇ ئالدىدىكى خاماندا مىدىرلاۋاتقان كىشىلەرنىڭ كىملىكىنى ئايرىۋېلىش ئۈچۈن قولىنى سايىۋەن قىلىپ قارىدى، خامان چېتىدىكى كەپە ئالدىدا بىر ئايال ياغلىقىنى پېشانىسىگىچە چۈشۈرۈۋېلىپ ئولتۇرۇپ قولىدىكى توقماقتا يەرگە يېيىتىلغان بىر دۆۋە نەرسىنى هەدەپ سوقماقتا ئىدى، خاماندا بولسا ئاق قالپاقنى قېشىغىچە باستۇرۇپ كىيگەن بىر كىشى ئىككى تاشلىق تۇلۇقنى هەيدەۋاتاتتى. يۈسۈپ توكۇلاك دۈمبىسىگە ئارتىۋالغان مىشكاپنى يەرگە قويۇپ، تۇلۇقچىنىڭ قېشىغا كەلدى.

— تىر... ر... ر...ۋوي ۋۇي، جانىۋارلار! — تۇلۇقچى ئاتلىرىنى توختىتىپ، قېشىغىچە باستۇرۇپ كىيىۋالغان ئاق قايرىما قالپىقىنى پېشانىسىدىن نېرى سۈرۈپ قويۇپ، غارامنى دەسسەپ ئۆتكىنىچە يۈسۈپنىڭ ئالدىغا كەلدى.

— يۈسۈپجان!...

— سەنمىدىڭ؟! — دېدى يۈسۈپ توكۇلاك هاڭ-تاڭ بولۇپ. ئۇ يەنە نېمە دېيىشىنى بىلمەي بىر پەس تۇرغاندىن كېيىن ئارانلا زۇۋانغا كىردى، — ئاۋۇ كۆلچەكتىكى سېنىڭ چىغلىرىڭمۇ؟ سۈپۈرگىلىرىم يۈسۈپكە كەتكۈچە پاقا لەشلىرى ئىچىدە چىرىپ كەتسۇن دەپسەندە، هە؟

— ياقەي، يۈسۈپجان... بۇلارنى ئاشۇنداق قىلغاچقا مۇنۇ خامان مېڭىۋاتىدۇ، دېگىنە، — يەنە كۆلدى لېۋىر سۈپۈرگە ئارىدەك يوغان قوللىرىنى ئىككى ياققا كېرىپ پۇلاڭلىتىپ، — مانا كۆرۈپ تۇرۇپسەن، خامان ئېلىۋاتىمىز، ئەمدى ياردىمىڭ بولسا قىل.

— بۇ كىمنىڭ خامىنى؟! — يۈسۈپ توكۇلاك بۇ گەپنى ئاغزىدىن ناھايىتى تەستە چىقىرىپ، غارامنى ئىشارە قىلدى.

— كىمنىڭ بولاتتى؟ — جاۋاب بەر-
دى لېۋىر گەدىنىنى قاشلاپ تۇرۇپ، —
ئاپاك خانئايىمنىڭ بولامدۇ.

بۇ گەپ بىلەن تەڭ يۈسۈپ توكۇلاك بويۇنلىرىغىچە شەلپەردەك قىزاردى. ئۇ نېرىقى خامان چېتىدە ئىشقى - زوقى بىلەن نەم چىغلارنى كالتەكلەپ يۇمشىتىۋاتقان ئاق ياغلىقلىق ئايالنىڭ ئۆز ئانىسى خانئايىم ئىكەنلىكىنى بىلىپ نېمە دېيىشىنى بىلمەي قالدى.

يۈسۈپ توكۇلاك ئۆيىگە بىر ئىش كەلگەندەك ئىتتىك تۇلۇق ئاتلىرىنىڭ قېشىغا باردى. غارام ئاستىغا تۇمشۇقلىرىنى تىقىپ كورسىلدىتىپ بۇغداي يەۋاتقان ئاتلار يېنىغا يات بىر ئادەمنىڭ كەلگىنىنى كۆرۈپ يانلىرىغا پۇشقۇرۇپ قويۇپ يەنە غارامغا بويۇن سوزۇشتى. يۈسۈپ تۇلۇق تۇۋىگە زوكزىيىپ، تۇلۇق تۆشۈكلىرىنى ئۆرۈپ - چۆرۈپ قاراشقا باشلىدى. ئۇ بۇ تۇلۇق ئارقىنىنىڭ چىگە توشۇك بولماي، بەلكى ئانىسى كۆتەك ئۈستىگە قويۇپ سوقۇۋاتقان نەم چىغلاردىن تاشتەك قاتتىق ئىشلەگەن كولا ئىكەنلىكىنى بىلىپ ھەيران بولدى. لېۋىر ئۇنىڭ پۈتۈن ھەرىكىتىگە كۆز ئۈزمەي قاراپ كۈلۈمسىرەيتتى.

— مېنىڭ توشۇكۇم بولمىسىمۇ ئىشىڭ يۈرۈشۈپتۇ، دەپ ھەيران بولۇۋاتامسەن نېمە، يۈسۈپجان؟ — لېۋىر سۇپۇرگە ئاق سەدەپتەك بېجىرىم چىشلىرىنى كۆرسىتىپ ھىجايدى.

— چىغ ئىكەنغۇ؟ — ھەيران قالغىنىدىن تووۇلاپ كەتتى يۈسۈپ توكۇلاك. — چىغدىن ئېتىپسەن - ھە!... ۋاھ، ئويلىمىغان ئىشلارنى قىلىپسەن - دە، ئۆزۈڭ...

يۈسۈپ توكۇلاك ئورنىدىن تۇرۇپ ئەتراپىغا قارىدى. نېرىدا پاكىز سۈپۈرۈپ قويۇلغان يەردە ئون نەچچە باداك تۇراتتى. ئۇنىڭدا قىپقىزىل ئۇنچىدەك چەشلەنگەن بۇغدايلار لىپمۇلىپ قاچىلانغانىدى. يۈسۈپ توكۇلاك يەنە يۈگۈرۈپ دېگۈدەك قاتار تۇرغان باداكنىڭ قېشىغا بېرىپ ئۇنى تۇتۇپ كۆردى، ئەتراپىدا بىردەم ئايلاندى، كۆركەم، تاشتەك قاتتىق، ھەم توقۇلغان بۇ باداكنى كۆرۈپ تېخىمۇ ھەيران بولدى.

— بۇ نېمە؟ — ۋارقىرىغاندەكلا سوردى يۈسۈپ توكۇلاك، — باداك دېدىڭمۇ؟ بۇنىمۇ چىغدىن توقۇپسەن - دە بۇنى قانداق توقۇدۇڭ؛ ھە... مۈشكاپ بولمىسىمۇ... ۋاھ، بۇ مۈشكاپتىنمۇ چىڭ ئىكەنغۇ. ھەر بىرىگە 150 كىلودىن بۇغداي سىغىدۇ دېدىڭمۇ، ئۇنداقتا مۈشكاپ دېگەننى... نېمە قىلىدۇ.

لېۋىر سۇپۇرگە خۇددى يەردىن يەنە بىر گەز ئېگىز كۆتۈرۈلگەندەك بولۇپ، كۆكرىكىنى كېرىپ - كېرىپ قويدى، پاكىز چۇشۇرۇلگەن ئېڭىكىنى قايتا - قايتا سىلىدى، بۇگۈنكى بۇ ياخشى ئىشىدىن، يۈرىكىدىكى خۇشاللىق ھېس - تۇيغۇلىرىدىن پۈتۈن تېنى جۇغۇلداپ تىترىگەندەك قىلدى. يۈسۈپ توكۇلاك لېۋىر سۇپۇرگىنىڭ بۇ ھەرىكىتىگە قاراپ بىر قىسما ئويلارنى ئويلىدى:

«تۇلۇقتا چىدىغۇدەك قانداق چىغ ئارقانىكىن بۇ؟ مۇنۇ باداك دەۋاتقان چىغ سېۋەتچۇ تېخى، بۇنىسى ھەممىدىن ئارتۇقكەن! بۇ كىمنىڭ تاپقان ئەقلى ئىكىنا؟ ئەگەر مۇنۇ ئاغزىنى ئۇنىنچى كالاچتەك كېرىپ كالچايتىپ، ھىجىيىپ ماڭا چوكچىلىق بىلەن قاراپ تۇرغان لېۋىر

سۈپۈرگىگە مۇشۇ ئىشلارنى سەن تېپىپ قىلىۋاتامسەن-يە، دەپلا قويسام، ئۆزىنى قويارغا يەر تاپالماي مېنىڭ ئالدىمدا تېخىمۇ كۆرەڭلەپ كېتەر... دېمىسىمۇ، قارىغىنا خۇددى بىر شەھەر ئېلىپ بېرىۋاتقاندەك خامانىنىڭ ئوتتۇرىسىدا قاققان قوزۇقتەك قېتىپ تۇرغىنىنى... دېسەم-دېمىسەم قاراپ تۇر، ھازىرلا شۇ گەپنى قىلىدۇ بۇ...»

— بۇ كىمنىڭ تاپقان ئەقلى؟ — سورىدى يۈسۈپ توكۇلاڭ ئولتۇرغان ئورنىدا بىر تالاي خىيالنى قىلغاندىن كېيىن، بۇغداي قاچىلانغان باداڭلارنىڭ قېشىغا تاشلاپ قويۇلغان چىغ كۇلىسىنى يەنىلا ئۆرۈپ-چۆرۈپ قاراۋېتىپ.

— كىمنىڭ بولاتتى، — جاۋاب بەردى لېۋىر سۈپۈرگە تامىقىنى قىرىپ قويۇپ. ئۇ، يۈسۈپكە يېقىنلاپ، چويۇندەك قاتقان داق يەرگە تىزلىنىپ تاماكا خالتىسىنى چىقاردى-دە، داۋام قىلدى، — ئاتا-بوۋىلىرىمىزنىڭ ئەقلى بولمامدۇ، يەنە كىمنىڭ بولاتتى، يۈسۈپجان... ئۇلاردىن بىزگە مىراس بولۇپ قالغان ھۈنەر بۇ. ئۇلار ئۆز زامانىسىدا ئەنە شۇنداق كۇلا، ئەنە شۇنداق باداڭلار بىلەن تاغدەك-تاغدەك خامانلارنى ئالاتتى، يەنە تېخى كۆشۈك ياساپ سامان توشۇيتتى، سۈپۈرگىلىرىنىمۇ بىللە ھەيدەپ تۇراتتى. ئۇ زامانلاردا ھازىرقىدەك توشۇڭ-ئارقان، مىشكاپ دېگەنلەر يوق ئىدى-دە، ئۇلارنىڭ ئىشى مانا بۈگۈنكى كۈنلۈكتە يەنە ئەسقاتتى، دېگىنە. قېشىڭغا بارسام توشۇڭ تۈگەپتۇ، سولياۋ توشۇڭمۇ يوقكەن، مىشكاپمۇ سېتىلىپ بوپتۇ. قارىسام ئاپاڭ خانئايىممۇ تېخى خامىنىنى يىغىپ ئالالمىدى. ھۆل-يېغىنغا قالمىسۇن دېدىم-دە، ساڭا دۇگۋارلاشقان 105 دانە سۈپۈرگىنىڭ چىغىنى سەن كۆرگەن كۆلچەككە تاشلىدىم. بىز دېھقان خەقكە ئاش كېرەك، دېگىنە.

يۈسۈپ توكۇلاڭ يەنە شەلپەردەك قىزاردى، ئۆزىدىن سەل نېرىدىلا تۇرغان بايىقى مىشكاپنى ئەكېلىپ ئاغزىنى ئاچتى-دە، ئىچىدىكى توشۇڭ-ئارقان بىلەن قاتلاغلىق يېڭى مىشكاپلارنى چىقاردى.

— دۇكىنىڭغا يەنە توشۇڭ، مىشكاپ كەپتۇ-دە، رەھمەت، كايىپسەن، يۈسۈپجان! سەن ئاۋارە بولۇپ ئەكەلمىسەڭمۇ بولاتتى، ئۆزىمىز...

يۈسۈپ توكۇلاڭ زوۋان سۈرەلمەي قالدى، بويۇنلىرىغىچە شەلپەردەك قىزاردى، لېۋىنى قاتتىق چىشلىدى، «لېۋىر سۈپۈرگىنىڭ قالتىس ھۈنىرى بار ئىكەن جۇمۇ، نەچچە زاماندىن بېرى ئەسكى چاپان ئىچىدىمۇ ئادەم بارىنى بىلمىگەن گەپ-تە. بۇ ئۆنىڭ نەلەردە يۈرۈپ ئۆگىنىۋالغان ھۈنىرىدۇ-ھە!» دەپ ئويلىدى.

يۈسۈپ توكۇلاڭ نېمە دېيىشىنى بىلمەي تېخىمۇ ئوجۇقتى. ئۇ ئۆزىنى باي، ھەممىدىن زېرەك، پەم-پاراسەتلىك سانىغىنى بىلەن، ئۆز ھاياتىدا لېۋىر سۈپۈرگىنىڭ سەممىي، ئاقكۆڭۈللۈك بىلەن قىلغان ھازىرقى ئىشىغا تەڭ-باراۋەر تۇرۇدىغان بىرەر ئىشىنىڭ يوقلۇقىنى ھېس قىلىپ ئازابلاندى، بۇ ئىش بىلەن تەڭ ئۆزىگە تەئەللۇق بولغان جىمىكى بايلىقىدىن، يەنە نېمىلەردىنىدۇ ئايرىلىپ قالغاندەك كۆڭلى ئەسكى بولدى خېلى ئۇزاققىچە ئۇنىنى سىرتقا چىقىرالمىدى. بىز ئەمدى ئۇنىڭ كېيىنكى خىياللىرىنى دېمىسەكمۇ بولار، چۈنكى كىتابخانلار ئۇنىڭ بۇ ھەقتە يەنە نېمە دەيدىغانلىقىنى ئويلاپ تاپالايدۇ...

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

مۇختەر مەخسۇت

ئېزگۈ خىياللار

قىيانى قۇچاقلاپ ئاققاندا سۇلار

يىراقتىن ئېتىلىپ كېلىپ دولقۇنلار
سۆيىدۇ قىيانى قۇچاقلاپ مەھكەم.
سۆيىدۇ قۇچاقلاپ ئەسەبىيلەرچە
يۇمران كۆكسى بىلەن باغاشلاپ مەھكەم.

دەسلەپكى ۋىسالدەك ئوتلۇق تەلپۈنۈش
دولقۇننى بىر دەقىق ئالدۇرمايدۇ دەم.
بىر كۈينى باشلىغان تۇنجى سۆيگەندە،
تۇرىدۇ پەسەيمەي ئۇرغۇپ ھېلى ھەم.

شۇ قەدەر قەدىمى ۋە يېڭى كۈي بۇ،
تەكرارلاپ كېلىدۇ يۈكسەك ئاھاڭدا.
مۇقەددەس مۇڭ بىلەن تىڭشايدۇ ساھىل،
تىڭشايدۇ چايقىمۇ مەست بولۇپ تاڭدا.

شۇ قەدەر قەدىمى ۋە يېڭى كۈي بۇ،
بىلسەڭ بۇ چىن سۆيگۈ - ئۆلمەس مۇھەببەت.
قىممىتى، لەززىتى شۇدۇر سۆيگۈنىڭ:
تۇنجى رەت سۆيگەندەك سۆيسەڭ تائەبەت.

يېگانە قېيىق

ساھىلدا تۇرىدۇ يېگانە قېيىق،
داتلاشقان قوزۇقتا باغلاقلىق مەھكەم.
ئۇ بۇندا تاشلىنىپ ياتقىلى نىكەم،
ئاستىدا لاتقىلار ياتىدۇ تىنىپ.

يىراقتا،
زەڭگەر رەڭ دېڭىز يۈزىدە
يەلكەنلىك كېمىلەر سويلايدۇ ئەركىن.
يېگانە شۇ قېيىق تەلمۈرەر غەمكىن،
ئۈكۈنۈش ياشلىرى ئەگىپ كۆزىدە.

دولقۇنلار كېلىدۇ ئېيتىپ ئارىيە،
يېتەكلەپ بارغىلى ئۇنى دېڭىزغا.
نەئامال بىچارە تۇتقۇن بۇ «قىز»غا،
غىچىرلاپ بىر ئاچچىق قىلىدۇ نالە.
كېمىلەر ئۇپۇقتا كەتتى يىراقلاپ،
ئۇ تۇرار شاۋقۇنسىز ساھىلنى ساقلاپ...

مۇقام

يازنىڭ دىمىق ئاخشاملىرىدا
سۈكۈت مېنى ئالغاندا يۇتۇپ،
يىراقلاردىن كېلىسەن ئۇچۇپ،
ياشاڭغىرغان ئوي - خىيالىمنى
شامال بولۇپ كېتىسەن يۈدۈپ.

قار - مۇز ئېچرە قاتقاندا چۈشۈم،
ۋۇجۇدۇمنى نۇر بوپ تىلىسەن،

كۆز ئالدىمنى گۈلزار قىلسەن.
تومۇرۇمدا ئىتىرىتىپ جوپ تار،
يۈرىكىمگە زەخمەك ئۇرسەن.

سەپەر مېنى ھالسىراتقاندا،
ئىگەرلەيمەن تۇلپارلىرىڭنى،
چاقماق كەبى ئۇدارلىرىڭنى.
قۇچاقلايمەن مەنزىل بېغىدا
ھەر دەقىقە نىگارلىرىمنى.

بەلكىم قۇياش تۇغقاندۇر سېنى،
يا كۆز يېشى ۋە ياكى دەريا.
مەن ئاڭلايمەن سەندىن شوخ ناۋا،
ھەر نەپسىڭ تۇغار مىڭ يۈرەك،
سېھرىڭ **بىلەن** ئىترەيدۇ ساما.

ھايات

1

ئولتۇرىدۇ بىر بوۋاي
پېتىۋاتقان قۇياشقا قاراپ.
قۇياش
بولاپ قاچتى ئۇنىڭ
ساقىلىدىن قۇندۇز رەڭگىنى.
ئۇپۇق يۇتۇپ كەتتى قۇياشنى،
ئورمانلارغا يامراپ چىقتى تۈن.
بوۋاي
ئاق بۆك قىلىپ كىيىدى
تولۇن ئايىنى.

ئۇ ئولتۇرىدۇ قۇياشنى كۈتۈپ،
قۇياش چىقسا،
تۈن بىلەن
ئالمىشارمۇ ساقىلى ئۇنىڭ؟

بېشىغا قىرلاپ قارا تەلپەكنى
باغچىلاردا يۈرەرمۇ
يارى بىلەن
ھىدىنى پۇراپ،
ئۈزى تەرگەن گۈللەرنىڭ؟

2

شىلدىرلاتسا ئۇچقۇر شامالىلار،
دەرەخ قويۇپ بەرمەس
ھەر ياپرىقىنى،
خۇددى ئەڭ ئاخىرقى بىر ياپرىقىدەك.
مەن قۇچاقلايمەن ھەر بىر مىنۇتنى
گويا كى ئەڭ ئاخىرقى مىنۇتلىرىمدەك.

يۇلغۇن

كېسىپ تۇرار،
ئۆسۈپ تۇرار،
ئۇ تائەبەت
قانغا بويالغان بىر بوۋاق.
چۆل ئانا
بولەپ ئۇنى قوم بۆشۈكىگە
ئەللەيلىتىدۇ
بورانلاردىن توقۇپ قوشاق.
ئۇ چۈش كۆرىدۇ:
يېشىل چۈشلەرنى،
ئالتۇن چۈشلەرنى
ئۇزاقتىن ـ ئۇزاق.

قانداق قىلاي؟

ئېزىقتۇردى ئۇپۇق،
يۈگەپ مېنى پەردىلىرىگە،
كۆگۈم
سۈرەپ كىردى تۈن قوينىغا.

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى www.uyghurkitap.com

ئاندا - ساندا چاقنىغان يۇلتۇز
كۆزلىرىمدىن
ئېلىپ قاچتى نىشانىنى.
گۈلگە چۈشلىرىم
سېلىپ مېنى تەختىراۋانغا
ئوينىتماقتا
مۇئەللەقتە!

قۇياش
ئالقىشلارمۇ مېنى،
ياكى سايەمنى —
ئۆزەمگە زادى ئوخشىمايدىغان!

سايەم

1

ھەن ئىزلەپ ماڭدىم سايەمنى،
ئىزلەپ ماڭدىم
شېھىت بولغان قۇياشنى،
كۆزلەپ ئۇپۇقنى.

2

سايەم
سىڭىپ كەتكەن چېغى يوللارغا،
كۆمۈلگەن چېغى
گۈلگە نۇرلارغا.

3

سايەم
كەتتى بەلكىم قۇياشنى ئىزلەپ.
ئۇ كېلىدۇ قۇياشنى باشلاپ،
تويىماس ئۇپۇقنى قەبرىگە تاشلاپ.

4

سايەم
تۇغۇلىدۇ قۇياشتىن،
ئالەم
ئايرىمىسۇن مېنى قاياشتىن.

تېگىرقىغان مىسرالار

1

تۈن
غالىب كەلدى نېمە ئۈستىدىن؟
بىلمىدىم.
سانسىز يۇلتۇز ساڭگىلاپ تۇرار
مېدال بولۇپ چاقناپ كۆكسىدە.
ئاي
تاتىرىدۇ نېمىشقا؟
ھەسەت قىلغانمۇ ياكى ئۇنىڭغا؟
قېتىپ قاپتۇ داغ بوپ ياشلىرى
ئۇنىڭ ھۆسنىدە.

2

ئۇرۇق
تۇپراق ئاستىدىن،
زۇلمەت قوينىدىن
يېرىپ چىقىپ،
قۇچاقلىدى نۇر دۇنياسىنى.
غالىپ جەڭچىدەك
بېشىدا مىس قالپىقى.
ئۇ غۇلاچ ئاتتى قۇياشقا،
سۆيدى يېشىل لەۋلىرى بىلەن
ئۆز ئاشىنىسىنى.

ئۆرۈق
تۇپراق ئۈستىدە.
شامال ئۆتتى يالاپ،
كۆيدۇردى ئاپتاپ،
شاراقلاپ قالدى چاپىنى.
ئۈچۈپ كېلىپ دىۋانە قۇشقاچ
ئېلىپ قاچتى ئۇنى.

3

مەن يالڭاچ كەلدىم،
يالڭاچ كېتىمەن.
يىغلاپ تۇغۇلدۇم،
كۈلۈپ ئۆلىمەن.
تۇغۇلغانىدىم ئازاب بۆشۈكىگە،
يۆگىلىمەن شادلىق كېپىنىگە.

مەن ھاپاش قىلىپ تەشۋىشنى
شادلىق بىلەن تانسا ئوينايمەن.
شادلىق
قونۇپ قالسا قوينۇمدا،
ئۇيالغىن دەپ قوغلايمەن.
مانا
ئاستىمدا چۈش تۇلپارى،
قولۇمدا نۇر قامچىسى.
ئالدىنقى ئىزلىرىمنى
دان قىلىپ چاچىمەن
كېيىنكى يوللىرىمغا.
شۇنداق چاپىمەن
ھايات يولىدا.

سۆيگۈ يولىدا

1

شۇنچە تېز
تۇتقان ئىدىڭ قولۇمنى
ۋە شۇنچە تېز تاشلاپ كەتتىڭ
باشقا ياققا سېلىپ يولۇڭنى.
مەن چەكمىدىم ئارتۇقچە ھەسرەت،
كۆزلىرىمدىن
دۇمىلاپ چۈشتى بىر تامچە پەقەت.

2

شارقىراپ ياغقان يامغۇر
توختاپ قالاركەن بىردەمدىلا.
قامچىلاپ بەرگىلىرىنى گۈللەرنىڭ،
نەملەپ بوزلىرىنى چۆللەرنىڭ.

3

سۆيگۈ ئەھلى ئازمىسا ئەگەر
ئەسىر بولماسكەن
بىر تەبەسسۇمغا،
بىر چاقماققا.

قاپقارا قوي كۆز

سەن ئاينىڭ ئىچىدە
قاپقارا قوي كۆز.

يۇلتۇزلىرىڭ
ئالتۇن نۇرى بىلەن
باغلىۋالدى كۆزۈمنى.
مەن كۆزۈمگە ئەگىشىپ
شۇڭغۇپ كىردىم
تۈن قوينىغا.
ئاھ،
قۇياش چىقمىسا،
يۈرسەم ئەبەت ئىچىڭدە
ئىزدەپ ئۆزۈمنى.

ئابلەت ئابدۇللا

شېئىرلار

مەي تۇت، گۈزەل

«دەيدۇلەركى ئايدىمۇ داغ بار»
گۈزەلدىمۇر باركەن بىر ئەيىب.
نېمىشقىدۇر يەنە گۈزەلنى
كۆرگەن چېغىم بولىمەن كەيىپ.

مەي تۇت، گۈزەل، بۇزما كەيپىمنى،
پىراقىڭدا بولۇپ كېتەي مەس.
باشلىساڭمۇ دوزاققا مېنى،
بىللە كېتەي شۇنداق مەس-ئەلەس.

قايسى دەرد ئۇ سېنى يىغلاتقان؟

ئولتۇرىمىز جىمجىت، سۈكۈتتە،
گەپ قىلمايسەن نېمىشقا زىنھار؟
مۇھەببەتتىن سۆز ئاچقىنىمدا،
نېمە ئۈچۈن يىغلايسەن باھار؟!

يوشۇرمىغىن كۆز ياشلىرىڭنى،
ئۇ قەلبىڭدىن قايىنىغان بۇلاق.
سېنىڭ غەمكىن قاراشلىرىڭنى
خىيالىمدا ئۇنتۇيمەن قانداق؟!

يىگىرمىدىن ئېشىپتۇ يېشىڭ،
نېچۈن ساڭا بالدۇر كەلدى دەرد؟
بۇ باغلاردا ئەركىلەر چېغىڭ،
ساڭا خاستى سۆيگۈ-مۇھەببەت.

نى يىگىتلەر ئىنتىزار بولۇپ،
سېنى قولغا قوندۇرالمىدى.
بىلەلمىدىم، نازۇك كۆڭلۈڭدە،
ئېيت، قايسى بىر يىگىت بار ئىدى؟

قەيەردە ئۇ، يىراقمۇ-يېقىن؟
قەيەردە ئۇ تۇنجى مۇھەببەت؟
ئۇنتالمايسەن ئۇنى نېمىشقا؟
ئۇنتۇپ كەتكىن ئۇنى تائەبەت!

ئۇ ۋاپاسىز بەلكى شۇ تاپتا،
ئۆزگە يارغا سالغاندۇ گىرە.
ئۇ بىلمەسە نازۇك قەلبىڭنى،
ئۆرتەنمەگىن ئاڭا بىھۇدە.

يا يوشۇرۇن مەخپىي ئازابمۇ؟
بىخەۋەرمۇ يىگىت بۇ دەردىدىن؟
يا ئويلامسەن ئاتا-ئاناڭنى،
چىقالماستىن تەقدىر-قىسمەتتىن؟

ئېيت، گۈلباھار، ئېيتقىنا ئەمدى،
قايسى دەرد ئۇ سېنى يىغلاتقان؟
تويىنىڭ كېيى چىقسا قىزلارنىڭ
ئادىتىمۇ يا يىغلايدىغان؟

ئېيت، گۈلباھار، ئېيتقىنا ئەمدى،
قايسى دەرد ئۇ سېنى يىغلاتقان!؟

قىز ۋە ئاتىسى

قىزنىڭ قېنىدا
جۇشقۇنلايدۇ قايناق ياشلىق.
تەلپۈنىدۇ مۇھەببەتكە،
ئىنتىلىدۇ شېرىن كېلەچەككە!
ئاتىسىنىڭ قېنىدا
ئاقىدۇ ئادەت كۈچى —
خۇراپاتلىق - نادانلىق.
ئۇ مىڭ كۆز بولۇپ
پايلايدۇ قىزىنى.
پۈكىدۇ تىزىنى...
قىزىنى قويۇپ ئەلەم - دەردكە.
ئەي سەن ياشلىق،
ئەي سەن خۇراپاتلىق - نادانلىق!
قاچانغىچە قىينايسەن بىزنى،
سېلىپ بۇنداق قايغۇ - ھەسرەتكە؟

پەرھات ئىلياس

باللىقىمنى قايتۇر، ئەي دېڭىز!

دېڭىز — ئانا

تۇغۇپ قويۇپ
تاشلاپ كەتتىڭ قاچانلاردا
ئېمىتمەي مېنى؟
چوڭ بولدۇم
ئېمىپ قۇياشنى،
مىڭ يىقىلىپ تاپالماي سېنى.
ئانا دېدىم
كۆرسەم ئۇپۇقنى،
ئەركىلىدىم ئېتەكلىرىدە.
ئېزىپ قالسام ئەگەر چۆللەردە
سەرەپنى كۆرۈپ،
گىرە سالدىم بويۇنلىرىغا.
ئانا دېدىم بۇلۇتلارنى
تاشلاپ بەرسە ماڭا ئاق ناۋات.
ئانا دېدىم قىياقلارنى
ئەللەي ئېيتىپ قويسا ئۇخلىتىپ.
ئانا دېدىم چىغىرىيوللارنى،
ئانا دېدىم يوپۇرماقلارنى.
كۆرگىنىمدە سېنى، ئەي دېڭىز،
ئانا دېگۈم كەلمىدى ھەرگىز.
قالدىم تىكىلىپ،
كۆزلىرىمدىن
پارچىلىنىپ چۈشتۈك قۇملارغا.

ئىزلەپ كەلدىم باللىقىمنى

ئىزلەپ كەلدىم بۇژغۇنلىرىڭدىن
تېرىۋالاي دەپ
گۆگراشلىرىمنى بۆشۈكتىكى.
ئىزلەپ كەلدىم دولقۇنلىرىڭدىن
تۇتۇۋالاي دەپ
شوخلۇقلىرىمنى،
ئۈستەڭلەردە
ئاققان قەغەز قولۋاقلاردىكى.
ئىزلەپ كەلدىم ئۇپقۇنلىرىڭدىن
تېپىۋالاي دەپ
بەڭباشلىقىمنى
تىنىقلىرىڭغا

ئۇيغۇر كىتاب تورى
uyghurkitap.com

سىڭىپ كەتكەن چىقىنلاردىكى.
قايتۇر مېنى بوزغۇنلىرىڭدىن!
قايتۇر مېنى دولقۇنلىرىڭدىن!

ئىلتىجا

چانقىمىغا سىلىڭلار ئۈنچىلەرنى
بىلىقلىرىم،
كۆرەلسۇن يېڭى - يېڭى چۆچەكلىرىم.
بويىنۇمغا ئېسىڭلار تۇمار قىلىپ
قىيا تاشنى،
تىرىلسۇن توڭلاپ قالغان نەپەسلىرىم.
تومۇرلىرىمغا
چاپلاڭلار بۇلۇتلارنى
تۇتتۇۋېلىپ،
قىزىرىپ پىشسۇن ئۈششاق توغاچلىرىم.

ناخشا ئېيتتىم دېڭىز تىلىدا

ناخشا ئېيتتىم دېڭىز تىلىدا،
ئاھاڭلىرىمدىن
ئۈچۈپ كەتتى چايكىلار قاتار.
ئۈزۈپ كەتتى بېلىقلار خۇشال،
خىياللىرىمنى
يۇدۇپ يىراق قىرغاقلارغا.
ناخشا ئېيتتىم دېڭىز تىلىدا،
كۆزلىرىمدىن
چوغ رەڭگىدە تۇغۇلدى قۇياش،
دولقۇنلار
قۇياش رەڭگىدە كۆيىدى يېلىنجاپ.
ناخشا ئېيتتىم دېڭىز تىلىدا،
چانقىمىدا
ئۇخلاپ قالدى دېڭىز بىر تاتلىق.
ئوختاپ قالدى سەپىرىدىن قىتئەلەر
مەسخۇش بولۇپ.

ناخشا ئېيتتىم دېڭىز تىلىدا،
نومۇسچان ئارال
مارىلايدۇ روجەكلەردىن
ياغلىق بەرگىلى.
بىلەلمىدىم، نېمە دەيدىكىن،
ناخۇل ئۇرار چاچلىرىمغا شاماللار،
دېڭىز تۇغقان ناخشىلىرىمنى،
ناخشىلىرىم تۇغقان دېڭىزنى.

ئەسلەپ قالدىم، نىگارىم، سېنى

تۇرۇم - تۇرۇم دولقۇنلار كېلىپ
قۇچاقلايدۇ غەمكىن ساھىلنى.
قۇرام تاشتا ئولتۇرۇپ تەنھا
ئەسلەپ قالدىم، نىگارىم، سېنى.

چىقىپ كەلدىڭ دېڭىز ئىچىدىن
ئىككى قوللاپ كۆتۈرۈپ قۇياش.
بولدى قىزغۇچ ناخشىلىرىڭدىن
ئاسمان بىلەن دېڭىز بىر تۇتاش.

جۇمۇلاڭما، چۆگىر — قوللىرىم،
تىرەپ تۇردۇم گۈمبەزنى ئېگىز.
ئەگەشتۈرۈپ دولقۇنلارنى سەن
ئۆچتۇڭ بويلاپ لىۋىمنى ئۈنسىز.

كۆلكىلىرىم قالدى پولاڭلاپ،
تەبەسسۇمىڭ ياندى ئۇپۇقتا.
يۈرىكىمنى ئورناتتىڭ، ئەمما
سەن چۆمكەلدىڭ قايسى يۇپۇقتا؟...

قۇياش چىققان دېڭىزغا قاراپ،
قۇياش پاتقان تاغلارغا قاراپ،
ئەسلەپ قالدىم، نىگارىم، سېنى.

دېڭىز پەرىسى

ئۆكسۈشلىرىنى
كۆمۈپ قويغان دېڭىز تەكتىگە.
كۆلكىلىرىنى
چېچىۋەتكەن ئاسمان گۈمبىزىگە.
كىرپىكلىرى
ئاراللارنى ھەيدەپ بارىدۇ.

قارىچۇقلىرى قېتىپ قالغان
سۆيگۈ ئىزلەپ يىراق ئۇپۇقتىن.

ماۋزۇسىز

تولۇن ئاينى پارچىلىدىم،
ئۇرۇق قىلىپ چاچتىم دېڭىزلارغا...
ئۈندى نۇر كىرپىكلىرى.
قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتى ئۇزاق
كۆز ياشلىرىمدا.

ئەزىزى

تۈن تاڭغا ئۇلاشتى مۇقام ئەۋجىدە

قۇياش — ئانا

يەلىنغانىدىم تۇغۇلغان چاغدا،
لېكىن كۆلدۈم قۇياشنى كۆرۈپ.
قۇياش ئەمەس، ئانا مېھرىدىن
دىلىم يورۇپ، جىسمىم سۆيۈنۈپ.

ئۈدۈم

يۇمران چۆجە
دۇنياغا كۆز ئاچار تەستە،
تۇخۇمنى چېقىپ.
چوڭ بولغاندا
ئۇمۇ تۇخۇم تۇغار
ئانىسىغا بېقىپ.

يۇلتۇز ساناش

1

تۈن ئاخشام،
ئاسمانغا قاراپ
سەبىي بالا ياتار پۇشۇلداپ.
ئۈيقۇ قاچقان ئۇنىڭ كۆزىدىن،
يۇلتۇز ساناش كەچتى يادىدىن.

2

بىر، ئىككى، ئۈچ...
قۇياش؟
بالا ھەيران
تۆگەتمەستىن يۇلتۇزنى ساناپ،
قۇياش چىقتى قايدىن ئالدىراپ؟
بوۋاي بولۇپ قوپتى شۇ بالا
ياتقان يېرىدىن ساقال تۇتاملاپ.

كۆزلىرىم، تىنىقلىرىم...

1

كۆزلىرىم
قەھرى بىلەن
ئاسمان باغرىنى تىلغايدۇ،
رەھىم قىلماي قانغا بويايدۇ.
بىزار بولۇپ قارا يوپۇقتىن.

2

تىنىقلىرىم
چاقماقلارنى چېقىتىپ،

www.uyghurkitap.com

يۇلتۇزلارنى ئېقىتىپ،
سادا بىرەر ئۈپۈقتىن.

3

تويى كۆنى
ساھىبجامال كېلىنچەك
شادلانسىمۇ يىغلىغاندەك،
تەگدىم دېمەي نازلىغاندەك،
قۇياش چىقتى تارتىنىپقىنا
نىگاھلىرىم سانجىلغان
ئاشۇ يوچۇقتىن.

مۇقام ۋە پەرىشتە

1

جىمجىت كېچە
تارىم بويى خىلۋەت كەپىدە،
ناخۇل ئۈردى تەمبۇرگە بوۋاي.
سادا بەردى ئاسمان ۋە زېمىن،
تەمتىرىدى ئۇنىڭ لەرزىدىن
ھەيھات!!
تولۇن ئاي.

2

تۈن تاڭغا ئۇلاشتى مۇقام ئەۋجىدە.
قىينالماقتا بوۋاي ھالسىراپ،
شۇندىمۇ
توختاتقۇسى كەلمەس مۇقامنى.
جور بولدى ئاڭا شۇ تاپ،
غايىبتىنلا بىر سادا ياڭراپ.

3

مەرغۇل بىلەن تۈگىدى مۇقام،
بوۋاي خۇشال،
ئىزىغا چۈشتى ئەمدى شوخ يۈرەك،
سۇغا قانغان چاڭقاق سەھياھەتەك.
ئەتراپقا باقتى تەلمۈرۈپ،
دەردىگە شىپا بولغان
خاسىيەتلىك ئاۋازنى ئىزلەپ.
ئەتراپ جىمجىت، ھېچكىم كۆرۈنمەس
ئۆزىدىن بۆلەك.
ئىپتىخاردا بوۋايغا قاراپ
سالام بەرمەكتە
قولىنى كۆكسىگە قويۇپ
بىر پەرىزات ئەنە ئەرشتە.
تارام-تارام ياش تۆكمەكتە
باسالماستىن سۆيۈنۈشىنى
ساتار تۇتقان گۈزەل پەرىشتە.

قويۇۋەتكىن بىلەجاننى

كەڭ دېڭىز چايقىلىدۇ يېنىككىنە
تەۋەررۈك بۆشۈكىمنىڭ تەۋرىنىشىدەك.
دولقۇنلار مېنىگىشىدۇ، سۆيۈشىدۇ،
يارىمنىڭ گىرە سېلىپ سۆيۈشىدەك.

دېڭىزدا ئۈزۈپ يۈرەر يالغۇز قولۋاق،
بېلىقچى تىنىماس ئۇندا پالاق ئۇرۇپ.
گاھىدا ئۈزۈپ كېتەر يىراقلارغا،
ئۆزىچە يانار ئارتقا گاھى تۇرۇپ.

تور تاشلاپ، قولۋاق تۇرار بىر نۇقتىدا،
بېلىقچى ئولتۇرىدۇ سۇغا قاراپ.
شورايدۇ موخۇركىنى، شۇ شوراشتا
دېڭىزنى يۇتماقچىدەك ئىسقا ئوراپ.

دېڭىزدەك ئۈمىد بىلەن يىغدى تورنى،
ئامەتى كەلدى مانا كۈتكىنىدەك.
شادلاندى، شادلانمىسۇن نېمىشقا ئۇ،
شادلىقى بارمۇ ئۇنىڭ بۇنىدىن بۆلەك.

ئاھ، بىراق چوڭ بېلىقلار ئارىسىدا
چىقىپتۇ تورغا چۈشۈپ بىر بېلىقجان.

تىنىمسىز تېپىرلايدۇ جەھلى بىلەن،
قاچقۇدەك مادارى يوق، تېخى نىمجان.

يادىمغا چۈشتى بىردىن بوۋاق چېغىم،
ۋۇجۇدۇم تېپىرلىدى شۇ تۇرقىدا.
ئاھ! يۈرەك ئىسيان قىلدى بۇ ئازابتىن،

يەر سۆيۈپ بېلىقچىغا قىلدىم نىدا:
«بېلىقچى، قويۇۋەتكىن بېلىجاننى،
قۇلاق سال ئۇنىڭ ئۈنسىز مۇڭ-زارىغا!
چوڭ بولۇپ، دولقۇنلارنى باغاش ئېتىپ،
بىر ئۆمۈر قېنىۋالسۇن مۇرادىغا!»

پەرھات ئابدۇرېھىم

باشئەگمىم ئوغلىمەن

ئەلگە دىل رىشتىنى چىڭ چاتقان باشئەگمىم ئوغلىمەن،
غايىسى كۆك قەرىدە چولپان باشئەگمىم ئوغلىمەن،
قەلبى مېھنەت ئىشقىدا كۆلخان باشئەگمىم ئوغلىمەن،
پاك ئەجىر-تەردىن بەخت تاپقان باشئەگمىم ئوغلىمەن،
سۆيگۈ-ئىلھامى گويا فونتان باشئەگمىم ئوغلىمەن.

مەن تۇغۇلدۇم تاڭ بىلەن تەڭ، مەن شۇڭا تاڭغا خۇمار،
ھەر سەھەر مەشرىققە باقتىم ۋەسلىگە بوپ ئىنتىزار،
مېھرىگە قاندۇردى دىلنى تاڭ نۇرى ئاتلىق نىگار،
جۇش ئۇرار سۆيگۈسىدىن قەلبىم قېتىمدا ئىپتىخار،
ئاشۇ تاڭغا ھەر زامان پەرۋان باشئەگمىم ئوغلىمەن.

كۆز ئەمەس، قەلبىمنىمۇ قىلدى قۇياش خەلقىم مېنىڭ،
گەر بېشىمغا چۈشسە غەم بولدى قۇياش خەلقىم مېنىڭ،
بەردى ئىلھام كۆزلىرىمدىن ئاقسا ياش خەلقىم مېنىڭ،
تاغ ئېشىپ قالسام ھېرىپ، قىلدى ھاپاش خەلقىم مېنىڭ،
ھە، شۇڭا ئەل سازىنى چالغان باشئەگمىم ئوغلىمەن.

ئۇ ئۆگەتتى مىس بىلەن ئالتۇننى ئايرىشنى ماڭا،
ئۇ ئۆگەتتى كۆل بىلەن يالقۇننى ئايرىشنى ماڭا،
ئۇ ئۆگەتتى مەرد بىلەن قاچقۇننى ئايرىشنى ماڭا،
خۇشئاۋاز بۇلبۇل بىلەن قوزغۇننى ئايرىشنى ماڭا،
شۇ سەۋەب پارلاق نىشان تاپقان باشئەگمىم ئوغلىمەن.

ئۇ دېدى: «ئەجدادلىرىڭنىڭ كەچمىشىنى ئەستە تۇت،
ئەل بىلەن بولغىن قەلبداش، بىر ئۆزۈڭگە سوقما چوت،

ئۆتتىنغۇ قانچە باھار-ياز، ئۆتتىنغۇ كۈز ھەمدە جۇت،
ئايرىلىپ ئەلدىن قېنى كىمگە نېسىپ بولغانلىقى قۇت؟»
ئۇشبۇ ھېكمەتتىن ئەقىل تاپقان باشئەگىم ئوغلىمەن.

چىن مۇھەببەت بابىدىن مەن ياڭرىتىپ ئوتلۇق سادا،
لەۋزە قىلدىم ئەل ۋە يۇرت قەرزىنى قىلماققا ئادا،
سىنسۇن خەلقىم مېنى مەيلى ئوت، مەيلى سۇدا،
ئىشقىغا بولسۇن ئەبەت بىر جان ئەمەس مىڭ جان پىدا،
شاد ھايات لەززىتىگە قانغان باشئەگىم ئوغلىمەن.

مەغلۇبلار شەنگە

يەتكەندە پەللىگە ئۇتقۇچى،
شەنگە ئالقىشلار ياڭراتتۇق.
غالىبنىڭ چېھرىدە بىھېساب
ئىپتىخار نۇرلىرى پارلاتتۇق.

توساتتىن مېنىڭ جۈپ كۆزۈمگە
مەغلۇبنىڭ سىيماسى كۆرۈندى.
ئۇندىكى چىدام ۋە غەيرەتتىن
مەن ئەمەس يەر-جاھان سۆيۈندى.

ئۇ كېلەر غالىبنىڭ ئىزىدىن،
چېھرىدە ئاچچىق تەر تامچىسى.
ئەسەر يوق ھەر ئېغىر نەپەستە
ئۈمىدسىز ئىنساننىڭ نالىسى.

تەئەججۈپ ئىلكىدە تىكىلدىڭ
مەغلۇبقا ئالقىشلار ياڭراتسام.
(نە ئالقىش، بولسىدى جاھانغا
شۇ مەغلۇب نامىنى ئاڭلاتسام.)

يېڭىشنىڭ ئانىسى ئەزەلدىن
مەلۇمغۇ يېڭىلىش بولغىنى.
تېپىلماس تارىختىن يېڭىلمەي
باھادىر نامىنى ئالغىنى.

بۈگۈنكى شۇ غالىب تۈنۈگۈن
شەكسىزكى، مەغلۇبىيەت تۇتقۇنى.
ئۇنى شۇ شەرەپكە چۆمدۈرگەن
نەق ئاشۇ يېڭىلىش ئۇچقۇنى.

مەن كۆردۈم مەغلۇبنىڭ كۆزىدە
ئۈمىد ۋە جاسارەت نۇرىنى.
شۈبھىسىز شۇ مەغلۇب ئەتىلا
تۇتقۇسى زەپەرنىڭ قولىنى.

ھە، شۇڭا ئالقىشىم ياڭرايدۇ
جۈرئەتلىك مەغلۇبلار شەنگە.
چامدايلى بىزمۇ ھەم ئۈمىدۋار
تىرمىشىپ ئاداققى پەللىگە.

تەلئەت ناسىرى

باھار چاچقۇلىرى

نۇر

كۆزدە قىشتىن ھۈركۈپ قاچقان كۈن،
ئاستا ـ ئاستا يېقىنلاپ كەلدى.
يالتىرىتىپ نۇر خەنجىرىنى
قاتقان مۇزلار باغرىغا سالدى.

كۈمۈش قاردىن كۆچكەن جىلۋىلەر
خۇش پارلىدى مەڭزىز، كۆزلەردە.
قەلبلەرنىڭ شادلىقى ياڭرار
باھار كەلدى، دېگەن سۆزلەردە.

مايسا

دالا ئاپئاق، ئالقانچە يەر ھور،
ھور ئاستىدا قايناپدۇ بۇلاق.
شىلدىرلايدۇ كۆڭۈللۈك ئېقىم
ئاشۇ ياققا سالسىڭىز قۇلاق.

بۇلاق قارنى قاچۇرغان يەردە
خەت تارتىپتۇ ئالدىراپ مايسا.

مايسا چاقنار ئۈنسىز سۆز قېتىپ:
«مەن باھارغا شۇنچىلىك تەشنا!»

قار كەتمىگەن باش ئەتىيازدا
ياشناپ تۇرغان كۆك چۆپنى كۆرۈپ،
كۆڭلۈم گۈلدەك ئېچىلدى ـ كۈلدى
گۈزەل يازنىڭ پەيزىنى سۈرۈپ.

تامچە

ھالسىرىغان ئاق ئەجدىھاردەك،
قىش سوغىقى جىمىقتى ـ قالدى.
چىدالماستىن ئاپتاپ تەپتىگە
قاتقان توڭلار ئېرىدى، ياندى.

قىرلاردىكى چوكا موزلاردىن
ئويناقى سۇ نۇر بولۇپ تامدى.
قىش يېشىدەك بىلىنگەن تامچە
نەۋ باھارغا ئەلچى بوپ قالدى.

ھەسەن تىلىۋالدى

مەن سېنىڭ گۆدەك ئوغلۇڭ

مەن سېنىڭ گۆدەك ئوغلۇڭ، ئەزىز ۋەتەن،
چايقىدىڭ زەمزەم بىلەن بۇ تىنىمنى.
كۆكسۈڭدىن ئالدىم قۇياش ھارارىتى،
چۇلغىدى ساداقەتلىك پاك دىلىمنى.

يۈرەكتە ساڭا سۆيگۈ دەريا ـ دەريا،
ئاققانغا تۈگىمەيدۇ سۈيى پەقەت.
تىنىمسىز دولقۇنلايدۇ تومۇرۇمدا
سەن ئۈچۈن ئۇرغۇپ دىلدىن چىن مۇھەببەت.

شەرەپلىك ئۇلۇغ ئىشلار زىممەمدىدۇر،
كۆكسۈڭگە كۈمۈش تەرلەر تۆكىدىغان.
كەمتەرلىك خىسلەت بەردىڭ يەنە ماڭا،
تۆگىدەك ئەلگە سادىق چۆكۈدىغان.

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

چىن بەخت سەندىن نېسىپ بولدى ماڭا،
نۇر ئالدىم سەن ياندۇرغان چىراغلاردىن.
سېغىنىپ ھەتتا قۇشلار سېنى ۋەتەن،
كېلىشەر قىتئە ئاتلاپ يىراقلاردىن.

ياشلىقىم، گۆدەكلىكىم ئۆتتى سەندە،
سېنىڭدىن ئالدىم ئىجىل، ئىناقلىقنى.
ئىبە، پەلەك ماڭا راۋا قىلمىسىكەن
باغرىڭدىن بىر مىنۇتمۇ يىراقلىقنى.

دان بەردىڭ چۈجىلەردەك ئېغىزىڭدا،
سەن مېنىڭ گويا يۈرەك ھەرىكىتىمسەن.
ۋايىغا يېتەر سەندە ئەقىل، زېھنىم،
سەن مېنىڭ داستىخىنىم، بەرىكىتىمسەن.

دېڭىزدەك قۇچىقىڭدا مەن بىر بېلىق،
جەننەتتەك گۈلشىنىڭدە كېپىنەكمەن.
ئايرىلسام ئەقىدەمدىن ئۆلگىنىم شۇ.
سېنىڭسىز غېرىب-مىسكىن، يېتىمەكمەن.

مۇھەممەت روزى

سۆيگۈ چاقماقلىرى

سۆيگۈ

كونىلار ئەزەلدىن توغرا ئېيتقانكەن!
«ئاشىقتا باغداتمۇ يىراق ئەمەس» دەپ.
بۇ سۆزنى مېنىڭمۇ ئېيتقۇم كېلىدۇ:
«كۆرۈنگەن تاغ يېقىن، ئۇزاق ئەمەس»دەپ.

كەزدۇق بىز مۇقەددەس سۆيگۈ يولىدا
قانچە كۆپ جەزىرە، تالاي تاغلارنى.
ياراتتۇق ئاخىرى سۆيگۈ، مېھنەتتىن
يېڭىچە جەننەتنى، يېڭى باغلارنى.

ۋە لېكىن ئاشىقنىڭ سۆيگۈسى چەكسىز،
گويا كى پايانسىز دېڭىز-ئوكياندەك.
بۇ سۆيگۈ ياشايدۇ ئەبەدىلئەبەد
ئۇزلۇكسىز يامرىغان كەلكۈن-قىيانىدەك.

مۇھەببەت

مۇز تەلەت، باغرى تاش ئادەم قەلبىدە
بولمايدۇ مېھرىلىك تۇيغۇ-ھېسسىيات.
ھەزەر ئەيلىگۈلۈك ئۇنداق ئىنساندىن،
ھەرۋاقىت، ھەرجايدا قىلىپ ئېھتىيات

كۆرۈنمەس ھۆسنىدە يازنىڭ ئاپتىپى
ۋە ياكى كۆكلۈلۈك ئىللىق نەۋ باھار.
ئەكس ئېتەر ئەپتىدىن جۇدۇنلۇق بىر قىش،
ياغدۇ چىراي ۋە قاپىقىدىن قار.

ئۇندا يوق ئەۋلاد ۋە پەرزەنت سۆيگۈسى
ۋە ياكى يالقۇنلۇق ئاتىلىق مېھرى.
بۇلاقتەك كۆزلەردىن تۆكۈلسىمۇ ياش،
ھېچ ئېرەن قىلماستىن دەيدۇ: بەرىبىر.

ئېيتقىنا، ئۇشبۇ ھال قانداق خەتەرلىك؟!
يەر يۈتسۇن تائەبەد بۇنداق ئادەمنى.
مۇھەببەت ئىنسانىنىڭ قەلبىدىكى كۈن،
بەئەينى يورۇتقان پۈتكۈل ئالەمنى.

ئوت

خەق دەر مېنى: بىر پارچە ئوت،
ئەسلا ئۆچمەس، پەسەيمەس ھەم؛

يالقۇنلىنىپ يېنىپ تۇرار
ئاسمان-پەلەك ئۆرلەپ ھەردەم.

ئەنە شۇنداق يارالغانمەن
جاھانغا كۆز ئاچقىنىمدا.
جۇشقۇن ھايات سەھنىسىگە
تۇنجى قەدەم باسقىنىمدا.

كەزدىم مەنزىل، ئاشتىم داۋان،
ئەجدىھاردەك يالقۇن چېچىپ.
دۇچ كەلسە گەر توسالغۇ كۆچ،
بىتچىت قىلدىم قەھرىم تېشىپ.

كۈننى خىجىل قىلدى تەپتىم،
خىلۋەت جاينى ئىسسىتقاندا.
كېچىسىمۇ كۈندۈزدەك،
تونۇر كەبى قىزىتقاندا.

ھارارىتىم يېنىپ باردى
كۆك سەتھىگە، يەر تەكتىگە.
مۇددىئايىم: خىزمەت قىلماق
ئەل تەختىگە، ئەل بەختىگە.

يېرىم ئۆمرۈم ئۆتتى، لېكىن
تەپتىم قايناق، سوۋۇغان يوق.
قۇياش قانداق، تەپتىم شۇنداق،
ئۆلگەندىمۇ بۇ كۆڭلۈم توق.

چۈنكى باردۇر ئىز باسارىم:
نەۋرە ـ چەۋرە، ئەۋرەمگىچە.
ئۇلارمۇ ئوت بولۇپ يانار
خۇددى مەندەك كۈندۈز ـ كېچە!

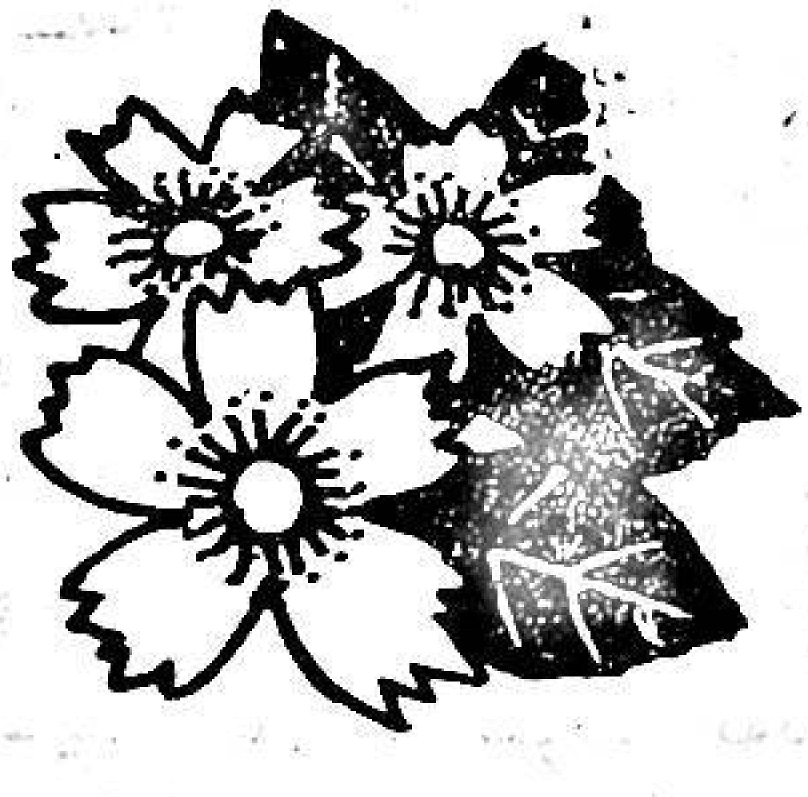

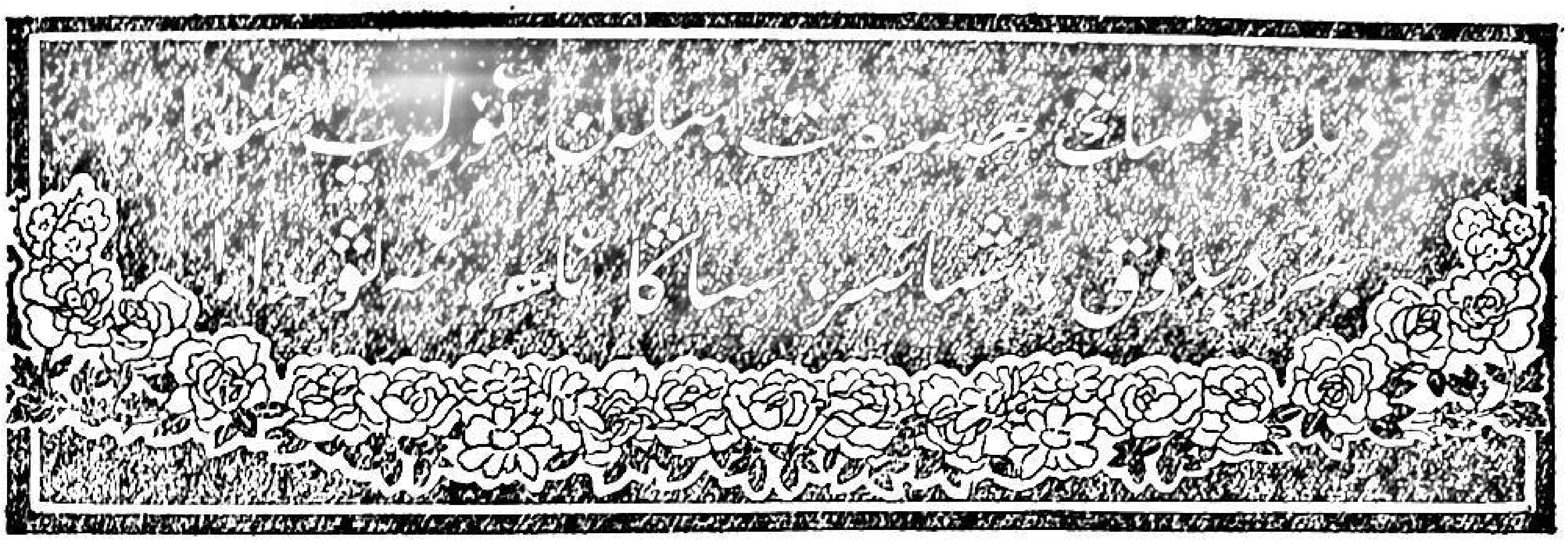

شائىر ئابدۇكېرىم خوجا ۋاپاتىغا تەزىيىلەر

ئۇنىڭ نامى مەڭگۈ ئۆچمەيدۇ

جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ مۇدىرىيەت ئەزاسى، جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيىتى شىنجاڭ شۆبىسىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، «ئەدەبىي تەرجىمىلەر» ژۇرنىلىنىڭ باش مۇھەررىرى، «شېئىرىيەت»، «تارىم» ژۇرناللىرىنىڭ تەھرىر ھەيئەت ئەزاسى، ئاتاقلىق شائىر، ئاتاقلىق ئەدەبىي تەرجىمان ئابدۇكېرىم خوجا كېسەل سەۋەبىدىن 1988-يىلى 3-ئاينىڭ 7-كۈنى ئۈرۈمچىدە بەختكە قارشى ۋاپات بولدى. ئۇ بۇ يىل 60 ياشقا كىرگەنىدى.

ئابدۇكېرىم خوجا 1928-يىلى 11-ئاينىڭ 20-كۈنى قۇمۇل ۋىلايىتىنىڭ ئالتۇنلۇق يېزىسىدا كەمبەغەل دېھقان ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. باشلانغۇچ مەكتەپ بىلەن ئوتتۇرا مەكتەپنى جۇڭچۈەندە پۈتتۈرگەن. 1947-يىلىنىڭ ئاخىرىدا نەنجىڭگە بېرىپ، «نەنجىڭ دۆلەتلىك چېگرا مەكتەپ»تە بىر يىلغا يېقىن بىلىم تەھسىل قىلغان ۋە نەنجىڭدىكى ئىلغار ئوقۇغۇچىلار ھەرىكىتىگە قاتناشقان. 1949-يىلى جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى قۇمۇلغا كىرگەندە، ھەربىي سەپكە قاتنىشىپ، ئارمىيىنىڭ خىزمەت ئۆمىكىدە تەشۋىقاتچى بولۇپ ئىشلىگەن. 1950-يىلدىن 1953-يىلغىچە سابىق شىنجاڭ شۆبە بيۇرو يەرلىك كادىرلار يېتىشتۈرۈش كۇرسىدا بىر تەرەپتىن ئوقۇپ، بىر تەرەپتىن خىزمەت ئىشلىگەن. 1953-يىلدىن 1956-يىلغىچە ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم تەشۋ-

ۋات بۆلۈمىنىڭ ئەدەبىيات - سەنئەت باشقارمىسىدا، 1956 - يىلىدىن 1966 - يىلغىچە
ئاپتونوم رايونلۇق ئەدەبىيات، سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىدە، 1976 - يىلىدىن 1980 -
يىلغىچە بېيجىڭدا مەركىزىي مىللەتلەر تەرجىمە ئىدارىسىدا، 1980 - يىلىدىن ئېتىبا-
رەن جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ شىنجاڭ شۆبىسىدە ئىشلىگەن.

ئابدۇكېرىم خوجا ئۆزىنىڭ ئۇزۇن يىللىق جاپالىق ئىجادىي ئەمگىكى ئارقىلىق
ئۆچمەس تۆھپىلەرنى يارىتىپ، ئېلىمىز كىتابخانلىرىغا تونۇلغان ئاتاقلىق شائىر ھەم
ئاتاقلىق ئەدەبىي تەرجىمان. ئۇنىڭ تۇنجى ئەسىرى 1953 - يىلى ئېلان قىلىنغان.
«ئۇن باھار»، «باھار ناخشىسى»، «تۇپراق، باھار ۋە مەن»، «باھار بىلەن كەلگەن
شېئىرلار» ناملىق شېئىر توپلاملىرى نەشىر قىلىنغان. ئۇ 50 - يىللارنىڭ بېشىدىلا
ئىنقىلابىي ۋەتەنپەرۋەر شائىر لۇتپۇللا مۇتەللىپنىڭ شېئىرلىرىنى تۇنجى قېتىم خەن-
زۇ تىلىغا تەرجىمە قىلىپ ھەم نەشىرگە تەييارلاپ، ئېلىمىز كىتابخانلىرىغا تونۇشتۇر-
غان. كېيىنكى چاغلاردىمۇ نۇرغۇنلىغان ئۇيغۇر شائىرلارنىڭ شېئىرلىرىنى خەنزۇ تىلىغا
كەينى - كەينىدىن تەرجىمە قىلىپ، ئۇيغۇر ئەدەبىياتى بىلەن خەنزۇ ئەدەبىياتى ئوت-
تۇرىسىدا ئەڭ دەسلەپ ناھايىتى ئەھمىيەتلىك ئەدەبىي كۆۋرۈكلۈك رول ئوينىغان.
ئۇ يەنە دۇفۇ، لى بەي قاتارلىق مەشھۇر كلاسسىكلارنىڭ زور بىر تۈركۈم شېئىرلىرىنى،
ئەي چىڭ، زاڭ كېجيا قاتارلىق ھازىرقى زامان خەنزۇ شائىرلىرىنىڭ نۇرغۇنلىغان شېئىرلى-
رىنى، ھېنرىخ ھېينى، ئېلىزابىت باررېت قاتارلىق داڭلىق چەت ئەل شائىرلىرىنىڭ
خەنزۇ تىلىدا نەشىر قىلىنغان شېئىرلىرىنى، «لىي فېڭ ناخشىسى» نى ئۇيغۇر تىلىغا
تەرجىمە قىلىپ، شۇنىڭدەك «ماۋجۇشى شېئىرلىرى»، «تيەنمىن شېئىرلىرى» نى ۋە
«قىزىل قىيا»، «قىزىل راۋاقتىكى چۈش»، «باھادىر شاھ لى زىچېڭ» قاتارلىق رومانلارنى
ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمە قىلىش خىزمىتىگە قاتنىشىپ، تەرجىمە ئەدەبىياتى ئارقىلىق
ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ تەرەققىياتىغا تەسىر كۆرسەتكەن. ئۇنىڭ شېئىرىيەت ۋە ئەدە-
بىي تەرجىمە ساھەسىدە ياراتقان مول ھەم قىممەتلىك ئىجادىي تۆھپىلىرى ھازىرقى
زامان جۇڭگو ئەدەبىياتى، جۈملىدىن ھازىرقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تارىخىدا
مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ.

ئابدۇكېرىم خوجا پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 3 - ئومۇمىي
يىغىنىدىن كېيىن، ئىدىيىنى باشلامچىلىق بىلەن ئازاد قىلىپ، ئەدەبىيات - سەنئەت سا-
ھەسىدىكى يېڭى ئىدىيە ۋە يېڭى كۈچلەرنى دادىللىق بىلەن قوللىدى. ئۇنىڭ بۇ يىل-
لاردا يېزىلغان شېئىرلىرىدا مۇستەقىل پىكىر قىلىش، ئىجادىي ئىزدىنىش، چوڭقۇر
ئىجتىمائىي كۆزىتىش روھى ئالاھىدە گەۋدىلەندى، يۇقىرى بەدىئىي ماھارەت ۋە پەل-
سەپىۋى يۈكسەكلىك روشەن ئىپادىلەندى، ئىسلاھاتقا بولغان قىزغىن ئالقىش ۋە
مەدھىيە سادالىرى كۈچلۈك ياڭرىدى، قاتماللىققا ۋە «سول» ئىدىيىۋى ئېقىمىنىڭ قال-
دۇق زەھەرلىرىگە ئۆتكۈر تىغ سانجىلدى. شۇڭا ئۇنىڭ مۇشۇ مەزگىللەردە يېزىلغان
بىر تۈركۈم شېئىرلىرى ھەر مىللەت كىتابخانلىرى ئارىسىدا كۈچلۈك ئىنكاس قوز-
غىدى. شۇنىڭ بىلەن بىللە ئاپتونوم رايون ۋە مەملىكەت بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن ئاز

سانلىق مىللەت يازغۇچىلىرىنىڭ مۇنەۋۋەر ئەدەبىي ئەسەرلىرىنى باھالاش پائالىيەتلىرىدە كەينى-كەينىدىن مۇكاپاتقا ئېرىشتى. شائىرنىڭ ۋاپاتى ھازىرقى زامان جۇڭگو ئەدەبىياتى، جۈملىدىن ھازىرقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىياتى ئۈچۈن چوڭ يوقىتىش.

ئابدۇكېرىم خوجىنىڭ ئەدەبىيات-سەنئەتچىلەر قوشۇنىنىڭ ئىتتىپاقلىقىنى قوغداش، ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ مەدەنىيەت ئالاقىلىرىنى كۈچەيتىشتە كۆۋرۈكلۈك رول ئويناش، يېڭىدىن بايقالغان ياش ئاپتورلارنى، يېڭى ئىجادىي بىخلارنى زور كۈچ بىلەن يۆلەش، يولداشلارغا قىزغىن، سەمىمىي، ئىللىق مۇئامىلىدە بولۇش، خىزمەتنى ئاكتىپچانلىق، تەشەببۇسكارلىق ۋە مەسئۇلىيەتچانلىق بىلەن ئىشلەش، يېڭىلىققا ۋە ئىسلاھاتقا ئىنتىلىش روھى ئۇچۇق-يورۇق، كىچىك پېئىل، خۇش چاقچاق، چىقىشقاق خاراكتېرى، ئىجادىيەتكە ۋە ئەدەبىي تەرجىمە ئىشلىرىغا تۇتقان ئەستايىدىل مۇئامىلىسى بىزنىڭ مەڭگۈ ئۆگىنىشىمىزگە ئەرزىيدۇ.

مەرھۇم شائىرىمىز ئابدۇكېرىم خوجا كېيىنكى مەزگىللەردە ئۆزىنىڭ ئېغىر كېسەلگە گىرىپتار بولۇپ قالغانلىقىنى، ھاياتىنىڭ ئۇزۇنغا بارمايدىغانلىقىنى ئېنىق بىلىپ تۇرسىمۇ، لېكىن كىشىلىك تۇرمۇشقا بولغان ئۈمىدۋارلىقىنى، ئەدەبىي ئىجادىيەتكە بولغان قىزغىنلىقىنى قىلچە بوشاشتۇرمىدى. شائىرنىڭ بۇ خىل قەيسەر روھى ھەم يۈكسەك جاسارىتى بىزدە ئۇنتۇلماس تەسىرات قالدۇردى.

رەھىمسىز ئەجەل بۈگۈن ئۇنى بىزنىڭ ئارىمىزدىن بىمەھەل ئېلىپ كەتكەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ ئىنتايىن مول ئىجادىي تۆھپىلىرى بىلەن ئېسىل ھەم قىممەتلىك مەنىۋى پەزىلەتلىرى قەلبىمىزدىن تېخىمۇ چوڭقۇر ئورۇن ئالىدۇ، بىزنى ئىجادىي ھاياتنى خۇددى ئۇنىڭغا ئوخشاش مەنىلىك ئۆتكۈزۈشكە ھەم قەدىرلەشكە ئۈندەيدۇ. خەلقىمىز، ئەۋلادلىرىمىز ئۆزىنىڭ بۇ سۆيۈملۈك شائىرىنى مەڭگۈ ئەسلەيدۇ!

بىز ژۇرنىلىمىزنىڭ بۇ سانىدا شائىرنىڭ ۋاپاتى مۇناسىۋىتى بىلەن يېزىلغان بىر قىسىم ئەسلىمە ھەم مەرسىيىلەرنى ئېلان قىلدۇق.

تەھرىر بۆلۈمى

(بېشى 45 - بەتتە)

ئۇ: «ئەزرائىل ئالدىراۋاتسا، قانداق قىلىمەن؟» دېگەنىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ ساقىيالمايدىغانلىقىغا كۆزى يەتكەن بولسىمۇ، لېكىن ئاخىرقى نەپەسكىچە ئەزرائىل بىلەن چاقچاقلىشىپ ئۆتتى.

ئابدۇكېرىمنىڭ ئىسلاھات ئېلىپ بېرىش، ئىشىكنى ئېچىۋېتىش، مىللەتنىڭ روھىنى ئۇرغۇتۇش قاتارلىق جەھەتلەردە كۆڭلىگە پۈككەن شېرىن ئارزۇلىرى كۆپ ئىدى. لېكىن رەھىمسىز ئەجەل ئۇنى بىزنىڭ ئارىمىزدىن ئەشۇنداق ئارزۇلىرى بىلەن بىللە ئېلىپ كەتتى. مەرھۇمنىڭ تېخى ئەمەلگە ئاشمىغان ئارزۇلىرىنى رېئاللىققا ئايلاندۇرۇش بىزنىڭ زىممىمىزدە قالدى.

تېيىپجان ئېلىيوپ

قايغۇلۇق كۈنلەردىكى ئەسلىمىلەر

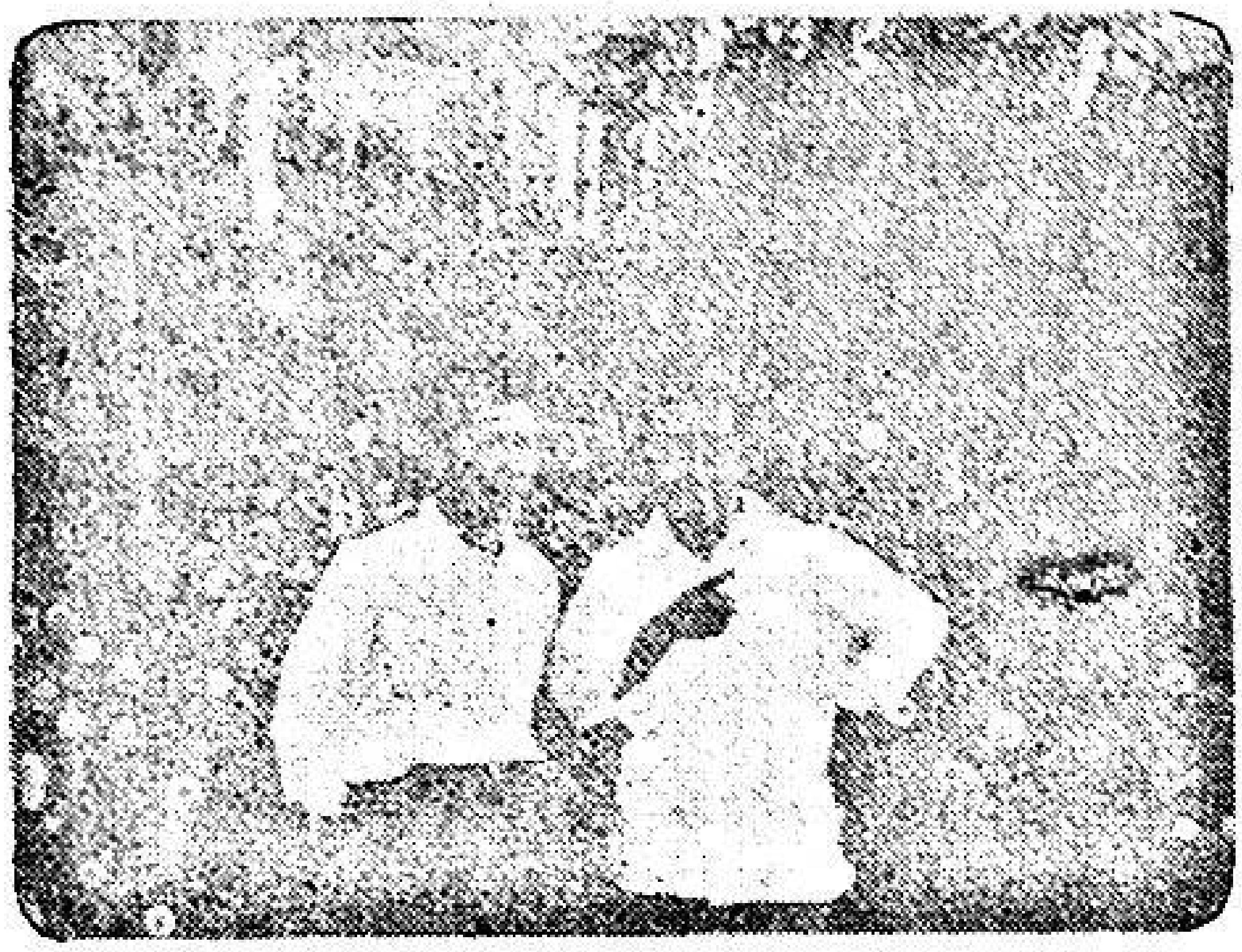

يولداش ئابدۇكېرىم خوجىنىڭ ۋاپاتى يېڭى دەۋر جۇڭگو ئەدەبىياتى، بولۇپمۇ، يېڭى دەۋر ئۇيغۇر ئەدەبىياتى ئۈچۈن چوڭ يوقىتىش.

مەن ئابدۇكېرىم خوجىنىڭ ۋاپاتىغا بولغان چوڭقۇر قايغۇ ئىچىدە ئۇنىڭ بىلەن بولغان 30 نەچچە يىللىق دوستلۇق سەرگۈزەشتلىرىمنى ئىختىيارسىز ئەسلەپ ئۆتتۈم.

مەن ئابدۇكېرىم خوجا بىلەن 1951 - يىلى يازدا تونۇشتۇم. ئۇ چاغدا مەن 12 مۇقامنى توپلاش، رەتلەش گۇرۇپپىسىنىڭ خىزمىتىگە مەسئۇل ئىدىم. بۇ گۇرۇپپىدا ئاتاقلىق مۇقامچى تۇردى ئاخۇن، روزى تەمبۇر، ئابدۇۋەلى جارۇللايوپ قاتارلىق مۇزىكانتلار ئۆزلىرى بىلىدىغان مۇقام نەغمىلىرىنى نوتىغا ھەم ئۈنئالغۇغا ئالدۇرۇۋاتاتتى. گۇرۇپپىنىڭ كەسپىي ئىشلىرىغا يولداش ۋەن تۇڭشۇ مەسئۇل ئىدى. ئۇزۇن ئۆتمەيلا ئابدۇكېرىم خوجا كېلىپ، بۇ گۇرۇپپىنىڭ خىزمەتلىرىگە قاتناشتى. ئىزنىڭ ۋەزىپىسى يولداش ۋەن تۇڭشۇ بىلەن مۇقامچىلار ئوتتۇرىسىدا تەرجىمانلىق قىلىش ۋە مۇقام تېكىستلىرىنى خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلىشتىن ئىبارەت ئىدى. يولداش ئابدۇكېرىم خوجا بۇ يىللاردا يولداش ۋەن تۇڭشۇ بىلەن ئاتاقلىق ئۇيغۇر مۇزىكانتلىرى ئوتتۇرىسىدا ھەقىقەتەنمۇ كۆۋرۈكلۈك رول ئوينىدى. مەن شۇ چاغدا ئۇنىڭ شېئىرىيەتكە ناھايىتى قىزىقىدىغانلىقىنى، خەنزۇ كلاسسىك شېئىرىيىتى ھەققىدە خېلى ئەتراپلىق بىلىمگە ئىگە ئىكەنلىكىنى ھەم خەنزۇ تىلىدا شېئىر يازىدىغانلىقىنى ئۇقتۇم.

شۇ چاغلاردا ئۇ ماڭا: «ئۆز ئانا تىلىمدا يېزىلغان شېئىرلار بىلەن تونۇشمىغىچە، پۈتۈن ئادەم بولالمايدىكەنمەن» دېگەنىدى ۋە مېنىڭدىن ئۇيغۇر ئەدەبىياتىغا، بولۇپمۇ ئۇيغۇر شېئىرىيىتىگە دائىر كىتابلارنى سورىغانىدى. مەن ئۇنىڭغا نۇرغۇن كىتاب بەردىم، ئۇ بۇ كىتابلارنى زور ئىشتىياق بىلەن ئوقۇشقا كىرىشتى.

ئابدۇكېرىم خوجىنىڭ ئەدەبىي تەرجىمانلىق ئىقتىدارى ۋە شېئىرىيەتكە بولغان كۈچلۈك ئىشتىياقى ماڭا ئۇنىڭ ئەدەبىياتىمىزدا كۆۋرۈكلۈك رول ئوينىيالايدىغان، ئىستىقباللىق ئادەم ئىكەنلىكىنى روشەن ھېس قىلدۇردى. شېئىرىيەتكە بولغان ئورتاق قىزىقىش بىزنى يېقىن دوستلارغا ئايلاندۇردى.

بىز 1952 - يىلىنىڭ ئاخىرلىرىدا يولداش لىيۇ شاۋۋۇنىڭ باشچىلىقىدا جەنۇبىي شىنجاڭغا ئۇيغۇر ئېغىز ئەدەبىياتىنى تەكشۈرۈش (توپلاش، رەتلەش) خىزمىتى بىلەن بېرىپ، نۇرغۇن جايلارنى ئايلاندۇق. بۇ قېتىمقى سەپەر ئابدۇكېرىم خوجىدا ئۇنتۇلغۇسىز تەسىرات قالدۇردى. ئۇنىڭ خەنزۇ تىلى سەۋىيىسى يۇقىرى بولغان بىلەن ئۇيغۇرچە راۋان سۆزلىيەلمەيتتى. سەنئەت ساھەسىگە ئارىلىشىش، بولۇپمۇ جەنۇبىي شىنجاڭدا ئېلىپ بېرىلغان شۇ قېتىمقى ئالتە ئايلىق تەكشۈرۈش خىزمىتى جەريانىدا ئۇنىڭ ئۇيغۇر تىلىنى ئۆگىنىشى ئالاھىدە تېز بولدى. ئۇ خەلق ئارىسىدىكى ناخشا، قوشاق، بېيىت، چۆچەك، تېپىشماق ھەم لەتىپىلەرنى زېرىكمەي يېزىۋالاتتى، يادلايتتى ۋە تەرجىمە قىلاتتى. شۇ چاغدا ئۇنىڭ قاتتىق ھاياجانلىنىپ: «مەن ئۆز مىللىتىمنىڭ بۇنداق ئېسىل مەنىۋى خەزىنىسى بارلىقىنى تۇنجى قېتىم ھېس قىلىۋاتىمەن» دېگەنلىكى تېخىچە ئېسىمدە. شۇ قېتىمقى سەپەر ھەم تەكشۈرۈش پەقەت ئابدۇكېرىم ئۈچۈنلا ئەمەس، بەلكى مەن ئۈچۈنمۇ ئېغىز ئەدەبىياتىغا چوڭقۇرلاپ كىرىش پۇرسىتى بولدى.

دەرۋەقە ئۇچاغلاردا قاتناش قولايسىز، تۇرالغۇ جايلارمۇ ناچار ئىدى، لېكىن بىز ھېرىپ-چارچاشنى ئۇنتۇپ، ئىشتىياق بىلەن ئىشلىدۇق. بىر ناھىيە ئىچىدىكى جايلارنى ئاساسەن پىيادە ئايلىناتتۇق، ھەتتا ئاۋاتتىن كەلپىنگىچە پىيادە ماڭغانىدۇق. بۇ جەرياندا ئۆزئارا تېخىمۇ چوڭقۇر تونۇشتۇق. ئابدۇكېرىم، لىيۇ شاۋۋۇ ئۈچىمىزنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئۆزئارا چۈشىنىش ۋە دوستلۇق تېخىمۇ كۈچەيدى. 1953 - يىلى يولداش لىيۇ شاۋۋۇ بىلەن يولداش ئابدۇكېرىم خوجا ئىككىسى مېنى پارتىيىگە تونۇشتۇردى. مەن ئۆزۈمنىڭ پارتىيىگە كىرگەن ۋاقتىمنى ئەسلىسەملا، كۆز ئالدىمغا ئاشۇ ئىككى سەپدىشىم كېلىدۇ.

1953 - يىلى ئابدۇكېرىم ئىككىمىز يەنە بىر سەپەردە بىللە بولۇپ قالدۇق، يەنى جۇڭگو خەلقىنىڭ 3 - قېتىملىق چاۋشيەن خەلقىدىن ھال سوراش ئۆمىكى تەركىبىدە چاۋشيەنگە بىللە باردۇق. بىزنىڭ ئۆمەك باشلىقىمىز يولداش خې لوڭ ئىدى. بىز ئۇرۇش ئەمدىلا توختىغان، ئۇرۇش ۋەيرانچىلىقىغا كۆمۈلۈپ ياتقان زېمىندا چاۋشيەن ئارمىيىسى، خەلقى ۋە پىدائىي قىسىملارنىڭ قىزغىن قارشى ئېلىشىغا ئىگە بولدۇق. دوستانە كەيپىيات ئىچىدە ۋاقىتنىڭ قانداق ئۆتۈپ كەتكىنىنى تۇيمايلا قالدۇق. ھال سوراش ئۆمىكى تەركىبىدىكى يولداش ئابدۇكېرىم خوجا بىزنىڭ شۇ چاغدىكى ئەدەبىيات-سەنئەت پائالىيىتىمىزگە پۈتۈن كۈچى بىلەن ياردەملەشتى. مېنىڭ شۇ چاغدا يازغان «تاغنى كۆرسەم» ناملىق شېئىرىم يولداش ئابدۇكېرىم خوجا تەرىپىدىن چاۋشيەننىڭ ئۆزىدىلا خەنزۇ تىلىغا تەرجىمە قىلىنىپ، كۆپ ئۆتمەيلا «خەلق گېزىتى» گە بېسىلدى ۋە شۇ ئارقىلىق پىدائىي قىسىملارغا، كىتابخانلارغا يەتتى. شېئىرنى كۆرگەنلەر ماڭا كۆپ تەشەككۈر ئىزھار قىلدى. بىر قېتىملىق كەچكى زىياپەتتە شېئىرنى ئوقۇغان چاۋشيەنلىك ئوفىتسېرلار ئابدۇكېرىم ئىككىمىزنىڭ يېنىغا كېلىپ، قەدەھ سوقۇشتۇرۇپ، بىزگە ئالاھىدە تەشەككۈر بىلدۈردى. ئەگەر يولداش ئابدۇكېرىم خوجىنىڭ جاپالىق ئەجرى بىلەن تۆھپىسى بولمىغان بولسا، مەن ئۆز شېئىرىمنى چاۋشيەندىكى يولداشلارغا يەتكۈزەلمىگەن بولاتتىم.

ئابدۇكېرىم شۇنىڭدىن ئېتىبارەن ئۇيغۇر شائىرلىرىنىڭ شېئىرلىرىنى خەنزۇ تىلىغا تەرجىمە قىلىشقا رەسمىي كىرىشىپ كەتتى. مېنىڭمۇ بىر تۈركۈم شېئىرلىرىمنى تەرجىمە قىلدى. 50 - يىللارنىڭ باشلىرىدا لۇتپۇللا مۇتەللىپنىڭ خەنزۇ تىلىغا تەرجىمە قىلىنغان تۇنجى شېئىرلار توپلىمىنى نەشرگە تەييارلىدى.

ئابدۇكېرىم خوجا ئۇيغۇر تەرجىمە ئەدەبىياتىدا، بولۇپمۇ شېئىر تەرجىمىسىدە دەسلەپ ئەڭ ئۇبدان ئۈلگە كۆرسەتكەن ئەدەبىي تەرجىمان ئىدى. ئۇ پەقەت ئۇيغۇر شېئىرىيىتىنى خەنزۇ كىتابخانلارغا تونۇشتۇرۇشقا بىرىنچى قېتىم قەدەم قويغان ئەدەبىي تەرجىمانلا بولۇپ قالماستىن، بەلكى خەنزۇ شائىرلارنىڭ شېئىرلىرىنى ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمە قىلىشتىمۇ ئالاھىدە ئەجىر سىڭدۈرۈپ، ناھايىتى ئەھمىيەتلىك ئەدەبىي كۆۋرۈكلۈك رول ئوينىغان ئەدەبىي تەرجىمان ئىدى. ئۇ ئۆز ئۆمرىدە دۇفۇ، لى بەي، ئەي چىڭ قاتارلىق نۇرغۇنلىغان خەنزۇ شائىرلارنىڭ شېئىرلىرىنى، «تىيەنئەنمېن شېئىرلىرى» نى، ھېنرىخ ھېينى، ئېلىزابېت باررېت قاتارلىق چەت ئەل شائىرلىرىنىڭ شېئىرلىرىنى ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمە قىلىپ ۋە بىر تۈركۈم يىرىك ئەسەرلەرنى تەرجىمە قىلىش خىزمىتىگە قاتنىشىپ، تەرجىمە ئەدەبىياتى ئارقىلىق ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ تەرەققىياتىغا كۆرۈنەرلىك تۆھپە قوشتى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە لىۋ شاۋۋۇ، ۋاڭ يۈيخۇ، ۋاڭ گۇلىن، ئابدۇكېرىم ۋە مەن «شىنجاڭدىكى شيۇجېڭجۇيىلىق ئەدەبىيات - سەنئەت قارا يىپىنىڭ ۋەكىللىرى» دېگەن بەدنام بىلەن تارتىپ چىقىرىلدۇق. مەرھۇم ئابدۇكېرىم بۇ يىللاردا نۇرغۇنلىغان ئېغىر ئازابلارنى باشتىن كەچۈردى، جىسمانىي جەھەتتىن زەخىملىنىپ، روھىي جەھەتتىن قاتتىق زەربىگە ئۇچرىدى. لېكىن ئۇ ئۆزىنى باشتىن - ئاخىر ئۈمىدۋار تۇتتى، چۈشكۈنلىشىپ كەتمىدى، ئىمكانىيەت بولسىلا، ھەر بىر مىنۇت - سائىتىنى كۆتۈرەڭگۈ روھتا ئۆتكۈزۈشكە تىرىشتى. بىز شۇچاغلاردا «ئامىمنىڭ نازارىتى» دىن بىرئاز خالىي بولۇپ قالساقلا، پۇرسەتنى قولدىن بەرمەي، يەنە بۇرۇنقىدەكلا چاقچاق قىلىشىپ، ناخشا ئېيتىشىپ، ئۆزىمىزگە ئۆزىمىز تەسەللى بېرىپ يۈردۇق. لېكىن بىزنىڭ تالاي ئۆمرىمىز ئاشۇ مۇدھىش يىللارنىڭ قۇربانىغا ئايلىنىپ كەتتى، بىز ھېچكىممۇ تۆلەپ بېرەلمەيدىغان، تۆلىۋالغىلىمۇ بولمايدىغان زىيانلارنى تارتتۇق. بىز پەقەت پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىنلا تولۇق ئەسلىگە كەلتۈرۈلدۇق.

مەن 1979 - يىلىنىڭ بېشىدا بېيجىڭدا «شېئىرىيەت» ژۇرنىلى ئۇيۇشتۇرغان شائىرلار ئۇچرىشىشىغا قاتناشتىم. ئابدۇكېرىم ئۇ چاغدا بېيجىڭدا مەركىزىي مىللەتلەر تەرجىمە ئىدارىسىدە ئىشلەۋاتاتتى. شىنجاڭدىكى بەزىلەر مېنى بۇ يىغىنغا ئەۋەتىشنى دەسلەپتە لايىق كۆرمىگەن، لېكىن بېيجىڭدىكى يولداشلار، جۈملىدىن ئابدۇكېرىم خوجا مەركىزىي تەشۋىقات بۆلۈمىگە قايتا - قايتا تەكلىپ بەرگەندىن كېيىنلا، بۇ ئۇچرىشىشقا قاتنىشىش پۇرسىتىگە ئېرىشكەنىدىم.

مەن بېيجىڭغا بېرىشنىڭ ئالدىدا بەزىلەر مېنى يىغىندا ئۇچۇقتىن - ئوچۇق:

«توغما ئەكسىلئىنقىلابچى» دەپ بىلجىرلىغانىدى. مەن «شېئىرىيەت» ژۇرنىلىنىڭ يىغىنىغا قاتناشقان كۈنى يىغىن رەئىسى مېنى سۆزگە تەكلىپ قىلدى. مەن ئابدۇكېرىمنى يىغىن سەھنىسىگە بىللە ئېلىپ چىقتىم. قىزغىن چاۋاكلار چېلىنىپ، مېنى قاتتىق ھاياجانلاندۇرۇۋەتكەچكە، ئۇزاققىچە ئۆرە تۇرۇپ قاپتىمەن. كىمدۇ بىرسى ماڭا: «ئولتۇرۇپ سۆزلەڭ» دېگەن بولسىمۇ، لېكىن مەن ئىختىيارسىز ئۆرە تۇرىۋېرىپتىمەن. شۇ چاغدا ئابدۇكېرىم چاقچاق قىلىپ: «بۇ ئۆرە تۇرۇپ ئۆگىنىپ قالغان» دېۋىدى، يىغىندىكىلەر كۈلۈشۈپ كەتتى. ئاندىن كېيىن مەن: «بۇ يەرگە كېلىشتىن بىر ھەپتە بۇرۇن بەزىلەر ماڭا ‹توغما ئەكسىلئىنقىلابچى› دەپ قالپاق كىيدۈرگەن، بەلكىم شۇڭلاشقا ئولتۇرۇشقا جۈرئەت قىلالمايۋاتقان بولسام كېرەك» دېۋىدىم، ئابدۇكېرىم ئۇنى ناھايىتى يۇمۇرلۇق تەرجىمە قىلىپ، ماڭا بولغان چوڭقۇر ھېسداشلىقىنى ئىپادىلىدى. شۇ چاغدا پەستە ئولتۇرغانلارنىڭ بەزىلىرى: «مۇشۇنداق قالپاق كىيدۈرىدىغانلار تېخىچە مۇنبەرنى ئىگىلەپ يۈرەمدۇ؟» دەپ سوئال قويۇشتى. ئابدۇكېرىم ئۇلارغا شۇئان: «ۋاي، ئۇلار مۇنبەرنى ئوڭايلىقچە بەرمەيدۇ، يېقىن ئارىدا بېرىدىغاندەكمۇ ئەمەس» دەپ جاۋاب بەردى.

ئابدۇكېرىم ئۇزۇن ئۆتمەي شىنجاڭغا قايتىپ كەلدى. ئاپتونوم رايونلۇق ئەدەبىيات-سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ 1980-يىلى ئېچىلغان قۇرۇلتىيىدا جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيىتى شىنجاڭ شۆبىسىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولۇپ سايلاندى ۋە «ئەدەبىي تەرجىمىلەر» ژۇرنىلىنىڭ باش مۇھەررىرلىكىگە تەيىنلەندى. شۇنىڭدىن باشلاپ شۆبە جەمئىيەتنىڭ تەشكىلىي ئىشلىرى ۋە «ئەدەبىي تەرجىمىلەر» ژۇرنىلىنىڭ كەسپىي ئىشلىرىغا قاتنىشىش بىلەن بىرلىكتە ئەدەبىي ئىجادىيەت ۋە ئەدەبىي تەرجىمانلىق ئىشلىرىغىمۇ زور ئىجتىھات بىلەن كىرىشىپ كەتتى. قاتمۇقات خىزمەتلەرنى قاتتىق ئىشلەش ئۇنىڭ سالامەتلىكىنى ناچارلاشتۇرۇۋەتكەن مۇھىم سەۋەبلەردىن بىرى بولسا كېرەك دەپ ئويلايمەن.

ئابدۇكېرىم پارتىيە 11-نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 3-ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن چوڭقۇر قانات يايدۇرۇلغان ئىدىيىنى ئازاد قىلىش پائالىيىتىدە قەدەمنى بۇرۇن باسقان شائىرلاردىن بىرى. ئۇ بېيجىڭدىن قايتىپ كېلىپ، پايتەختتە مەيدانغا كەلگەن يېڭىلىقلار، بولۇپمۇ ئەدەبىيات-سەنئەت ساھەسىدە گەۋدىلىنىۋاتقان يېڭى روھلار ھەققىدە ناھايىتى تەسىرلىك گەپلەرنى قىلغاندا، بەزىلەر ھەتتا ئۇنىڭ سۆزىنى ئاڭلاشقىمۇ جۈرئەت قىلالمىغانىدى. شۇ چاغدا مەن ئابدۇكېرىمگە چاقچاق قىلىپ: «بۇ ئاداش بېيجىڭدىن ئادەم قورقۇتىدىغان گەپلەرنى تېپىپ كەپتۇ» دېگەنىدىم. ئەمەلىيەتتە، ئۇنىڭ بۇ گەپلىرى ئىدىيىسى ئازاد بولمىغان كىشىلەرنى ھەقىقەتەنمۇ قورقۇتاتتى. كېيىنكى چاغلاردا قاتماللىقتىن خالىي گەپلەر بولسىلا، يۇمۇرلۇق قىلىپ، «ئادەم قورقۇتىدىغان گەپلەر» دېيىش بىزنىڭ ئادىتىمىزگە ئايلىنىپ قالدى. مەن ھەر قېتىم بېيجىڭغا مېڭىشنىڭ ئالدىدا ئابدۇكېرىم ماڭا: «ئاداش، بېيجىڭغا بارساڭلار، ئادەم قورقۇتىدىغان گەپلەردىن بىر ئاز ئالغاچ كېلىڭلار» دەپ چاقچاق قىلاتتى.

شۇ چاغلاردا شىنجاڭنىڭ ئەدەبىيات-سەنئەت ئىشلىرىغا رەھبەرلىك قىلىۋاتقان بەزى يولداشلارنىڭ كاللىسىدا قاتماللىق بىلەن «سول» ئىدىيىۋى ئېقىمنىڭ تەسىرلىرى ھەقىقەتەنمۇ ئېغىر ئىدى. مانا مۇشۇنداق قاتمال كۈچلەر شىنجاڭنىڭ ئىدىيىنى ئازاد قىلىش ۋە ئىسلاھات ئېلىپ بېرىش قەدىمىگە زور توسالغۇ ئىدى. ئابدۇكېرىم بۇ خىل ۋەزىيەتتىن نارازى بولۇپ: «ئۇلار شىنجاڭنىڭ ئالاھىدىلىكى» دېگەن سۆزنى ئىسلاھاتقا نىسبەتەن پاسسىپلىق قىلىشنىڭ باھانىسىگە ئايلاندۇرۇۋالدى» دەيتتى، «باھار شامىلى يۈيمېنگۈەندىن ئۆتمەيۋاتىدۇ» دېگەن سۆزنى ئاغزىدىن چۈشۈرمەيتتى.

ئابدۇكېرىمنىڭ 3-ئومۇمىي يىغىندىن كېيىن يېزىلغان شېئىرلىرىدا مۇستەقىل پىكىر قىلىش، ئىجادىي ئىزدىنىش روھى كۈچلۈك ئىپادىلەندى، ئىسلاھاتقا بولغان قىزغىن ئالقىش ھەم مەدھىيە سادالىرى كۈچلۈك ياڭرىدى، قاتماللىققا ئۆتكۈر تىغ سانجىلدى. شۇڭلاشقا ئۇنىڭ شېئىرلىرى ئۈستىدە ھەر خىل غۇلغۇلىلار مەيدانغا چىقتى، ئۇنىڭغا يوشۇرۇن ئوق ئاتقانلارمۇ بولدى. يىغىپ كەلگەندە، بۇ «سول» چىل قاتمال كۈچلەرنىڭ چىدىيالمىغانلىقىنىڭ بىر خىل ئىپادىسى ئىدى.

ئابدۇكېرىم خۇش چاقچاق، مەشرەپ-سورۇنلارغا پەيزى قوشىدىغان ئۆلپەت ئىدى. نەسىردىن ئەپەندى لەتىپىلىرى قاتارلىق ئۇيغۇر يۇمۇرىستىك ئەدەبىياتى بىلەن تونۇشۇش ئۇنىڭ ئەدەبىي ئىجادىيىتىگە چوڭقۇر تەسىر كۆرسەتكەنىدى. ئۇنىڭ خۇش چاقچاقلىقى بىلەن ھەزىلكەشلىكى كىشىلەر بىلەن دوستلىشىش ۋە مۇناسىۋەتلىشىش جەھەتتە ئىنتايىن روشەن ئىپادىلىنىپ تۇراتتى.

ئابدۇكېرىم چىقىشقاق ئىدى، ئىتتىپاقلىقنى قەدىرلەيتتى، بولۇپمۇ ئاتالمىش «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دەۋرىدە «زىددىيەتلەردىن پايدىلىنىش» دەيدىغان سەپسەتە ئارقىلىق يولداشلار ئارا دۈشمەنلىك ئۇرۇقى چېچىلغاندا ياكى چوڭ ھەق، چوڭ ناھەق مەسىلىلىرى ئاستىن-ئۈستىن قىلىنغان ھالقىلىق پەيتلەردە سەپداشلىرىنى كۆيدۈرۈپ ئوتقا تاشلايدىغان پەسكەش قىلىقلار بىلەن شۇغۇللانمىغانىدى.

ئابدۇكېرىمنىڭ پەقەت ئۇيغۇرلار ئارىسىدىلا ئەمەس، بەلكى ھەرقايسى مىللەتلەر ئىچىدىمۇ ناھايىتى كۆپ دوستلىرى بار ئىدى. ئۇنىڭ كېيىنكى يىللاردا ۋاڭ مېڭ، ئەي چېڭ، جاڭ جېمىن، خى جېڭجۇ، خاۋ گۇەنجۇڭ قاتارلىق يولداشلار بىلەن ئورناتقان چوڭقۇر دوستلۇقى شەكىلۋازلىقنىڭ ئەمەس، بەلكى سەمىمىي دوستلۇقنىڭ تىپىك مىسالى بولالايدۇ. ئۇنىڭ دوستلۇققا تۇتقان مۇشۇنداق سەمىمىي پوزىتسىيىسى بىزنىڭ ئەستايىدىل ئۆگىنىشىمىزگە ئەرزىيدۇ.

ئابدۇكېرىم كېيىنكى يىللاردا ئېغىر كېسەلگە گىرىپتار بولۇپ، 4-5 يىل كېسەلنىڭ قاتتىق ئازابىنى تارتتى. شۇنداقتىمۇ، سالامەتلىكى سەللا ياخشىلىنىپ قالغان چاغلىرىنى پۈتۈنلەي دېگۈدەك ئەدەبىي ئىجادىيەت بىلەن ئەدەبىي تەرجىمىگە سەرپ قىلدى. مەن بىر قېتىم ئۇنىڭغا: «ئاداش، ئۆزەڭلارنى ئاسراڭلار، بۇ ئىشلارغا نېمانداق ئالدىرايسىلەر؟» دېسەم،

(داۋامى 40-بەتتە)

ياسىن خۇدابەردى

ئۇ قەلبىمىزدە مەڭگۈ ھايات

ئاتاقلىق شائىر ۋە ئەدەبىي تەرجىمان ئابدۇكېرىم خوجىنىڭ ۋاپاتىغا چوڭقۇر قايغۇ ئىچىدە تەزىيە بىلدۈرىمەن.

مەرھۇم شائىر ھازىرقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىياتىغا ئۆز ئىجادىيىتى بىلەن ئۆچمەس تۆھپە قوشقان. ئۇنىڭ نۇرغۇن شېئىر، يۇمۇر ۋە ساتىرىلىرى خەلقىنىڭ قىزىقىپ ئوقۇيدىغان ئەسەرلىرىگە ئايلانغان. شۇڭا ئۇ دائىم خەلقىنىڭ ھۆرمىتىگە سازاۋەر ئىدى. مەرھۇم ئۆز ئىجادىيىتىدە ھەقىقەتنى كۈيلەيتتى، چىنلىقتا ھۆرمەت قىلاتتى، جەمئىيەتنىڭ يورۇق تەرىپىنى يېزىش بىلەنلا قالماستىن، بەلكى ئىجتىمائىي تۇرمۇشتىكى ھەرخىل نۇقسانلارنى توغرا كۆزىتىپ، بولمىغۇر ئىشلارنى، خىزمىتىمىزدىكى كەمچىلىك، خاتالىقلارنىمۇ يۈرەكلىك بىلەن دادىل پاش قىلاتتى، قامچىلايتتى. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئۇنىڭ يازغان بىر مۇنچە ھەجۋىي ئەسەرلىرى كىشىلەر قەلبىدە چوڭقۇر تەسىرات قالدۇرغانىدى.

ئۇنىڭ ئۆتكەن يىلى ئاقسۇ ۋىلايىتىگە بېرىپ، ئىسلاھاتتىن كېيىنكى يېزىلارنىڭ تەرەققىيات ئەھۋالىنى، دېھقانلارنىڭ تۇرمۇشىدىكى ئۆزگىرىشلەرنى تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىپ يازغان شېئىرلىرىدا نۇرغۇن دېھقانلارنىڭ ئۆز ئەمگىكىگە تايىنىپ نامراتلىقتىن قۇتۇلغانلىقى، شۇنىڭ بىلەن بىللە يەنە نۇرغۇن دېھقانلارنىڭ نامراتلىقتىن تېخى قۇتۇلۇپ كېتەلمىگەنلىكى ۋە نامراتلىقتىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن تىرىشىۋاتقانلىقى ئەكس ئەتتۈرۈلگەن.

بەزىلەر ئۇنىڭ يازغان شېئىرلىرىدىن ئەتەي پۇتاق چىقىرىپ، بۇرمىلاپ، ھەيۋە قىلىپ باققان بولسىمۇ، شائىر ھەقىقەتتە چىڭ تۇرۇپ، ئۆزىدىكى ئىشەنچ ۋە شىجائەتنى نامايان قىلىپ، ئىغۋالارغا پىسەنت قىلماي، ئۆز ئىجادىيىتىنى يەنىلا داۋاملاشتۇرۇۋەرگەنىدى. مەرھۇم مەن بىلەن بىر قېتىم سۆزلەشكەنىدە، چىنلىق ۋە ئۆزىگە بولغان ئىشەنچ ئۈستىدە توختىلىپ، بۇرۇن ئۆتكەن بىر شائىرنىڭ مۇنۇ بىر كۇپلېت شېئىرىنى چوڭ ئىشتىياق بىلەن ئوقۇپ بەرگەنلىكى ئېسىمدە:

تومۇرۇمنىڭ قاپىيىلىك تېپىشى،
يۈرىكىمنىڭ ساقلىقىدىن شۇنداق.

شېئىرىمنىڭ تومۇرى، غايىسى ھەم
شۇ يۈرىكىمدەك ساق، كۆڭلۈمدەك ئاپئاق.

ئابدۇكېرىم خوجا ئەدەبىيات - سەنئەت سېپىمىزدە ئاتاقلىق شائىر بولۇش بىلەنلا ئەمەس، بەلكى تەرجىمانلىق بىلەنمۇ مەشھۇر ئىدى. ئۇ خەنزۇ كلاسسىك ئەدەبىياتىنىڭ نەمۇنىلىرىنى، شۇنىڭدەك ھازىرقى زامان خەنزۇ يازغۇچىلىرى ۋە شائىرلىرىنىڭ نادىر ئەسەرلىرىنى ئۇيغۇرچىغا، بەزى ئۇيغۇر يازغۇچىلىرىنىڭ ئەسەرلىرىنى خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلىپ، خەنزۇ خەلقى بىلەن ئۇيغۇر خەلقى ئوتتۇرىسىدا مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇش، مىللەتلەرنىڭ بىر - بىرىنى چۈشىنىشى، ئۆز ئارا ئۆگىنىشى، دوستلۇقنى ئىلگىرى سۈرۈشىدىمۇ كۆۋرۈكلۈك رول ئويناپ، ئالاھىدە تۆھپە ياراتقان.

شائىر «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دا «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» نىڭ ئېغىر زىيانكەشلىكىگە ئۇچرىغان بولسىمۇ، ئۆز ئىرادىسىدىن قايتماي، پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېت 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن خەلقنىڭ قەلبىنى يورۇتىدىغان ۋە يېڭى باھارنى كۈيلەيدىغان خېلى نۇرغۇن نادىر شېئىرىي ئەسەرلەرنى يازدى.

مەرھۇمنىڭ كىشىلىك تۇرمۇش قارىشىمۇ ئىنقىلابىي ئۈمىدۋارلىق بىلەن تولغانىدى. ئۇ كېسەللىنىڭ خەتەرلىك ئىكەنلىكىنى بىلىپ تۇرۇپمۇ كېسەللىككە قارشى تىنىمسىز كۈرەش قىلىپ، تاكى جان ئۈزگۈچە ئۈمىدۋارلىق بىلەن ياشىدى.

مەرھۇم شائىر ئۆزىنى دائىم ئاما ئىچىگە قوياتتى. ئۇنىڭ جان ئۈزۈش ئالدىدا: «ۋاپات بولسام مېنى ئاممىۋى زەرەتگاھلىقتا دەپنە قىلىڭلار، ئاما بىلەن بىللە ياتاي» دەپ ۋەسىيەت قىلىشى شائىرنىڭ پانىي دۇنيادىلا ئەمەس، باقىي دۇنيادىمۇ ئاما بىلەن بىللە بولىدىغان ئالىيجاناب روھىنىڭ ئۈستۈنلۈكىنى نامايان قىلدى. مەرھۇمنىڭ بۇ ئالىيجاناب پەزىلىتى جامائەت ئارىسىدا چوڭقۇر ئىنكاس قوزغىدى.

شائىر بىزدىن ۋاقىتسىز ۋىدالاشقان بولسىمۇ، ئۇنىڭ نامى ئەسەرلىرى بىلەن بىللە خەلقىمىزنىڭ قەلبىدە مەڭگۈ ياشايدۇ.

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

ئابدۇرېھىم ئۆتكۈر

بىر يۇلتۇز ئۆچتى

بىر يۇلتۇز ئۆچتى، بۇرجىدىن كۆچتى،
كۆچتى سامانىڭ تىنىق يۈزىدىن.
ئىككى تال مەرۋايىت ئۈزۈلۈپ چۈشتى
جەڭگاھتا كىشنىگەن تۇلپار كۆزىدىن.

بىر يۇلتۇز ئۆچتى، شولىسى قالدى،
قالدى مىسرالار ئىچرە يالتىراپ.
شائىر ئۈچۈن بۇ نېمىدېگەن بەخت،
قالغان ئىزىدىن گۈل ئۈنسە چاقناپ.

بىر يۇلتۇز ئۆچتى، بۇرجىدىن كۆچتى،
كۆچتى مەڭگۈلۈك ئارامگاھ تامان.
مىسرالار بولغۇسى ھەيكىلىك سېنىڭ،
ئۇنۇتماس سېنى ئەل، ئۇنۇتماس زامان.

نى خانۇ ـ خاقانلار كۆز يۇمدى، كەتتى،
تۇرداخۇن ئاكىنىڭ ساتارى قالدى.
تارىخنى ھېچكىم ئالدىيالمايدۇ،
يۇلتۇزۇڭ ئۆچسىمۇ، ئەنۋارى قالدى.

ئەلقەم ئەختەم

ئۆچۈپ كەتمەيسەن

تۈندەك ــ كېچىدەك قاپقارا بۇلۇت
ياسقاندا يۇرتنى، شۇم ئاخشام، دېدىڭ.
ئىسلار پۇرقىراپ، تۇتاشقاندا ئوت،
جەننەت ئىزدەيمەن، شۇ ناخشام، دېدىڭ.

شۇ ناخشاڭ بىلەن بوسۇپ تاغلارنى،
ئاسرايمەن دېگەن بىزنىڭ باغلارنى.
بايقىغان، كۆرگەن سەن ئۆزۈڭ، شائىر،
يۈرەكلەردىكى قارا داغلارنى.

شېئىرىڭ ـ ئىجادىڭ تىرەن ۋە چوڭقۇر،
ھەربىر مىسراسى ئىلھام بىلەن زوق.
ئايدىڭ ۋە روشەن ئىزىلغان ھەر قۇر،
دىللاردا قايىنار ئىلىمگە ئۇزۇق.

شېئىرىڭنى سېنىڭ ئوقۇسام، دوستۇم،
كۆلۈپ يۈرىكىم، كۆڭۈل قاناتتى.
نېمە ئۈچۈندۇر زوقلىنىپ دەم ـ دەم،
تويماستىن دىللار، ئوتلار ياناتتى.

بۈگۈن يۇلتۇزدەك كۆچۈپ كەتتىڭ سەن،
ئەمما ئالەمدىن ئۆچۈپ كەتمەيسەن.
ئېلىم قەلبىدە يانغان بىر نۇرسەن،
ھەرگىز كۆزلەردىن ئۆچۈپ كەتمەيسەن.

توختى سابىر

ئۆلمەس شائىر

كىم دەيدۇ، دوستۇم، سېنى ئۆلدى دەپ، جەڭ بايرىقىڭ ھەم بىرگە لەپىلدەپ،
كىشىلەر قەلبىدە ھەيكىلىڭ بارغۇ، ئالتۇن نۇر چېچىپ پارقىرار مەڭگۈ.

تۇردى سامساق

ھەيكەل

ھەيكىلىڭ قالدى كۆكلەر باغىدا،
بەلكى تارىخنىڭ گۈزەل بىر بابىدا.
ئەھلى ئەۋلاد چىن ئەدىبىنىڭ خۇلقىنى
كۆردى سەندەك جانىجان ئەربابىدا.
جەڭگىۋار قەلبىڭ قەلەمگە جۇر بولۇپ،
ئالغا يۈكسەلدىڭ بوۋسۇپ ھەر بابىدا.
ساتمىدىڭ ۋىجدان، نومۇسنى نەپ ئۈچۈن،
كۈيىمۇ باغرىڭ ئەلەم زەردابىدا.
بەزىبىر بەتخۇي، ھەقىقەت كورلىرى
تۇرسىمۇ تۆھمەت گۆرى گىردابىدا؛
بارچە بوھتاننى پىسەنتكە ئىلمىدىڭ،
قۇستى قان شۇم پىتنىخور دەرد داغىدا.
«ئەل بىلۇر ئەرنى...» دېگەن ھەق سۆز
ئىكەن،
كۆردى كۆزلەر قەبرىگاھ تۇپراقىدا.
ماتەمىڭگە مىڭلىغان جان جەم بولۇپ،
تاۋۇتۇڭنىڭ تۇردىغۇ ھەر ياقىدا.
«ئەل قاتارىدا ياتاي...» دەپ، سۆز بېرىپ،
جاي - ماكانىڭ بولدى ئەل قۇچاقىدا.
ئەلىۋىدا، ئەي جان قەلەمداش ئەلىۋىدا،
ھۆرمىتىڭگە باش ئىگەرمەن باشتىمەن،
شۇ مۇبارەك ھەيكىلىڭنىڭ ئالدىدا.

رەھمىتۇللا جارى

شائىر خاتىرىسىگە

قايغۇغا چۆمدۈردى ئاخىر بىزنى ھىجران - يۈرىقتىڭ،
تىلدى خەنجەردەك يۈرەكنى بۇ تۇيۇقسىز قىسمىتىڭ.

شۇم ئەجەل چىش قايرىغاندا قىلچىلىك مەگسىتمىدىڭ،
ھەممىنى ھەيرەتتە قالدۇردى شىجائەت - غەيرىتىڭ.

چوڭ - كىچىككە كەڭ ئىدى، ئىللىق ئىدى مېھرىڭ ئۆيى،
بار ئىدى يايراتقۇدەك غەمكىن كۆڭۈلنى خىسلىتىڭ.

جانلىناتتى بەزمىمىز خۇش خۇيلۇقىڭدىن ھەر زامان،
زوق بېغىشلايتتى ئەجەب ھەر چاقچىقىڭ، ھەر سۆھبىتىڭ.

خۇش ناۋا كۈيچى ئىدىڭ سەن شېئىرىيەت بوستانىدا،
بىر ئۆمۈر سىڭدى كۆيۈڭگە قان، تەرىڭ ھەم مېھنىتىڭ.

سەن ۋەتەن، خەلق ئالدىدا بۇرچىڭنى ھېس قىلدىڭ ئۇلۇغ،
شان ـ شەرەپ بەردى ساڭا قىلغان ئۇلۇغۋار خىزمىتىڭ.

يادىمىزدىن چىقمىغاي ئەسلا مۇبارەك خاتىرەڭ،
سەن شېھىتسەن، سەن تىرىكسەن، ئۆچمىگەي نام ـ شۆھرىتىڭ.

مۇھەممەت رەھىم

باھار بۇلبۇلىغا مەرسىيە

دەرىخا، ئايرىلىپ قالدۇق بۈگۈن بىر ياخشى يولداشتىن،
سۆيۈملۈك، ئېپتىخارلىق، ئوت يۈرەك شائىر قېرىنداشتىن،
مۇسىبەت قايغۇسى ئەزدى تېگىپ مۆلدۈر كەبى باشتىن،
يۈرەكمۇ گۆش ئىكەن يۇمشاق، يارالغان بولمىغاچ تاشتىن،
چىدالماي چاكى ـ چاك بولدى ئادا بولغاندا بەرداشتىن.

تۇغۇلدى، ئۆستى، ئۇلغايدى، دېدى: «خەلقىمگە مەن ئوغلان،
يۈكۈم مول ئەھلى كارۋانمەن، ئەمەسمەن بەھرىسىز مېھمان».
دېگەندەك ياشىدى شۇنداق، ساداقەتنى قىلىپ مىزان،
رىيازەت ھەمدە كۈلپەتنىڭ بېشىدا ياندۇرۇپ گۈلخان،
كۆرەشتى ئەل بىلەن بىللە، بولۇپ خالى پىغان، ياشتىن.

قەلەمنى قىلدى قۇدرەتلىك قورال ھەم بەيگىدە تۇلپار،
ئىجاد چۆل ـ دەشتىدىن قازدى گۈزەل، شېرىن تۇمەن ئەشئار،
يېتىلگەن ئىككى تىللىق خۇش ناۋا بۇلبۇل ئىدى داڭدار،
ئۇنىڭ مىسرالىرى يىللار، ئەسىرلەر بويىدا زۇننار،
ئىجادىي تۆھپىدە ئاز ـ ئاز تېپىلغاي ئاڭا ئوخشاشتىن.

يېپىشتى شۇم ئەجەل، ئەپسۇس، رەھىمسىز، ۋەھشىي راك ئاتلىق،
كۆرەشلەپ ئالدىراپ كەتتى قىلىشقا قەتلى ـ جاللاتلىق،

بىراق تىز پۈكمىدى شائىر هاياتقا پۈت تىرەپ قاتتىق
ۋە ئەرزائىل بىلەن چاقچاق قىلىشتى ياغدۇرۇپ شادلىق،
شاپائەت كۈتمىدى قىلچە ئۆلۈمدەك تەلۋە - بەڭباشتىن.

باهارغا ئىشتىياق باغلاپ، يۈرەكتىن كۈيلىگەن شائىر،
باهارنى چەيلىمەك بولغان قۇيۇنغا كۆنمىگەن شائىر،
ئاران ئاتمىش باهار كۆرگەن، زىيادە كۆرمىگەن شائىر،
لەھەتتە ياتسىمۇ جىسمى، كۆڭۈلدە ئۆلمىگەن شائىر،
قەلەمنى قالدۇرۇپ بىزگە، ئەبەد توختاپتۇ سايراشتىن.

مۆمىن سەپىرى

ئۆچمەس يۇلتۇز

ئىچىندىم بىزدىن ۋاقىتسىز ئايرىلغانغا، خەلقىنىڭ يۈرەك سۆزىنى تىپىپ ئۆتتۈڭ.
شېخىدىن قىزىلگۈلىنىڭ قايرىلغانغا. مەردكە خاس خىسلەت بىلەن شۇم يىللاردا،
سەن بۇلبۇل ئىدىڭ باغدا نازاكەتلىك، دەھشەتلىك ئۇپقۇنلارنى يېرىپ ئۆتتۈڭ.
هەر يۈرەك ئىچەتتى سۆ سايرىغاندا. هەر چېلىش، هەر بەيگىدە بەيگە بەرمەي،
چاقنىغان يۇلتۇز بولۇپ ئاسمىنىمدا، دۇلدۇلدەك هارماي تىزگىن سىېرىپ ئۆتتۈڭ.
يورۇتۇپ تۈنگە چىراغ يېقىپ ئۆتتۈڭ. ئەل رازى، دوستلار رازى، ئەۋلاد رازى،
ئىزىڭ بار ۋەتىنىمدە ئۆچمەيدىغان، يارىڭنى ۋەتەن - ئەلگە بېرىپ ئۆتتۈڭ،
لاچىندەك كۆكتە قانات قېقىپ ئۆتتۈڭ. ئەبەدىي ئۇنۇتمايمىز سېنى، چۈنكى
يىغلىدىڭ ئەل يىغلىسا، كۈلسە كۈلدىڭ، قەلبىمىز بېغىغا گۈل تېرىپ ئۆتتۈڭ.

خەلىم سالىخ (خۇيزۇ)

ئەلۋىدا، ئاكا!

نەۋ باهاردىن قۇۋۋەت ئېلىپ، روھلىنىپ، چىمەنزاردا، ئىدىرلاردا، باغلاردا...
باهار بىلەن باشلىنىدىڭ ناخشاڭنى. مىسراليرىڭ ئايلانغانتى چېچەككە.
سۈلىمسۇن دەپ باهار گۈلى هېچقاچان،
ئىشلىنىدىڭ تاڭغا ئۇلاپ ئاخشامنى. بۈگۈن كەتتىڭ... بىزنى تاشلاپ قايغۇدا،
كەتتى كۆزۈڭ تا ئەبەدلىك ئۇيقۇغا.
باهار بىلەن كەلگەن ئىدى قۇرلىرىڭ، لېكىن قالدى ياڭراق ناخشاڭ بىز بىلەن،
ئىلهام بەرگەن تالاي - تالاي يۈرەككە. قەلبىمىدە سەن مەڭگۈ، ئاكا، ئەلۋىدا!...

سۇلايمان ئۆمەر (قىرغىز)

ئاھ، ئىسسىت!

تۇنجى ئەۋلاد شائىر چىقىپ شارلار تىبغى باغرىدىن،
داستانلىرى قونتان بولۇپ ئېتىلدى كۆك قەرىگە.
كۆيلىدى ئۇ ئىككى تىللىق بولۇپ زامان روھىنى،
يىپەك يولى يىپلىرىنى چېتىپ يېڭى دەۋرگە.

ۋاراقلىسام خاتىرەمنى بار خوجايوپ شېئىرلىرى،
ئۇ قىرىنداش ئۇيغۇر خەلقى شائىرلىرىنىڭ پىرى.
ئۇخلاتسىمۇ تەبىئەت ئۇنى «تەنھا» بۆشۈكتە،
ئۇنتۇلمايدۇ قەلبىمىزدە ئۇنىڭ ئىش - ئىزلىرى.

ئەجەل ئۇنى ئېلىپ كەتتى قارا تۇپراق قوينىغا،
بىراق قالدى تۆھپىلىرى تارىخىمىز بېتىدە.
ۋىدالاشقان چېغىمىزدا ئاقتى دوستلۇق ياشلىرى،
ۋە تىكلەندى قەلبىمىزدە مەڭگۈلۈك بىر ئابىدە.

بۇ دۇنيادىن كىملەر كەتمەس ئەجەل كەلسە ئەگەردە،
لېكىن يېگەر شۇم ئەجەلنى شائىرلار ئېيتقان غەزەل.
ھەسرەت - قايغۇ ئىچىدە دېسەكمۇ بىز «ئاھ، ئىسسىت!»
لېكىن ياسار شېئىرلىرى قەلبىمىزدە بىر ھەيكەل.

ئەخمەت پاسار

ئەلۋىدا، قەدىردان سەپدىشىم!

ئەلۋىدا، بىر تۇغقىنىمدەك چىن قەدىردان سىردىشىم،
جىق سىناقلار قايىنىمىغا بىللە چۈشكەن سەپدىشىم.
كەلگەنىدىم چىن دىلىمدىن ساڭا قۇتلۇق كۈن تىلەپ،
«ئۆتتى ئالەمدىن» دېگەندە قالدى ئەقلىم تەمتىرەپ.
يىغلىدىم، ئاھ، ئەسكە كېلىپ بار پەزىلەت - خىسلىتىڭ،
ئەس - ھوشۇمنى قايتا بەنتكە ئالدى ھۆرمەت - ئىززىتىڭ.

دوست - قەلەمداشلار ئىدۇق بىز نەۋقىران ياش چاغدىلا،
ئاشۇ دوستلۇققا نىشاندۇر «لى زىچىڭ»، «قىزىل قىيا»...
ئەسكە كەلدى «جىن» ئاتالغان چاغدىكى «دىل داغلىرىڭ»،
تامچىلىقتىن شېئىرىيەتتەك گۆل چىقارغان چاغلىرىڭ...
ئاز جاپا سەن چەكمىگەن ئەللىكتىن ئاشقۇنچە يېشىڭ،
كۆپ چېنىقتىڭ، كۆپنى بىلدىڭ كۆپنى كۆرگەچكە بېشىڭ.
قىشتا تىترەپ يۆرمىدىڭ قورقۇپ سوغۇقنىڭ ئەپتىدىن،
يازدا مەست بوپ ياتمىدىڭ تەييار پاراغەت دەستىدىن.
قوغلىنىپ قىش، كەلدى باھار، كۈلدى جانىڭ يايرىدى،
شوخلىنىپ ئۆتكۈر تىلىڭ بارغانچە خۇشراق سايرىدى.
ئەقلىي تولغۇن، پىكرى پىشقان كەڭ نەزەر شائىر ئىدىڭ،
تەرجىمانلىق بابىدا ھەم خۇپ چېۋەر نادىر ئىدىڭ.
بىۋاقىت ئالەمدىن ئۆتتۈڭ، ئىستىكىڭ ئۆلمەس بىراق،
بولغۇسى پارلاق ئىجادىڭ بىر ئۆچۈن ئۆچمەس چىراغ.

ئىلى زاھىت

ئەلۋىدا

مەرىپەت كۆكىدە بىر يۇلتۇز ئىدىڭ
خۇددى كۈندەك نۇر چېچىپ چاقنايدىغان.
يۈرىكىڭدە ئۇن قۇياشنىڭ تەپتى بار،
جەڭچى ئىدىڭ چېلىشىپ ھارمايدىغان.

دىلىمىزنى پارە ئەيلەپ، كۆيدۈرۈپ،
بىمەھەل ئۈز قويىنىغا ئالدى ئەجەل.
ھەي ئىسسىت، ئۇتتەك يېنىپ ئۆچتۈڭ ئەجەب!
قالدى نامىڭ دىلدا بوپ مۇڭلۇق غەزەل.

كەتتى جىسمىڭ ئايرىلىپ بىزدىن يىراق،
ئەمما روھىڭ بىزگە ھەمراھ ھەممە چاغ.
شېئىرىڭنىڭ ھەر قۇرى بىر ئابىدە،
مەردلىكىڭ، قەيسەرلىكىڭ دىلغا چىراغ.

قوينىغا ئالدى سېنى ھۆرمەت بىلەن
بىلگە ئاق باغلىغان بوغدا ئاتا.
ئۇنتۇماس سەبداشلىرىڭ، خەلقىڭ سېنى،
ساقلىنارسەن دىلدا ئەبەت!
ئەلۋىدا!

ئابلىكىم تۇردى

ئۇستازىمغا مەرسىيە

تىل، شېئىر بابىدا بىر پىر ئىدىڭىز،
جەڭگىۋارلىق بابىدا شىر ئىدىڭىز.
تەۋرىمەي جۇدۇن، بوران - چاپقۇندا،
ھەرزامان ئەل - يۇرتنى چىن كۆيلىدىڭىز.

ئېھ، سۆيۈملۈك، مېھرىبان ئۇستاز...دېسەم،
ھۆرمىتىم پەرۋاز قىلىپ قۇچار ساما.
قول بېرىپ ئۆسمۈر چېغىمدىن زوق بىلەن
ئۆگىنىپ كەلگەنچىكە مەن سىزدىن، ئاكا.

بىر زامان بېشىمنى غەم باسقان چېغى،
سىز دېگەن:«دەردمەن يىگىت، مەردانە بول!»

ئەسلىسەم شۇ مېھرىڭىزنى... ئا.خوجا،
كۆز يېشىم تارام - تارام، قەلبىم مالال.

سىز ئىدىڭىز بۇ گۈلىستان بۇلبۇلى،
كۈيچىسى ئەلنىڭ — ۋەتەننىڭ، ئەلۋىدا،
قالدۇرۇپ ئەۋلادقا شانلىق ئۈلگىلەر،
كەتتىڭىز مەڭگۈگە بوپ بىزدىن جۇدا.

مەمتىمىن بارى

ئەلۋىدا، شائىر

بەك ۋاقىتسىز ئۈچتى نۇرلۇق بىر يۇلتۇز،
قىلدى بىزنى قايغۇ - ماتەمگە ئەسىر.
ئاڭلىغاندا بۇ خەۋەرنى يەر - جاھان،
ئىختىيارسىز چۆمدى ھەسرەتكە ئېغىر.

كەتتى مەڭگۈ بىز بىلەن ۋىدالىشىپ،
قالدى قىممەتلىك ئېسىل، مول تۆھپىسى.
يىل - ئەسىرلەر قانچە كۆپ ئالماشسىمۇ،
روھىي ئەۋلادلار بىلەن شاد ئۆتكۈسى.

نامى مەشھۇر، ئوت يۈرەك شائىر ئىدى،
رەھمى قىلماي شۇم ئەجەل كەتتى ئېلىپ.
بولمىغاچقا راكقا دۇنيادا ئامال،
بىزمۇ قالدۇق چارىسىز ئېغىر تىنىپ.

چۈنكى ئۆلمەيدۇ ئىجادكار ھېچقاچان،
يادلىنار تىللاردا نامى كەلگۈسى.
ئەل ئۈچۈن قىلغان ھېسابسىز ئەجرىنىڭ،
ناخشا - كۈي، نەزمە - نەسىرلەر بەلگىسى.

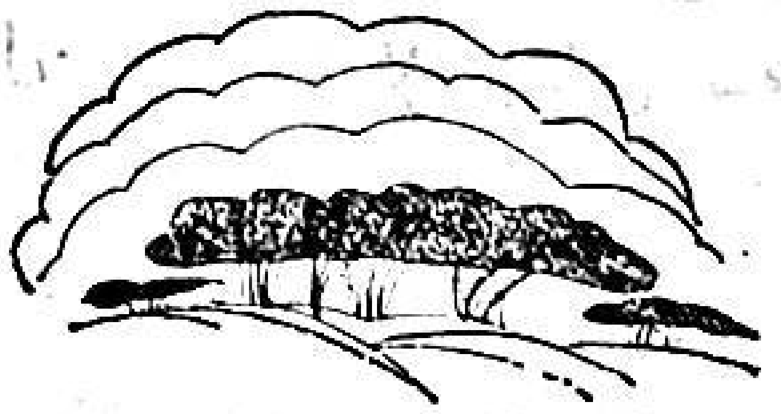

مۇھەممەتئېلى زۇنۇن

قوش مەسچىت

(ھېكايە)

1

بوۋا، مۆھتەرەم بوۋا، سەن ئېيتىپ بەرگەن چۆچەك-رىۋايەتلەر نەقەدەر ئاجايىپ-غارايىپ ۋە قىزىقارلىق ئىسىدىھە؟ كۆزنى يۇمۇپ ئاچقۇچە دۇنيانىڭ ئۇ چېتىگە يېتىپ بارالايدىغان ئۇچار گىلەم، ئۇچار دۇلدۇللار، خاسىيەتلىك جاھاننەما ئەينەكلەر، «ئېچىلىڭ داستىخىنىم» دەپ بولغۇچە تۈرلۈك-تۈمەن نازۇ-نېمەتلەرگە تولۇپ تۇرىدىغان خىسلەتلىك داستىخانلار، بەدنىيەتلەرنىڭ جېنىنى ئېلىپ جاڭگالدا قويىدىغان سىرلىق توقماقلار...

بوۋا بىر كەچقۇرۇنلۇقى ماڭا مۇنداق بىر چۆچەك ئېيتىپ بەرگەنىدىڭ:

ئىشقى سەۋداسىغا مۇپتىلا بولغان ئارزۇلۇق شاھزادە ۋىسال يولىغا راۋان بولۇپتۇ. گىياھ ئۈنمەس چۆل، قۇش قونماس تاغلاردىن ئۆتۈپتۇ، قاراقچىلارغا ئۇچراپ، ئەسلى-ۋەسلىدىن ئايرىلىپتۇ. ئاخىرى بىگانە بىر مەملىكەتنىڭ مەركىزىي شەھىرى ئەتراپىدا ئوتۇنچىلىق قىلىشقا مەجبۇر بولۇپتۇ. ئادەم گۆشىدە مانتا ئېتىپ ساتىدىغان مانتىپەزنىڭ قاپقىنىغا دەسسەپ، ئۇنىڭ يوشۇرۇن زىندانىغا چۈشۈپ قاپتۇ. قارىسا، نەچچە ئونلىغان شور پېشانە يىگىتلەر ئىڭراپ ياتقۇدەك. ئايپالتىلىق بەدھەيۋەت جاللاتلار كىرگەن ھامان «مەن ئورۇق، ئۇ سېمىز، سەن سېمىز، مەن ئورۇق» دەپ بىر-بىرىنى ئىتتىرىۋاتقۇدەك. كۈنلەرنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئورۇقمۇ، سېمىزمۇ تۈگەپ كېتىۋاتقۇدەك...

قىزىقىپ ئاڭلىغىنىم، جاۋابسىز سوئال، تەشۋىشلىك خىياللار ئىچىدە ئۇخلاپ قالغىنىم ھېلىمۇ ئېسىمدە. چۈش كۆرۈپتىمەن: ئاشۇ قورقۇنچلۇق قاراڭغۇ زىنداندا تۇرغۇدەكمەن. ئايپالتا كۆتۈرگەن بەدھەيۋەت جاللاتلار كىرىپ: «سېمىزلىرىڭ بۇ ياققا ئۆتۈش!» دەپ ۋارقىرىغۇدەك. ئېچىرقاپ كەتكەن چىلبۆرە كىرىۋالغان چوڭ قوتاندىكى قوي پادىسىدەك بىچارە ھالغا چۈشكەن بىئەقىل تۇتقۇنلار «مەن ئورۇق، ئۇ سېمىز» دەپ بىر-بىرىنى ئىتتىرىشىۋاتقۇدەك. ئىتتەر-

www.uyghurkitap.com

كەنلەرمۇ، تىرەجىگەنلەرمۇ بارا - بارا تۈگەپ، نۆۋەت ماڭا كەلگەنمىش. «سەن ھەممىدىن كىچىك ۋە ھەممىدىن ئورۇق بولساڭمۇ، — دەپ سۆرەۋاتقانمىش ئۇلار، — بىرقانچە قاسقان مانتىغا يارايسەن، يۈر!» تىرەجەپ تۇرۇۋالغۇدەكمەن، ئۇلار سۆرىيەلمىگۈدەك. ئاخىرى ئۇلار: «بوپتۇ، مۇشۇ يەردىلا جېنىنى ئالايلى!» دەپ ئايپالتىنى ئېگىز كۆتۈرگۈدەك...

— بوۋا!... — دەپ ئويغىنىپ بوينۇڭنى شۇنداق قۇچاقلىۋاپتىمەنكى، تىنالماي قاپسەن.

— بالام، نېمە بولدۇڭ؟ مەن بار، قورقما! — دېدىك ئىسسىق باغرىڭغا مەھكەم بېسىپ.

ئېغىز - بۇرۇنلىرىمنى قوقاق بېسىپ كەتتى. نەچچە كۈنلەرگىچە قىزىتىپ جۆيلۈپ چىقتىم. بۇ چۆچەك بىلەن چۈش زادىلا ئېسىمدىن چىقمىدى. ئۆسمۈرلۈك دەۋرىگە يەتكەندە كۆپرەك ئويلايدىغان بولۇپ قالدىم: «مەن ئورۇق، ئۇ سېمىز» دەپ بىر - بىرىنى ئەجەل گىردابىغا ئىتتىرىدىغانلار ئەينى زامانلاردىلا بولۇپ ئۆتكەنمۇ؟ ھازىر تۈگەپ كەتتىمۇ؟ بىزنىڭ كوچىدا يوقمۇ؟...

مەن تۇغۇلۇپ ئۆسكەن كوچامغا نەزەر سالاتتىم.

2

كوچىمىز — ئوغاقسىمان ئاي شەكىللىك خالتا كوچا. ھازىر «قوش مەسچىت» دېمىسە ھېچكىم بىلمەيدىغان بۇ كوچىمىزنىڭ ئەسلى نامى «ئاي كوچا» ئىكەن. شۇنداقمۇ، بوۋا؟

19 جۈپ دەرۋازا بىر-بىرىگە قارىشىپ تۇرىدىغان بۇ خالتا كوچىمىزدا كۆلىمى، قۇرۇلۇش نۇسخىسى، مۇنارگۈمبەزلىرىنىڭ ئېگىزلىكىدىن تارتىپ، ئىچكى - تاشقى نەقىشلىرىگىچە ئوپمۇ ئوخشاش ئىككى مەسچىت بار. ئۇنىڭ سىرىدىن تارتىپ، پىرامىداسىمان قالپاقلىق مىخلىرىغىچە تامامەن ئوخشايدىغان ئىككى دەرۋازىسىمۇ بىر - بىرىگە قارىشىپ تۇرىدۇ. ئىككى مەزىن بىرلا ۋاقىتتا ئەزان ئېيتىدۇ. قارىمۇ قارشى ئىككى دەرۋازىدىن تەڭ چىققان ئىككى مۇسۇلمان بىر - بىرىگە سالام بېرىشمەيدۇ، تىنچ - ئامانلىق سوراشمايدۇ. ئوڭ ياقتىن چىققىنى ئوڭ ياقتىكى، سول ياقتىن چىققىنى سول ياقتىكى مەسچىتكە راۋان بولىدۇ. ھېيت - ئايەم كۈنلىرى ئىككى ياقنىڭ جامائىتى ئىككى توپ بولۇپ، چوڭ جامەگە قاراپ ماڭىدۇ. بىر - بىرىنىڭگە ھېيتلىمايدۇ، قۇدا - باجا بولۇشمايدۇ. بۇ تەرەپتىكىلەر ھېيت ئۈزۈپتىۋاتسا ، ئۇ تەرەپتىكىلەر توي نەغمىسى چېلىۋېرىدۇ. ئىككى ياقتىكى باللارنىڭ ئۆز ئارا دوست - ئاداش بولۇشىغا يول قويۇلمايدۇ. بۇ تەرەپتىكى باللارنىڭ لەگلىكى ئۇ تەرەپ بوشلۇقىدا پەيدا بولغان ھامان شۇ تەرەپ باللىرىنىڭ تاش - چالمىلىرى زەربىسىدىن ئۆتمە-تۆشۈك بولماي قالمايدۇ. ئۇ تەرەپتىكى كەپتەرۋازلار بۇ تەرەپتىكىلەرنىڭ كەپتىرىنى تۇتۇۋالغان ھامان قانات - قۇيرۇقلىرىنى يۇلۇپ - يۇڭداپ ئاسمانغا ئاتىدۇ. بۇ ياقتىن - ئۇ ياققا ئۆتۈپ قالغان خوراز - مېكيانلارنىڭ ھەرقانىدىقى ئۆز كاتىكىگە قايتىپ كېتەلمەيدۇ. باشقا

كوچىلارنىڭ ئۈستىگە قانچىلىغان كۆتۈرمە
ئۆيلەر سېلىنغان. بىزنىڭكىدە بىرسىمۇ يوق.
ئىككى تەرەپ ئىناق بولمىسا، بىر - بىرىگە
يول قويمىسا، كۆتۈرمە ئۆي سالغىلى بول-
مايدىكەن. شۇنداقمۇ بوۋا؟

ئىككى تەرەپتىكى خوتۇن خەقلەر
ئۆيىرىنىڭ كۆپ قىسمى قارشى تەرەپ
خوتۇنلىرىنىڭ غەيۋەت - شىكايىتىنى قىلىش
بىلەن ئۆتەتتى. كىر سۈيى، يۇندىلار قارشى
تەرەپتىكىلەرنىڭ بوسۇغا، تام تۈۋىلىرىگە
تۆكۈلەتتى. كىر سۇلىرى قۇرۇپ ياكى تو-
لاپ كېتەتتى، جېدەل-ماجىرا قۇرىمايتتى،
توختىمايتتى.

ئاڭلىسام، ئىككى ياقتىكىلەرنىڭ
ئۆزۈن يىللاردىن بۇيان تارتقان دەرد -
مۇشەققەت، ئازاب - كۈلپەتلىرىمۇ بىر -
بىرىنىڭكىدىن قېلىشمايدىكەن. «تۆڭگان
يېغىلىقى» ۋاقتىدا باشقا كوچىلارنىڭ ھەممە-
سىگە مۇستەھكەم دەرۋازىلار بېكىتىلىپ-
تۇ. بىزنىڭ كوچىدىكى ئىككى تەرەپ
پۈتۈشەلمەپتۇ؛ بىر دەرۋازىدىن كىرىپ -
چىقىشنى راۋا كۆرمەپتۇ. قوراللىق چېرىك-
لەر توسالغۇسىز بېسىپ كىرىۋېرىپتۇ، بۇ-
لايدىغاننى بۇلاپ، بۇلغايدىغاننى بۇلغاۋې-
رىپتۇ. ئىككى تەرەپ ئاچچىق ساۋاق ئال-
ماپتۇ، پۇشايمان قىلماپتۇ. شېڭ شىسەي،
گومىنداڭ ھۆكۈمرانلىق قىلغان زامانلاردا
بىر - بىرىنى چېقىشتۇرۇۋېرىپتۇ، تۇتۇپ
بېرىشىۋېرىپتۇ. نەتىجىدە ھەر
ئىككى تەرەپتىن ھەپسىگە ئېلىنغان، قەت-
لى قىلىنغانلار تەڭ نىسبەتتە دېگۈدەك
بولۇپتۇ. مانا ھازىر «ئۈچكە، بەشكە قار-
شى ھەرىكەت» ۋاقتى. ئۇلار بىر - بىرىنى
غەزەپ بىلەن سۆكۈشمەكتە، پاش قىلىش-
ماقتا:

— ئۇ — ئوغرى!

— ئۇ — ئۆزى تويسىمۇ، كۆزى توي-
مايدىغان ئەڭ چوڭ باج ئوغرىسى!

— ئۇ — يىرتقۇچ يولۋاس!

— ئۇ — ئەشەددىي يولۋاس!

گويا ئۇلار بىر - بىرىنى ئىتتىرىش-
مەكتە!

— مەن ئورۇق، ئۇ سېمىز!...

سەۋرى - تاقەت قىلالمىدىم، بەرداش-
لىق بېرەلمىدىم. ئاخىرى ساڭا مۇراجىئەت
قىلدىم:

— بوۋا، ئوبدان بوۋا، كوچا — مە-
ھەللىمىزنىڭ بىر ئەسىرلىك تارىخى ساڭا
بەش قولدەك ئايان. ئېيتقىنا، كوچىمىز-
دىكىلەر ئەزەلدىن مۇشۇنداق نائىناقمىدى؟
نەچچە يىل ئالدىدا سورىسامغۇ، سەن
تېخى كىچىك، تېگى - تەكتىگە يېتەلمەي-
سەن دېدىڭ. چوپچوڭلا يىگىت بولۇپ
قالدىمغۇ، مانا، ئەمدىغۇ ئېيتىپ بېرەرسەن؟
بوۋا، نېمانچە خىيالغا چۆكۈپ كېتىدى-
غانسەن؟ مۇنچە تەقەززا قىلمىغىنا!

— ماقۇل، بالام، — دېدىڭ لەۋزىڭ-
نى يەردە قويماي، — ھازىر سەن كىچىك
بالا ئەمەس، ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچى-
سى، ئاق - قارىنى پەرق ئېتەلەيسەن،
گەپ - سۆزۈمنىڭ تېگى - تەكتىگە يېتەلەي-
سەن، زېھنىڭ بىلەن ئاڭلا، سۆزلەپ بېرەي.

3

دۇرۇس، كوچىمىزنىڭ ئەسلى نامى
«ئاي كوچا» ئىدى. ئايدەك يورۇق، ئىللىق
كوچا ئىدى؛ قان - قېرىنداشلىق مۇھەببىتى
تاش -كېسەك، تام - تورۇسلىرىغىچە سى-

گىپ كەتكەن ئىناق كوچا ئىدى؛ زوھۇرىدىن ھاكىمبەگدەك كاتتا زاتنىڭ ئىزى، موللا سادىق ئەئلەم ئاخۇنۇم، ئابدۇرەھىم نازارى قاتارلىق پىر - ئۇستازلارنىڭ نەزەرى چۈشكەن خىسلەتلىك كوچا ئىدى! ياسىن داموللا ھاجىم ھەزرەتلىرى ئاخىرەتكە سەپەر قىلغاندىن كېيىن (ياتقان يېرى جەننەتتە بولغاي، ئىلاھا ئامىن!) ئارىمىز بۇزۇلدى، بىر مەسچىت ئىككى بولدى، «ئاي كوچا» دېگەن تەۋەرۈك نام «قوش مەسچىت» كە ئۆزگەردى، ئاغرىق - ئاداۋەت، بالايى - قازا باشلاندى!

مەرھۇم ئىمامىمىز ياسىن داموللا ھاجىم ھەزرەتلىرى ئاتاق - ئابرويلۇق، مەرىپەتپەرۋەر زات ئىدى. پۇل - مال، ئالتۇن - كۈمۈشلىرىنىڭمۇ ھەددى - ھېسابى يوق ئىدى. ھەتتا ئاللا ئۇنىڭغا بىر جۈپ قوشكېزەك ئوغۇل ئاتا قىلغان. چوڭىنىڭ ئىسمى ھەسەن، كىچىكىنىڭ ھۈسەيىن ئىدى. بوي - ئىسكەت، رەڭ - چىراي، خۇلق - مىجەز جەھەتتىنمۇ ئايرىۋالغۇسىز ھالدا ئوخشاشلىقى بىلەن ھەممىنى ھەيران قالدۇراتتى. ئۇلار ئۆگەندى، بىلىم تاپتى، يۇرت كەزدى، سودىگەرچىلىكنىڭ تىلىنى بىلدى، پۇل تاپتى. ئىمامىمىز ئۇشتۇمتۇت يېتىپ قالدى. ئوغۇللارغا خەت - خەۋەر ئەۋەتىلدى. ھۈسەيىن يېقىنراق بىر شەھەردە تۇرۇۋاتقانلىقى ئۈچۈن بۇرۇنراق كەلگەنىدى، دەرھال تويىنى قىلىپ، ئاتىلىق قەرزىدىن خالاس بولدى. ھەپتە ئۆتكەندىن كېيىن ئاكىسى ھەسەن قارىم كەلدى. ئىمامىمىز ئۇنىڭ تويىنى قىلىپ قويغان كۈنىنىڭ ئەتىسى ناماز بامداتتىن بۇرۇن ئاخىرەتكە سەپەر قىلدى. كوچىمىز ئابرويلۇق ئىمامىدىن ئايرىلدى، ئاقىل، مېھرىبان، دۇئاگۆي ئاتىسىدىن ئايرىلدى. بىز ئەھلى جامائەت يارامىلىق بىر ئىمامغا موھتاج ئىدۇق. مەرھۇم ئىمامىمىزنىڭ قوشكېزەك ئوغۇللىرىغا تىكىلدۇق. ھەر ئىككىسى بىلىملىك، خۇش پېئىل، ئەخلاق - پەزىلەتلىك ئەھلى سودىگەر يىگىتلەر ئىدى. قايسىسىنى تاللاش كېرەك؟ قائىدە - يوسۇن بويىچە بىز ئاكىسىنى تاللىدۇق. شەرىئەت مەھكىمىسىنىڭ تەستىق مۆھۈرىنىمۇ ئالدۇق. ھەممىمىز خاتىرجەم بولدۇق، بۇرۇنقىدەكلا بىر مەسچىتكە جەم بولدۇق.

خۇدانىڭ قۇدرىتى بىلەن، بۇ قوشكېزەكلەرنىڭ رەپىقىلىرىمۇ قوشكېزەك ئاچا - سىڭىللار ئىكەن. ئاچىسى ئالتۇن خېنىم بۇرۇن ياتلىق قىلىنىپ، ھۈسەيىن قارىمنىڭ، سىڭلىسى تىللا خېنىم كېيىن ياتلىق قىلىنىپ، ھەسەن قارىمنىڭ نىكاھىغا ئۆتۈپتۇ. خوتۇنلىرىمىزنىڭ ئېيتىشىغا قارىغاندا، ئۇلار چۆچەكلەردە تەسۋىرلىنىدىغان ھەرقانداق ساھىبجاماللاردىن گۈزەل، جەننەت ھۆرلىرىدىنمۇ چىرايلىق ئىكەن. ھۆسن - جامالدا كامالەتكە يەتكەن، باي، دۆلەتمەن قوشكېزەك يىگىتلەر بىلەن تەڭداشسىز گۈزەل قوشكېزەك پەرىزاتلار كوچىمىزنىڭ ئابرويى، شان - شەرىپى ئىدى. بىز ئۇلار بىلەن پەخىرلىنەتتۇق، ماختىناتتۇق. ئۇزاق ئۆتمەي بۇ قان - قېرىنداش قوشكېزەكلەرگە كۆز تەگدى، كوچىمىزغا كۆز تەگدى! بىرلىك - ئىناقلىق ئاپتىپى بىلەن يورۇپ، ئىنسانىي مېھرىي - مۇھەببەت ھارارىتى بىلەن ئىللىپ تۇرىدىغان «ئاي كوچا»مىز نائىناقلىق ئىس - تۈتەكلىرى ئاستىدا ئۆچ - ئاداۋەت جۇدۇنلىرى كېزىپ يۈرگەن قاراڭغۇ، سوغۇق «قوش

مەسچىت كوچىسى»غا ئايلىنىپ قالدى!

ۋالىي، ھاكىم، بەگ قاتارلىق چوڭ ئەمەلدارلار، قازى ئاخۇنۇم، مۇدەررىس ئاخۇنۇم، قاتارلىق ئىنىۋانلىق كاتتىۋازاتلار ياكى ئاتاقلىق بايلار بولمىغان مەھەللىلەردىكى توي - تۆكۈن، ئۆلۈم - يېتىم، نەزىر - چىراغلارنىڭ ھەممىسىدە شۇ مەھەللىنىڭ ئىمامىنى تۆرگە باشلاش ئاتام زامانىسىدىن تارتىپ داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان قائىدە - يوسۇن. بىرمۇ ھەسەن ئىمامنى تۆرگە باشلايتتۇق، ئىنىسى ھۈسەيىن قارىم ئۇنىڭ يېنىدىن ئورۇن ئالاتتى. خوتۇن خەقلەرنىڭ ئولتۇرۇشىدا ئەھۋال باشقىچە بولۇپتۇ. ئالتۇن خېنىم: «مەن ئاچا، سىنىڭ يۇقىرى تەرىپىڭدە ئولتۇرۇشۇم كېرەك» دېسە، تىللا خېنىم: «مەن ئاكىنىڭ رەپىقىسى، ئىمامنىڭ رەپىقىسى، ئۆينىڭ تۆرى مېنىڭ!» دەيدىكەن. بۇلارنىڭ تالاش - تارتىش، جېدەل - ماجىرالىرى تۆپەيلىدىن ھەرقانداق توي ھازىغا ئايلىنىدىغان بولدى. بىر — ئەھلى جامائەت ئاكا - ئۇكا قوشكېزەكلەرگە مۇراجىئەت قىلدۇق:

— ئىككى خېنىم ئوتتۇرىسىدىكى ئاغرىق - ئاداۋەتنىڭ ئاقىۋىتىدىن تەشۋىشلەنمەكتىمىز. قان - قېرىنداشلىق رىشتىنى يېڭىباشتىن تۇتاشتۇرۇپ، ئۇلارنى ئىناق، بىزنى خاتىرجەم قىلىشقايلا.

ئاڭلىساق ئاكا - ئۇكىلار مۇنداق پۈتۈشۈپتۇ: «ئەر جامائەت سورۇنلىرىنىڭ ھەرقانداقىدا يۇقىرى ئورۇن ئاكىغا، مەزلۇم خەقلەر سورۇنلىرىنىڭ ھەرقانداقىدا يۇقىرى ئورۇن ئاچىغا مەنسۇپ!»

— مەن ئاكىنىڭ رەپىقىسى، ئىمام ئاخۇنۇمنىڭ رەپىقىسى، — دەپ تەكرارلاپتۇ تىللا خېنىم، — يۇقىرى ئورۇن مەرتىۋە مېنىڭ!

— مەن ئاچا، — دېگەن سۆزدە چىڭ تۇرۇۋېپتۇ ئالتۇن خېنىم، — ئورنۇمنى تارتىۋېلىشقا ھەرگىز يول قويمايمەن!

ئاكا - ئۇكىلار ئۆز رەپىقىلىرىنى تولىمۇ قەدىرلەيدىكەن، ئەتىۋارلايدىكەن. ئۇلار ئارزۇلۇق رەپىقىلىرىنى قايىل قىلالماپتۇ. زىددىيەت ئۆتكۈرلىشىۋېرىپتۇ. مەسچىتنىڭ بېقىنىدىكى ئۆيدە توي بولغان كۈنى بۇ ئاچا - سىڭىللار يەنە تۆر تالىشىپ قاپتۇ. تۈرلۈك نازۇ - نېمەت، شېرىنلىكلەر بىلەن تولغان داستىخان ئۈستىگە بىر - بىرىنى بېسىشىپ، يۈز - كۆزلىرىنى تاتىلاپ، چاچلىرىنى يۇلۇشۇپتۇ. تىل - ئاھانەت، يىغا - زارە، قىيا - چىيا كوچىنى بىر ئاپتۇ، مەسچىتكە كىرىۋېتىپ، ئۆز رەپىقىسىنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ قالغان ئىمام ئاخۇنۇم ئىختىيارسىز ھالدا بۇ يەرگە كىرىپ قاپتۇ. قارىسا، باش - كۆزلىرى قىممەت باھالىق يىپەك رومال ئىچىدە قالغان ئىككى ئايال بىر - بىرىنىڭ چېچىنى مەھكەم سىقىمداشقان ھالدا پومداقلىشىۋاتقۇدەك. ئۇلارنىڭ بوي - تۇرقى ئوخشاش بولۇپلا قالماستىن، بەس - بەس بىلەن كىيىشىۋالغان كىيىملىرىمۇ ئوخشاش ئىكەن.

— تۇر ئورنىڭدىن! — دەپ گەجگىسىدىن يۇلۇپ ئاپتۇ ئىمام ئاخۇنۇم، — ھۇ، بىنومۇس ئالۋاستى! — شۇ سۆز بىلەن بىر كاچات ساپتۇ.

— ھا - ھا - ھا!... — گۇلقەقەلىرى ئېچىلغان ھالدا ئورنىدىن تۇرۇپتۇ تىللا خېنىم، — تۆر تالاشقىنىڭغا تويە، بىنومۇس ئالۋاستى.

ئالتۇن خېنىم ئاغزىنى سىلىغان ئىكەن، ئاپئاق ئالقىنى قىپقىزىل قانغا بويىلىپتۇ. ئۆز ئۆمرىدە مەرھۇم ئاتا-ئانىسىدىن ياكى ئېرىدىن ئازار يەپ باقمىغان خېنىم بۇ ئىزا-كۆلپەتكە بەرداشلىق بېرەلمەپتۇ-دە:

— ھۇ، خوتۇنىنىڭ تامبىلىغا سەجدە قىلىدىغان مۇناپىق! — دېگىنىچە، بىر پىيالە رىشالىنى قەھرى-غەزەپ بىلەن ئېتىپتۇ. ئىمامنىڭ قاڭشىرى يېرىلىپتۇ، يۈز-كۆزلىرى ئاپئاق رىشالە بىلەن قىپقىزىل قان ئارىلاشمىسىغا كۆمۈلۈپتۇ.

شۇنىڭ بىلەن كۈن-تۈنلەر ئاغرىق ئاداۋەت ئىچىدە ئۆتۈشكە باشلىدى. نائىناقلىق ئۇششۇكى قوشكېزەك ئاكا-ئۇكىلار يۈرىكىدىكى قان-قېرىنداشلىق ھارارىتىنىڭ ئورنىنى ئىگىلىۋېلىش خەۋپى قاش-كىرپىك ئارىلىقىدا تۇراتتى. بىز بۇلارنى ئەپلەشتۈرۈش-ياراشتۇرۇش يولىغا قەدەم قويدۇق.

— خوتۇنىنى تالاق قىلىۋەتسۇن! — دەپ شەرت قويدى ئاكىسى، — شۇ چاغدىلا مەن ئۇ ئالۋاستىنىڭ ماڭا قىلغان ھاقارىتىنى ئەستىن چىقىرىمەن، ئۇكامنى بۇرۇنقىدەكلا قەدىرلەيمەن.

— خوتۇنىنى ئۈچ تالاق قىلىۋەتمىگۈچە، — دېگەن شەرتنى قويدى ئۇكىسىمۇ، — مەن ئۇنىڭ خوتۇنۇمنى ھاقارەت قىلغان، ئۇرۇپ بىر تال ئېزىق چىشىنى سۇندۇرۇۋەتكەن گۇناھىدىن كېچەلمەيمەن!

ياراشتۇرۇش يولىدا تاشلانغان قەدەم، سىڭدۇرۇلگەن ئەجىرلەر زايا كەتتى. پىتنە-پاسات كۆپەيدى، زىددىيەت كۈنسېرى چوڭقۇرلاشتى. ئىناق قوشنا-ھەمسايىلارمۇ چەك-چېكى كۆرۈنمەس تالاش-تارتىش چۆلدە قويۇندەك پىرقىراشقا باشلىدى. بىر قىسىملار ئالتۇن خېنىمنىڭ، بىر قىسىملار تىللا خېنىمنىڭ تەرىپىنى ئالدى. ھەركىم ئۆزى ھىمايە قىلغان تەرەپنىڭكىنى توغرا دېدى. پىتنە-پاسات ئارقىلىق جان باقىدىغان ناجىنىس، نائەھلىلەرمۇ چىقىپ قالدى. ئۇلار ئاكا-ئۇكا، ئاچا-سىڭىللار ئوتتۇرىسىدا كېچە-كۈندۈز گەپ توشۇپ، ئوت ئۈستىگە ياغ چېچىشتى. بەزىلەر ھۆسەيىن قارىمنىڭ ھۇجرىسىغا خۇپىيانە كىرىپ: «سىلى ئاكىلىرىدىن چوڭ، سېمىز تۇغۇلغان. باشلىرىمۇ ئاكىلىرىنىڭكىدىن يوغانراق ئىدى. ئاكا بولۇشقا ھەسەن قارىم ئەمەس، دەل ئۆزلىرى مۇناسىپ» دەپ قۇتراتقۇلۇق قىلسا، تىللا خېنىمنىڭ يېنىغا ئوغرىلىقچە كىرىپ: «بۇرۇن تۇغۇلغىنى ئاچىلىرى ئەمەس، دەل ئۆزلىرى ئىكەنلا. كىندىك ئانا بىر كېچە-كۈندۈز كىرپىك قاقماي تەۋەللۇت ئۈستىدە تۇرغانلىقى ئۈچۈن ئۇيقۇسىزلىق ئىچىدە گاڭگىراپ قېلىپ، ئىككىلىرىنى ئالماشتۇرۇپ قويغانىكەن» دەپ ئوت قۇيرۇقلۇق قىلىشتى.

بەزىلەر ئالتۇن خېنىمغا نەقىل ئۆگىتىپ: «ئەرلىرى ھۆسەيىن قارىم سودىگەرچىلىك قىلىمەن دەپ يول ئازابى-گۆر ئازابى تارتسا، سىلى-ئۆزلىرى تەنھالىق-تەشنالىق دەردىنى تارتىپتىلا. ھەسەن قارىم بولسا، شەھەردىن چىقماي تىجارەت قىلىپ، مۇشەققەتسىز ھالاۋەت كۆردى. توي-تۆكۈن، ئۆلۈم-يېتىم، نەزىر-چىراغلاردىن كېلىدىغان تاپاۋەتمۇ ئاز ئەمەس. ۋەخپىلەرنىڭ كىرىمچۇ تېخى! قۇربان ھېيتتا پۈتۈن كوچىمىزدا قۇربانلىق قىلىنغان قويلارنىڭ تېرە-ئۈچەي، كاللا-پاقالچاقلىرى شۇ

ئۆيگە قاراپ ئاقىدۇ. ئىللاخاننى يوغى-
ناتقان ئاشۇ پايدا - تاپاۋەت ئەمەسمۇ؟
ئەرلىرى ھۇسەيىن قارىممۇ ئەھلى ئىلىم،
قارى قۇرئان كىشى. ھەرقانداق جامە-
نىڭ ئىماملىقىنى قىلالايدۇ، ئاكىسىدىن
ئوبدانراق قۇرئان تىلاۋەت قىلالايدۇ،
تەپسىر ئېيتالايدۇ. ئاكىسى بىلەن چى-
رايلىقچە پۈتۈشۈپ نۆۋەت بىلەن ئىمام-
لىق قىلسا بولمامدۇ؟ ئاكىسى بىر ئاي
ئىمام بولسا، ئۇكىسى بىر ئاي، بۇ يىل
ئاكىسى ئىمام بولسا، كېلەر يىل ئۇكى-
سى...» دېيىشىپتۇ.

بۇ مەسلىھەت ئالتۇن خېنىمغا يې-
قىپ قاپتۇ، ئېرىنىمۇ قايىل قىپتۇ. شۇ-
نىڭ بىلەن ئىماملىق دەۋاسى باشلاندى.
بىر قىسىملار ھۇسەيىن قارىمنى قوللاپ-
قۇۋۋەتلەپ مەھكىمە شەرئىگە بارسا، بىر
قىسىملار ھەسەن قارىمنىڭ ئۆمۈرلۈك
ئىمام بولۇشىنى تەلەپ قىلىپ بېرىشتى.
ھەر تەرەپ ئۆزى ھىمايە قىلغان كىشى-
نىڭ خىسلەت - پەزىلەتلىرىنى ماختاپ
كۆككە كۆتۈرۈپ، ئۆزى رەت قىلغان
كىشىنىڭ ئېيىپ - نۇقسانلىرىنى كۆپتۈ-
رۈشتى. شەرئىيەت بۇ دەۋانى ھەل قىلىشقا
چارىسىز قالدى. دوتەي - ئامباللارمۇ ئا-
مال قىلالمىدى. ئۆز قوللىغۇچىلىرىنىڭ
تەلىپى ۋە ئالتۇن خېنىمنىڭ تەقەززاسى
بويىچە، ھۇسەيىن قارىم ئاخىرى ئۆرۈم-
چىگە راۋان بولدى. بۇنىڭدىن خەۋەر
تاپقان ھەسەن قارىممۇ دەرھال ئاتلىنىپ
ھۇسەيىن قارىمدىن بىركۈن كېيىن ئۈ-
رۈمچىگە يېتىپ بېرىپتۇ. بۇ ۋاقىت —
ئىقاپلىق يالماۋۇز ياڭ جاڭجۇڭنىڭ قومۇل
خەلق قوزغىلىڭىنىڭ مەشھۇر سەركەردى-
سى تۆمۈر خەلپىنى قەتلى قىلغان كۈن-
نىڭ ئەتىسى ئىكەن. ئۇ غەربىي دىيار
خەلقىنى مەڭگۇ مەھكۇملۇقتا قالدۇرۇش-
نىڭ چارە - تەدبىرى ھەققىدە قالتىس بىر
كىتاب يېزىشقا كىرىشىپ، يۇڭ قەلەم بى-
لەن مۇنۇلارنى يېزىۋاتقان چاغ ئىكەن:
«... بۇ خەلقنىڭ دىنى بىر، خۇداسى بىر،
پەيغەمبىرى بىر، كەئبىسى بىر، مەزھىبى
بىر، تىلى بىر. ئەگەر بۇ ئالتە بىرلىك
ئۈستىگە دىل بىرلىكى — زىچ ئىتتىپاقلىق قې-
تىلىدىغانلا بولسا، توگەشكىنىم شۇ، تەختى-
بەختىمنىڭ گۇمران بولغىنى شۇ!...»

ئوغلۇم، ئاڭلاۋاتامسەن؟ ئۇ ئۆز ھۆ-
كۈمىنى مۇنداق شەرھلەۋاتقانىكەن: «دىل
بىرلىكى — تىنچلىق ۋە خاتىرجەملىكنىڭ
ئالتۇن ئاچقۇچى، باي - باياشاتلىق-
نىڭ ھۇلى، بىلىم - مەرىپەتكە ئىنتى-
لىش، ئويغىنىش، ئۆز ئۆزىنى تونۇۋې-
لىشنىڭ ئاساسىدۇر. بۇ ‹بىرلىك›تىن
ئارتۇقراق خەۋپ - خەتەر يوق ماڭا!...»

ھۇسەيىن قارىم دەل مۇشۇنداق پەيتتە
ياڭ جاڭجۇڭنىڭ ئالدىغا كىرىپتۇ. جاڭجۇڭ
ھۇسەيىن قارىم ئىنئام قىلغان 100 دانە تىل-
لانى ئاپتۇ، ئەرزىگە قۇلاق سالپتۇ ۋە خىيال
سۈرۈپ قاپتۇ. شۇ ئەسنادا ھەسەن قارىم
كىرىپ كەپتۇ - دە، 100 دانە تىللانى ئالدىغا
قويۇپتۇ، ئەرزىنى بايان ئەيلەپ ئاھ
ئۇرۇپتۇ، جاۋاب كۈتۈپ قول باغلاپ تۇرۇپتۇ.
— ئويلىشىپ باقاي، — دەپ جاۋاب
بېرىپتۇ جاڭجۇڭ.

ئاكا - ئۇكىلار بىر - بىرىگە ئۆيدۇر-
ماستىن ئۇقۇشۇپ - سۈرۈشتۈرۈپ يۈرۈپ
«ئويلىشىپ باقاي» دېگەن سۆزنىڭ مەنىسى-
نى بىلىۋاپتۇ. ئاكىسى 120 تىللا ئىنئام
قىلغان بولسا، ئۇكىسى 150، 200 نى
ئىنئام قىلىۋېرىپتۇ. ھەسەن قارىم ئاكىلىق

ئۇرنى تۆپەيلىدىن بۇ دەۋادا ئۇتىدىغانلىقىغا ئىشىنىپ كېتىپ، ئىنئام يوللاشتا ھۆسەيىن قارىمغا يېتىشەلمىگەن بولسا كېرەك، شۇڭلاشقا ياڭ جاڭجۇڭ:

— سەنمۇ مەسچىت سال، ئىمام بول! — دەپ بۇيرۇپتۇ ھۆسەيىن قارىمغا، — سېنىڭ قوللىغۇچىلىرىڭنىڭ ئەجدادى تەرىپىدىن مەسچىتكە ۋەخپى قىلىنغان دۇكان - ساراي، يەر - زېمىنلارغا سەن ئىگىدارچىلىق قىل!

ھەسەن قارىمغىمۇ مۇنداق دەپتۇ:

— ئەسلىدىكى مەسچىتكە ئىمام بولىۋەر، سېنىڭ قوللىغۇچىلىرىڭنىڭ ئەجدادى تەرىپىدىن مەسچىتكە ۋەخپى قىلىنغان دۇكان - ساراي، يەر - زېمىنلارغا ئىگىدارچىلىق قىلىۋەر!

دەۋادا ئۇتقان، غەلىبە خۇشاللىقىغا چۆمۈلگەن ھۆسەيىن قارىم ئۆز ئىچىدە مۇنداق قارارغا كەپتۇ: شۇنداق بىر جامە سالدۇرايكى، نامىم ئەلگە تارالسۇن، شۆھرىتىم كۆككە يەتسۇن، كونا مەسچىت بويۇن قىسىپ بىر چەتتە قالسۇن!...

ھەسەن قارىم بۇنى بىلىۋالغاندەكلا سوراپتۇ:

— جاڭجۇڭ ئالىيلىرى، قورۇلغۇسى مەسچىتنىڭ يەر كۆلىمى، شەكىل - نۇسخىسى...

— كونا مەسچىت بىلەن ئوپمۇ ئوخشاش، — دەپ جاكالاپتۇ جاڭجۇڭ، — بىر قەدەم كەڭ تار، بىر غېرىچ ئېگىز - پەس بولۇشىغا يول قويۇلمايدۇ. گۈل - نەقىشلىرىدىن تارتىپ، سىر - بوياقلىرىغىچە ئوپمۇئوخشاش بولۇش كېرەك!...

بىلدىڭمۇ، ئوغلۇم؟ «قوش مەسچىت»نىڭ تارىخى ئەنە شۇ! ئايدەك يورۇق، باھاردەك ئىللىق كوچىمىزنىڭ تۇماندەك تۇتۇق، جۇدۇن پەسىلدەك سوغۇق كوچىغا ئايلىنىپ قالغانلىقىنىڭ تۈپ سەۋەبى ئەنە شۇ!

4

جىنىم بوۋا، ئاخىرەتكە سەپەر قىلغىنىڭىزغا چارەك ئەسىر بولغان بۈگۈنكى كۈندە، مەن ئايرىلغىنىمغا شۇنچە يىللار بولغان يۇرتۇمغا قاراپ كېتىۋاتىمەن، نۇرانە چېھرىڭ ۋە ئوتلۇق نەپەسلىرىڭ بىلەن ئىللىپ تۇرىدىغان كوچامغا قاراپ كېتىۋاتىمەن. پېقىنلاشقانسېرى سېغىنىش - ئىنتىزارلىق ئوتلىرىم لاۋۇلدىماقتا، تەشۋىش - ئەندىشىلىرىم كۆچەيمەكتە: ئاھ، مېنىڭ كوچام، قانلىق تارىخى سەرگۈزەشتىلىرىنى ئۆز بېشىدىن كەچۈرگەن ھەسرەت - نادامەتلىك كوچام! ئەمدى سەن تىنچ، ئىتتىپاقلىق باھارىنىڭ ئارامبەخش ئاپتىپىدا يورۇپ ئىللىغانسەنمۇ ياكى ئۆز ھالىتىڭچە تۇرۇۋەرگەنسەنمۇ؟ سۈبھى سەھەردە قارىمۇ قارشى ئىككى دەرۋازىدىن تەڭ چىققان ئىككى مۇسۇلماننىڭ «ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم، ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام»نى بىجا كەلتۈرۈپ، بىر مەسچىتكە قاراپ دوستانە قەدەم تاشلاۋاتقانلىقىنى كۆرەرمەنمۇ ياكى ئەينى زامانلاردىكىدەك «مەن ئورۇق، ئۇ سېمىز» دەپ بىر - بىرىنى ئىتتىرىشىۋاتقان نادانلارنىمۇ؟ ھۆرمەتلىك يېڭى ئىمامىمىز بىر مەسچىتكە جەم بولغان ئەھلى جامائەتتىن: «ئىنسانىنىڭ خار ۋە زەبۇن بولۇشىغا سەۋەب نېمىدۇر؟» دەپ سورىسا، پۈتۈن جامائەت: «ئىككى نەرسىدۇر: بىرى، جاھىل ۋە نادانلىق، ئىككىنچىسى، تەپرىق

(داۋامى 152 - بەتتە)

ئابدۇرېھىم ھېكىمى

سەۋدايى خىتاب

ئاچ، دىلبىرىم، يۈزۈڭنى، ئاچ، دىلبىرىم، لېۋىڭنى،
ئاي چىقمىدى پەلەككە. پېقىر دەردتە قالمىسۇن.
ياپ، دىلبىرىم، يۈزۈڭنى، يۇم، دىلبىرىم، لېۋىڭنى،
ئاي قالمىسۇن ھەسەتكە. بۇلبۇل سۆيۈپ ئالمىسۇن.

ئاچ، دىلبىرىم، كۆزۈڭنى، كەت، دىلبىرىم، يېنىمدىن،
جۇت يەتمىسۇن جاھانغا. ساڭا كۆزۈم تەگمىسۇن.
يۇم، دىلبىرىم، كۆزۈڭنى، كەل، دىلبىرىم، يېنىمغا،
ئوت كەتمىسۇن جاھانغا. جېنىم چىقىپ كەتمىسۇن!

چۈنكى مەن نامەرد

مېھمان بىلىپ گەر باشلىساڭ ئۆيۈڭگە،
خوتۇنۇڭغا كۆز قىسىپ، قاش ئاتمەن.
ئىچ سىرىڭنى ئېيتساڭ ئەگەر دوست بىلىپ،
ۋاقتى كەلسە پۇچۇق نانغا ساتىمەن.

چۈشۈپ قالسا ساڭا مېنىڭ ھاجىتىم،
ئايىغىڭدا كۈچۈكلىنىپ ياتىمەن.
مۇددىئايىم ئېشىپ بولسا ئەمەلگە،
سېنى كۆرسەم چوكا مۇزدەك قاتىمەن.

بولساڭ ئەگەر ئىدارىنىڭ باشلىقى،
مەيلىڭ بارنى ئېيتمىساڭمۇ تاپىمەن.
بولۇپ قالساڭ ئىنقىلابنىڭ ئوبيېكتى،
ئۆيگە كەلسەڭ يۈزۈڭگە ئىشىك ياپىمەن.

رەنجىمىگىن مېنىڭ بۇنداق خۇيۇمدىن،
چۈنكى مېنىڭ «نامەرد» دېگەن ئېتىم بار.
مەيلى تىللا، مەيلى ماختا، بەرىبىر،
يۈزۈم قېلىن، مېڭەم ئۆتكۈر، دېتىم بار.

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

تۇختىمۇھەممەت تۇردى

ئاشۇ كۆزۈك شائىرلىقىم دەستۇرى

بىر باقىنىڭ ئېسىمدىدۇر، دەردىمگە
داۋا ئىزلەپ كۆرمىگەن داستان ئوقۇدۇم.
ئوقۇغانچە قايناپ - تېشىپ ھېسلىرىم،
قەلەم ئېلىپ ئۆزۈم قوشاق توقۇدۇم.

داستان بولدى شۇ قوشاقلار قوشۇلۇپ،
پۈتكىنى يوق تېخى ۋەسپىڭ تەسۋىرى.
ئاتاق ئالدىم ئەل ئىچىدە «شائىر» دەپ،
ئاشۇ كۆزۈك شائىرلىقىم دەستۇرى.

خاتىرەڭنى ساقلىغىن پىنھان

«سۆيگۈمىزدىن يازدىم خاتىرە»
دېگەن ئىدىڭ قايسى بىر كۈنى.
بىر دوستىمىز كۆرۈپ قاپتۇدەك
ياستۇقىڭنىڭ ئاستىدىن ئۇنى...

لېكىن، ساڭا قىلمايمەن ئاچچىق،
دوستىمىزنىڭ كۆرگىنى مەيلى.
دۈشمىنىمىز كۆرۈپ قالمىسۇن،
ئېچىلغۇچە باغلاردا لەيلى.

ئىسپىلىكتە مەۋجۇت بۇ جاھان

شەپىسىنى ئاڭلاپ مۈشۈكنىڭ،
كىرىۋالدى چاشقان تۆشۈككە.
ئۇچراپ قالدى توساتتىن بىر ئىت
چاشقان قوغلاپ يۈرگەن مۈشۈككە.

مۈشۈك قورقۇپ چىقتى دەرەخكە،
كۆلدى يايراپ تۆشۈكتە چاشقان.
چىقىۋىدى غاردىن بىر يىرتقۇچ،
چاۋاك چېلىپ كەتتى مۈشۈكجان.

تىترىدى ئىت، قىستى قۇيرۇقنى،
قاچتى ئىزدەپ پاناھ جاي - ماكان.
شۇ يىرتقۇچمۇ كىرەلمەس مەيدە،
ئىسپىلىكتە مەۋجۇت بۇ جاھان.

ئابدۇشۇكۇر مۇھەممەتئىمىن

«ھەمرايى غەزەللىرى» مۇئەللىپىنىڭ كىملىكى توغرىسىدا

1. مەسىلىنىڭ قويۇلۇشى

«تارىم» ژۇرنىلىنىڭ 1987-يىللىق 10-سانىغا ھامۇت مەھمۇدنىڭ «ھەمرايى غەزەللىرىنىڭ ھەقىقىي مۇئەللىپى كىم؟» سەرلەۋھىلىك ماقالىسى بېسىلدى. ماقالىدا مېنىڭ ھەمرايى تەخەللۇسىدا قەشقەر «كونىشەھەر ئەدەبىياتى» ژۇرنىلىنىڭ 1979-يىللىق 4-سانى بىلەن 1980-يىللىق 1-، 2-سانلىرىدا ئېلان قىلىنغان غەزەللىرىم قەدىمكى ئەدەبىي مىراسلار تۈسىگە كىرگۈزۈلۈپ، ئۆتكەن ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا ياشىغان مەھمۇد ھېكىمبەگنىڭ شېئىرى قىلىپ مۇتلەقلەشتۈرۈلگەن. ھامۇت مەھمۇدى ئۆز قاراشلىرىنى ئىسپاتلاش ئۈچۈن، ئون نۇقتا ئۈستىدە توختالغان. ئۇ بىرىنچى ۋە ئىككىنچى نۇقتىلاردا مەھمۇد ھېكىمبەگنىڭ «تەزىيە خېتى» ۋە «ئالتۇن كەمەر» ناملىق شېئىرلىرى بولغان دېگەن قاراشنى ئىلگىرى سۈرسە، ئۈچىنچى، تۆتىنچى نۇقتىلاردا مەھمۇد ھېكىمبەگنىڭ دەپ ھۆكۈم قىلىنغان شېئىرلارنىڭ يوقالغان ۋە تېپىلغانلىقى ھەققىدە توختالغان. ماقالىنىڭ بەشىنچى، ئالتىنچى، يەتتىنچى نۇقتىلىرىدا غەزەللەرنىڭ مەزمۇنى ئۈستىدە، سەككىزىنچى، ئونىنچى نۇقتىلىرىدا بۇ غەزەللەرنىڭ بەدىئىي بالاغىتى ئۈستىدە، توققۇزىنچى نۇقتىسىدا مەھمۇد ھېكىمبەگنىڭ باشقا ئەسەرلىرىنىڭمۇ بارلىقى توغرىسىدا توختالغان.

تۆۋەندە مەن بۇ ئون نۇقتىدىكى تۆپكى مەسىلە — «ھەمرايى غەزەللىرىنىڭ ھەقىقىي مۇئەللىپى كىم؟» لىكى ئۈستىدە توختىلىمەن. بۇ ئۆز نۆۋىتىدە يۇقىرىقى ئون نۇقتا دائىرىسىدىن ھالقىپ، بۇ تۆپ مەسىلىنى يورۇتۇشقا ئائىت يەنە بىرقانچە مەسىلە ئۈستىدە توختىلىشنىمۇ تەلەپ قىلىدۇ. شۇنى ئىزاھلاش ھاجەتكى، ھەمرايى تەخەللۇسىدا ئېلان قىلىنغان غەزەللىرىم يۇقىرىدا ئىسمى ئاتالغان قەشقەر «كونىشەھەر ئەدەبىياتى» ژۇرنىلىدا (كېيىن ئۇنىڭ بىر قىسمى «ئاتۇش نەزمىلىرى» ناملىق كىتابتا) ئېلان قىلىنغان غەزەللەرنى كۆرسىتىدۇ. روشەنكى، ئوخشاش تەخەللۇسلۇق ئەدىبلەر كۆپ

بولغىنىدەك، بىرقانچە، ھەتتا بىرقانچە ئون تەخەللۇس ئىشلەتكەن مۇئەللىپلەرمۇ ئاز بولمىغان.

مەن بۇنىڭدىن 12 يىل ئىلگىرى يېزىلىشقا باشلىغان ۋە ئەينى زاماندىكى مېنىڭ ناھەق «ئوڭچى» قالپىقىم تۈپەيلى ھەققىي ئاپتورى ئىزاھلانمىغان بۇ بەش بېيىتلىك غەزەللىرىم ھەققىدە كەڭ كىتابخانلارغا ئوچۇق سۆزلەش ۋاقتى كەلدى، دەپ ئويلايمەن. يەنە كېچىكسە، ھازىرقى زامان تېماتىكىسى ۋە مۇئەللىپى قەدىمكىلەشتۈرۈلۈپ، كەلگۈسى ئەۋلادلار توقۇلما تەتقىقاتلار تۇمانلىقىدا تەمتىرەپ قېلىشى مۇمكىن.

2. قويۇلغان مەسىلىنىڭ ئىزاھاتى

ھامۇت مەھمۇدى ئۆز ماقالىسىدا، مەھمۇد ھېكىمبەگ مەنچىڭ ھۆكۈمىتىگە قارشى ئىسياندا مەغلۇپ بولۇپ پەرغانىگە قېچىپ كەتكەندە، ئۇنىڭ دادىسى مىرئەخمەت شەيخ، ئانىسى ھەمراخان، ئىنىسى ئابدۇرېھىم ئەلەمنى مەنچىڭ ئەمەلدارلىرى قەتلى قىلغان، شۇ چاغدا ئانىسى ھەمرايى تەخەللۇسىدا شېئىرلار يازغان، دەيدۇ. بۇنىڭ پاكىتى، مەھمۇد ھېكىمبەگنىڭ ھىجرى 1275-يىلى (1858-1859-يىلى) ئاتۇشقا ئەۋەتكەن «تەزىيە مەكتۇپى» بىلەن «ئالتۇن كەمەر» ناملىق شېئىرىدىن ئىبارەت، دەپ، ئىككى «تارىخىي ھۆججەت»نى تىلغا ئالىدۇ.

مەھمۇد ھېكىمبەگنىڭ كىملىكى، ئۇنىڭ سىياسىي پائالىيەت تارىخى، ئۇنىڭ «ئالتۇن كەمەر»نى چىڭ باغلاپ، «قېرىماس دەۋا» بىلەن «يۇرتقا قايتىپ ئىسيان قىلماق» بولغانلىقى ۋە بۇ «ئىنقىلاب»نىڭ مۇددىئا ھەم خاراكتېرى ھەققىدە تارىخچىلار تېخى ھۆكۈم چىقارغىنى يوق. بۇ ھەقتە ئىزدىنىپ تەتقىق قىلىش مۇمكىن. لېكىن «ھەمرايى غەزەللىرى»نىڭ ھەققىي مۇئەللىپى سۈپىتىدە مەھمۇد ھېكىمبەگ تىلغا ئېلىنغانىكەن، بۇ ھەقتە ئاددىي يىلنامىلار ئۈستىدە بىر-ئىككى ئېغىز سۆز قىلمايمۇ بولمايدۇ.

ھامۇت مەھمۇدى ئۆز ماقالىسىدا مەھمۇد ھېكىمبەگنىڭ «مۇزلىدى» ناملىق شېئىرىنى تىلغا ئالغان. بۇ شېئىرنى مەنمۇ مەھمۇد ھېكىمبەگنىڭ بولسا كېرەك، دەپ قاراپ كېلىۋاتىمەن. «سىنىڭ ئۆزە ۋاللاھۇ ئەلەم چەرخى گەردان مۇزلىدى» دېگەن مىسرا بىلەن باشلانغان بۇ شېئىرنىڭ 1884-يىلى شىنجاڭ ئۆلكە بولۇپ ئېلان قىلىنىشتىن ئىلگىرى يېزىلمىغانلىقى روشەن. مەھمۇد ھېكىمبەگ ھامۇت مەھمۇدىنىڭ كۆرسىتىشىچە، «تەزىيە مەكتۇبى»نى شۇنىڭدىن 26-27 يىل ئىلگىرى (1858-1859-يىللىرى) يازغان بولۇپ چىقىدۇ. ئۇنداقتا مەھمۇد ھېكىمبەگ «ھېكىمبەگ»لىك ئۇنۋانىغا چەنلۇڭ 1762-يىلى يولغا قويغان ھېكىمبەگلىك تۈزۈمى بويىچە ئېرىشكەنمۇ ياكى ئۆلكە قۇرۇلغاندىن كېيىن ئېرىشكەنمۇ؟

ھامۇت مەھمۇدى مەھمۇد ھېكىمبەگنى ياقۇپبەگ دەۋرىدە «شاغاۋۇل»، «ھۆدەيچى» قاتارلىق مەنسەپلەردە بولغان، دەيدۇ. ۋەھالەنكى، ياقۇپبەگ ھىجرىنىڭ 1283-

1294 - يىللىرى (1866 — 1877) ھۆكۈمرانلىق قىلغان بولۇپ، «تەزىيە مەكتۇبى» ياقۇپبەگنىڭ قەشقەرگە كىرىشىدىن 13 يىل ئىلگىرى يېزىلغان بولۇپ چىقىدۇ. بۇ ۋاقىت دەل ئاپپاق خوجىنىڭ ئوغلى ئەھمەتخان تۆرە، ئۇنىڭ ئوغلى بۇرھانىدىن خوجا، ئۇنىڭ ئوغلى سالىھخان تۆرە، ئۇنىڭ ئوغلى ۋەلىخان (بۇزرۇكخان) تۆرە زامانىغا، قوقان خانلىقىغا خۇدا يارخان (1842 — 1876) ھۆكۈمرانلىق قىلىپ تۇرغان ۋاقىتلارغا توغرا كېلىدۇ. بۇ دەل «يەتتە خوجا توپىلىڭى» سىستېمىسىدىكى ۋەلىخان تۆرىنىڭ قەشقەر قىزىل ۋادىسىغا ئادەم كاللىسىدىن ھەربىرى 12 گەز ئېگىزلىكتە تۆت مۇنارە ياساپ، كېيىن قوقان خانلىقىغا قېچىپ كەتكەن ۋاقتىغا توغرا كېلىدۇ ①. ئەگەر مۇنداق بولغىنىدا مەھمۇد ھېكىمبەگ قوقان خېنى خۇدايارخان ۋاقتىدا ۋەلىخان تۆرىگە ئەگەشكەن ۋە ياقۇپ بەگ قەشقەرگە سەپەر قىلغاندا، ئۇنىڭ بىلەن بىللە كەلگەن بولۇپ چىقىدۇ. بۇ ھامۇت مەھمۇدىنىڭ مەھمۇد ھېكىمبەگ تەيپىن تيەنگو (1851 - 1864) ئىنقىلابىغا ئاۋاز قوشقان دېگەن ھۆكۈمىگە زىت بولۇپ چىقىدۇ. تەيپىن تيەنگو ئىنقىلابى گەنسۇ، شەنشىدىكى خۇيزۇ قوزغىلىڭىنى ۋاستە قىلىپ، 1864 - يىلى كۇچاردىكى راشىدىن خوجا باشچىلىقىدىكى قوزغىلاڭدا ئۆز ئىپادىسىنى تاپقان بولۇپ، ئۇنى ياقۇپبەگ تىنجىتىۋەتكەنىدى. مەھمۇد ھېكىمبەگ تەيپىن تيەنگو تەسىرىدە «ئىنقىلاب» قىلغانمۇ ياكى «يەتتە خوجا توپىلىڭى» تەركىبىدىكى ۋەلىخان (بۇزرۇكخان) تۆرە تەسىرىدە، خۇدايارخان تەسىرىدە «ئىسيان» قىلغانمۇ؟ بۇ مەسىلىلەر مەھمۇد ھېكىمبەگ قەلىمىگە مەنسۇپ بولغان - بولمىغان غەزەللەرنى پەرقلەندۈرۈشتە مۇھىم نۇقتا. ئېھتىياجغا قاراپ، بۇ خىل تارىخىي ھادىسىلەر توغرىسىدا ئايرىم ماقالە يېزىشىم مۇمكىن.

3. مەسىلىنىڭ تۈگۈنى

ھامۇت مەھمۇدى ئۆز ماقالىسىدا «تەزىيە مەكتۇپى» (1858 - 1859) نىڭ ئەينەن ئۆزىنى ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭ «ئەينەن كۆچۈرۈلگەن نۇسخىسى»نى ئوتتۇرىغا قويغان.

ھامۇت مەھمۇدى ئەينەن كۆچۈرگەن «تەزىيە مەكتۇبى» «بىسمىللاھىر راخمانىر رەھىم» بىلەن باشلىنىپ، ئۇنىڭ ئىچى «ۋەتەن، كۇبلېت، تۇچ قەلەم، بايرام، ئىنقىلابىتا غەلىبە قىلىمىغۇچە» دېگەندەك ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلى لۇغەت فوندى تارىخىي قاتلىمىغا مەنسۇپ ئىبارىلەر بىلەن تولغان. «قىل ئىنايەت ۋەسلىدىن دىدار ماڭا ھاجەت خۇدا» دەپ شېئىرىمنى باشلىدىم، دېگەن جۈملە گەۋدىلەندۈرۈلگەن. «تەزىيە مەكتۇبى» بويىچە بولغاندا، «تۇچ قەلەم» بىلەن «قىرىق كېچىدە يۈز نەچچە كۇبلېت» يازغان ۋە بۇنى ھەدېگەندىلا خۇددى تەييار، نەق دىۋاندىكىدەك «ئا» قاپىيىسى

① موللا مۇسا سايرامى «تارىخىي ھەمىدى»، مىللەتلەر نەشرىياتى، 1986 - يىل نەشرى، 156 - بەت؛ كوروپاتكىن «قەشقەرىيە»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1984 - يىل نەشرى، 230 - 233 - بەتلەرگە قارالسۇن.

ياكى رادىيو بىلەن يېزىشقا باشلىغان. ئۆز تەخەللۇسىنى «مۇزلىدى» قاتارلىق شېئىرلىرىدا يازمىغانلىقىدىن پەرقلىق ھالدا «ھەمرايى» دەپ ئىشلەتكەنلىكىنى ئىزاھلىغان. بۇ «تەزبىيە مەكتۇپى» خۇددى 120 يىلدىن كېيىنكى بۈگۈنكى كۈننى ئالدىنئالا مۆلچەرلىگەندەكلا «كېيىنكى كۈنلەردە لازىم بولىدۇ»، «ۋاقتى - سائىتى كەلگۈچە ساقلا» دېگەن تەۋسىيەلەر بىلەن ئاتۇشقا كەلتۈرۈلگەن ۋە مەكتۇپنى سۇلتان سۇتۇق بۇغراخان مازىرى ئالدىدىكى «ساچى مەدرىسى»گە (بۇ مەدرىس مازار ئالدىدىمۇ؟) چاپلاش تەلەپ قىلىنغان.

ماقالە ئاپتورى «تەزبىيە مەكتۇپى»نىڭ «ھەمرايى» تەخەللۇسىدا يېزىلغانلىقى (ۋەھالەنكى ئۇ چاغدا «ھەمرائى» دېيىلىشى كېرەك ئىدى)نى، بولۇپمۇ بۇ شېئىرنىڭ «قىل ئىنايەت ۋەسلىدىن دىدار ماڭا ھاجەت خۇدا» دېگەن بىرىنچى مىسراسىنى بىر ئىلمەك قىلىپ، «كونىشەھەر ئەدەبىياتى»دا ئېلان قىلىنغان «ھەمرايى غەزەللىرى»نى مۇتلەق ۋە شەرتسىز ھالدا مەھمۇد ھېكىمبەگكە تەۋە قىلىپ قويماقچى بولغان.

ھەتتا بۇنى ئاز كۆرۈپ، بۇ شېئىرنى مەھمۇد ھېكىمبەگنىڭ نەۋرىسى ياكى چەۋرىلىرىدىن بىرى دەپ تونۇشتۇرۇلغان رىشاد مۇساغا ئوقۇپ بېرىپ، ئۇنى ئەقلىي «مۇھاپىزىتى» ئاجىزلاپ، «مېڭىسىدىن كۆپى كۆتۈرۈلۈپ كەتكەن» بۇ «مىراسخور» غا مەھكەم باغلاپ قويماقچى بولغان!

شۇنى ئىزاھلاپ ئۆتۈش لازىمكى، مەن «ھەمرايى غەزەللىرى» نى 1975 - يىلى مايىنىڭ ئاخىرىدا سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ فرۇنزا شەھىرىدە ياشاۋاتقان ئانام ھەمراخاننىڭ بەختكە قارشى تۇيۇقسىز قازا قىلغانلىق تېلېگراممىسى يېتىپ كېلىپ، ھازا ئېچىلغاندىن تاكى يېقىنقى يىللارغىچە يازدىم. ئۇنى قانچەكېچىدە يازغانلىقىمنى بىلمەيمەن. ھەتتا 1983 - يىلى فرۇنزىغا بېرىپ ئاتا - ئانامنىڭ نەزىر - چىراغىنى قىلغاندا، ئۇلارنىڭ مىراسلىرىنىڭ ئىچىدىن تېپىلغان توققۇز تىترەت قېلىنلىقىدىكى «ھەمراخان شېئىرلىرى» دىن ئىلھاملىنىپ، فرۇنزىدىلا بىر تۈركۈم «ھەمرايى غەزەللىرى»نى يېزىپ چىقتىم. مەن جۇدۇن - چاپقۇن ئىچىدە ئۆتكەن ھايات تەجرىبەم بويىچە ئىزچىل تۈردە ئارخىپ ساقلاپ كېلىۋاتىمەن. قولۇمدا پەقەت ئانامنىڭ شېئىرلىرى قىستۇرۇلغان مەكتۇپلىرى ۋە ئۇنىڭ شېئىرلىرىنىڭ قول يازمىلىرىلا بولۇپ قالماستىن، بەلكى يەنە ئۆزۈم يازغان «ھەمرايى غەزەللىرى» نىڭ ئەينى يىللاردىكى توي - نەزىر باغاقلىرى كەينىگە، قەغەز پارچىلىرىغا يېزىلغان، تۈزىتىلگەن نۇسخىلىرىمۇ ساقلانماقتا. ئەمما مەن بۇنىڭ خۇددى «تەزبىيە مەكتۇپى» دە تىلغا ئېلىنغىنىدەك «لازىم بولىدىغانلىقى»نى خىيال قىلماپتىكەنمەن. راستىمنى ئېيتسام، مەن 50 يىلدىن بېرى نۇرغۇن نەرسىلەرنى تەسەۋۋۇر قىلغان بولساممۇ، بىراق ئۆزۈمنىڭ ھايات ۋاقتىمدىلا باشقا بىر كىشى، ھەتتا مۇندىن بىر يېرىم ئەسىر ئىلگىرى ئۆتكەن پۈتۈنلەي باشقا بىر كىشى بولۇپ قېلىش ئېھتىمالىمنى تەسەۋۋۇر قىلمىغانىكەنمەن.

«قىل ئىنايەت ۋەسلىدىن دىدار ماڭا ھاجەت خۇدا» سەدرىسى بىلەن باشلانغان غەزەل «ھەمرايى غەزەللىرى»نىڭ بىرىنچى غەزىلى بولۇپ ئېلان قىلىنغان بولسىمۇ،

ئۇنى مەن باشتا يازمىغان. مېنىڭچە، ئەلىشىر ناۋائىمۇ «ئەشرەقەت»نى ئەڭ دەسلەپ
يازمىغان بولۇشى مۇمكىن. ئۇنداق ئىلھام بولمايدۇ! مەن «سەۋدايى ئىدەج-
جۇپنامىسى»نىڭ ئالدىنقى تۆت قىسمىنى ماشىنكىدا باستۇرۇپ بولۇپ، ئارقىدىن «ھەم-
زايى غەزەللىرى» ناملىق شېئىرلىرىمنى «دىۋان ھەمرايى» دېگەن نامدا ماشىنكىدا
باستۇرماق بولدۇم. بۇ چاغدا بېشىمدا ئوڭچى قالپىقى بولۇپ، مەتبۇئات ئەر-
كىنلىكىم يوق ئىدى. بۇ ئىشقا قوشنام، تەنتەربىيە تارىخىي تەتقىقاتچىسى يولداش
ياسىن بىلەن ئۇنىڭ دوستى شائىر ئابلىكىم باقى سەممىي ياردەم قىلدى. نەتىجىدە
ئەينى زاماندىكى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى»نىڭ ئاخىرقى باسقۇچلىرىدىكى قورقۇنچ
ۋەھىمىسىنى يېڭىپ، «ھەمرايى غەزەللىرى»نى ئۈچ نۇسخا باستۇرۇشقا مۇۋەپپەق
بولدۇم ۋە ئۇستىگە سېرىق يالتىراق قەغەز مۇقاۋا قىلىپ، ئۆز قەلىمىم بىلەن «دىۋان
ھەمرايى» دېگەن چوڭ خەتنى يېزىپ، بىرنى ئىلىغا، بىرنى قەشقەرگە ماڭغۇزۇۋەتتىم،
بىرسى ئۆزۈمدە قالدى. ئىلىغا ئەۋەتىلگىنى ۋاستىلىق يوسۇندا ئەۋەتىلگەن بولۇپ،
ھاموت مەھمۇدىنىڭ 1983 - يىلى غۇلجىدىكى بىر داۋۇيجاڭدىن ئالدىم دېگىنى شۇ
بولۇشى مۇمكىن. قەشقەرگە ئەۋەتىلگەن نۇسخىسى كونىشەھەردىكى ھامىمام ھەمراگۇل
ئارقىلىق «كونىشەھەر ئەدەبىياتى»دا ئېلان قىلىندى.

مەن بۇ غەزەللەرنى ماشىنكىدا بېسىش ئالدىدا ئېلىپبە تەرتىپى بويىچە رەتلە-
گىنىمدە «ئا» قاپىيىسى ياكى رادىپى بىلەن يېزىلغانلىرى يوق بولۇپ چىقتى. ئاخىرى
«ئا» قاپىيىسى بىلەن ئاياغلىشىدىغان ئىككى غەزەل يازدىم. كېيىنكى كۈنلەردە
«شەيدايى» تەخەللۇسىدىكى بەزى غەزەللىرىمنى قىسقارتىپ «ھەمرايى»غا لايىقلاشتۇ-
رۇپ، بۇ رادىپتىكى غەزەللەرنى كۆپەيتتىم.

شۇ چاغدا مەن شىنجاڭ داشۆ كۇتۇپخانىسىدا ئىشلەۋاتاتتىم. ئالدىمغا بىر قاتار
تارىخىي قول يازمىلار كېلىپ قالدى. بۇلارنىڭ ئىچىدە فۇزۇلىنىڭ «دىۋان فۇزۇلى»سى
بار ئىدى. ناۋائىغۇ «ئەشرەقەت» بىلەن «غارايىبۇس سەغىر» دىۋانىنى باشلاپتۇ،
فۇزۇلى قانداق باشلىغاندۇ، دەپ قارىسام فۇزۇلى مۇنداق باشلىغان ئىكەن:

«قەد ئانارەل ئىشقۇلىل ئۇششاقى مىنھاجەل ھۇدا،
سالىكى راھى ھەقىقەت ئىشقى ئەيلەر ئىقتىدا.»
(ھەقىقىي ئىشق ئاشىقلارغا توغرا يول كۆرسەتتى.
ھەقىقەت مەسلىكىدە يۈرگەنلەر ئىشىققا ئىقتىدا قىلدۇ.)

ئىلھام ۋە تەسەۋۋۇر تۈپەيلى، مەن مۇنداق باشلىدىم:

«قىل ئىنايەت ۋەسلىدىن دىدار ماڭا ھاجەت خۇدا،
تىلغا زاھىر ھىجرىدىن نامىڭنى ئالدىم ئىپتىدا.
بىلمىدىم مەپھۇم ئۆزۈڭنى كۆرسىتىشكە بىرەھىم،
سالىغىنىڭدۇر باشقا پىرقەت، تىلگە ئۇتلۇق ئىلتىجا.»

فۇزۇلى تەسەۋۋۇپ ئىشقىنى يازغان ۋە يەتتە بېيىتلىك غەزەل شەكلىنى قوللانغان-

دى. مەن ئۆزۈمنىڭ مەنىۋى قاتلىمىم بويىچە تەڭرىنى ئابستراكت، كۆرۈلمەس، رەھىمسىز دەپ تىلغا ئالدىم. ۋەھالەنكى، مەھمۇد ھېكىمبەگنىڭ بىسمىللا بىلەن باشلانغان «تەزىيە مەكتۇپى» دە مۇنداق قىلىشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى.

مەسىلە شۇ يەردىكى، بۇ باشلىنىش غەزەلى قانداق قىلىپ «تەزىيە مەكتۇپى»نىڭ «ئەينەن كۆچۈرۈلگەن نۇسخىسى» غا كىرىپ قالدى؟ مەن ھىيلە ئىشلىتىۋاتامدىم ياكى بىرەر تىلسىم كۈچ مەھمۇد ھېكىمبەگكە ماڭا ئوخشاش بېيىت يېزىشنى ئورۇنلاشتۇرۇپ قويغانمۇ؟ روشەنكى، بىزنىڭ ئىزدەنگۈچىمىز ئىزدىنىش يولىدىن چەتنىگەن. بولمىسا، بۇقانداق تاسادىپ سىر؟!

4. پاكىت ئىسپاتلانغان بولۇشى كېرەك!

پاكىت ھەقىقەتەن مۇنازىرىدىن ئۈستۈن، ئەمما پاكىت ئۆزىنىڭ رېئال تەرەپلىرى ۋە تارىخىي قاتلاملىرى بويىچە ئىسپاتلىنىپ پاكىتلىق سالاھىيىتىگە ئىگە بولۇشى كېرەك. «پاكىت» دېگەن نام ئاستىدا باشتىن كەچۈرگەن ھاماقەتلىك ۋە ناھەقچىلىكلەر ئازمۇ؟ مەن ھامۇت مەھمۇدى ئۆز ماقالىسىدا بىرىنچى ۋە ئىككىنچى ھۆججەت سۈپىتىدە ئوتتۇرىغا قويغان «تەزىيە مەكتۇپى» بىلەن «ئىسيان» ۋە «ئالتۇن كەمەر» دىن ئىبارەت ئىككى غەزەلگە قاتتىق گۇمان قىلماي تۇرالمايمەن. بۇنىڭ مۇنداق سەۋەبلىرى بار: بىرىنچىدىن، ماقالە ئاپتورى بۇ مەكتۇپ ۋە غەزەللەرنىڭ ئەسلىدىكى بىرىنچى قول مەنبەسىنى كۆرسەتمىگەن، ھەتتا ھايات تۇرغان مېنىڭ قەلىمىمگە مەنسۇپ غەزەللەرگە مەن بىلەن بىرەر قېتىم سۆھبەتلىشىپ، ئىزدىنىش سەممىيىتىنى ئىپادىلىمەيلا، تولىمۇ تەۋەككۈلچىلىك بىلەن مۇتلەق ھۆكۈم قىلىۋەرگەن؛ ئىككىنچىدىن، «ئىسيان»، «ئالتۇن كەمەر» دىن ئىبارەت («تارىم» ژۇرنىلى شۇ سانىنىڭ 128-، 129-، 130-بەتلىرىدە قارالسۇن) ئىككى غەزەلنى ھېچقانداق مەنبە كۆرسەتمەيلا، «شائىر مۇنداق يازغان» دېگەن باغلىغۇچى سۆز بىلەن ئوتتۇرىغا قويۇپ، مەن يازغان بەش بېيىتلىك غەزەل شەكلىدە مەھمۇد ھېكىمبەگنىڭمۇ شېئىر يازغانلىقىنى ئىسپاتلىماقچى بولغان.

شۇنى تەكىتلەش ھاجەتكى، بىز ئۇچۇر دەۋرىدە ياشاۋاتىمىز. تارىخىي تەتقىقات ئوبيېكتلىرىنى مۇقەددەس كىتابلار سەھىپىلىرىگە قىستۇرۇلغان يېزىقلار، مۆھۈر ياكى بىسمىللا بىلەن باشلىنىپ، ئىچىگە ھازىرقى زامان ئىبارىسى بىلەن يېزىلغان پاكىتلارغا قاراپ ھۆكۈم قىلىدىغان ئەقىدىچىلىكتىن ئازاد بولۇشقا توغرا كېلىدۇ. بىر زاماندا گرونۋېدىل ۋە لىكوك قاتارلىقلار كونا قول يازمىلارنى كۆپلەپ سېتىۋالغاندا، كۇچارلىق بەزى كىتابپۇرۇشلارنىڭ سامان قەغەزگە يېزىلغان قىممىتى يوق ھەرخىل قول يازمىلارنى سارغايتىپ ساتقانلىقىنى ئۆز يۇرتىغا قايتقاندا بايقاپ قالغاندى. يېقىندىلا بىرسى كەتمىنىر تەخەللۇسلۇق يالغان تارىخىي شەخسنىڭ ئاتالمىش 815-يىلى يېزىلغان

خەنزۇچە ئۈچ شېئىرنى ياساپ چىقىپ، ھەتتا گومورو ئەپەندىنى ئالداپ كەتمىدىمۇ؟ بۇ سىرنى كاربون 14 ئانالىزى ئېچىپ تاشلىدى! بىز قەسەمگە قاراپ ھەق-ناھەقنى ئايرىيدىغان ئوتتۇرا ئەسىردىن خېلىلا يىراقلاپ كەتتۇق!

يەنە شۇنىمۇ تەكىتلەش ھاجەتكى، ئەگەر قەدىمكى كىشىلەر نامىغا ئەسەر يازىدىغان، شېئىر-غەزەللەر تۈزىدىغان، ھەتتا سىياسىي قاراتمىلىقى بولغان شېئىرلارنى يازىدىغان ئەھۋالغا يول قويۇلىدىكەن، پۈتۈن كلاسسىك ئەدەبىياتىمىزنىڭ شەنىنى بۇلغاپ، ئۇنى قايتىباشتىن گۇمان ئىچىگە تىقىپ تاشلايمىز! بۇ ھەممەيلەننىڭ جىددىي كۆڭۈل بۆلۈشىگە تېگىشلىك، تەسىر دائىرىسى تولىمۇ چوڭ مەسىلە. بىزنىڭ كلاسسىك ئەدەبىيات تەتقىقاتىنى قانچىلىك زور چىقىملار بەدىلىگە تىكلىگەنلىكىمىز كۆپچىلىككە ئايانغۇ!

خۇلاسە شۇكى، بۇ «ھۆججەت»لەر ئىلمىي يوسۇندا ئىسپاتلىنىشى، «پاكىت»لارنىڭ ئۆزى سۆزلىشى، ئۇچۇر بېرىشى كېرەك!

5. «ھەمرايى غەزەللىرى» قانداق شارائىتتا مەيدانغا كەلگەن؟

بۇ ھەم قىزىقارلىق، ھەم ئېچىنارلىق كونكرېت مەسىلە.

ئانام ئەسلىدە شېئىرلار يازاتتى. مېنىڭ شېئىرىيەتكە قىزىقىشىم ئەدەبىيات مۇئەللىمى تەسىرىدە ئەمەس، مۇھىمى، ئانامنىڭ تەسىرىدە شەكىللەنگەن. ئاتا-ئانام 1955-يىلى سوۋېتكە چىقىپ كەتكەندە، مەن ئىچكىرىدە ئوقۇۋاتاتتىم. تەقدىر مېنى ئاتا-ئانا ھالاۋىتىدىن ئايرىپلا قالماستىن، بەلكى ئىنسانىي ھوقۇق، ئىجادىيەت ۋە نەشىر قىلىش ھوقۇقىدىنمۇ ئايرىۋەتتى. بۇنىمۇ ئاز دەپ ئاتامنى يورۇق دۇنيادىن ئېلىپ كەتتى. ئانامىمۇ ئاتامدىن كېيىن 14 يىل تەنھا ياشاپ ئالەمدىن ئۆتتى. شۇ چاغدىمۇ تۈزەلمىگەن پەلەك مېنى بىردىن فونتاندەك ئېتىلىپ چىقىشقا ئېلىپ كەلدى. ئانامنىڭ شېئىرىي خەتلىرى ئاساسىدا ئۇنىڭ نامىغا ئاتاپ، كەڭ مەنىدە ئىنسانىيەت قەلبىدىكى ئەڭ ئۇلۇغ سىما-ئانىغا ئاتاپ ھەمرايى نامىدا شېئىر يېزىشقا كىرىشتىم. نېمىشقىدۇر تىپىك تارىخىي مۇھىت، قاتلام-قاتلام ھېسسىيات تۈپەيلى بۇ شېئىرلار خېلىلا تەسىرلىك چىقتى. تارىخ مېنى بىر مەزگىل تاڭغا «شەيدائى» قىلغان بولسا، بىر مەزگىل «ھەمرايى» قىلىپ قويغانىدى.

بۇ شېئىرلارغا ئاتا-ئانامنىڭ، ئۆزۈمنىڭ، پۈتۈن خەلقىمىزنىڭ ئەينى يىللاردىكى تارىخىي پاجىئەسى ئىلھام بەرگەندىن تاشقىرى، مۇھىمى، مەرھۇمە ئانامنىڭ شېئىرىي پارچىلار يېزىلغان خەتلىرى بىۋاسىتە مەزمۇن بولغان. بۇ خەتلەر قولۇمدا ھېلىمۇ تۇرۇپتۇ. ئانام خەتلىرىگە ھەرخىل ۋەزىندە شېئىرلار يازاتتى. ئۇنىڭ بەزىلىرى بەدىئىي جەھەتتە راسا پىشقان بولمىسىمۇ، ئۇنىڭدىكى پىكىر ۋە ھېسسىيات تولىمۇ شېئىرىي ئىدى. راسا ئۆلچەملىك بېيىتلار ياكى مىسرالارمۇ خېلى كۆپ ئىدى. قىسقىسى، ئۇ پىششىقلاپ ئىشلەنمىگەن، سالام خەتكە قول ئۇزاتقاندا دەرھال ئۆرلىگەن ئىلھام بويىچە يېزىلغان

ھېسسىياتلىق شېئىر ئۇچقۇنلىرى ئىدى. بۇ بايلىق پەقەت ئانام قازا قىلغاندىن كېيىن، ماڭا باشقىچە تەۋرىرۈك كۆرۈنۈپ، جۇلا قىلىپ كەتتى. دەر ھەقىقەت ئۇ «ھەمرايى» دېگەن ياكى باشقا بىرەر تەخەللۇس قوللانمىغان. مەن بۇ تەۋرىرۈك بايلىقنى ئۇنىڭ ئىسمىنى تەخەللۇس قىلىپ يېزىپ چىقتىم. دەر ھەقىقەت ئۆز ھېسسىياتىمنى شۇ تەخەللۇس ئارقىلىق ئىپادىلىگەن غەزەللىرىمۇ بولدى.

مەن بۇ غەزەللەرنى ئەنئەنىۋى يەتتە بېيىتلىق غەزەل قىلمىدىم. ئۇنىڭدا ھامۇت مەھمۇدى ماقالىسىدە مەھمۇد ھېكىمبەگ شېئىرى دېيىلگەن «تۇپمە يەرگە كىرىپ چېچەك بولدى، پىلە جاندىن كېچىپ يىپەك بولدى» دىكىدەك شېئىرلارمۇ ياكى «مۇزلىدى» شېئىرىدەك بەش بېيىتتىن ھالقىغان ۋە تەخەللۇسسىز غەزەللەرمۇ يوق. مەن «ھەمرايى غەزەللىرى» نى بىردەك بەش بېيىتلىق ۋە تەخەللۇسلۇق قىلىپ يېزىپ چىقتىم. بۇ ماڭا پىكىر ئىخچاملاشقا ياردەم قىلدى.

«ھەمرايى غەزەللىرى» «كونىشەھەر ئەدەبىياتى» دا ئېلان قىلىنغاندا، مېنىڭ شېئىرلىرىم تېخى رەسمىي ئېلان قىلىنمىغان بولسا كېرەك. مەن شۇ چاغدىكى ۋەزىيەت تۈپەيلى «ھەمرايى غەزەللىرى» نى ھېچقانداق ئىزاھات، ئېلاۋىسىزلا ئېلان قىلىش يولىنى تۇتقاندىم. شۇنداقتىمۇ خېلى كۆپ كىشىلەر، بولۇپمۇ بىر قىسىم شائىرلار بۇنى دەرھال سېزىۋېلىشتى. چۈنكى ھەممە كىشى ئۆز دەۋرى بىلەن، ئۆز سەرگۈزەشتىسى بىلەن، ئۆزىنىڭ مەنىۋى قاتلىمى، تىل ۋە پىكىر ئۇسلۇبى بىلەن ئۆزىگە خاس ۋە كۆپىيىسىز ئىندىۋىدۇئال ـ دە! بەزىلەر كېلىپ سوراپ، ئەھۋالنى بىلدى. بەزىلەر «ئانىسىغا ھەيكەل تىكلىمەكچى» دېدى. مەن يۇقىرىغا قارىتىپ تىكلەش بىلەن ئەمەس، تۆۋەنگە قارىتىپ ئاققۇزۇش بىلەن، نالە قىلىش بىلەن مەشغۇل ئىدىم.

مەن ھامۇت مەھمۇدىنىڭ جاسارىتىگە قايىلمەن. مەن ئۆزۈمنىڭ ئۇچلۇقى ۋە ئاتا ـ ئانامنىڭ چەتكە چىقىپ كەتكەنلىكىدىن ئېھتىيات قىلىپ تۇرغىنىمدا، ئۇ كىشى «يەتتە خوجا توپىلىڭى» ۋە «ياقۇپبەگ دەۋرى» دىكى مەھمۇد ھېكىمبەگنىڭ چېتىلىش سۇئالىغا قارشى «ئىسيانچىلار تەشكىلاتى» قۇرۇپ، يۇرتىدا ئىسيان قىلىشتەك مۇھىم تارىخىي مەسىلىنى يۈرەكلىك ھالدا «ئىنقىلاب» دەرىجىسىگە كۆتۈرۈپ چىققالىغان.

6. «ھەمرايى غەزەللىرى» نىڭ تېماتىكىلىق مەزمۇنى

«ھەمرايى غەزەللىرى» نىڭ مەزمۇنىغا نەزەر سالساق، ئۇنىڭ مەھمۇد ھېكىمبەگنى ياكى ئۇ ياشىغان دەۋرنى، ئۇنىڭ «ئىسيان» تېماتىكىسىنى ئەكس ئەتتۈرمەيدىغانلىقى ئۆز ـ ئۆزىدىن مەلۇم بولىدۇ. ئۆزىنى ئۆزى ئىسپاتلىماق غەلىتە كۆرۈنىسىمۇ، بۇ ئىشنىڭ زۆرۈرىيىتى تۈپەيلى، ئۆزگىلەرنىڭ ئىسپاتلىشىدەك غەلىتە بولماس!

بىرىنچىدىن، ھامۇت مەھمۇدىنىڭ ماقالىسىگە قارىغاندا، مەھمۇد ھېكىمبەگنىڭ ئائىلىسىدە بىر ئاتا (مىرئەخمەد شەيخ ئاخۇنۇم)، بىر ئانا (ھەمرا بۇۋى)، چوڭ ئوغۇل (ئابدۇرېھىم ئەلەم ئاخۇنۇم) ۋە مەھمۇد ھېكىمبەگدىن ئىبارەت تۆت كىشى بولغان.

بىزدە ئاتا - ئانا ۋە بىرلا ئوغۇل — شۈكرىللا (ئائىلىدە شۇنداق دەيتتى) ئۈچ كىشى بولغان. بۇ «ھەمرايى غەزەللىرى» دە مۇنداق مىسرالار ئارقىلىق ئىپادىلەنگەن:

«بولسا گەر ئوغلانلىرى كەنئانىنىڭ ئۇندىن بۆلەك،
مەن ئايال مەزلۇمىغا قىلدىڭ ئۇنى يەك ئىختىرا»
«بىر ئوغۇل كۆردۈم جاھاندا بولدى ئالەم تار ماڭا،
ۋەسلىنى كۆزدىن بىرىپ يەتمەي ئۇنىڭ ئوتقاشىغا.»
«شۈكرىللا، بىر چىنار كۆكسۈم يىرىپ چىققان گويا،
قانلىرىم جىسمىڭگە ئاقمىش، يىلتىزىڭ تومۇرۇم يانا.»
«يىزىپسىز خۇش كەرەشمە نەزمىلەر شەيدايى ئوغلانىم،
يۈرەكتىن جۇشقىدى ئىلھام سۆيۈپ جىسمىم ئارا قانىم.»
«شۈكۈرۈم ياخشى قال ئەلدە، سىنى قەلبىڭگە تاپشۇردۇم،
ۋەتەنىنىڭ خاكى ھەمرايى شىپالىق ئىبنى سىنادىن.»
«بىلىق دەريادا ئۈسسۈزدۇر، چىراغقا تەشنا پەرۋانە،
ئۆزۈم تىككەن شۇ رەيھانغا ئۆزۈمنى قىلدى دىۋانە.»

1962 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ئانامغا خەت يىزىشىمغا رۇخسەت قىلىنمىدى. ئۇ قىزىل كىرىست جەمئىيىتى ئارقىلىق مىنى ئىزدىگەچكە، تەشكىلىنىڭ تەۋسىيە قىلىشى بىلەن ئانامغا خەت يازدىم. ئۇ خۇشاللىقىدا يازغان جاۋاب خىتىدە:

«شۈكرىللا، كەلدى دوستلار، مىھرىبانىمدىن خەۋەر»

دىگەن سەدرىدە بىرقانچە مىسرا شىئىر يازغان. مەن شۇ ئاساستا مۇشۇ سەدرىدىكى غەزەلنى يازدىم.

ئىككىنچىدىن، مەھمۇد ھىكىمبەگ «يەتتە خوجا توپىلىڭى» غا قاتناشقانلىقى ھەم ۋەلىخان تۆرىگە ئەگەشكەنلىكى قىسمىتى بىلەن يۇرتىنى تاشلاپ پەرغانىغا كەتكەن ۋە ئۆز شىئىرىدا قايتا ئىسيان قىلىشنى تىماتىكا قىلغان بولسا، «ھەمرايى غەزەللىرى» دە ئاتا - ئانامنىڭ سوۋىتكە چىقىپ كەتكەنلىكى، دادامنىڭ مىنىڭ غىمىمدە قازا قىلغانلىقى (مەھمۇد ھىكىمبەگنىڭ دادىسى چىك سۇلالىسى تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلگەن دىيىلگەن)، پۈتۈن شىئىر تىماتىكىسى پەرزەنت غىمى ئىكەنلىكى ئىزچىل ئىپادىلەنگەن. بۇنىڭ مىساللىرى مۇنداق:

«قارا كۆل ساھىلىن باستىم، تىيانشان ئۈستىدىن ئاشتىم،
بۇ ھىجرەت دەشتىدە شاشتىم، پەلەك شەپقەتتە پەرۋاسىز.
خۇسۇمەت - رەشك بالاسىدىن مىنىڭ ئاھىم ئىلىك ئالماس،
جاھان تارىخىدا قالمىش باھا شەۋكەتكە پەرۋاسىز.»

«تىيانشان» نامىنى ئىۋانوۋ تىيانشانىسكى ۋە روبروۋسكىلار قوللانغاندا، مەھمۇد ھىكىمبەگ ئالەمدە يوق ئىدى. قارا كۆل قىرغىزىستاندا. ئىككى دۆلەتنىڭ شۇ چاغدىكى «خۇسۇمەت - رەشك» ئىبارىسىگە مەجازلاشتۇرۇلغان پەرۋاسىز ھالىتى مانا ھازىر

تۈزىتىلىۋاتىدىغۇ. بۇنىڭ ياقۇپبەگدىن ئىلگىرىكى ۋەزىيەت بىلەن قانداق ئوخشاشلىقى بولسۇن!

«ئاتاڭ ئۆلدى سېنى ئويلاپ بۇ ھىجراننىڭ قازاسىدا،
يۈرەك باغرى تولۇپ قانغا قەۋەت ھەسرەت دالاسىدا.
بۈگۈن يوقلاپ ئاتاڭ قەبرىسىن پىراقتا مۇڭدىشىپ ئۆتتۈم،
ئۈمۈرلۈك سۈرىتىڭ ھاكىم تەقەززا كۆز قاراسىدا.»
«ئاتاڭ غەرق ئەتتى تاھىردەك پىغان دەرياسىغا ئاخىر،
ئاناڭ بىر مىسلى مەجنۇندۇر قىلارىن بىلمەيدىن شاشتى.»
«ئاتاڭ ھەر كۈن يازار نامە، كۆزدىن تامچىلار تاشلاپ،
ئاناڭ يىغلار كۆڭۈلدە بەختى سۇلتانىم ئامان بولغىن.»

روشەنكى، مەھمۇد ھېكىمبەگنىڭ دادىسى بىلەن بىللە چىڭ سۇلالىسى تەرىپىدىن قەتل قىلىنغان ئانىسى ھەمرا بۇۋىنىڭ يەنە كېلىپ مەھمۇد ھېكىمبەگنىڭ قەبرىسىنى يوقلىشى مۇمكىن ئەمەس!

مىسال كەلتۈرمىسەكمۇ «ھەمرايى غەزەللىرى» دە بالا سۆيگۈسى ئاساسىي تېما قىلىنغان بولۇپ، سىياسىي ئىسيانكار پىكىر كۆرۈنمەيدۇ.

ئۈچىنچىدىن، «ھەمرايى غەزەللىرى» دە پىكىر ۋە ئىبارىلەر ھازىرقى زامان كاتېگورىيىسىگە مەنسۇپ بولغان. مەسىلەن:

«قەپەزدە شىر كۆرۈپ ھايۋان بېغىدىن مۇڭدىشار بولسام،
كۆڭۈل پىرقەتلىرىدىن پەرق ئېتىپمەن ئوشبۇ ھايۋاننى.»
«چۈشەن ھەمرايى، ئۆركەشلەر دېڭىز كۆرگەندە ئاي ھۆسنىن»
«ئۇچار مەكتۇپلىرىم كۆكتە، يېتەر ئۆتمەي تۈرۈپ ھەپتە،
يەنە ھەمرايى زەردابتا، كۆرەرمەن دەپ چىدام سالدىم.»
«تەبىئەت نەغمىسىن قىلغىل مېنىڭ ھەمدۇ سانايىمنى»
«سەپكۈ بامبۇك جىسمى داغ ھەتتاكى ئاي دىدارىدا»
«دۈرى نادىر خاز بولۇپ، پەرۋاز قىلار سەنگى ساپا،
مىڭ ساداق بولمىش راۋان سەنئەت، ئىلىم چولپانىغا.»
«ئى ھەبىبىم پۈتمىگەي سۆيگۈ بىلەن ئالەمدە قۇت،
بولمىسا نەۋئى باھار ئىككى چېچەك بولمايدۇ باغ.»

بۇنىڭدىكى «ھايۋانات بېغى»، «ئاينىڭ دېڭىزغا يېقىنلىشىشى، دېڭىزدىكى ئۆركەشكە سەۋەب بولۇشى» ھەققىدىكى بىلىم، «سالام خەتنىڭ ئۇچۇپ، ھەپتە ئۆتمەيلا ئۈرۈمچىدىن فرونزىغا يېتىپ بارىدىغانلىقى»، «تەبىئەت نەغمىسى»، «سەنئەت، ئىلىم چولپانلىرىغا مىڭ ساداق تېگىۋاتقانلىقى» مەھمۇد ھېكىمبەگ زامانىغا ئائىت ئەمەس. «سەپكۈ بامبۇك» ئاتالمىسىنى ئەدەبىي تەرجىمانلىرىمىز «قىزىل راۋاقتىكى چۈش» تە تىلغا ئالغان. «ئىككى چېچەك (ئىككى دۆلەت) باھار ھاسىل قىلمىسا، بۇ سۆيگۈ ھىجـ

رالى ئاياغلاشمايدۇ» دېگەن قاراشلار قايسى زاماننىڭ ماجازى ئىبارىسى؟! ھەتتا مەن «دورى نادىر خار بولۇپ، پەرۋاز قىلارسەنگى ساپا» ئىبارىسىنى چۆيىيۈەننىڭ «سۇمرۇغ قەپەزدە بەنددۇر، خوراز كۆكتە پەرۋازدا» دېگەن ئىبارىسى تەسىرىدە يازدىم. «سۇلايمان قۇمرىسىدىن قاچتىمۇ يا دىۋەئى ھىجران» ئىبارىسىنى 50 ـ يىللارنىڭ ئاخىرىدا «باغدات ئوغرىسى» كىنوسىنىڭ كۆرۈنۈشى تەسىرىدە يازغان. بۇنى قانداقمۇ مەھمۇد ھېكىمبەگ زامانىغا سۈرگىلى بولسۇن؟

مۇندىن باشقا:

«لەھەت ئالدىدا ھەمرايى جاھانغا تاشلىدى بىر سۆز:
قاباھەت ئەكسەرى چىنلىق، گۈزەل، پاك خىسلىتىڭ يوقمۇ؟»

دېگەن ئىبارىمۇ ھازىرقى چىنلىق، ياخشىلىق، گۈزەللىك كاتېگورىيىلىك ئىبارىلىرىدىن ئېلىنغان.

تۆتىنچىدىن، «ھەمرايى غەزەللىرى» ئانامنىڭ شېئىردى خېتى ۋە ئوغۇللىرىنىڭ رەسىمىنى مەيدىسىگە تاقاپ چۈشكەن رەسىمى ئاساسىدا ئۆزۈم، ئايالىم ۋە پەرزەنتلىرىمنىڭ ئىسمىنى كۆپ قېتىم تىلغا ئېلىش بىلەن ئائىلىۋى روشەنلىك ھاسىل قىلغان. بۇنىڭ مىساللىرى مۇنداق:

«خېتىم ئېلىپ ئوقۇپ رەنا، ئوغلانىمغا سالام ئەيتىڭ،
ئانالىق مېھرى تەختىدە سۇلتانىمغا سالام ئەيتىڭ.»
«بىلەرسەنمۇ ئانالىق ھىجرىنىڭ دەردىنى گۈل رەنا،
ئۆتۈپ تۇرغان چېغى شەيدايى ئىشق ئىمتىھانىڭدىن.»
«شۈكرىلىللا، باغىدا گەر ئاچسا رەنا غۇنچىلار،
تاۋلىنىپ چوغلۇق كەبى رەڭگى مۇنەۋۋەر بولغۇدەك.
تۆت ئوغۇلنىڭ سۈرىتىن كۆكسۈم تاقاپ شاشتى دىلىم،
ئۇ ماگا لەيلۇ ـ ناھار خۇرشىدى ئەنۋەر بولغۇدەك.
تەلمۈرۈپ باققان كۆزۈمدىن زۇقلىنىپ شادلىق يېشى،
تۇرقى مەغرۇر ئەكبىرىم ئالەمدە گەۋھەر بولغۇدەك.
سەۋرى قىل ھەمرايى بولسا پەررۇخنىڭ ساھىبقىران،
چىن پەزىلەت بابىدا ھەر بىرسى ئەسقەر بولغۇدەك»

ئەجەبا، ئۆزۈم، ئايالىم، تۆت ئوغلۇم ھەققىدىكى بۇ مىسرالارمۇ مېنىڭ ئەمەسمىكەن؟

بەشىنچىدىن، ھامۇت مەھمۇدى تەرىپىدىن «تەقۋادار مۇسۇلمان» دەپ تەرىپلەنگەن ۋە ئۆز «ئىسيانى»نى مەلۇم مەنىدە دىن بىلەن باغلىغان مەھمۇد ھېكىمبەگنىڭ تۆۋەندىكى مىسرالارغا قولى بارامدۇ؟ ياكى بۇ مىسرالار ھازىرقى زامان مۇئەللىپىنىڭ ئىدېئولوگىيىلىك قۇرۇلمىسىغا مەنسۇپ ئەمەسمۇ؟

«تاۋابى ھىجرىدە بولماق رەسۇللۇق ئەرشىدىن ئەلا،
ۋىسال مىراجىنىڭ شاھى كىمنىنى ئاشيان ئەتتى.»
«سېنىڭ قەددىڭنى كۆرمەكلىك رەسۇل مىراجىدىن ئەلا،

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

كۆرەلمەي كۆز يۇمارمەنمۇ، بۇ ئارمان بىر كىيەن گويا.»
«ئىچىپ پىرقەت شارابىنى يۇغاندىن چىقتى ھەمرايى،
گۇمانىم ساقى ئالەممۇ ئەمەستۇر ئۇنچە دىلشادى.»

روشەنكى، بۇ مىسرالار دىنىي ماجازى ئىبارىلەر ئارقىلىق دىن ۋە تەسەۋۋۇپقا يات ھازىرقى پىكىرلەرنى ئىپادىلەشكە قارىتىلغان.

ئالتىنچىدىن، «ھەمرايى غەزەللىرى» دە مېنىڭ ئەينى يىللاردا قىزىققان تېمىلىرىم، ئالغان شېئىردىي ئىلھاملىرىم ئىپادىسىنى تاپقان. مەسىلەن:

«بۇ پەلەك ئاستىدا ئالەم شاد ھاۋالىق بولمىدى،
ياكى فارابى تەقەززا پادىشاھلىق بولمىدى.
مىڭ شىپا بابىدا قانۇنلار تۈزەپ ئۆتكەن ھەكىم،
ئول ئىبنى سىنا ئۈچۈن ئاخىر شىپالىق بولمىدى.
جامى مەي جامىدا مەي ئىچتى پەقەت داستانىدا،
خۇش ناۋا مەپتۇن ناۋائىغا ناۋالىق بولمىدى.
زوقلىنىپ تىترەر دىلىڭ ئىشتسەڭ نەفىسى سازىنى،
كۆك سۆيۈنگەچ ئۆمرى ئالەمدە راۋالىق بولمىدى.
مۇڭ باسار ئاسماندىكى يۇلتۇزغا باقسام تۈن ئارا،
ۋەسل ئارا ھەمرايىغا مەي ساقىيالىق بولمىدى.»

بۇ غەزەلدىكى فارابىنىڭ پەيلاسوپ پادىشاھلىقى، ئىبنى سىنانىڭ «ئەلقانۇن»نى يېزىپ، ئاخىرى ئۆزى ئۈچەي ئالمىشىپ جان ئۈزگەنلىكى، ئامانىسانىڭ تۇغۇتتا ئالەمدىن ئۆتكەنلىكى قاتارلىقلار شۇ چاغدا مەن ئىزدىنىۋاتقان مەسىلىلەر ئىدى. بۇنىڭ ئەسلى بىرىنچى ئۇرىگىناللىرىمۇ بار.

٧. ھەمرايىنىڭ يۇرتى مەسىلىسى

ھامۇت مەھمۇدىنىڭ ماقالىسىدا ھەمرايىنىڭ يۇرتى مەسىلىسى يەتتىنچى نۇقتا سۈپىتىدە تىلغا ئېلىنغان. مەھمۇد ھېكىمبەگنىڭ ئاتا-ئانام بىلەن بىر يۇرتلۇق ئىكەنلىكى ئېھتىمالغا يېقىن.

ئاتام ئاتۇش مەشھەد باغرىق كەنتىدىن بولۇپ، بۇ كەنت ھازىر سۇنتاغ رايونىغا قارايدۇ. ئانام ئاتامنىڭ چوڭ دادىسى مەمتىمىن ھاجىمنىڭ چوڭ ئايالى ھەمرا بۇۋى ھاجىمغا تەۋە نەۋرىسى بولۇپ، بۇ مومىمىز قازا تاپقاندا تۇغۇلۇپ، ئۇنىڭ نامىدا ئاتالغان. شۇنداق قىلىپ ئاتا-ئانام ئانا باشقا بىر نەۋرىلەر بولغان. ئانامنىڭ دادا تەرەپ يۇرتى تۆركۆل ئازنا مەسچىت بولۇپ، ئۇ دادىسى مۇھەممەت ئەلى ۋە ئانىسى تاجىخان بىلەن ئەنجاندا ياشاپ، ئوقۇشقا چىققان تۇغقىنى ئاتام مۇھەممەت ئىمىن بىلەن تونۇشۇپ نىكاھلىق بولغان.

«ھەمرايى غەزەللىرى» دىكى يۇرتقا ئائىت بىرقانچە غەزەلنى مەن ئانامنىڭ ئۆزبېك ئەمەسلىكى، ئۇ سۆزلەپ بەرگەن يۇرت ھېكايىتى بويىچە، يەنە مېنىڭ ئاتا-ئانام بىلەن بىللە قەشقەر ۋە ئاتۇشتا بىللە بولغان كۈنلىرىمىز خاتىرىسى بويىچە يېزىپ چىققان.

«ئۇچۇردۇم بال ھەرەمنى باغ ھەرەمگە، بالىم ئىستەرمەن،
شىپايى تۇتىيا ئەيلەپ ۋىسال دەرمانىم ئىستەرمەن.
تېۋىپ ئېيتقان ئۇ شۇل ئارتۇش ماكانى مەشھەدى ئوغلان،
ۋىسال ئاستانىسىگە يەتكىلى دەرمانىم ئىستەرمەن.»

دېگەندىكى مەشھەددە تۇغۇلغان ئوغۇل مېنى نەزەردە تۇتىدۇ.

«ئاتام ئارتۇشىدۇر، تۆركۆل مەھەللەم ئازنامەسچىتدۇر،
ئۆزۈمنى قەۋمى يۇرتۇمغا ئاتام قۇربانىم ئىستەرمەن.»

دېگەندە ئانامنىڭ يۇرت تېگى نەزەردە تۇتۇلغان.

«باغ ئارا باغرىققا يەتكەن باغى بوستان قايىدىدۇر.»

دېگەن مىسرا بىلەن باشلانغان غەزەل بىلەن «سالامىمنى يېتۈرگىل نازۇ چەشمەم گۈل دىيارىمگە» مىسراسى بىلەن باشلانغان غەزەل مېنىڭ يۇرتىمغا نەچچە ئون يىل بەنتلىكتە بارالمىغان سېغىنچلىق ھېسسىياتىمنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ھالدا ئانامنىڭ يۇرت سېغىنىش خەتلىرى روھىدا يۇغۇرۇلۇپ يېزىلغان.

مەن ھەتتا ئانامنىڭ ياشلىق دەۋرىدە ئۈرۈمچىدە سانائى نەفىسىدە ئىشلىگەن يىللىرىنى ئەسلەپ مۇنداق بىر غەزەل يازغانىدىم:

«گۈل چىغىم گۈلشەن ئىچىدە كۆرگىنىم توز بولمىدى،
يامۇلۇن، ھۇقۇش كۆرەرگە مەندىمۇ كۆز بولمىدى.
بولمىدى باغۋەن پاناھ ئۇشبۇ نەفس سەنئەد ئارا،
ئەھلى زاھىتلار قاۋاشتا ئىت بولۇپ، ئۆز بولمىدى.
چەشمىلەر زەۋقىدە ئاھۇ، قەستىدە سەيياد ھەلەك،
ئۇسسۇغاچ چورتان بىلىق دەريادا قۇندۇز بولمىدى.
زەپىران بولدى يۈزۈم، مەگزىمگە چۈشتى ھال سىرىق،
ئۆلپىتىم سورىسام دېگەي ياشىڭدا ئوتتۇز بولمىدى.
بىلمىدىم تۇغدى ساما چولپان بىلەن تاڭدىن بۇرۇن،
كۈن چىقىپ ھەمرايىمغا كۈتكەندە كۈندۇز بولمىدى.»

ئەلۋەتتە، 30 — 40 - يىللار ئەسلەنگەن، ئازادلىق تېگىمغا بولغان تەقەززالىق ئىپادىلەنگەن بۇ غەزەل بىلەن مەھمۇد ھېكىمبەگ شېئىرلىرىنىڭ دەۋرى ۋە پىكىر تېمىسى ئارىلىقىدا ناھايىتى چوڭ مۇساپە ياتىدۇ!

* *

مەتبۇئاتچىلىق قائىدىسى بويىچە ھامۇت مەھمۇدى ئۆز ماقالىسىدا تىلغا ئالغان («تارىم» ژۇرنىلىنىڭ 1987 - يىللىق 10 - سانىنىڭ 131 - ، 133 - بەتلىرىدىكى) تۆ-

ۋەندىكى مىسرالارنىڭ مېنىڭ غەزەللىرىم ئىكەنلىكىنى، ئۇنىڭ تېماتىك مەزمۇنىنىڭ پۈ-تۈنلەي ناتوغرا ئىزاھلانغانلىقىنى ئىزاھلاش مەجبۇرىيىتىم بار. ئۇلار مۇنداق:

«سالامىمنى يېتۈرگىل نازۇ چەشمەم گۈل دىيارىمغە.»
«ئازابى ھىجرىدىن تۇپراق ئازابى بولسا ئاساندۇر.»
«جاھاندا ھېچنېمە يەتمەس مېنىڭ پەريادۇ زارىمغە.»
«بىلىقىسىم سۆيدۈم سېنى ھەتتا سۇلايماندىن ئۆتەر.»
«نە قىسمەت شىرىنىم سۆيسە كۆكۈل باغىدا خىسراۋنى.»
«نىگارىم ئىزلىمە ھەرگىز نىقاپ ياپقانىدا تۇپراقتىن»
«لەيلىنى ئىزدەپ چىقار بولسام مەگەر مەجنۇن بولۇپ»
«تۈن ئاخشام كەلمىدى دىلبەر خىيالى كەلدى قاشىمغە»
«ئەي سابا، دەردىمنى ئېيتقىن شىرىنىم قۇيسۇن شاراپ»
«يېتىپ ئاۋارە بولماڭ شام تۈتانماس شامىدانىمدا»

بۇنىڭدىن باشقا كېسەل ھالەتتە، قىرلىق ئازابىدا ئۆزىنى بىر موھتاج سۇبيېكت بىلىپ، تېۋىپقا - ھېكىمگە — موھتاجنى يەشكۈچى ئوبيېكتكە قارىتىپ يېزىلغان:

«ئى ھېكىم، رەنجىم شىپاسى ئۇندىن ئۆزگە كار ئەمەس»
«تۆكسە قان گەر گۈل تىكەن چىققايمۇ شەپقەتلىك ھېكىم؟!»

دېيگەندەك مىسرالارنى «ھېكىم» تەخەللۇسى قوشۇلغان، بۇ ھەمرايىنىڭ چوقۇم مەھمۇد ھېكىم بەگلىكىنى كۆرسىتىدۇ، دېگەن تەلقىنلەر تولىمۇ يەڭگىللىك بىلەن قويۇلغان. سو-راپ كۆرەيلى، ئۇ چاغدا بىر غەزەلدە ئىككى تەخەللۇس بولۇپ قالامدۇ؟ موھتاج سۇبيېكت بىلەن ئۇنىڭ موھتاجلىقىنى يەشكۈچى ماجازى ئوبيېكتى بىر بولۇپ قىلىپ، شېئىرىيەتنىڭ نېمىنى ئىپادىلىمەكچى بولۇشتەك لىرىك ئالاھىدىلىكى يوققا چىقمامدۇ؟ بۇلار ھەممىسى سۇئىئىي ۋە زومۇزو توقۇلما ئەمەسمۇ؟

8. بىر قانچە خۇلاسە

مېنىڭچە يېتەرلىك بولدى. مەن ماقالەمدىن مۇنداق يەكۈن چىقىرىمەن:

1. «ھەمرايى غەزەللىرى» مېنىڭ پەۋقۇلئاددە ئەھۋال ئاستىدا ھەمرايى تەخەللۇسى قوللىنىپ، ئانا - بالا ھىجرانىنى كۈيلەپ، ئانا قەلبىگە بېغىشلاپ يازغان غەزەللىرىم بولۇپ، ئۇ مەھمۇد ھېكىمبەگنىڭ ئەسىرى بولۇشى مۇمكىن ئەمەس.

بۇ شېئىرلار مۇشۇ ئەسىرنىڭ 90 - يىللىرىنىڭ كېيىنكى يېرىمىدا يېزىلغان، ھەتتا بۇ قېتىم فرۇنزىغا بېرىپ ئۇنى يەنە كۆپەيتتىم، بۇنىڭدىن كېيىن ئۇ يەنە كۆپىيىشى مۇمكىن،

بۇ شېئىرلار بىردەك بەش بېيىتلىق غەزەل شەكلىدە، ھەمرايى تەخەللۇسىدا، بىر-دەك دەۋر، پىكىر، تېماتىكا، تىل، ئۇسلۇبتا يېزىلغان بولۇپ، ھەممىسى بىر گەۋدە!

بۇ شېئىرلار چوڭراق مەنىدە مېنىڭ باشقا غەزەللىرىم، لىرىك نەسىرلىرىم، رۇبائىي

لىرنى بىلەلمۇ بىر گەۋدە! ئۇنىڭدا كۆپ ۋارىيانتلىق ئوخشاشلىق بار.
مەسىلەن:

«قايسى بىر پەرۋان چىراغ ئوتىدا پەرۋان بولمىدى،
ئۇشبۇ ئوت ئىچرە كۆيۈشتىن ئۆزگە جەۋلان بولمىدى.»

دېگەن غەزەلنى ھەمرايى تەخەللۇسىدا يازغان بولسام:

«قايسى پەرۋان ئوت ئارا ئۆرتەنمىدى،
ياكى ئوت پەرۋانىغا گۈلشەنمىدى؟!»

دېگەن غەزەلنى شەيدايى تەخەللۇسىدا يازدىم. بۇ گەۋدىنى پارچىلاشقا بولمايدۇ! ئۇنى «مەھمۇد ھېكىمبەگنىڭ، ئەمما باشقىلىرىمۇ ئارىلىشىپ قاپتۇ» دېگىلى بولمايدۇ. شۇنىڭدەك بىرقىسمى مەھمۇد ھېكىمبەگنىڭ شېئىرلىرى، بىر قىسمى مەھمۇد ھېكىمبەگنى باھانە قىلىپ، ئۇنىڭ نامىدا چىقىرىۋالدىغان شېئىرلار، بىر قىسمى ھەمرايى غەزەللىرىدىن قاقتى - سوقتى قىلىنغان تاللانما شېئىرلاردىن ئىبارەت ئۈچ خىل شېئىرلارنى سۈنئىي ۋاستىلەر ۋە ياسالما تەلقىن بىلەن بىر پۈتۈن قىلىپ مەھمۇد ھېكىمبەگ ياكى شۇ كىشىنى نەزەردە تۇتقان ھەمرايى ئەسەرلىرى قىلىپ چىقىشقىمۇ بولمايدۇ.

2. مەھمۇد ھېكىمبەگنىڭ ئۆز قەلىمىگە مەنسۇپ ھالال ئەمگىكى مەيلى ئوغرىلانغان، ئالداپ - سالداپ ئېلىپ كېتىلگەن ياكى يۈسۈپ بەگ مۇخلىسوپ تەرىپىدىن كۆچۈرۈۋېلىنغان بولسۇن، نابۇت قىلىنمىغانلا بولسا، ئۇ روياپقا چىقىدۇ. ئەمما مۇنداق روياپقا چىقىش ئۇسۇلى شەيتان ۋەسۋەسىسى ياكى باشقىلارنىڭ دەيدەيگە سېلىشى بىلەن يول ياقىسىدا تۇرۇۋېلىپ كارۋاننىڭ يولىنى توسۇش چارىسى بىلەن بولماسلىقى كېرەك. تارىخ تېخىمۇ ئۆتكۈر ئەۋلاد ۋە ئىنچىكە ئۈچۈر قوراللىرى ئارقىلىق مات قىلىشى مۇمكىن. بۇنىڭغا مەھمۇد ھېكىمبەگنىڭ ئەرۋاھىمۇ يول قويمايدۇ! مەھمۇد ھېكىمبەگ ئىجتىمائىي ۋەقەلىكنى تارىخىي جەھەتتىن ئېنىقلاش، ئۇنىڭ سىياسىي پائالىيەتلىرىنىڭ خاراكتېرىنى ئايدىڭلاشتۇرۇش تارىخچىلارنىڭ ئىشى. بۇ ئانچە مۇشكۈل ئەمەس.

3. ئىلمىي ئىزدىنىش، كلاسسىك ئەدەبىيات مىراسلىرىنى قېزىشتا ئەمەتنىڭ تۇمىقىنى سەمەتكە كىيگۈزۈپ قويۇش، ئۆلگەنلەرنىڭ روھىنى تىرىكلەرنىڭ تېنىگە باغلاپ قويۇش ھادىسىسىدىن، مەيلى نىيەت ياكى ئۇسۇل، مەيلى ئاتايىن ياكى ئۇقۇشماسلىق بىلەن بولىدىغان مۇنداق بولمىغۇر ھادىسىدىن ھەزەر ئەيلەش لازىم. بۇ ئەرۋالىق شەرىپىگىمۇ، تىرىكلىك ۋىجدانىغىمۇ يات!

شۇنى تەكىتلەش ھاجەتكى، تەخەللۇس ئىنسان ئەۋلادىنىڭ سانىغا قارىغاندا چەكلىك. ئۇ تەكرارلىنىشى تەبىئىي. بىرەر تەخەللۇسنى خالىتا قىلىۋېلىپ، شۇ خىل تەخەللۇس ياكى ئىبارىسى بولغان شېئىرلارنى مونوپولىيە قىلىۋالسىمۇ بولمايدۇ. ھەمراھ، ھەمرايى تەخەللۇسى چەكسىز تارىخىمىزدا يەنە چىقىشى مۇمكىن ۋە يوللۇق. ئۆز تارىخىي قاتلىمىغا خاس شەخس تەكرارلانماس! ۋەھالەنكى، مەھمۇد ھېكىمبەگنىڭ ئۆز شېئىرلىرىغا «ھەمراھ»، «ھەمرايى» تەخەللۇسى ئىشلەتكەنلىكى، ئالدى بىلەن

(ئاخىرى 108 - بەتتە)

زوردۇن سابىر

ياۋروپاغا سەپەر ①

(زىيارەت خاتىرىسى)

6. ماڭا يوچۇن ۋە قىزىقارلىق تۇيۇلغان گېرمانىيە جەمئىيىتى

مەن بارلىق مەدەنىيەتلىك شەرقلىقلەرگە ئوخشاش، غەربنى كىتابلاردىنلا بىلگەنمەن. ئۇنىڭ ئۈستىگە بىر غەرب توغرىسىدا «پاش قىلىش» ئاساسىي تېما قىلىنغان كىتابلارنى كۆپ ئوقۇغان. شۇنىڭ ئۈچۈن بەدىنىمىزگە غەربنىڭ چىرىكلىكى توغرىسىدىكى چۈشەنچە ئۆزگەرمەس قانۇندەك سىڭىپ كەتكەن. شۇنىڭ ئۈچۈن مەن «چىرىتىش» كە قارشى «ئىددىيە تەييارلىقى» بىلەن بۇ جەمئىيەت بوسۇغىسىغا قەدەم باستىم.

ئېزىش-ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىش، بۇلاش، ئالداش، ھىيلىگەرلىك قىلىش، ھەتتا ئادەم ئۆلتۈرۈش قاتارلىق يامان قىلىقلار بىلەن ۋەھشىيلىكلەر بىرچە بولغاندا، غەرب ئۈچۈن ئومۇملاشقان نەرسىلەر. بۇ نەرسىلەر بىزگە يوچۇن، ئۇلارغا ئۆز. لېكىن ماڭا بۇ نەرسىلەرنىڭ ئۇچرىمىغانلىقى غەلىتە، يوچۇن تۇيۇلدى. مەن چوڭ كوچىلاردا ئۇچرىتالمىغان بۇ نەرسىلەرنى «خىلۋەت كوچا» ۋە «تۆۋەن قاتلام» لاردىن تاپارمەن دېگەن نىيەت بىلەن غەربىي گېرمانىيە جەمئىيىتىنى ئىنچىكە ۋە چوڭقۇرراق تەكشۈرۈپ كۆرمەكچى بولدۇم. مەن بىر يېرىم ئاي ئىچىدە دۆلەت مېھمانخانىلىرىدا بىر كۈنمۇ ياتمىدىم. زىيالىيلارنىڭ ئۆيلىرىدە يېتىپ-قوپۇپ ھەر خىل ئادەملەر: ئاددىي دوختۇرلار، رېمونتچىلار، ئوقۇتقۇچىلار، ئىشچىلار، دېھقانلار، ئىشسىز زىيالىيلار، رىقابەتتىكى سودىگەرلەر، ئوقەتچىلەر ۋە دۆلەتنىڭ ئاددىي خادىملىرى بىلەن ئۇچراشتىم. ئۇلارنىڭ ئۆيلىرىدە، زىياپەتلىرىدە، ئىش ئورۇنلىرىدا بولدۇم، ئويۇن-تاماشا، سەپەر-سەيلىلەرنى ئۇلار بىلەن بىللە ئۆتكۈزدۈم. ئۇلارنىڭ تۇرمۇشى، كىرىمى، شەخسىي سەرگۈزەشت-تارىخىي، پىلان-ئارزۇلىرى، ھەتتا ھەۋەس-ئالاھىدىلىكلىرى بىلەن تونۇشتۇم ۋە بۇ جەھەتتىكى كۆرگەن، ئاڭلىغان، ھېس قىلغانلىرىمنى ئەينەن پېتى خاتىرەمگە يېزىپ قويدۇم. ماڭا

---

① بېشى ئۆتكەن ساندا.

يوچۇن ۋە قىزىقارلىق تۇيۇلغان بۇ جەمئىيەت توغرىسىدىكى ئۇششاق - چۈششەك ماتېرىياللار شەرقلىقلەرنىڭ غەربلىكلەرنىڭ بۈگۈنكى تۇرمۇشىنى بىلىۋېلىشىدا ئاز - تولا پايدىسى بولار دەپ ئويلايمەن.

توماسنىڭ ئۆيى ئىككى قەۋەتلىك (يەر ئاستىدىكى بىر قەۋەت بىلەن جەمئىي ئۈچ قەۋەتلىك) ئەتراپى باغ - چىمەنلىك ئۆي. ئۇ تۇرۇۋاتقان ھېلىس ھوپ يېزىسى 200 نەچچە ئاشۇنداق قورۇ - جايلاردىن قوراشتۇرۇلغان. بۇ ئۆيلەرنىڭ ھەممىسىلا ئىككى - ئۈچ قەۋەتلىك، ئۈستى چېدىرلىق، چەت - چۆرىسى باغ - ۋارانلىق، يوللىرى ئاسفالت، يېزا ئەتراپى ياپيېشىل. قويۇق ئورمانلىقلار بۇ يەردىن 20 كىلومېتر نېرىدىكى بالتىق دېڭىزىغا بېرىپ تۇتىشىدۇ. ئەتراپىدىكى تۆپىلىكلەردە دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق تەرەققىي قىلغان. يەر مۇنبەت، ھاۋا ئىللىق، ھۆل - يېغىن كۆپ بولغاچقا، زىرائەت ئاينىيدىكەن، مال سەمىرىدىكەن، ئالما - نەشپۈت، ياڭاق، ئۈزۈملىرى تەملىك، سۈلۈق بولىدىكەن. ھاۋا، يېمەك - ئىچمەك ياخشى بولغاچقا، شەھەرلەردە خىزمەت قىلىغۇچى نۇرغۇن ئادەملەر مۇشۇ يېزىلاردا ئۆي - ماكان تۇتىشىپ، يۇقىرى سۈرئەتلىك يوللار بىلەن ئۆز ماشىنىلىرىدا قاتناپ يۈرۈپ خىزمەت ئىشلەيدىكەن. شۇنىڭ ئۈچۈن ھېلىس ھوپ 200 نەچچە ئۆيلۈك يېزا ئاتالسىمۇ، بۇ يەردە پەقەت بىرنەچچە ئۆيلۈكلا دېھقان بار. قالغانلىرى بولسا، يۇقىرىدا ئېيتىلغاندەك شەھەردە ئىشلىگۈچىلەر. توماس ئاشۇلارنىڭ بىرى. ئۇنىڭ تۇرۇۋاتقان بۇ ئىككى قەۋەتلىك ئۆيى قوشنىسى — سودىگەر بەرگولتىنىڭ ئۆيى ئىكەن. ئىجارە ھەققى مىڭ ماركقا (ھەر ئايلىقى) بارىدىكەن. توماس ئايالى، ئىككى قىزى بىلەن بۇ ئۆيدە تۇرۇۋاتقىلى خېلى يىللار بوپتۇ. بىز كەلگەندە بۇ ئۆيدە ئايالى باللىرى بىلەن يوق ئىدى (ئۇ دوستى بىلەن باللىرىنى ئېلىپ جەنۇبىي گېرمانىيىگە ئاتا - ئانىسىنى كۆرگىلى كەتكەن ئىكەن).

گېرمانىيە دۇنيادىكى 4 - سانائەت دۆلىتى، دېھقانلار ئومۇمىي ئاھالىنىڭ بەش پىرسەنتىگە يەتمەيدۇ. سانائەت تەرەققىياتى بۇ دۆلەتنىڭ خەلق تۇرمۇشىغا نۇرغۇن ئوڭايلىقلارنى كەلتۈرگەن. مەسىلەن، يېمەك - ئىچمەك دۇكانلىرىدا ھەممە نەرسە تەييار: كۆكتاتلار يېپيېڭى، ھەر خىل گۆشلەر ھازىر سويۇلغاندەك، ئۇن، گۈرۈچ، ھەر خىل خېمىر تاماقلار (لەڭمەن، سۇيۇق ئاش خېمىرلىرى كېسىكلىك پېتى)، نان - بولكىلار، سېرىق ياغ، ھەسەل، ھەر خىل ۋارېنىلار بولاقلىق، باھاسى يېزىقلىق ھالدا تىزىقلىق تۇرۇدىكەن. خېرىدار مەخسۇس تەييارلانغان قول ھارۋىسىنى ئىتتىرىپ كىرىپ نېمىنى خالىسا ئۆزى ئارىلاپ يۈرۈپ ئالىۋېرىدىكەن، چىقىش ئىشىكىدە مەخسۇس قاچىلارغا سېلىنغان بۇ نەرسىلەر ئاپتوماتىك ھالدا ھېسابات ئورنىدىن ئۆتىدىكەن. كىچىك ئېكرانىدا ھەربىر مالنىڭ باھاسى يېزىلىپ تۇرۇدىكەن، ئاخىرىدا ئومۇمىي پۇل مەلۇم قىلىنىدىكەن. خېرىدار پۇل تۆلەپ نەرسىلىرىنى ئېلىپ كېتىدىكەن. پۈتۈن سودا جەريانىدا خېرىدار بىلەن مال ساتقۇچى زادىلا بىۋاسىتە ئۇچراشمايدىكەن.

بىز توماس بىلەن ئەنە شۇنداق تەييار نەرسىلەرنى ئۆيگە ئېلىپ كەلدۇق.

— بىزدە ھەپتىدە ئىككى كۈن دەم ئېلىش بولىدۇ. بەش كۈن ئىشلەپ ئىككى

كۆن دەم ئالىمىز، ئىككى كۈننى دېڭىز بويلىرىدا، مېھماندارچىلىقتا ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن بىز ھەممە نەرسىنىڭ تەييار بولۇشىنى تەلەپ قىلىمىز. خەلقنىڭ بۇ ئېھتىياجىغا ئاساسەن، ھۆكۈمەت يېمەك-ئىچمەكنى مۇشۇنداق تەييارلاشتۇرغان. لېكىن بىز تەييار نەرسىنى ياخشى كۆرمەيمىز، ئۆزى ياساپ يېگەن غىزانىڭ تەمى بولىدۇ.

توماس «لېكىن» دىن كېيىنكى بۇ گەپنى ھەممىلا نېمىنى ئۆز قولى بىلەن ياساپ يەيدىغان ماڭا ئوخشاش شەرقلىقنىڭ كۆڭلىنى ياساش ئۈچۈن ئېيتتى دەپ چۈشەندىم. كېيىن مەن نۇرغۇن ئۆيلەردە مېھمان بولدۇم. ساھىبخان تاماق ئۈچۈن ئاز ۋاقىت سەرپ قىلىپ، مېھمان بىلەن سىردىشىشقا كۆپ ۋاقىت چىقىرالايدىغان، ماشىنىلىرى بىلەن دانىيا، ئاۋستىرىيە، گوللاندىيە، شۋېتسارىيە دۆلەتلىرىنىڭ ياكى ئۆز دۆلىتىنىڭ مەنزىرىلىك جايلىرىدا تاماشا قىلغاندا، ئوڭاي غىزالىنالايدىغان شارائىتقا ئىگە بولۇشتا، بۇ تەييار تاماقلارنىڭ پايدىسى كۆپكەن.

توماسنىڭ ئايالى ئەلىن ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇتقۇچىسى ئىكەن، دوستى بىلەن ئىككىسى ئەدەبىيات ھەۋەسكارلىرى، ئاكتىپ كىتابخانلار ئىكەن. ئۇلار مېنىڭ «كەسپىي يازغۇچى» ئىكەنلىكىمنى ئاڭلاپ ماڭا تولىمۇ قىزىقتى.

— مۇقىم مائاشىڭىزدىن باشقا قەلەم ھەققى ئالىدىكەنسىز، ئەجەب ئەتىۋارلىنىدىكەنسىلەر، سىلەردە يازغۇچىلار ھۆرمەتلىك ئىكەن، — دېدى ئېگىز بويى، قوي كۆز، چاچلىرى ئاقۇش ئەلىن.

— بىزنىڭ مائاشىمىزمۇ، قەلەم ھەققىمىزمۇ تۆۋەن، — دېدىم مەن ئۆز ئەھۋالىمىزنى تونۇشتۇرۇپ بولۇپ، — سىلەردە ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇتقۇچىسى 2 يېرىم مىڭ ياكى 3 - 4 مىڭ مارك ئايلىق ئالىدىكەن. 3 مىڭ مارك جۇڭگو پۇلىغا 6 مىڭ يۈەن دېگەن سۆز. بىزدە بۇ پۇلنى ئىككى يىلدا ئاران ئالالايمىز.

— لېكىن سىلەردە مال باھاسى تۆۋەن.

— شۇنداقتىمۇ بىزنىڭ تۇرمۇش سەۋىيىمىز خېلىلا تۆۋەن. بىزنىڭ كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان؛ مىللىي دارامىتىمىز ئارانلا 200 ئامېرىكا دوللىرى چامىسىدا. سىلەردە بولسا 8 مىڭ ئامېرىكا دوللىرىغا يېتىدىكەن. بىزنىڭكىدىن 40 باراۋەر يۇقىرى دېگەن سۆز. لېكىن مال باھاسى ئىككى-ئۈچ باراۋەرلا يۇقىرىكەن. مەسىلەن، بىزدە بىر يۈەنگە ئۈرۈمچىدە تۆت تۇخۇم كېلىدۇ. سىلەردە بىر ماركقا ئىككى تۇخۇم كېلىدىكەن. خەلقئارا بازاردا بىر مارك ئىككى يۈەنگە تەڭ.

— بىزدە قەلەم ھەققى بىلەن باي بولماق تەس، — دېدىم گەپ قەلەم ھەققىگە يۆتكەلگەندە، — مەسىلەن، سىلەردىكى گونتاگىراستەك ① باي يازغۇچىلار بىزدە ناھايىتى ئاز ياكى يوق.

— لېكىن گېرمانىيىدە كىچىك يازغۇچىلارغا قەلەم ھەققى بېرىلمەيدۇ. نۇرغۇن ئىلمىي ماقالە، كىتابلارنىڭ ئاپتورلىرى پۇل تۆلەپ كىتابلىرىنى باستۇرىدۇ. داڭلىق يازغۇچىلارغا يۇقىرى قەلەم ھەققى بېرىلىدۇ. گونتاگىراس سوتسىيال دېموكراتلار پارتىيە-

① گونتاگىراس — ھازىرقى زامان گېرمانىيە يازغۇچىسى. ئۇ بەكمۇ باي.

سىنىڭ ئەزاسى، ئۇ دېموكراتىك ئىسلاھات تەرەپدارى. ئۇ سابىق زۇڭلى بىرلىيارتىنىڭ دوستى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭ گېرمانىيىدە ئورنى يوق. مەرھۇم ھېنرىخ بوللمۇ يۇقىرى قەلەم ھەققى ئالىدىغان يازغۇچى ئىدى. لېكىن بۇ داڭلىق يازغۇچىلارمۇ ياش مەزگىللىرىدە قەلەم ھەققى ئالالمىغان. ئىشتىن سىرت يېزىپ، پۇل تۆلەپ ئەسەرلىرىنى باستۇرۇپ يۈرۈپ كېيىن داڭ چىقارغان. يازغۇچىلار پۇل تېپىشنى ئۆزىگە مەقسەت قىلمىسا كېرەك دەپ ئويلايمەن. سىلەردە قانداق؟

— يازغۇچىنىڭ مەقسىتى پۇل تېپىش ئەمەس، بىزدە مۇتلەق كۆپچىلىك يازغۇچىلار پۇل - مەنپەئەت سۈرۈشتۈرمەيدۇ.

— نېمىشقا «مۇتلەق كۆپچىلىك» دەيسىز؟ — ئەلىننىڭ دوستى سورىدى.

— دېمەك، پۇل تېپىشنى مەقسەت قىلىدىغانلارمۇ بار دېگەن سۆزدە بۇ، شۇنداقمۇ ؟ — ئەلىن سورىدى.

— شۇنداق، ناھايىتى ئاز ساندا ئىقتىسادىي مەنپەئەت ئۈچۈن ئەسەر يازىدىغان ئادەملەرمۇ بار.

— قەلەم ھەققىنى ئويلىماي، قىيىن شارائىتتا ئەسەر يېزىپ، دۇنياغا داڭلىق يازغۇچى بولغانلار بىزدىمۇ بولغان، — دېدى ئەلىن مەن بىلەن بەسلەشكەندەك ئۆز خەلقىنى ماختاپ، — مەسىلەن، فونتانا① 1870 - يىلىغىچە مۇخبىرلىق قىلغان. كافكا سىتراخوۋانىيە شىركىتىنىڭ ئاددىي خادىمى ئىدى. ھولدەرلىن تېخى ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇتقۇچىسى ئىدى. ئۇلار ئىشنى ئادىراش بولسىمۇ كېچىلىرى ئەسەر يازغان، لېكىن قەلەم ھەققى ئالغان ئەمەس. ئۇلار نامرات ئۆتكەن، لېكىن ھازىر دۇنياغا داڭلىق يازغۇچىلار ھېسابلىنىدۇ. مۇزات گېرمانىيىنىڭ پەخرى، ئۇلۇغ مۇزىكانتى. ئۇنىڭ ھاياتى توغرىسىدا يېزىلغان كىنونى كۆردىڭىزمۇ؟ ئۇ ئايالى بىلەن يالغۇز ئوغلىنىمۇ باقالمىغان، لېكىن تولا ئىشلەپ چارچاپ ئۆلگەن. بۇلارنى نېمە دېيىش مۇمكىن؟ ئىجتىمائىي بۇرچ كۆز قارىشى دېسە توغرا بولامدۇ ياكى قالغاچنىڭ ئۇۋا ياسىغىنىغا ئوخشاش سىتېخىيىلىك ھەرىكەت دېسە بولامدۇ؟

ھەممىنى بىلىشكە قىزىقىدىغان مىللىي غۇرۇرى كۈچلۈك گېرمانىيە ئاياللىرىغا نېمە دېگۈلۈك؟ ئۇلار بىلەن مۇنازىرىلىشىش كۆڭۈللۈك، لېكىن ئاقىلانە ئەمەس.

— ئۆز ئىشىغا مۇھەببەت باغلاش، ئۆز - ئۆزىنى سۆيۈش، — دېدىم يازغۇچى بولغانلىقىم بىلەن پەخىرلىنىپ، — بارلىق ئىلىم ئىگىلىرىگە خاس پەزىلەت. قەدىمىي ھىندىيانلارنىڭ «ئۆزۈڭگە ئالدى بىلەن ئۆزۈڭ ئاشىق بول، ئاندىن باشقىلار ساڭا ئاشىق بولىدۇ» دېگەن بىر داڭلىق سۆزى بار ئىكەن، مۇتلەق كۆپچىلىك يازغۇچىلار بۇ سۆزگە ئەمەل قىلىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلار خەلق قەلبىدىن ئورۇن ئالالايدۇ.

— يەنە مۇتلەق كۆپچىلىك! — دېدى ئەلىننىڭ دوستى كۈلۈپ. ئۇلار قاقاقلىشىپ كۈلۈشتى.

پۇلدىن ئىشنى، ئادەمنى ئۈستۈن بىلىدىغان ئادەملەر ھەممىلا يەردە بار. لېكىن

① فونتانا 1819 - يىلى تۇغۇلۇپ، 1898 - يىلى ۋاپات بولغان.

پۇل بىلەن ھېسابلاشمايدىغان ئادەم يوقنىڭ ئورنىدا. غەربىي گېرمانىيە پۇقرالىرىنىڭ شەرقتىكى كىچىك، كەمبەغەل مىللەتلەرنى ھۆرمەتلىشى، ئۇلارغا قىزىقىشى، ھەتتا ئالىي مەكتەپ ياكى پەنلەر ئاكادېمىيىلىرىدە بۇ مىللەتلەرنىڭ قەدىمكى تۇرمۇشىنى تەتقىق قىلىشقا نۇرغۇن كۈچ سەرپ قىلىشتا بىرەر سىياسىي ياكى ئىقتىسادىي مەنپەئەتنى چىقىش نۇقتا قىلمىغان بولۇشى ناھايىتى ئېنىق. لېكىن ئۇلار مەقسەتسىز ئىش قىلمىسا كېرەك. ئۇلارنىڭ مەقسىتى: ھازىر ئۆزلىرى دۇچ كېلىۋاتقان يۇقىرى دەرىجىلىك ئىقتىسات، ئىلىم - پەن تەرەققىياتى جەريانىدا پەيدا بولغان بەزى رېئال مەسىلىلەرنى ھەل قىلىش ئۈچۈن بولسا كېرەك. مەسىلەن، گېرمانىيە جەمئىيىتىدە ھەر خىل ئاپتوماشىنىلارنىڭ ھەددىدىن زىيادە كۆپ بولۇشى (ھەتتا بالا باقىدىغان ئۆي خىزمەتچىلىرىنىڭمۇ مەخسۇس كىچىك ماشىنىسى بار ئىكەن)، يېمەكلىكلەرنىڭ تەبىئىي بولماسلىقى (توخۇلار، تۇخۇملار زادى كۈن نۇرى كۆرمەيدىكەن)، سۇ ۋە ھاۋانىڭ بۇلغىنىشى بىلەن بەزى قەدىمىي دەرەخلەرنىڭ قۇرۇپ كېتىشى (مەسىلەن، 1987 - يىلى قارىياغاچلار ئومۇمىيۈزلۈك قۇرىغان) قاتارلىق ئىشلار نۇرغۇن ئادەملەرنى ئويلاندۇرغان. ئۇلارنىڭ خىيال ۋە ئارزۇلىرى توغرىسىدا «لۆبەك گېزىتى» مۇخبىرى — قىزىل ساقاللىق يىگىت مەن بىلەن سۆھبەتلەشكەندە شۇنداق دېدى:

— سىزگە بىزنىڭ ئېلېكتىرلەشكەن، ماشىنىلاشقان، ياشىماق ئاسانلاشقان جەمئىيىتىمىز قىزىق تۇيۇلۇپتۇ. لېكىن بىز نۇرغۇن ئىشلاردىن نارازى. مەسىلەن، بىزدە ھەر يىلى 20 — 30 مىڭ ئادەم قاتناش ھادىسىسىگە ئۇچرايدۇ. غەربىي گېرمانىيىنىڭ كىچىككىنە زېمىنىدىكى يۇقىرى سۈرئەتلىك ئاسفالىت يوللاردا ھەر كۈنى 7 - 8 مىليون چوڭ - كىچىك ماشىنا چېپىپ يۈرىدۇ. ئۇلار نېمىلەرنى تارقىتىدۇ بىلەمسىز؟

— چاقىدىن كادمىي، ئارقىسىدىن چىققان ئىس بىلەن قوغۇشۇن ماددىلىرىنى تارقىتىدۇ.

— دۇرۇس، شۇنداق. بۇ زەھەرلىك ئېلېمېنتلار ھاۋا تەركىبىدە مىلياردتىن، تىرىللياردتىن بىر ئۈلۈش بولۇشىمۇ مۇمكىن. لېكىن 50 ياكى 100 يىلدىن كېيىنچۇ؟ بىزدە تېخى بۇ ۋەھىمىدىن مۇداپىئەلەنگۈدەك ئىشەنچلىك ئامال يوق.

گېرمانىيە جەمئىيىتى توغرىسىدىكى سۆھبەت، مۇلاھىزىلىرىم ھەممىلا جايدا ئېلىپ بېرىلدى. بۇ مۇلاھىزىلەر بىرەر تېمىغا يىغىنچاقلانغان ئەمەس. ئۇ خۇددى «تاڭ ئېقىمى» ئۇسلۇبىدا يېزىلغان ئەسەردەك بىر باغدىن، بىر تاغدىن ئېلىنغان مىساللار بىلەن تولغان. لېكىن بۇ پاكىت ۋە مۇلاھىزىلەر مېنىڭ بۇ يوچۇن جەمئىيەتنى كۆزەتكەنلىكىمنىڭ مەھسۇلى. مەن سائىتىگە 120 — 160 كىلومېتىر تېزلىك بىلەن ماڭىدىغان كىچىك ماشىنىدا كېتىپ بارغىنىمدا ئۆز يۇرتۇم توغرىسىدا ئويلايمەن. مېنىڭ كۆز ئالدىمغا قولتۇقىغا بىر توخۇ ياكى مانتا كاۋىنى قىسىپ، تۆت بالىسىنى ئەگەشتۈرۈپ يېزا بازىرىغا كېتىپ بارغان يالىڭاياق، ئۇستىبېشى چاڭ دېھقان كېلىدۇ. ئۇ دېھقاننىڭ پۈتۈن ئۈمىدى شۇ توخۇ ياكى كاۋىدا. بىزدە بۇنداق دېھقانلار تېخى

خېلى بار. مۇشۇنداق چاغلاردا خىيالىم غەربىي گېرمانىيىلىك دېھقان ئېرىكنىڭ ئۆيىگە يۆتكىلىدۇ.

ئېرىك 38 ياشلىق، ئېگىز، ساقاللىق يىگىت. ئالدىنقى كۈنى ئاخشىمى ئۇ بىزنى ئۆيىگە «كۆزلۈك ھوسۇلدىن كېيىن خۇداغا رەھمەت ئېيتىش چېيى» غا چاقىرغان ئىدى. مەن ئۇنى ئۆز ئۆيىنىڭ دالىنىدا مېھمانلار ئۈچۈن تاتلىق ھاراق قايىنىتىۋاتقان يېرىدە كۆرگەن. ئۇنىڭ شېرىكى 45 ياشلىق چىرايلىق قىز ئۇنىڭغا ياردەم قىلىۋاتقان ئىكەن. ئۇلار مەن بىلەن تولىمۇ قىزغىن كۆرۈشتى. شۇ ئىككى قەۋەتلىك، يېنىدىلا مال بودايدىغان ئېغىللىرى، يەم-خەشەك ئىسكىلاتى، ئاشلىق قاچىلايدىغان (ھەر بىرىگە 30 نەچچە توننا ئاشلىق سىغىدىغان) پولات ئامبارلار ئورنىتىلغان ئاشلىق ئىسكىلاتلىرى بار كاتتا ئۆيدە ئېرىك ئاشۇ قىز بىلەن يالغۇزلا تۇرىدىكەن. ئۇلار نىكاھلانمىغان قىز-يىگىتلەر ئىكەن، لېكىن بىر ئۆيدە تۇرۇۋېدىكەن. ئۇلار ئىككىسى 25 گېكتار يەرنى بىللە كۆكلىتىپ، چوشقا، كالا بورداپ تۇرمۇش كۆچۈرىدىكەن. ئېرىك بۇ قېرى قىزغا ھەر ئايدا 2000 ماركتەك ھەق تۆلەيدىكەن. بىز زىياپەت تەييارلانغان جاي — ئۈستى چېدىرچىلاپ يېپىلغان ئات-كالا بوردايدىغان ئېغىلغا كىردۇق. پەنلەردىن ئۈستەل، پىرىسلانغان پاخاللاردىن ئورۇندۇق ھازىرلىنىپتۇ. مېھمانلار ئورۇن تۇتۇپ ئولتۇرۇشى بىلەن ئۇلارغا ئىسسىق ھاراق بىلەن چوشقا گۆشى كاۋىپى تارتىلىدىكەن. سۆھبەت، مۇزىكا، تانسا بولۇپ تۇرىدىكەن. بالىلار پانۇسلىرىنى كۆتۈرۈپ سىرتتىن تىزىلىپ «بىز ئاي، بىز كۈن، بىز يۇلتۇز» دېگەن بالىلار ناخشىسىنى ئېيتىپ زالغا كىرگەندە، زالدا چىراغلار ئۆچۈرۈلدى، چاۋاكلار چېلىندى. كېيىن چوڭلار بالىلار بىلەن قول تۇتۇشۇپ تانسا ئويناشتى. بۇ يەردە بالىلار تولىمۇ ئەتىۋارلىق ئۇلار قانچىلىك بەڭباشلىق قىلىشسىمۇ ئۇلارغا يول قويۇلىدىكەن.

مەن بۇ دېھقان بىلەن پاراڭلاشتىم. ئۇ ماڭا بورداۋاتقان ماللىرى، پولات ئامبارلاردا ساقلىنىۋاتقان يۈز نەچچە توننا ئاشلىقى (بۇغداي، ئارپا، قىچا)، ھەر خىل ئىشلارغا سېلىنىدىغان 18 خىل ماشىنىسىنى كۆرسەتتى. بۇ ماشىنىلارنىڭ ئەڭ قىممىتى 55 مىڭ مارك، ئەڭ ئەرزىنى 1800 مارك ئىكەن. يەر تېرىش، يىغىش، سۇغىرىش، دالىغا يەم بېرىش، مال ئايىغىنى تازىلاش قاتارلىق ئىشلارنىڭ ھەممىسى ماشىنا بىلەن بولىدىكەن. پۈتۈن ماشىنىلارنى ئېرىك ئۆزى ئاشۇ قىز بىلەن ئىشلىتىدىكەن.

مەن ئۇنىڭ يىللىق كىرىمىنى سورىدىم.

— نەچچە يۈز مىڭ مارك پۇل خەجلەپ دېھقانچىلىق قىلىمەن، — دېدى ئۇ كۈلۈپ قويۇپ، — لېكىن كىرىم ئاز. گېرمانىيىدە دېھقانچىلىق مەھسۇلاتلىرى بەك ئەرزان، ھەرقانداق ئاشلىقنىڭ بىر كىلوسى بىر ماركقا يەتمەيدۇ. مەسىلەن، بۇغداينىڭ بىر كىلوسى 0.41 مارك، ئارپا 0.8، قىچا 0.35 مارك. چوشقىلارنى دەمسىزا؟ بىر چوشقا كۈنىگە بىر مارك ئۆسىدۇ. 100 كىلوگرام كېلىدىغان چوشقا ئاران 220 مارك پايدا بېرىدۇ. لېكىن ئىش قاتتىق چاغلاردا ئەمگەك كۈچى ياللايمەن. ياللانما ئەمگەكنىڭ بىر سائىتى 20 مارك. ھۆكۈمەت بىزگە ياردەم قىلمايدۇ. گېرمانىيىدە ھەر

يىلى ئاشلىق، گۆش، سېرىق ياغ تاغلىرى پەيدا بولۇپ تۇرىدۇ. ھۆكۈمەت بۇ تاغلارنى ھەل قىلىش ئۈچۈن زىيىنىغا چەت ئەللەرگە ساتىدۇ. دېھقانچىلىق مەھسۇلاتلىرى ئەرزان بولغاچقا دېھقانلار يەرلىرىنى سېتىپ باشقا ئىشلار بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. گېرمانىيەنىڭ يەر مەيدانى 248 مىڭ كۋادرات كىلومېتىر، تېرىلغۇ مەيدانى 120 مىڭ كۋادرات كىلومېتىر. 60 مىليون ئادەمى بار. ھەر بىر جانغا 2 مودىن يەر توغرا كېلىدۇ. لېكىن گېرمانىيە دېھقانلارنى قەدىرلىمەيدۇ. بىر كىلو چوشقا گۆشى 14.5 مارك، بىر كىلو ئۇن 0.6 مارك. دۆڭ ئالسا 0.3 — 0.4 ماركقا بېرىدۇ. نېمىشقا ئۇنداق؟ سەۋەبى گېرمانىيە نېفىت، مال بوغۇزى، گۆش قاتارلىق خام ئەشيالارنى ئەرەبىستان، برازىلىيە، يېڭى زېلاندىيەدىن ئەرزان باھادا سېتىۋالىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە گېرمانىيە ھەر يىلى چەت ئەللەرگە نۇرغۇن مىقداردا پۇل قەرز بېرىدۇ. بۇ پۇلنىڭ ئۆسۈمى بىلەن برازىلىيەنىڭ ئەرزان يەم-خەشىكى، يېڭى زېلاندىيەنىڭ يېڭى سويۇلغان، ئەرزان پاقلان گۆشى (2-3 كۈنلۈك يېڭى گۆش)، ئەرەبىستان نېفىتىنى سېتىۋالىدۇ. بۇنداق بولغاندىكىن بىزدەك 20 — 30 گېكتار يېرى بار ئۇششاق دېھقانلارنىڭ ئىگىلىكى نېمە بولماقچىدى؟

— سىلەر قانداق يوللار بىلەن پۇل تاپىسىلەر ئەمىسە؟

— چارۋىچىلىقنى بىللە ئېلىپ بارىمىز.

— دېھقانلارنىڭ پېنسىيە، ئىشسىزلىق مائاشى بارمۇ؟

— يوق. ئورمان بىنا قىلساق، ياكى يېرىمىزنى تېرىماستىن ئاق قالدۇرساق بىر گېكتار يەرگە 1200 ماركتىن پۇل بېرىدۇ.

مەن بۇ بىر جۈپ دېھقاننىڭ شۇنچە جىق نەرسىلەرنى بىلگىنىگە ھەيران بولدۇم. مەن ئۇلارنىڭ مەلۇماتىنى سورىۋىدىم، ئېرىك سۆزلەپ بەردى:

مەن 9-سىنىپنى تۈگىتىپلا دادامدىن قالغان بۇ دېھقانچىلىق مەيدانىغا خوجايىن بولدۇم. ئىككى يىل ئىشتىن سىرتقى تېخنىكومدا، بىر يىل دېھقانچىلىق كۇرسىدا ئوقۇدۇم. ھەممە ماشىنىلارنىڭ تىلىنى بىلىمەن، ئۆزۈم ئىشلىتىمەن، ئۆزۈم رېمونت قىلىمەن. بۇ قىز ھەمراھىمنى دەمسىز؟ ئۇ ئالىي مەكتەپتە تىل فاكۇلتېتىنى تۈگىتىپ ئوقۇتقۇچى بولغان. ئوقۇتقۇچىلىقنى تاشلاپ ماڭا ياردەمچى بولدى. پۇل ئۈچۈنمۇ دەمسىز؟ ياق، ئۇنداق بولمىسا كېرەك. قېنى، بېفكىتتە ئۆزى سۆزلەپ باقسۇن.

— ياق، بۇ يەردە مەكتەپتىكىدىن جىق پۇل تاپالمايمەن. مەن ھەۋەس ئۈچۈن بۇ يەرگە كەلدىم. مەن مۇسابىقە ماشىنىسى، موتوتسىكلىت ھەيدەيدىغان تەنتەربىيەچى. ئوقۇتقۇچىلىق ماڭا يارىمىدى. ھازىر بىزنىڭ دۆلىتىمىزدە پىداگوگىكا ئىلمى بويىچە بالا ئوقۇتمايدۇ. ئەقلىي تەربىيىنىلا كۆچەيتىدۇ، ئەخلاقىي تەربىيە، گېگىنا بىلىملىرىگە ئېتىبار بەرمەيدۇ.

— يېقىندا ھامبورگ قىرائەتخانىسىدا بىر دېھقانچىلىق مەيدانىنىڭ خوجايىنى رومان ئوقۇدى. دېمەك، سىلەر گېرمانىيە دېھقانلىرى تەتقىقات، ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللىنالايدىكەنسىلەر، سىلەردىمۇ سىناق قىلىنىۋاتقان ئىلمىي ئىشلار يوق ئەمەستۇ-ھە!

ئېرىك مېنىڭ سوئالىمغا كۈلۈپ جاۋاب بەردى:

— مەن بىسىلىپ ياتقان ئاشلىقىمنى پۇل قىلىۋېلىشنىلا ئويلايمەن. خۇدادىن ئاشلىق باھاسىنىڭ ئېشىشىنى تىلەيمەن. لېكىن دېنىمنىڭ پۈتۈن ھەۋەسىم ماشىنىلاردا. ماشىنىلارنى بىر - بىرىگە باغلاشتۇرۇپ، بەزىدە قوشۇپ يۇغۇرۇپ باقىمەن. راستىنى ئېيتسام، ئىشلىنىشى ئاددىي، كۆپ خىل ئىشقا يارايدىغان ماشىنا لايىھىسى ئۈستىدە تولا باش قاتۇرىمەن.

ماشىنا كېتىپ باردۇ، بىز بالتىق دېڭىزى بويىغا يېتىپ كەلدۇق. مەن ئېرىنىك توغرىسىدىكى خىياللىرىمنى ئاخىرلاشتۇردۇم.

بالتىق تىنچ، كۆپكۆك. چايكىلار ئادەمنىڭ بېشىغا قونىدۇ. ساياھەت پاراخوتلىرى، قەدىمكى يەلكەنلىك كېمىلەر ئۈزۈپ يۈرىدۇ. دېڭىز قىرغىقى بۈك ئورمان، بىرلىرى ئېگىز، بىرلىرى يېپىيلاڭغۇ خوتىللار (سارايلار) كۈن نۇرىدا پارقىراپ تۇرىدۇ. ئۇپۇقنىڭ نېرىسىدا باشقا دۆلەت — دانىيە كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ.

— سىلەردە قوشنا ئەللەرگە بېرىش قىيىن بولمىسا كېرەك؟

— ئىختىيار، — دېدى توماس مېنىڭ نېمە دېمەكچى بولغىنىمنى چۈشىنىپ، — پاراخوت، ماشىنا، ۋېلىسىپىت بىلەن خالىغان ۋاقىتتا، ئەتراپىمىزدىكى خالىغان دۆلەتكە توسالغۇسىز چىقىپ كىرەلەيمىز. پاسپورتقا قاراپلا قويىدۇ، خالاس. جۇڭگودىن پويىز بىلەن يولغا چىققانلارغا تولىمۇ تەسكەن، نەچچە دۆلەتكە ئىمزا قويدۇرۇدىكەن، رەسىم تاپشۇرۇدىكەن. ئۇلارنى يوللاردا تولىمۇ قاتتىق تەكشۈرەيدىكەن. ئاڭلىسام، شىنجاڭلىق دېھقانلار قوشنا دۆلەتلەردىكى تۇغقانلىرىنى يوقلاش ئۈچۈن ئىككى قېتىم بېيجىڭغا كېلىدىكەن، بىر قېتىمدا ئانكېت تولدۇرۇدىكەن، بىر قېتىمدا چىقىشقا تەستىقلىگەن رۇخسەت قەغىزىنى ئالىدىكەن، راست شۇنداقمۇ؟

— تازا ئۇقمايدىكەنمەن، — مەن تىنچ، چەكسىز دېڭىزغا قاراپ تۇرۇپ خۇشياقماي جاۋاب بەردىم.

— ھېچ بولمىسا رۇخسەت قەغىزىنى پوچتا ياكى تېلېفون ئارقىلىق ئالالىسا، ئازراق چىقىم تارتماسمىدى، بىچارە دېھقانلار؟

— بىزدە تېلېفون ئىشلىرى سىلەردىكىدەك تەرەققىي قىلمىغان. سىلەردە ئۆيلا بولىدىكەن ئۇنىڭ تېلېفونى، ئىسسىق سۇلۇق مونچىسى بولىدىكەن. بىزدە رەھبەرلەرنىڭ ئۆيلىرىدىلا تېلېفون بولىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە، سىلەرنىڭكىدەك ئاپتوماتلاشقان ئەمەس. سىلەر ئۆيدە تۇرۇپ باش ئاپپاراتنىڭ ياردىمىسىزلا خالىغان شەھەر، خالىغان مەملىكەتتىكى ئادەملەر بىلەن راۋان سۆزلىشەلەيدىكەنسىلەر.

— خالىسىڭىز مەن سىزنى يەلكەنلىك كېمە بىلەن دانىيە ياكى فىنلاندىيىگە ئاپىرىپ كېلەلەيمەن. ئازراق رەسمىيەت ئۆتىسەكلا بولدى. بىزدە بۇ ئىش ئۈچۈن بەش - ئالتە مىنۇتلا ۋاقىت كېتىدۇ.

مەن ئۇنىڭ «بەش - ئالتە» مىنۇتنى تەكىتلىشىدىن بىر ئاچچىق تەمنى چۈشەندىم. مەن بۇ يەرگە كېلىش رەسمىيەتلىرى ئۈچۈن 3 - 4 ئاي يول ماڭغىنىمنى، ھۆكۈمەت رەئىسلىرىگە قول قويغۇزغاندىن كېيىنمۇ يەنە نۇرغۇن ئىشىكلەرگە كىرگەن-

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

لىكىمنى ئەسلىدىم.

بىزنىڭ مەملىكىتىمىز راستىنلا ئارقىدا، خەلقىمىز كەمبەغەل. مەن دۆلىتىمىزنى بۇ سانائەت دۆلىتىگە سېلىشتۇرۇپ، ئۇنىڭ ئەيىبلىرىنى تېپىپ خۇشال بولماقچى ئەمەسمەن. بۇنداق قىلىش ۋەتەن ئوغلىنىڭ ئىشى ئەمەس. چۈنكى بىزنىڭ سانائەت، ئىقتىسادتا ياۋروپادىن ئارقىدا ئىكەنلىكىمىز دۇنياغا ئايان بىر پاكىت. لېكىن بىز خەلققە ئوڭايلىق يارىتىشتا بۈگۈن قىلالايدىغان ئىشنىمۇ ئەتىگە، ئۆگۈنلۈككە ھەتتا كەلگۈسىگە ئىتتىرىشكە ئادەتلىنىپ قاپتىمىز. ئۆز ئۈستىمىزگە چۈشكەن ۋەزىپىنى ئەۋلادلارغا ئىتتىرىشكە ئادەتلەنگەنلىكىمىز ئۈچۈن، مەن نەق مۇشۇ ئادەت بىلەن ياشاۋاتقانلارنىڭ بىرسى بولۇپ قالغانلىقىم ئۈچۈن، شۇ تاپتا بالتىق قىرغىقىدا چەت ئەللىكلەر ئالدىدا خىجىل بولماقتىمەن.

دېڭىز ياقىسىدىكى ئۆيلەرنىڭ ھەممىسىلا «خوتېل» ئىكەن. پىۋا - قەھۋەخانىلارمۇ تولىكەن. ساياھەتچىلەرنىڭ تولىسى بوۋاي - مومايلار، ئۇلار دېڭىزنىڭ خېلى ئىچكىرىسىگە ياسالغان ساياھەت سۇپىلىرىدا رېشاتكىغا يۆلىنىپ تۇرۇپ ھەمراھى بىلەن مۇڭداشقاچ چايكىلارغا بولكا، مېۋە چېچىپ، چايكىلارنىڭ ئوزۇق ئۈچۈن قىلغان «كۆرەش»لىرىنى تاماشا قىلىشىدىكەن.

— بۇلارنىڭ ھەممىسىلا گېرمانىيىلىك ئەمەس، — دېدى توماس ئۇلارنى ماڭا تونۇشتۇرۇپ، — بىزنىڭ مەملىكىتىمىزگە دۇنيانىڭ ھەممىلا يېرىدىن ئوقەتچىلەر، ساياھەتچىلەر كېلەلەيدۇ. ئەرەب سودىگەرلىرى، تۈرك ئىشچىلىرى، ھەتتا تايلاند يېزىلىرىدىن كەلگەن پاھىشە ئاياللار بۇ يەرگە كېلىپ باي بولۇپ كېتىدۇ. بىزنىڭ دۆلىتىمىز پاناھسىز ياشلارغا، ئۇ قايسى دۆلەتنىڭ ئادىمى بولۇشىنى سۈرۈشتۈرمەيلا، ئوقۇش پۇرسىتى: تاماق پۇلى، ياتاق پۇلى ۋە قوشۇمچە ئەمگەك قىلىپ (ئاشخانا، مېھمانخانىلاردا) پۇل تېپىش ئىمكانىيىتى بېرىدۇ.

مېنىڭ ھەمراھلىرىم پىۋا ئىچىپ ئولتۇرۇپ ماختانغىلى تۇردى. مەن چىدىمىدىم.

— ھەر كۈنى گېزىتتە نەچچە يۈز ھۆرەئى (پاھىشە ئاياللىرى) ئېلان چىقىرىدىكەن. بۇلارنىڭ نۇرغۇنلىرى چەت ئەللىكلەر ئىكەن. بۇمۇ چەت ئەللىك مۇساپىرلارغا قىلىنغان غەمخورلۇقمۇ؟ — دېدىم ئاخىرى.

— شۇنداق. ئۇلارمۇ كەسىپ بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. ئۇلارنىڭ كەسىپىي كېنىشكىلىرى، كوچا - رايونلىرى بار. قانۇن ئۇلارنىمۇ قوغدايدۇ. بىز بۇ خىل «كەسىپ» نى نومۇسلۇق دەپ بىلىشكە ئادەتلەنگەن.

مەن دوستۇمنىڭ چىرايىنى ئۆزگەرتمەستىن بۇ گەپنى قىلغىنىدىن ئوڭايسىزلاندىم،

— غىپپا پاك كوچىلىرى ئۇلارغا تېگىل. ئۇ يەر ھامبورگنىڭ بىر ئاۋات جايى.
بۇ نەچچە يۈز يىللىق تارىخقا ئىگە كەسىپنى ئېتىراپ قىلماي نېمە ئامال؟

ئۇ مېنىڭ ئوڭايسىزلانغىنىمنى سېزىپ قوشۇمچە قىلدى. مەن ئەتراپىمغا قارىدىم، مۇڭدىشىۋاتقان بوۋاي - مومايلار، قۇچىقىدىكى يۇڭلۇق ئىتلىرىنى ئويناپ ئولتۇرغان ئالتۇن، بىلىيارت بىزەكلىك ئاياللار، سۆيۈشۈۋاتقان يىگىت - قىزلار...

ماڭا يوچۇن، چۈشىنىكسىز بىلىنىشكە باشلىدى. مەن ئىنگلىز ئايال بىلەن بېشىنى بىر-
بىرىگە يېقىن قىلىپ ئولتۇرۇپ مۇڭدىشىۋاتقان سېمىز گېرمانىيىلىكنى شەرەت قىلدىم:
— ئاۋۇ نېگىر ئايالمۇ ھۆرەنى بولسا كېرەك؟
— ياق، ئۇنداقلار چەكلەنگەن كوچىلاردىن چىقمايدۇ. ئۇ يەردىن چىقسا، ساقچى-
لار ئۇلارنى قامايدۇ. مۇنۇلار ئەر-خوتۇن. بىز گېرمانىيىلىك ئەرلەر ئاسىيالىقلاردىن
ئۆيلىنىشنى ياخشى كۆرىمىز. ھەبەشلەر، ئاۋغانلار، خەنزۇلار، ۋېيتناملىقلار، ياپونلار،
ئەرەب، تۈركلەردىن ئۆيلەنگەنلەر نۇرغۇن. ھېلىقى گىتلېر ئەتىۋارلايدىغان «ساپ
ئارىيان» ئىرقى قالمىدى ياكى ناھايىتى ئاز. ئارىيانلار فرانسۇزلار، سلاۋيانلار،
يەھۇدىلەر، گوللاندىيىلىكلەر، ئىسكاندىناۋىيىلىكلەر، ئىتالىيانلار، ئاۋستىرىيىلىكلەر،
شۋېتسارىيىلىكلەر، ۋە باشقىلار بىلەن ئارىلىشىپ ھازىرقى گېرمانىيىلىكلەرنى پەيدا
قىلغان. سىز بىلىدىغان تۈركولوگ ئالىم گابائىنمۇ تېگى فرانسۇز، ھازىر گېرمانى-
يىلىك. مېنىڭمۇ تېگىم يەھۇدى.

مەن كەچقۇرۇن بىر ساغلام گېرمانىيىلىكنىڭ ئۆيىدە مېھمان بولدۇم. ئۇ توماس-
نىڭ قوشنىسى (ئۆي خوجايىنى) بەرگولت. بەرگولت پاكىزە، يۈزىنىڭ ئېقى ئاق،
قىزىلى قىزىل، ئېگىز، ساغلام ئادەم. ئۇ دائىم قىسقا، قويۇق چاچلىق بېشىنى مەغرۇر-
لۇق بىلەن تىك تۇتۇپ، سوغۇق ئۆكتەبىر كۈنلىرىدە سىرتتا كۆڭلەكچان يۈرەتتى.
مەن ھەر دائىم ئۇنى ئالدىراش ماشىنىغا چىقىۋاتقان ياكى ماشىنىدىن چۈشۈۋاتقان
ھالدا كۆرەتتىم. ئۇ ھەرقانچە ئالدىراش بولسىمۇ، كۈلۈمسىرەپ، بېشىنى سەل
ئېگىپ «گۇتېن تاك①» دېيىشنى ئۇنتۇمايتتى.

بۈگۈن ئۇ ئۆيىدە ئايالى ۋە بىردىنبىر ئۈچىنچى ئائىلە ئەزاسى بولغان 16
ياشلىق يۇڭلۇق پىستە بىلەن بىزنى تولىمۇ خۇشال ھالدا كۈتۈۋالدى. مەن بۇ گېرمانىيە
سودىگىرىنىڭ ئۆيىدە ئۇنىڭدىن يەككە تىجارەتچىلەر توغرىسىدا بىر ياخشى ماتېرىيالغا
ئىگە بولماقچىمەن. مەن سىنچى كۆزلىرىم بىلەن سودىگەر ئۆيىدىكى خاسلىقنى
ئىزلىدىم. بەرگولت ئالتۇن ئۈزۈك، ئالتۇن سائەت تاقالغان سول قولىنى ئېڭىكىگە
تىرەپ قىلىپ، گۈزەل چىرايىنى تاماشا قىلدۇرماقچى بولغاندەك، كۆل رەڭ مۇۋۇت قاپ-
لىق دىۋاندا كۆك رەڭلىك، تولىمۇ چىرايلىق ئىران گىلىمى ئۈستىدىكى پۇتلىرىنى
رېتىملىك مىدىرلىتىپ ماڭا قاراپ ئولتۇراتتى.

— سىزنىڭ تېلېفونىڭىزمۇ ئالاھىدىكەن، — دېدىم پاپا ئۇچۇن دۇخاۋا تاش،
ماموقلار بىلەن ماشىنا چاقىدەك قىلىپ ياسالغان «كارىۋات» يېنىدىكى ئالتۇندىن ھەل
بېرىلگەن ئاجايىپ شەكىللىك تېلېفوننى شەرەت قىلىپ، — قىممەتمۇ؟

توماس ماڭا خەنزۇ تىلىدا:

— بىزنىڭ ئادىتىمىزدە نەرسىلەرنىڭ باھاسىنى سوراشنى مەدەنىيەتسىزلىك
ھېسابلايدۇ.

— بۇ تېلېفون مەرمەر، ئالتۇندىن ھەل بېرىلگەن ئېسىل مېتاللاردىن ياسالغان،

---

① ياخشىمۇسىز؟

www.uyghurkitap.com

باھاسى بىرنەچچە تۈمەن مارك!

مەن ئۇنىڭ ئۆيىگە سىنچىلاپ سەپسالدىم. بۇ ئۆيمۇ باشقا گېرمانىيىلىكلەرنىڭ ئۆيىدەك رۇسچە «Г» («گ») شەكلىدە ياسالغان. پۈتۈن بىنانىڭ بىرىنچى قەۋىتى بىرلا چوڭ ئۆي. بۇ ئۆيىنىڭ باغقا قارىغان تېمى ئەينەك. يەرگە تاپسىدىن باشلاپ گۈلسىز يېشىل گىلەم، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇ يەر-بۇ يەرگە ئىران، ئەرەب، تونىس، ئىتالىيە، فرانسىيە، گىرىتسىيىنىڭ دۇنياغا داڭلىق ھەرخىل ئېسىل گىلەملىرى سېلىنغان. «Г» نىڭ بۇ بېشىدىكى دۈگىلەك شەكىلدە جايلاشتۇرۇلغان موۋۇت، سۆكنۇ تاشلىق دىۋانلاردا بىز ئولتۇردۇق. «Г» نىڭ يەنە بىر بېشىمۇ، ئوتتۇرىسىمۇ ھەرخىل دىۋانلار، ئاجايىپ نەپىس، ياغاچ ۋە ئالتۇندىن ھەل بېرىلگەن مېتال جاھازلار بىلەن بېزەلگەن. لېكىن بۇ ئۆيدە مەن كۆرگەن گېرمانىيىلىك زىيالىيلارنىڭ ئۆيلىرىدەك پۈتۈن-پۈتۈن تاملارنى ئىگىلىگەن كىتابلار بىلەن تولغان كىتاب جاۋەنلىرى يوق. گۈللەر، نەپىس بۇيۇملار ھەممىلا ئورۇننى ئىگىلىگەن.

— ئۆي قانداقكەن؟ — توماس مەندىن خەنزۇ تىلىدا سورىدى.

— بىز شەرقلىكلەر ئۆيلىرىمىزنى تۆت بۇرجەك ياساشقا ئادەتلەنگەن. لېكىن ئۆيىنى ئالتە بۇرجەك، سەككىز بۇرجەك، ھەتتا توققۇز-ئون بۇرجەك قىلىپ ياسىسىمۇ كۆركەم بولىدىكەن. مەن ئۈچ بۇرجەك، بەش بۇرجەك، يەتتە بۇرجەك ئۆيلەرنىمۇ كۆردۈم، بۇ ئۆيلەرمۇ ئالاھىدە بىلىنىدىكەن.

مەن ئۆزۈمنى ھەشەمەتكە قىزىقماي، غەلىتىلىككە قىزىققان قىلىپ كۆرسەتتىم.

— مەن سىزگە قانداق خىزمەت بىلەن ياردەم بېرەلىشىم مۇمكىن؟ — بەرگولت زەنجىرلىك، ئالاھىدە پۇرۇپكىلىق پىۋا بوتۇلكىسىنى بىر ئاجايىپ ئەسۋاب بىلەن ئېچىۋېتىپ مەندىن سورىدى. ئۇنىڭ پاكار، خۇش خۇي ئايالى مېۋە-چېۋە ئېلىپ كەلدى. يەنە بىر پەتنۇستىكى «گوللاندىيە ھارىقى»نى ئاپئاق قىرو قاپلىغانىدى.

— ماڭا گېرمانىيە سودىگەرلىرى بىلەن چوڭ سانائەتچىلىرىنىڭ ئەھۋالى توغرىسىدا سۆزلەپ بېرەلەمسىزكىن؟

— چوڭ سانائەت شىركەتلىرىنىڭ خوجايىنلىرىدىن بىرنەچچە دوستۇم بار. مەن سىزگە تونۇشتۇرۇپ قوياي. ئۇلار بىلەن بىۋاستە سۆزلىشىڭ، بىۋاستە كۆرۈشۈڭ. ئۆز ئەھۋالىم توغرىسىدا مەن سىزگە سۆزلەپ بېرەلەيمەن. مەن ئوتتۇراھال سودىگەر. ئومۇمىي سەرمايەمنى سوراپ قالدىڭىز، بىردە بۇ خىل سوئاللارغا ئادەتتە جاۋاب بېرىلمەيدۇ. سىز بۇ مىللىي ئادەتنى توغرا چۈشىنەلەيسىز. ئەمدى مېنىڭ تىجارىتىمگە كەلسەك...

ئۇ ماڭا ئۆز ئەھۋالىنى تەپسىلىي تونۇشتۇردى.

بەرگولت لۆبەك شەھىرىدە بەش كىشى ئىشلەيدىغان بىر ماشىنا زاپچاسلىرىنى ھەم توپ، ھەم پارچە ساتىدىغان چوڭ دۇكاننىڭ خوجايىنى ئىكەن. ئۇ چوڭ ماشىنا زاپچاس زاۋۇتلىرىنىڭ خوجايىنلىرى بىلەن توختام ئارقىلىق مال ئالىدىكەن. ئالغان

زاپچاسلىرىنى كىچىك دۇكانلار (بۇ خىل دۇكانلارنىڭ كۆپلىرى ماشىنىلارنى ماي بىلەن تەمىنلەيدىغان پونكىتلارنىڭ يېنىدا بولىدۇ) غا توپ باھادا، شەخسىلەرگە پارچە باھادا ساتىدىكەن. بۇ ئىشتا رىقابەت ناھايىتى كۈچلۈك بولىدىكەن. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلار ئۈچۈر ۋە خەۋەرلىشىشكە تولىمۇ ئەھمىيەت بېرىدىكەن. بازار باھاسى ھەر كۈنى ئۆزگىرىپ تۇرۇدىكەن. ئورتاق بازاردىكى دەرىجىدىن تاشقىرى دۇكانلار خېرىدارلارنى ئۆزىگە تارتىش ئۈچۈن ئالدامچىلىقمۇ قىلىدىكەن. مەسىلەن «پالانى مالنىڭ باھاسى مۇنچە پىرسەنت چۈشتى، چاپسان سېتىۋېلىڭلار» دەپ ئېلان چىقىرىدىكەن. بۇنى ئاڭلاپ خېرىدارلار ئۇلارنىڭ دۇكانلىرىغا ئولىشىدىكەن، شۇ باھانىدە دۇكاندىكى باشقا ماللارمۇ سېتىلىدىكەن.

— كۆپ ئوبوروت بولغاندا كۈنىگە قانچىلىك پايدا تاپالايسىز؟

— ئوخشاش ئەمەس، شارائىتقا باغلىق. مەسىلەن، تۇيۇقسىز قار ياغقان بىر كۈنى مەن ماشىنا چاقىغا باغلايدىغان زەنجىردىنلا ئۈچ كۈندە 30 نەچچە مىڭ ماركىلىق ساتتىم.

— سانائەتچىلەر ۋەيران بولسا، ھۆكۈمەت ياردەم قىلامدۇ؟

— يۆلەيدۇ. مەسىلەن، قەرز بېرىدۇ، تەتقىقات تېمىلىرى ئۈچۈن دۆلەت پۇل بېرىدۇ. بىر سانائەتچى بىر شەھەردە يېڭى زاۋۇت قۇرماقچى بولسا، شۇ شەھەر ئۇنى ئەرزان يەر، ئەمگەك كۈچى بىلەن تەمىنلەيدۇ.

— بۇنىڭ سەۋەبى نېمە؟

— سەۋەبى ئىككى. بىرىنچىدىن، ئۇ زاۋۇتلاردىكى ئىشچىلارنى ئىشسىز قويماسلىق. ئىشسىز قالغان ئىشچىلارغا دۆلەت ئىشسىزلىق مۇئاشى بېرىدۇ. ئۇنىڭدىن كۆرە زاۋۇتلارغا پۇل ياردەم قىلغان دۆلەت ئۈچۈن پايدىلىق. ئىككىنچىدىن، بۇ سانائەتچىلەر خەلقئارا رىقابەتكە يارايدۇ. بىزنىڭ خەلقئارا بازاردىكى رەقىبىمىز ياپونىيە. گېرمانىيە سانائەتچىلىرى ئىتتىپاقلىشىپ بۇ رەقىبىگە تاقابىل تۇرىدۇ، ھۆكۈمەتمۇ سانائەتچىلەرنى قوللايدۇ.

— لېكىن ياپونىيە بوش كەلمەيدۇ. مەسىلەن، ئۇلارنىڭ «فىڭتيەن» ماشىنا شىركىتىنىڭ ئىسكىلاتى يوقكەن. ماشىنىلار زاۋۇتتىن بىراقلا بازارغا چىقىدىكەن.

— بىزنىڭ «بېنىسى»① چۇ؟ ئىككى ئاي بۇرۇن زاكاز قىلىنىدۇ. دېمەك، ياسالماي تۇرۇپ بازارغا چىقىدۇ. «فىڭتيەن»نىڭ بىزدە سېتىلىشى سان چەكلىمىسىگە ئۇچرىمايدۇ. لېكىن «بېنىسى» نىڭ ياپونىيەدە سېتىلىشى سان چەكلىمىسىگە ئۇچرايدۇ. چەكلىمىدىن ئېشىپ كەتسە، سېتىشقا رۇخسەت قىلمايدۇ. خەلقئارادا بىزنى تۆتىنچى سانائەت دۆلىتى دەپ ئاتايدۇ. بىز ياۋروپادا بىرىنچى (سوۋېت ئىتتىپاقىدىن باشقا)، ئەمەلىيەتتە غەربىي گېرمانىيە ياپونىيەدىن تۆۋەن ئەمەس.

— ياپونىيە پولات ئىشلەپچىقىرىشتا يۇقىرى، — دېدىم كۈلۈپ قويۇپ، — ئاسىيالىقلارمۇ بوش ئەمەس.

— راست، راست، بۇمۇ بىر ھەقىقەت. لېكىن ئۇ كەلگۈسىگە باغلىق.

① «بېنىسى» — گېرمانىيەنىڭ داڭلىق كىچىك ماشىنىسى.

www.uyghurkitap.com

— سىز ئەمگەك قىلامسىز ياكى خوجايىنلىق قىلىپلا ئولتۇرامسىز؟

— مەن ئەسلى بىر كىچىك خىزمەتچى ئىدىم. ھازىرمۇ خىزمەتچى. دۇكىنىمدا ھەر كۈنى ئەتىگەن سائەت سەككىزدىن كەچ سائەت 18 گىچە خىزمەتچىلىرىمگە ئوخشاشلا خىزمەت قىلىمەن. چۈشلۈك تاماقنى دۇكاندا يەيمىز. ئائىلەم بىلەن ئەتىگەنلىكى چىقىپ كەتسەك، كەچتە بۇ ئۆيگە ئۇخلاش ئۈچۈنلا كېلىمىز. بىر يىلدا ئارانلا بىر ھەپتە دەم ئالىمەن.

— شۇنچە پۇلدار تۇرۇپ نېمىشقا پۇلنىڭ راھىتىنى كۆرمەيسىلەر؟

بەرگولت مېنىڭ سوئالىمنى ئاڭلاپ قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى.

— راھەت ئىشتا. مەن پۇل تېپىش ئۈچۈنلا ئەمەس، ئۆز قابىلىيىتىمنى كۆرسىتىپ قويۇش ئۈچۈن سودا ئىشى بىلەن شۇغۇللىنىۋاتىمەن. مەن تېخى چەت ئەللەرنىڭ داڭلىق سودىگەرلىرى بىلەن بەسلىشىمەن. بىلەمسىز، بىزنىڭ غەربىي گېرمانىيە رىقابەتلەشمىگەن بولسا تەرەققىي قىلالمىغان بولاتتى. ئەنگلىيە، فرانسىيە خەلقئارا رىقابەتتىن بىر مەھەل ئۆزىنى ئازراق تارتىۋىدى، چېكىنىدى، ھازىر بىزدىن نۇرغۇن ئارقىدا، ھالى خېلىلا خاراب.

— سىلەر سودىگەرلەر دۆلەتلەرنىڭ خەلقئارا ئورنىنى ئويلايدىكەنسىلەر-دە؟

— دۆلەت، مىللەت ھەممىدىن ئەلا. بىز ھەرقانداق جايدا بۇ ئىككى مۇقەددەس ئاتالغۇنى ئۇنتۇپ قالمايمىز.

مەن بۇ تەكەببۇر، ياسانچۇق غەرب سودىگىرىنىڭ ئاغزىدىن بۇ خىل گەپلەرنى چىقىدۇ دەپ ئويلىمىغانىدىم. غەرب سودىگىرىنىڭ ئاخىرقى سۆزلىرى ماڭا بىزدىكى ئايرىم سودىگەرلەرنى ئەسلەتتى، ئۇلارمۇ ئۆزى قىلىۋاتقان سودىنى ۋەتەن، مىللەت مەنپەئىتىدىن ئۈستۈن بىلمەيدۇ. لېكىن ئايرىملىرىمۇ بار، ئۇلار ئۆمرىدە بىر قېتىم يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان مۇقەددەس ناملارنى ئويلاپ قويمىغان ھەم ئويلىمايدۇ.

ئالدىراش سودىگەرنىڭ ئۆيىدىن پىۋا بىلەن مېھمان بولۇپ قايتىپ چىقتۇق. بىزدە بۇ خىل مېھماندارچىلىق پۇچەكلىك ھېسابلىنىدۇ. لېكىن رىقابەت، پايدا-زىيان، مىنۇت-سېكۇنت بىلەن ھېسابلىشىش، پىكىر قىلىش ئادىتىگە ئايلانغان غەربلىكلەر يېرىم كۈنلەپ ياكى نەچچە سائەتلەپ مېھمان قىلىش، مېھمان بولۇشلارنى ئەيىب ھېسابلىسا كېرەك. ئۇلار سىزنى پىۋا ياكى چاي بىلەن مېھمان قىلىپ، تەكەللۇپ بىلەن بولسىمۇ «تاماق يەپ كېتىڭ» دېگەن سۆزنى ئېيتمايدۇ. ئۇلارنىڭ يۇقىرى دەرىجىلىك ئىقتىسادىي تۇرمۇش شارائىتى شەكىللەندۈرگەن تۇرمۇش ئادەتلىرى شۇنىڭ ئۈچۈن بىزگە يوچۇن ۋە غەلىتە تۇيۇلىدۇ.

مەن ئەتىسى توماس ئەپەندىنىڭ ئائىلىسىدە خىزمەت قىلىدىغان خانىم ھەيدى بىلەن ئۇلارنىڭ تۇرمۇشى توغرىسىدا سۆھبەتلەشتىم. مېنىڭ قارىشىمچە، ھەيدى گېرمانىيە جەمئىيىتىنىڭ تۆۋەن قاتلىمىغا ۋەكىللىك قىلالايدۇ. چۈنكى ئۇ توماسنىڭ ئۆيىدە ئۆي ئىشى قىلىدۇ، سىرتتا ساتراشچىلىق قىلىدىكەن. لېكىن ئۇنىڭ چىرايلىق كىچىك ماشىنىسى بار. ئۇ 9-سىنىپقىچىلا ئوقۇغانىكەن. ئۇنىڭ ئېرى مانتيور

ئىكەن. ئۇلارنىڭ بالىسى يوق ئىكەن. ھەيدى توماسقا يىغلاپ تۇرۇپ بىر نېمىلەرنى دېدى. توماس ماڭا مۇنداق بىر ئەھۋالنى سۆزلەپ بەردى: ھەيدىنىڭ ئېرى بىر زاۋۇتقا توختام بىلەن ئىشقا كىرگەن ئىكەن. توختامغا، قاچانكى بۇ مانتيور ئىشتىن ھەيدىلىدىكەن، زاۋۇت خوجايىنى ئۇنىڭغا بىر تۈمەن مارك تۆلەيدۇ، دەپ يېزىلغانىكەن. ھەيدىنىڭ ئېرى ھاراق ئىچىپ ئىشقا بارغانلىقى ئۈچۈن خوجايىن ئۇنى ئىشتىن ھەيدەپتۇ. مانتيور ھەقلىق ھالدا بىر تۈمەن مارك تەلەپ قىپتۇ. خوجايىن «بىر تۈمەن مارك بېرىمەن، لېكىن ئارخىپىڭغا ‹ھاراقكەش› دېگەن سۆزنى يازىمەن» دەپتۇ. ھەيدى مۇشۇ ئىشقا يىغلىغانىكەن. مەن: «10 مىڭ ماركنى ئالسا بولمامدىمۇ، يازسا يازمامدۇ» دېدىم. توماس قايغۇرۇپ: «ياق، ئۇنداق قىلسا، مانتيورنى ھېچكىم ئىشقا ئالمايدۇ. ئەڭ ياخشىسى، ئازراق پۇل خەجلەپ ئادۋوكات تەكلىپ قىلىش كېرەك» دېدى.

— بۇ ئىش ئۈچۈن ئادۋوكاتقا قانچىلىك پۇل تۆلەشكە توغرا كېلەر؟

— ئەڭ ئاز بولغاندا 300 مارك.

گېرمانىيە جەمئىيىتىدە ئادۋوكاتلار ئەتىۋارلىق ئىكەن. خىلمۇ خىل دەۋالار ئۇلارنىڭ ئالدىغا كېلىپ تۇرىدىكەن. مەن تۇرۇۋاتقان بۇ يېزىدا ئادۋوكاتلار ئارىلاشقان ئىشلاردىن يېقىندىلا بىرسى بوپتۇ. بۇ بىر كىچىككىنە ئىش بولسىمۇ، بۇ ئىش مېنى قىزىقتۇرغانلىقى ئۈچۈن، گېرمانىيە جەمئىيىتى توغرىسىدا يېزىلغان بۇ خاتىرەمدىن ئورۇن ئالالىدى: بىر دېھقان ئۆز يېرىنى بىر كارخانىچىغا ئىختىيارى بىلەن سېتىپتۇ. كارخانىچى بۇ يەرگە زاۋۇت قۇرماقچى بوپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان قولۇم-قوشنىلار زاۋۇت قۇرۇشقا رۇخسەت قىلىش-قىلماسلىق توغرىسىدا مۇزاكىرە قىپتۇ. ئاخىر ئۇلار ئالتە كىشىلىك ھەيئەت قۇرۇپ كارخانىچى بىلەن سۆھبەت ئۆتكۈزۈپتۇ.

— ياق، قۇرغۇزمايمىز، — دەپتۇ بىر قىسىملىرى، — زاۋۇت ھاۋانى بۇلغايدۇ، تەبىئەتنى سەتلەشتۈرىدۇ.

بۇلارنىڭ باشلىقى پېنسىيىگە چىققان بىر دورىگەر ئىكەن.

— كىشىلەرنىڭ ئۆز يېرىدىن پايدىلىنىش ھوقۇقى بار، بۇنىڭغا ئارىلىشىش يولسىزلىق، — دەپتۇ يەنە بىر قىسىملار. بۇلارنىڭ باشلىقى بىر ياش باشلانغۇچ مەكتەپ مۇئەللىمەسى ئىكەن.

بىر كۈنى مۇئەللىمە تۇيۇقسىزدىن: «كۆز قارىشىڭنى ئۆزگەرت، بولمىسا ئۆلتۈرۈۋېتىمەن» دېگەن قان بەلگىسى بار خەتنى تاپشۇرۇۋالىدىكەن. مۇئەللىمە بۇ خەتنى خىمىيىلىك ئانالىز قىلىش يولى بىلەن قانۇن ئارقىلىق ھېلىقى دورىگەرنىڭ خېتى دەپ ئىسپاتلايدىكەن. دورىگەرمۇ خۇددى شۇ يول بىلەن بۇ خەت ئۆزىنىڭ ئەمەسلىكىنى ئىسپاتلايدىكەن. بۇ چىگىش ماجىرا ئۈچۈن ھەر ئىككى تەرەپ ئادۋوكات تەكلىپ قىلىشىدىكەن.

گېرمانىيىلىكلەر تەبىئەت، مۇھىت بۇلغىنىشىغا قارشى دائىم كۈرەش ئېلىپ بارىدىكەن. بۇ كۈرەشلەردىمۇ ئادۋوكاتلارنى ياردەمگە تەكلىپ قىلىدىكەن. بەزىدە ئۇلار دۆلەت ياكى شتات رەھبەرلىرىنى بىۋاستە پوزىتسىيە بىلدۈرۈشكە قىستايدىكەن. مەسىلەن،

www.uyghurkitap.com

قاتناش ئىدارىسى بىر قېتىم يول ئۈستىدىكى بىر تۈپ دوپ دەرىخىنى كەسمەكچى بوپتۇ. مەھەللە ياشلىرى بۇنىڭغا قارشىلىق بىلدۈرۈپ ھەيئەت قۇرۇپتۇ. مەھەللە خەلقى قاچا گۈللىرىنى دېرىزىلەرگە مەلۇم بەلگىلەر بويىچە تىزىپ① ياشلارنى قوللايدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپتۇ. ياغاچ كەسكىلى كەلگەنلەر خەلقنىڭ قارشىلىقىنى كۆرۈپ، كېسەلمەپتۇ. ئىككى تەرەپ شەھەر باشلىقىغا خەت يېزىپ پوزىتسىيە بىلدۈرۈشنى تەلەپ قىپتۇ. شەھەر باشلىقى كېلىپ دەرەخنى كۆرۈپ:

— ياشلارنىڭ پىكرى ئورۇنلۇق. بۇ 200 نەچچە يىللىق دەرەخ كېسىلسە، ئەتراپ سەتلىشىپ كېتىدۇ. يول بۇ دەرەخنى ئەگىپ ئۆتسە بولىدۇ، — دەپ ئېنىق پوزىتسىيە بىلدۈرۈپتۇ.

ئاتوم، راكېتا قوراللىرى بازىلىرىنى قۇرۇشقا قارشى تۇرۇش كۈرىشىمۇ بەزىدە ئەنە شۇ خىل مەھەللە ئاكتىپلىرىنىڭ ئۆز ئارا ياكى خەلققە يېزىشقان خەتلىرى ئارقىلىق شەكىللىنىدىكەن. مەن غەربىي گېرمانىيىدە زىيارەت قىلىپ يۈرگەن كۈنلەردە غەربىي گېرمانىيە بىرلەشمە جۇمھۇرىيىتىنىڭ بىر شتاتى② شىلىسۋىك ھولشتاننىڭ زۇڭلىسى بارشەل شىۋېتسارىيىگە دەم ئالغىلى بېرىپ، مېھمانخانا مونچىسىدا ئۆلگەنىدى. بۇ ئۆلۈمنىڭ سەۋەبىنى تەھلىل قىلىش ئىشىغا پۈتۈن مەملىكەتتىكى رادىئو - تېلېۋىزىيە، گېزىتلەردە ھەممە خەلق دېگۇدەك قاتناشتى. زۇڭلى ئۆلۈشتىن بۇرۇن ئۇنىڭ بىر كاتىپى كېلەر يىلى ئۆتكۈزۈلىدىغان ئومۇمىي سايلام ھارپىسىدا سۆز سۆزلەپ، زۇڭلىنىڭ بەزى ئەيىبلىرىنى پاش قىلغان. زۇڭلى ئۆزىنى ئاقلاپ تېلېۋىزىيە نۇتقى سۆزلىگەن. ئارقىدىنلا ئۇنىڭ ئۆلۈم خەۋىرى تارقالغان. بۇ توغرىسىدىكى مۇلاھىزە ھەممە ئائىلىلەردە دېگۇدەك بولۇپ تۇردى. بىر ئايغا قالماي خۇلاسە چىقىرىلدى: ئۇ ئەسلى سابىق گېرمانىيە زۇڭلىسى، تاشقى ئىشلار مىنىستىرى بىسماركنىڭ (1815 - يىلى تۇغۇلغان، 1862 - يىلى زۇڭلى، تاشقى ئىشلار مىنىستىرى بولغان، 1890 - يىلى تەختتىن چۈشكەن، 1898 - يىلى ۋاپات بولغان) نەۋرىسىگە ئۆيلەنگەنىكەن. ئۇ تويى مۇراسىمىدا بىسماركقا سادىق بولۇشقا قەسەمىيات قىلغانىكەن. ئۇ گەرچە كاتىپ پاش قىلغان ئەيىبلىرىدىن ئۆزىنى ئاقلاپ سۆزلىگەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇ ئەيىبلەر زۇڭلى بارشەلنىڭ بىسمارك شەنىگە داغ چۈشۈرگەنلىكىنى ئاقلىيالماپتۇ. ئۇنى ئايالى ۋە ئايال تەرەپ تۇغقانلىرى ئۆلۈۋېلىشقا مەجبۇرلاپتۇ. دېمەك، زۇڭلى ئۆلۈۋېلىشقا مەجبۇر بوپتۇ. بۇ مەسىلىنى ئائىلە ئاياللىرىنىڭمۇ تەھلىل قىلىپ يۈرگىنىنى ئاڭلىدىم. غەربىي گېرمانىيىلىكلەر ئۆزلىرىنىڭ مىللىي غۇرۇرىنى ئۈستۈرۈشكە ئالاھىدە دىققەت قىلىدىكەن. قەھرىمانلارنى، ئۆز ۋەتىنىنى، خەلقىنى قوغداش جېڭىدە قۇربان بولغانلارنى دائىم خاتىرىلەيدىكەن. مەن لىيونە بورگ شەھىرىدە بۇ مىللىي روھنى ئويغىتىشقا مۇناسىۋەتلىك ئىشلارنى كۆپ كۆردۈم. ئۇنىڭ ئىچىدە، ھېنرىخ ھېينى 1823 - يىلى

① جۇ گېرمانىيە ئادىتى.

② جەمئىي 11 شتات بار.

بىر يىل تۇرغان ئۈچ قەۋەتلىك ئۆي (يالغان دېرىزىلىرى بىلەن ئالتە قەۋەت) نىڭ ئۆز پېتى ساقلانغانلىقى، بۇ شەھەرنىڭ (بۇ قەدىمىي تۈز كانى 980 - يىلىدىن باشلاپ شەھەر بولۇپ قۇرۇلغان) تۈرك ئىشچىلىرى ئولتۇرىدىغان تار، ئارقا كوچىلىرىدىكى ئۆيلەرنىڭ تاملىرىغا 1813 - يىلى ناپالېئون ئىستىلاسىغا قارشى جەڭدە قۇربان بولغانلارنىڭ مۇشتۇم سۈرەتلىرى مەرمەر بىلەن ياسالغانلىقى ۋە تېگىگە خاتىرە سۆزى يېزىلغانلىقى ئادەمگە تەسىر قىلىدۇ. ئېلبا دەرياسى بويىدىكى بىسمارك يېزىسىمۇ ئەينەن ساقلانغان. ئۇنىڭ ئۆز ۋاقتىدا ئوۋچىلىق قىلغان ئورمانلىقىنى دۆلەت قوغدايدىكەن (ئەينەن ساقلانغان)، ئۇنىڭ مۇزېيى (قەبرىسىمۇ شۇ يەردە) يېنىدىكى ئاشخانىغا بۇغىلارنىڭ مۈڭگۈزلىرى، ئارقار باشلىرى، ئېيىق، كېيىك تېرىلىرى، ئوۋ مىلتىقى، ئوقيالار ئالاھىدە ئورۇنغا ئېسىلغان.

بىر دۆلەت، بىر مىللەت ئۈچۈن مىللىي غۇرۇرىدىن ئۈستۈن نەرسە بولمىسا كېرەك. بىر ئادەمنىڭ قىممىتىمۇ ئۇنىڭ ۋەتەن، خەلقى (مىللىتى) ئۈچۈن ياراتقان تۆھپىسى بىلەن ئۆلچىنىدۇ. ئادەملەر بۇ تۆھپىسىنى ھەر خىل ئىش، ھەر خىل يوللار بىلەن يارىتىدۇ. ئۇلارنىڭ بىرلىرى ئۇلۇغ، بىرلىرى ئاددىي بولىدۇ. لېكىن ئۇلار ۋەتەن، خەلقىنىڭ شان - شەرىپى ئۈچۈن ھەسسە قوشالىسىلا قەدىرلىك. خائىنلىق - ساتقىنلىق قىلسىلا، قارا يۈز بولۇپ قالىدىكەن. غەربىي گېرمانىيىدە دۇنيانى چاڭگىلىغا ئېلىش ئۈچۈن غالجىرلىق بىلەن ھەرىكەت قىلىپ، گېرمانىيىنىڭ يۈزىنى تۆككەن گىتلېر ۋە ئۇنىڭ ھەمراھلىرىنىڭ ھېچقانداق يەردە نام - نىشانى قالماستىن، ئۆز ۋاقتىدا مەشھۇر بولمىغان، خارلانغان، ھەتتا ھېچكىم كۆزىگە ئىلمىغان جەڭچىلەرنىڭ نامى بىلەن مۇشتۇمىنىڭ ساقلانغانلىقى، مۇزاتتەك، «يارامسىز ئەر» ناملىق رومانىنىڭ ئاپتورى مۇزىللادەك ئاۋسترىيە سەنئەتكارلىرىنىڭ ھەيكەل مۇزېيلىرىنىڭ پەيدا بولۇشى بۇنىڭ مىسالى...

مەن «لۆبەك گېزىتى» مۇخبىرى بىلەن گېرمانىيە جەمئىيىتى توغرىسىدا ئۇزاق سۆزلەشتىم. مەن: «گېرمانىيىدە كۆرگەن ۋە ئويلىغانلىرىمنىڭ ھەممىسىلا بىز ئۈچۈن ئۈلگە بولۇۋەرمەيدۇ. مەن تۈزۈمى ئوخشاش بولمىغان ئىككى دۆلەت توغرىسىدا ئەمەس، پىسخىك ئادىتى، تۇرمۇش شارائىتى ئوخشاش بولمىغان مىللەتلەر، خەلقلەر توغرىسىدا ئۆز خەلقىمگە سۆزلەپ بېرىشنى خالايمەن» دېدىم. ئۇ:

— گېرمانىيىدە سىز قوبۇل قىلالمايدىغان ئىشلار كۆپ. مەسىلەن، گېزىتلىرىمىزدە يالىڭاچ ئادەم رەسىملىرى، پاھىشە ئاياللىرىنىڭ ئېلانلىرى، بىمەنە مۇسابىقىلەردىن: چىراي مۇسابىقىسى، مۇسكۇل كۆكرەك مۇسابىقىسىنىڭ نەتىجىلىرى بېسىلىپ تۇرىدۇ. كۆرۈپ تۇرۇپسىز، بىزدە بۇلاڭچىلىق، قاتىللىق مەۋجۇت. بانكىلارنىڭ ناچار ئەپتى - بەشىرىسى بىلەن يارىماس ئىشلىرى، پاھىشە خانىلار، كوچىلاردا پۇل تىلەپ ئېلان قەغەزلىرىنى تۇتۇپ ئولتۇرغان دىۋانىلاردىن باشقا، يەنە بىزلەرگە يات تۇيۇلىدىغان بىرمۇنچە ئىشلار مەۋجۇت. لېكىن بىزنىڭ خەلقىمىز ياخشى. ئۇلار ئەمگەكنى، مەدەنىيەت، ئىلىم - پەننى، گۈزەل ئەخلاقنى ياخشى كۆرىدۇ. بىز ناچار نەرسىلەرنى تۈگىتىش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلىۋاتىمىز.

— سىلەردە ئىلىم - پەن، مەدەنىيەت تەرەققىي قىلغان، تۇرمۇش زامانىۋىلاشقان. مەسىلەن، ھەممە ئۆيدە دائىم ئىسسىق سۇلۇق مونچا بار ئىكەن، پۈتۈن گېرمانىيە بويىچە ئىس چىقىدىغان يېقىلغۇلار ئىشلىتىلمەيدىكەن، تۇرخۇن - ئىس يوق شەھەرلەرنى مەن مۇشۇ دۆلەتتىلا كۆردۈم. تېلېفون، كىچىك ماشىنا ھەممىلا ئادەمدە بار ئىكەن، قاتناش، پوچتا، بانكا ئىشلىرى يۈرۈشلەشكەن، ئۆچىرەت جىددىيلىكى يوقكەن. ئاپتوبۇس، پويىز، ئاشخانىلاردا بىر - بىرى بىلەن تونۇشمايدىغان ئادەملەر سالاملىشىدىكەن، قىبرى - لار بىلەن باللار ھۆرمەتلىنىدىكەن. ئاممۋى مۇلازىمەت بىزنىڭكىدىن كۆپ ياخشىكەن. ماگىزىن، كىنو - تىياتىرخانا، قىرائەتخانا، كىتابخانا، كۆرگەزمىخانا قاتارلىق ئورۇنلار - نىڭ خادىملىرى خېرىدارلارنى تولىمۇ ياخشى كۈتىدىكەن. ئېلېكترىك مېگە، ئېلېكترىك ھېسابلاش ماشىنىسىدىن كەڭ پايدىلىنىدىكەنسىلەر. بولۇپمۇ ئالىي مەكتەپ مائارىپى بەك تەرەققىي قىپتۇ. مەسىلەن، فرايبورگ شەھىرىنىڭ ئومۇمىي نوپۇسى 100 مىڭ ئەتراپىدا ئىكەن. لېكىن ئۇ يەردە 35 مىڭ ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى بار ئىكەن (چەت ئەللىك، باشقا شەھەرلىكلەر كۆپ). ئىشلەپچىقىرىش زامانىۋىلاشقان، تەرەققىي قىلغان، پەن - مائارىپ، مەدەنىيەت گۈللەنگەن، خەلق تۇرمۇشى ياخشىلانغان - ئوكايلاشقان. مۇشۇنداق بىر دۆلەتتىمۇ كىشىلەر خالىمايدىغان بەزى ناچار نەرسىلەر بولۇپ تۇرىدۇ. ھەرقانداق جەمئىيەت مەكەممەل، توقۇقۇزى تەل بولالمايدۇ. بىزنىڭ سوتسىيالىزمىنىڭ تۆۋەن باسقۇچى بولغان دۆلىتىمىزدىمۇ بىز خالىمايدىغان ئىشلار بار (بەزى ھاللاردا كۆپ). لېكىن بىر جەمئىيەتكە پەقەت نىسپىي باھا بېرىشكىلا بولىدۇ. مەن غەربىي گېرمانىيە جەمئىيىتىنى تېخى تولۇق بىلىپ كېتەلمىدىم. ماڭا بۇ جەمئىيەتنىڭ بەرگەن بىرىنچى تەسىرى بايلىق ۋە پاراۋانلىق!

مېنىڭ سۆزلىرىم گېزىتكە بېسىلدى. توماسنىڭ ئايالى ئۆز ئۆيىدىكى مېھمانىنىڭ سۆرىتى بىلەن سۆزلىرى گېزىتكە بېسىلغانلىقتىن بەك خۇشال بولدى. ئۇ:

— لېكىن، سىز ئۆز دۆلىتىڭىزنىڭ بىزنىڭكىدەك بولۇشىنى ئارزۇ قىلماڭ. بىز بۇ خىل زامانىۋىلىشىشتىن نارازى، — دېدى.

— ئەلۋەتتە، ھەممىنى سىلەرنىڭكىدەك قىلىشنى بىزمۇ خالىمايمىز. بىزنىڭ زامانى - ۋىلىشىشىمىزنىڭ ئۆز قانۇنىيىتى، ئۆز شەكلى بولىدۇ. لېكىن، نېمىلا بولمىسۇن بىزمۇ ئۆزىمىزنىڭ ھازىرقى ئورنىدىن رازى ئەمەس. بىز تېخى كەمبەغەل، نۇرغۇن جەھەتتە ئارقىدا ئىكەنمىز. بىز ئورنىمىزنى ئۆزگەرتىشنى ئارزۇ قىلىمىز. بىز شۇنىڭ ئۈچۈن كۈرەش قىلىۋاتىمىز.

7. بىزگە قىزىقىدىغان، لېكىن بىزنى بىلمەيدىغان ئىلىم ئەھلى ئارىسىدا

غەربىي گېرمانىيە ئىلىم ئەھلى ئىچىدە ئۇيغۇرنى چۈشىنىشكە قىزىقىدىغان ئۈچ خىل ئادەملەر بار ئىكەن. ئۇلار: جۇڭگوشۇناسلار، شەرقشۇناسلار، تۈركولوگلار. بۇلار ئىجتىمائىي پەن ساھەسىدە خىلمۇ خىل تەتقىقات تېمىلىرى بويىچە ئىلمىي

ئەمگەك بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئالىملار، ئوقۇتقۇچى ئوقۇغۇچىلار ياكى ھەۋەسكارلار.
تۇماس ئەپەندى ئۆز ئۆيىدە تۇرۇپ تېلېفون ئارقىلىق، ھەرقايسى شەھەرلەردى-
كى ئۇنىۋېرسىتېت، ئىنستىتۇتلارغا مېنى تونۇشتۇرغانىدى. ئارىدىن بىر نەچچە
كۈن ئۆتمەيلا مېنى ئۇيغۇر ئەدەبىياتى، تىلى ۋە باشقا تېمىلاردا دوكلات بېرىشكە
تەكلىپ قىلىپ تېلېفون، باغاق ۋە خەتلەر كېلىشكە باشلىدى. مەن ئۇيغۇر ھازىرقى
زامان ئەدەبىياتى توغرىسىدا، بولۇپمۇ 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن-
كى گۈللىنىۋاتقان شىنجاڭ ئۇيغۇر ئەدەبىياتى توغرىسىدا غەربىي گېرمانىيە زىيالىيل-
رىغا سۆزلەپ بېرىشكە رازى بولدۇم. مەن بۇ بىر سائەتتىن ئاشماسلىق شەرتى
بىلەن (دوكلات يېرىم سائەت، سوئال-جاۋاب يېرىم سائەت) سۆزلىنىدىغان سۆزۈمنى
خەنزۇچە تەييارلىدىم. تۇماس ئەپەندى ئىككىمىز نېمىس تىلىغا تەرجىمە قىلدۇق.
تۇماس ئەپەندى بۇ دوكلاتنى ماشىنىكا بىلەن بىر نەچچە نۇسخا قىلىپ تەييارلىدى.
مەن ھازىرقى زامان ئۇيغۇن ئەدەبىياتىنى سۆزلەش ئۈچۈن ئومۇمىي ئۇيغۇر يازما
ئەدەبىياتى ھەققىدە قىسقىچە گەپ قىلىشىم كېرەك. بۇ ئىشتا مەن فرايبورگ ئۇنىۋېرس-
تېتىدا، تۇماس ئەپەندىنىڭ ئائىلە قىرائەتخانىسىدا بار بولغان ماتېرىياللاردىن پايدىلى-
نىپ، ئورخۇن - رونىك يېزىقى، قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىدىكى ھازىر بار بولغان
يازما ئەدەبىيات، قاراخانىلار دەۋرى، XII ئەسىردىن XIX ئەسىرنىڭ ئاخىرى-
غىچە (موللا بىلال، موللا شاكىرلارغىچە) بولغان ئاتالمىش «چىغاتاي ئەدەبى-
ياتى» (بىز بۇ ئاتالمىنى توغرا قوللانمىغان ئوخشايمىز)، ئازادلىققىچە
بولغان يېڭى ئەدەبىيات، سوتسىيالىستىك ئەدەبىيات قاتارلىق دەۋرلەر بويىچە ۋەكىلى-
لىك ئورنى، سالاھىيىتى بار دەپ تونىغان ئەدىبلەر بىلەن ئەسەرلىرىمىزنى ساناپ
ئۆتۈپ، ئۇلارغا قىسقىچە ئىزاھاتمۇ بەردىم. مۇشۇ يول بىلەن «ئۇيغۇر ئەدەبىياتى»
دېگەن ئۇقۇمنى ئايدىڭلاشتۇرماقچى بولدۇم. 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن بېرىقى گۈللىنىش-
نىڭ بىر مۇھىم سەۋەبى ئەلۋەتتە بىزنىڭ مول ئەدەبىي مىراسلىرىمىزنىڭ بولغانلىقى.
ئەدەبىي مىراسلىرىمىزنىڭ خەلقىمىز بىلەن يۈز كۆرۈشۈپ بۈگۈنكى ئەدەبىياتىمىزنىڭ
گۈللىنىشىدە رول ئوينىيالىشىمۇ 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن بېرىقى توغرا سىياسەتنىڭ
مەھسۇلى. مانا بۇ نۇقتا مېنىڭ ئېيتماقچى بولغان ئاساسىي گېپىم. بۇ گېپىمنى ھا-
زىرقى كۈندە خەلقىمىز ئالقىشلاۋاتقان ئاپتورلىرىمىز ۋە ئەسەرلىرىمىزنى تونۇشتۇرۇش
ئارقىلىق ئىسپاتلىدىم.
مېنىڭ بىرىنچى دوكلاتىم بېرلىن «ئەركىن ئۇنىۋېرسىتېتى»دا بولدى. مانجۇ-
شۇناس پروفېسسور ماندې مېنى دوكلات ئاڭلىغۇچىلارغا تونۇشتۇردى. ئۇ مېنىڭ
تەرجىمىھالىم، ئەسەرلىرىمنى تونۇشتۇرۇپ بولغاندىن كېيىن، بىز دوكلاتىمىزنى ئوقۇ-
دۇق. (نېمىسچىسىنى تۇماس ئەپەندى ئوقىدى، مەن سوئاللارغا جاۋاب بەردىم). دوك-
لاتقا غەربىي گېرمانىيىلىك زىيالىيلاردىن باشقا ۋەتىنىمىزدىن بېرلىنغا بېرىپ ئوقۇۋاتقان
ئوقۇغۇچىلار، ئاسپىرانتلارمۇ قاتناشتى. تونۇشتۇرۇش ۋە دوكلات تۈگىگەندىن كېيىن،
كۆپچىلىك بارماقلىرى بىلەن ئۈستەللەرنى چېكىپ (بۇ ئۇلارنىڭ ئادىتىكەن) قىزغىن

www.uyghurkitap.com

قوللىغانلىقىنى بىلدۈردى. دوكلات ئۇلاردا قىزىقىش قوزغىغانلىقىنى ئۇلارنىڭ سوئاللىرى ئىسپاتلىدى. ئۇيغۇر ئەدەبىياتى، تىلى، ئېتنوگرافىيىسى، تارىخىي توغرىسىدىكى سوئاللار مېنى ئوبدانلا تەرلەتتى. بولۇپمۇ سېمىز، تاقىر باش، 50 نىڭ قارىسىنى ئالغان (ئۇلارنىڭ يېشىنى سوراش ھۆرمەتسىزلىك بولىدىكەن) ئادەم ئۆزىنىڭ مۇھىم، ئادەمنى قىينايدىغان سوئاللىرى بىلەن مېنى ھودۇقتۇردى. ماڭا ئۇ، مېنىڭ بىلىمىمنى سىناش ئۈچۈن ئەتەي قىيىن سوئاللارنى سوراۋاتقاندەك، مېنى مەسخىرە-كۈلكىگە قويماقچى بولۇۋاتقاندەك بىلىندى. دېمىسىمۇ ئۇ ئايالى بىلەن چىرايلىق ئايال شاگىرتىنى باشلاپ، سۈرلۈك كىرىپ كەلگەنىدى. لېكىن مەن مەسخىرە-كۈلكىگە قالمىدىم، ئەكسىچە ھۆرمەت-ئالقىشقا ئىگە بولدۇم.

دوكلاتتىن كېيىن ھېلىقى تاقىر باش ئادەم مەن بىلەن كۆرۈشتى ۋە ئۆزىنى تونۇشتۇردى. ئۇ بېرلىن ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ پروفېسسورى، تۈركولوگ ۋە ئىرانشۇناس فېرانگىر ئىكەن.

ئۇ، تۈرك تىلىدا تولىمۇ راۋان سۆزلىيەلەيتتى. پارس كلاسسىك ئەدەبىياتىنى پۇختا بىلىدىكەن. ئۆزبېك تىلى بىلەن ئەدەبىياتىنىمۇ خېلى ياخشى بىلىدىكەن. پروفېسسور فېرانگىر شۇ ئاخشىمى بىزنى ئۆيىگە مېھمانغا چاقىردى. ئۇنىڭ بىلەن دوست بولۇپ قالدىم. شۇ چاغدىلا ئۇنىڭ نېمە ئۈچۈن ئايالى، شاگىرتى بىلەن ئالاھىدە كېلىپ مېنىڭ دوكلاتىمنى ئاڭلىغانلىقى ۋە قىيىن سوئاللار بىلەن مېنى مەڭدەتكەنلىكىنىڭ سەۋەبىنى بىلدىم: ئۇ بىز ئۇيغۇرلارغا قىزىقىدىكەن، لېكىن بىزنى بىلمەيدىكەن.

كېيىن پروفېسسور ماندېنىڭ، دېرىكىنىڭ ئۆيىدە پروفېسسور فېرانگىر بىلەن ئۇچراشتىم. ئۇ ماندېنىڭ ئايالى رەنا خانىم (ئۆزبېك) بىلەن ئۇيغۇرلار توغرىسىدا قىزغىن سۆزلەشكىنىنى ئاڭلىدىم (ئۇلار تۈرك تىلىدا سۆزلەشتى).

— ئۇيغۇرلار بىلەن سىلەر ئۆزبېكلەر تېخى يېقىنغىچىلا بىر مىللەت ئىدىڭلار، — دېدى فېرانگىر رەناغا قاراپ، — مۇقىمى، پۇرقەتلەرنىڭ شېئىرلىرىنى ئوقۇغانمەن. ئۇلار پەرغانە، بۇخارا، قوقەن، تاشكەنت، قەشقەر، يەكەنلەرنى ئۆز يۇرتۇم دەپ ئاتىغان. ناۋايىنىمۇ بۇ كىشى ئۇيغۇر ئەدەبىياتىغا ۋەكىل قىلىپ سۆزلىدى، مېنىڭچە بۇنداق دېيىش ئورۇنلۇق.

— لېكىن، مەن بىرىنچى قېتىم ئاڭلاپ تۇرۇۋاتىمەن. — دېدى رەناخان ماڭا قاراپ كۈلۈپ قويۇپ، — چىرايىمىزدىمۇ ئوخشاشلىق بار ئىكەن. مەن بۇ كىشىنى (مېنى دېمەكچى) كۆرۈپلا ئۆزبېك ئىكەن، دەپ ئويلىغانىدىم.

— بۇ، تاماقنى نېمە دەيسىلەر؟ — مەندىن سورىدى فېرانگىر رەناخاننىڭ بىر خىل تامىقىنى كۆرسىتىپ.

— چۆچۈرە.

— چۆچۈرە. مانا بۇ گەپ پارسچە. پارسچە گۆششۇرە، گۆشپارەدىن ئۆزگەرگەن. بۇ تاماقنى پارسلار بادىغان دەيدۇ. سىلەر نېمە دەيسىلەر؟

— بىز بۇ تاماقنى خەنزۇچە ئاتايمىز، يەنى، گاڭپەن دەيمىز.

ئۇلار مەندىن ئۇيغۇرلارنىڭ تارىخى، ئادىتى، تىلىدىكى ئالاھىدىلىكلەرنى تولىمۇ قىزىقىپ ھەۋەسلىنىپ سورىدى، خاتىرىلىرىگە بىر نىمىلەرنى يېزىۋالدى. ھامبورگ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ تۈركلوگىيە پروفېسسورى كاپپارت خانىم، فرانكفورت ئۇنىۋېرسىتېتى تۈركلوگىيە - تارىخ ئىنىستىتۇتىنىڭ پروفېسسورى، ئامېرىكا، مىسىر قاتارلىق جايلاردا ئىلىم ئۆگىنىپ ئۆزىنىڭ پۈتۈن ياشلىقىنى شەرقنى تەتقىق قىلىشقا بېغىشلىغان ئالىم كەللىنە خانىم، فرايبورگ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ پروفېسسورى، جەمئىيەتشۇناس گودولىن خانىملار مەخسۇس مېنى تونۇشتۇرۇش ئۈچۈنلا سۆھبەتلەر ئۇيۇشتۇردى. ھەر قېتىمقى سۆھبەتتە خىلمۇخىل تېمىلار بويىچە شەرقنى تەتقىق قىلىۋاتقان ئىجتىمائىي پەن خادىملىرى، ئوقۇغۇچىلار، جۇڭگو - شىنجاڭغا بارغان ساياھەتچى قېرىلار قاتناشتى. ئۇلار ئۇيغۇرلار، شىنجاڭ ۋە شىنجاڭدىكى باشقا قېرىنداش مىللەتلەر توغرىسىدا تولىمۇ قىزغىن سوئاللارنى سوراشتى. ئۇلار بىزنىڭ تۇرمۇشىمىز، ئادىتىمىز، مەدەنىيىتىمىز، مائارىپ ئىشلىرىمىز توغرىسىدا ئاڭلىغان بىلگەنلىرىنىڭ راست - يالغان ئىكەنلىكى، بىزنىڭ خەلقىمىزنىڭ گېرمانىيە خەلقى توغرىسىدا چۈشەنچىسى قاتارلىق مەسىلىلەرگە تولىمۇ قىزىقىدىكەن. ئۇلارنىڭ بىرلىرى نېمىس تىلىدا، بەزلىرى تۈرك، پارس تىللىرىدا، بىرلىرى خەنزۇ تىلىدا سۆزلەيدۇ، لېكىن ئۇيغۇر تىلىدا دۇدۇقلاپ بولسىمۇ سۆزلىيەلەيدىغان بىرەر كىشىمۇ ماڭا يولۇقمىدى. «ياخشىمۇ سىز؟»نى بىلىدىغان بىر نەچچە ساياھەتچىنى كۆردۈم.

فرايبورگ ئۇنىۋېرسىتېتىدا مەن بەمبەرگ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئىلمىي خادىمى ئىنگە (بورگ) ئىسىملىك ئايال بىلەن ئۈچ سائەت سۆھبەتلەشتىم. ئۇ كىشى ئۆزبېك تىلىدا تولىمۇ راۋان سۆزلىيەلەيدىكەن، ئافغانىستاندا ئىككى يىل تۇرغانىكەن. ئۇ ئۆزىنىڭ ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنى تەتقىق قىلىشقا قىزىقىدىغانلىقىنى ئېيتىپ، بۇ ئىشتا مەندىن ياردەم سورىدى. مەن بارلىق كۈچۈم بىلەن ياردەم بېرىشكە ۋەدە بەردىم ۋە ئۇيغۇرچە كىتابلارنى ھەدىيە قىلدىم. فرايبورگ 100 مىڭ نوپۇسلۇق كىچىك شەھەر بولغىنى بىلەن ئۇ يەردە 36 مىڭ ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى بار ئىكەن. ئىجتىمائىي پەن بىناسىنىڭ ئالدىغا گومېر بىلەن ئارستوتېلنىڭ ئافىنا ئىسسىقىغا چىداپ ئىلىم بىلەن مەشغۇل بولۇۋاتقانلىقىنى ئىپادىلەيدىغان يېرىم يالىڭاچ، قەلەمقەغەز تۇتقان ھالەتتىكى ھەيكىلى قاتۇرۇلغان. بۇ ھەيكەلدە ئىپادىلەنگەن ئىلىمگە بېرىلىش روھىنى مەن شۇ ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ قىرائەتخانىسىدا ئەينەن كۆردۈم. مەن تۈرك تىلى ئوقۇتقۇچىسى شارلىف ئەپەندىنىڭ تەكلىپى بىلەن بۇ يەردە بىر ھەپتە تۇردۇم. شارلىف ئەپەندى «ئۇيغۇر تىلى گىراماتىكىسى» ناملىق كىتابى بىلەن غەربىي گېرمانىيەدە نام قازانغان ئادەم. تۈركچە ماتېرىياللاردىن پايدىلىنىپ تۈزۈپ چىققان بۇ كىتابىدا ئۇ گېرمانىيىلىكلەرنى ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىنى ئۆگىنىشنىڭ تۇنجى ئىمكانىيىتى بىلەن تەمىنلىگەن. ئۇ مېنى ئۆز ئۆيىدە تۇرغۇزدى ۋە كېچە - كۈندۈز بىللە بولۇپ، ئۇيغۇر تىلى ئۆگەندى. ئۇ شىنجاڭغا كېلىپ ئۇيغۇر تىل - ئەدەبىياتىنى ئۆگىنىشنى ئارزۇ قىلىدىكەن. ئۇ تۈركچە رومانلاردىن ئىككىسىنى (تۈرك يازغۇچىلى-

www.uyghurkitap.com

رىنىڭ ئەسەرلىرىدىن) نېمىس تىلىغا تەرجىمە قىپتۇ. مەن شارلىق بىلەن بولغان كۈنلەرنى تۈرك تىلى ئۆگىنىشنىڭ ياخشى پۇرسىتى بىلدىم. ئۇ دەرسكە چىقىپ كەتكەندە، مەن فرايبورگ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ھەرقايسى دۆلەتلەر، مىللەتلەرنىڭ تۈرلۈك تىللاردىكى مول كىتابلىرى بىلەن تولغان، ئۈنلۈك پاراڭلىشىش قاتتىق مەنئى قىلىنغان قىرائەتخانىسىغا كىرىمەن-دە، نەچچە سائەتلەپ كىتاب ئوقۇيمەن. «بابۇرنامە»، «زەپەرنامە» (ئەلى يەزدىنىڭ تۆمۈرگە بېغىشلانغان كىتابى)نى مەن شۇ كۈنلەردە ئوقۇدۇم. بۇ كىتابلارغا بېرىلگەن ئۆزبېكچە، تۈركچە ئىزاھاتلارنىمۇ شۇ يەردە كۆچۈرۈۋالدىم. «چىڭغىز ئايتماتوۋ ئەسەرلىرى»نىڭ 1-، 2-توملىرىنىڭ تۈركچە نەشرىنى ئوقۇپ «تۈرك تىلى سەۋىيەم»نى ئۆستۈردۈم. مەن شارلىق ۋە ئۇنىڭ ئۆيىنى، فرايبورگ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىجتىمائىي پەنلەر بىناسىنى، ئۇنىڭ ئالدىدىكى گومېر، ئارىستوتىللارنىڭ كىشىگە ئىلھام ۋە غەيرەت ھەدىيە قىلىدىغان ھەيكەللىرىنى ئۆمۈر بويى ئۇنتۇمايمەن. بولۇپمۇ تۈرك-پارس تىل-ئەدەبىيات قىرائەتخانىسىدا دائىملا قارىسام كىتابقا قادىلىپ ئولتۇرۇدىغان ھەرخىل مىللەتتىن بولغان قىز-يىگىتلەر مېنى ئۈمىد ۋە ھەۋەس بىلەن رىغبەتلەندۈرۈپ تۇردى. ئەپسۇسكى، بۇ ياشلار ئىچىدە بىرەر ئۇيغۇر بالىسى ياكى ئۇيغۇر تىل-ئەدەبىياتى بىلەن شۇغۇللانغۇچى ياش ستودېنتلار يوق.

ئۇيغۇرلارغا قىزىققۇچىلارنىڭ كەسپلىرى ھەرخىل بولۇش بىلەن مىللەتلىرىمۇ ھەرخىل. پروفېسسور گودولىك ئۆز ئۆيىدە ئۇيۇشتۇرغان سۆھبەتكە 70 نەچچە ياشلىق موماي مەخمە، رۇسچە سۆزلەيدىغان جەمئىيەتشۇناس پروفېسسور، تەيبەدە خەنزۇچە ئۆگەنگەن ياش قىز (بۇلارنىڭ مىللىتى نېمىس)، كانادالىق (يېرىم قارا تەن) ئايال، ياپونىيىلىك ستودېنت، جۇڭگولۇق ئەدەبىيات تەتقىقاتچىسى ۋاڭ جيەن قاتارلىقلار قاتناشتى. بۇ يىگىرمىدەك ئادەمنىڭ بىرلىرى نېمىس تىلىدا، بىرلىرى رۇس تىلىدا، بىرلىرى خەنزۇ تىلى، تۈرك تىلى، پارس-ئەرەب ئارىلاشما تىللاردا سوئال سورىدى. بۇلارنىڭ ھەممىسىگە تەرجىمان تېپىلىپ تۇردى. بۇلارنىڭ ھەممىسىلا ئۇيغۇرلارغا بولغان قىزىقىشلىرىنى شۇ تىللاردا ئىپادىلىدى.

فرانكفورتتىكى سۆھبەتكە قاتناشقۇچىلار ئىچىدە تۈركىي تىلىدا سۆزلەشكۈچى مىللەتلەرنى تەتقىق قىلغۇچىلار كۆپ بولدى. قازاقچە ئوبدان سۆزلىيەلەيدىغان ئېگىز يىگىت، قىرغىزچە بېيىتلارنى يادلىۋالغان سېمىز ئايال، تۈركچە تولىمۇ چىرايلىق سۆزلەيدىغان دوكتور ئايال بىئارت رىكىس (ۋېنگرىيىلىك)، ئۇنىڭ يولدىشى مەسئۇت (تۈرك)لار ماڭا ئۇيغۇر تىلىدىكى كىتابلارنى ئوقۇتقۇزۇپ، ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئاھاڭ تەلەپپۇزىنى ئاڭلاپ زوقلاندى. مەن ئۇلارغا «نەسىرىدىن ئەپەندى لەتىپىلىرى»، «دىۋان لۇغەت تۈرك»، «ماناس»، «ئالدار كۆسە» قاتارلىق كىتابلارنى ئۇيغۇر، قىرغىز، قازاق تىللىرىدا ئوقۇپ بەردىم. ئۇلار مېنىڭ ئاۋازىمنى لېنتىغا ئېلىۋالدى.

— ئاۋازىڭىز بىز بىلەن قالىدۇ، سىز كەتسىڭىزمۇ بىز سىز بىلەن سۆزلىشىۋېرىمىز، — دەپ چاقچاق قىلدى پروفېسسور كەللىنە.

ميۇنخىندىكى سۆھبەتتە مەن ئۆزبېك، قازاق، قىرغىز، تاتار، تۈرك-

مەن، ئەزەربەيـجان، تۈرك، ئۇيغۇرلار ۋە بۇ مىللەتلەرنىڭ ئۆزئارا بىرىكىشىدىن
(ئىكاھلىنىشىدىن) پەيدا بولغان ھەرخىل قانلارغا ۋەكىللىك قىلغۇچى زىيالىيلار بە-
لەن ئۇچراشتىم. ئۇلارنىڭ تارىخى، سەرگۈزەشتىلىرى ھەرخىل، قىزىقارلىق ئىدى.
— 1941 - يىلى قوقاندىن سوۋېت ئەسكىرى سۈپىتىدە جەڭ مەيدانىغا كەلدىم،—
دەپ ئۆز سەرگۈزەشتىسىنى باشلىدى 67 ياشلىق ئىلمىي خادىم قادىرقۇل ھاياجان-
لىنىپ،— شۇ يىلى پولشادا نېمىسلارغا ئەسىر چۈشتۈم. مەن بارمىغان ئامېرىكا، ئەن-
گلىيە، فرانسىيە، گېرمانىيە قالمىدى. بايمۇ بولدۇم، راھەتمۇ كۆردۈم، لېكىن قوقان-
دىكى كىچىككىنە يېزام بىر كۈنمۇ كۆز ئالدىمدىن نېرى بولمىدى. مەن ئاسىيانى،
ئۇ يەردىكى پاك دىل خەلقنى تولىمۇ سېغىنىمەن. لېكىن بارالمايمەن. نېمىشقا
دەمسىز؟ بارالمايمەن. ئەسىرگە چۈشكەنمەن. بىلەمسىز، ھازىرغىچە ئەسىرمەن. ئەركىن
يۈرۈۋاتقان تۇتقۇنمەن!
ئۇلارنىڭ بىزگە ھۆرمىتى تولىمۇ چوڭ ئىكەن. مەن ئۇلارغا 3 - ئومۇمىي يىغىن-
دىن بۇيانقى زور ئۆزگىرىشلەرنى، ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ گۈللەنگەن، راۋاجلانغانلىقىنى
مىساللار بىلەن ئىسپاتلاپ - سۆزلەپ بەردىم. ئۇلار بىزنىڭ ھازىرقى ئەھۋالىمىزنى بىل-
مەيدىكەن، بەزى ئەھۋاللارنى خاتا ئاڭلاپ قالغان، بەزى ئىشلارنى، ئەھۋالنى بۇرمى-
لاپ سۆزلىگۈچىلەردىن ئاڭلاپ، خاتا چۈشەنچىگە كېلىپ قالغانلارمۇ بار ئىكەن. ئۇلار
مېنىڭ تونۇشتۇرۇشۇمنى ئاڭلاپ تولىمۇ خۇشال بولۇشتى. مېنى ئاسىيالىقلارغا خاس
بولغان مېھماندوستلۇقى بىلەن ئۆيلىرىدە، ئاشخانىلاردا قىزغىن كۈتۈۋېلىشتى.
بېرلىنلىق جۇڭگوشۇناس ياش تەتقىقاتچىلاردىن ئەر - ئايال ماغەيلە بىلەن ئىنى.
گولار مېنى ئۆيىگە تەكلىپ قىلدى. بىز تولۇق يېرىم كۈن سۆھبەتلەشتۇق. ئۇلار
جۇڭگو ئەدەبىياتى، بولۇپمۇ ھازىرقى زامان جۇڭگو ئەدەبىياتىغا قىزىقىدىكەن. ئۇلار
ماڭا جۇڭگو ئەدىبلىرىنىڭ ئەسەرلىرىدىن نېمىس تىلىغا تەرجىمە قىلىنغانلىرى، ئۇلار
ئىچىدىكى قىزغىن ئالقىشقا ئىگە بولغان ئەسەرلەر توغرىسىدا سۆزلەپ بەردى. ياش
ئاپتورلاردىن جاڭ جيەنىڭ «ئېغىر قانات» ناملىق ئەسىرى بۇ يەردە ئالقىشقا ئىگە بوپتۇ.
بۇ ئەسەر نېمىس تىلىدا تۆت قېتىم نەشر قىلىنغان. كلاسسىك ئەسەرلەردىن «قىزىل
راۋاقتىكى چۈش»، «جىن پىڭمېي» لارنى ساۋاتلىق گېرمانىيىلىكلەر تولۇق دېگۈدەك
بىلىدىكەن. «يىپەك يولىدىكى رىۋايەتلەر»، «نەسىرىدىن ئەپەندى لەتىپىلىرى»مۇ نې-
مىس تىلىدا نەشر قىلىنىپ ئالقىشقا ئىگە بوپتۇ. لاۋ شېنىڭ «شياڭزى تۆگە»، «چاي-
خانا»سى، گومورونىڭ «ئۆسمۈرلۈك چېغىم»، «بالىلىقىم» ناملىق ئەسەرلىرى، بىداۋ،
شوتىڭلارنىڭ شېئىرلىرى توغرىسىدا ماقالىلار يېزىلىپ ماختىلىپتۇ.
ھازىرقى زامان شەرق يازغۇچىلىرىدىن چىڭغىز ئايتماتوۋ غەربىي گېرمانىيىدە
تولىمۇ يۇقىرى باھاغا ئىگە ئىكەن. ئۇنىڭ ئەسەرلىرى تولۇق دېگۈدەك نېمىس تىلىدا
نەشر قىلىنغان. 1987 - يىلى فرانكفورتتىكى' خەلقئارا كىتاب كۆرگەزمىسىگە ئايتماتوۋ
تەكلىپ بىلەن كېلىپ قاتناشقان. غەربىي گېرمانىيە زۇڭتۇڭى ۋەيىت سەككار مۇخبىر-
لارنىڭ سورىغان سوئاللىرىغا جاۋاب بېرىپ: «مەن ئايتماتوۋ ئەسەرلىرىنى ياخشى كۆ-

uyghurkitap.com

رىمەن» دېگەن. ئايتماتوۋ: «مېنىڭ ھەر قاچان چەت ئەلگە چىقسام بىللە ئېلىپ چىقىدىغان ئىككى ئېسىلىم بار. بۇلار «ماناس» بىلەن مۇختار ئەۋىزوۋ. بۇ ئىككىسى يېنىمدا بولسا، مەن ھېچنەدە خىجىل بولمايمەن» دەپ ئېيتقان. مەن ئايتماتوۋ بىلەن خۇشاللاندىم، ئۇنىڭغا ھەۋەسلەندىم. مەن بىزنىڭ يازغۇچىلىرىمىزدىن ياۋروپادا، دۇنيادا تەسىر قوزغىيالايدىغان ئادەملەرنىڭ چىقىشىنى تولىمۇ ئارزۇ قىلىمەن. بولۇپمۇ چەت ئەللىكلەر بىلەن ئۇچراشقاندىن كېيىن، بۇ خىل تەقەززالىق تېخىمۇ كۈچەيدى.

ماغەيلە، ئىنگولار دۆلىتىمىزنىڭ شەرقىي شىمالىدىكى مانجۇ، چاۋشيەن قاتارلىق ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەدەبىياتىنى تەتقىق قىلىش بىلەن مەشغۇل ئىكەن. ئۇلار ئۆز ئىلمىي ئەمگەكلىرىدە ياش سۇلۇن يازغۇچىسى ئورۇلتو ئۇستىدىمۇ ئىزدىنىۋاتقانلىقىنى ئىزاھلاپ ئۆتتۈشتى.

ئۆزى كۆرمىگەن، لېكىن چىن قەلبىدىن ياخشى كۆرۈدىغان مىللەتلەر ئۈستىدە تەتقىقات ئېلىپ بېرىۋاتقان مۇنداق ياشلارنى گېرمانىيىنىڭ ھەرقانداق شەھىرىدىن تېپىش مۇمكىن. بۇنداقلار بىر نەچچە يۈز ئەمەس، بەلكى بىر نەچچە مىڭ، ھەتتا تۈمەنمىڭ. غەربىي گېرمانىيە ئاشۇنداق زور بىر قوشۇن بىلەن شەرقنى تەتقىق قىلىماقتا. مەن ئۇچراشقان گېرمانىيىلىكلەرنىڭ تولىسى مۇشۇ قوشۇننىڭ ئادەملىرى. ئۇلار شۇنچىلىك قىزغىن، شۇنچىلىك ئالدىراش، ئەستايىدىل ئىشلىمەكتىكى، ئۇلار مەندە، ئۆز دۆلىتىنىڭ، خەلقىنىڭ مەنپەئىتىنى چۈشىنىپ يەتكەن ئادەملەر مۇشۇنداق ئىشلىشى لازىم ئىكەن، دېگەن تەسىرات پەيدا قىلدى. ۋەھالەنكى، ئۇلارنىڭ تەتقىقاتىدىن ئۆزىنىڭ دۆلىتىگە، خەلقىگە، ھەتتا ئۆزىگە تېگىدىغان پايدا ئۇنچىلىك زور ئەمەس. مەن بىزدىمۇ مۇشۇنداق زور، قىزغىن، ئىلمىي، ئەستايىدىل قوشۇننىڭ شەكىللىنىشىنى، بۇنىڭ ئۈچۈن بارلىق شەھەرلىرىمىزدە غەربىي گېرمانىيىدىكىدەك ئالىي بىلىم يۇرتلىرى، تەتقىقات ئورۇنلىرى بولۇشىنى ئارزۇ قىلدىم. خەلقىمىزنىڭ مىللىي سۈپىتىنى ئۈستۈرۈشنى مەقسەت قىلغان بۇ خىل ئارزۇ مەندە ھېچقاچان بۈگۈنكىدەك كۈچەيگەن ئەمەس ئىدى.

غەربىي گېرمانىيە ئالىملىرى تەتقىقاتىنى دۇنياغا، ئىنسانىيەتكە يۈزلەندۈرۈشنى ئۆزلىرىنىڭ ئالىي مەقسىتى، ئىنسانىي بۇرچى قىلىپ تاللىۋالغان. مەن بۇ خىل ئادەملەرنىڭ بىرسى — قۇرغاق رايون تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللانغۇچى پروفېسسور فۆلمانىنى ئەسلەپ ئۆتمەكچىمەن. ئۇ مېنى ئىلمىي سۆھبەتتىن كېيىن ئۆيىگە چۈشلۈك تاماققا تەكلىپ قىلدى. ئۇنىڭ ئۆيى بېرلىن بايلىرىنىڭ بۈك - باراقسان باغلار ئىچىگە جايلاشقان خۇسۇسىي ئۆيلىرىدىن تۈزۈلگەن سېبلىندوروف رايونىدا ئىكەن. بۇ رايون كوچىلىرىنىڭ دەرەخلىكلىكى بىلەن باشقا رايونلاردىن ئاجرىلىپ تۇرىدۇ. 2 - 3 قەۋەتلىك غەربچە چېدىرلىق ئۆيلەر قارىغاي، ئارچىلار ئارىسىدا خۇددى زىننەت بۇيۇمىدەك كۆرۈنىدىكەن. بېرلىننىڭ قۇملۇق تۇپرىقى چىمەن، قارىغاي - ئارچا ئۈچۈن تولىمۇ ئەپلىك ئىكەن. فۆلمان 60 تىن ئاشقان، ساغلام، پاكىزە

كىيىنىمىشنى ياخشى كۆرىدىغان ئادەم. ئۇنىڭ بېغىدا بىرلىن قارىغايلىرىنىڭ ئانىسى — يۇقىرىدا سۆزلەنگەن موڭغۇلىيىدىن كەلتۈرۈلگەن قىزىل قوۋزاقلىق قارىغاي بار ئىكەن. ئۇ ئۆزىنىڭ ياسىداق ئۆيىدە سېمىز، پاكىزە قېرىغان، خۇش خۇي ئايالى بىلەن بىزنى ئۆردەك كاۋىپى، سالاتا ۋە دائىلىق هاراق، پىۋىلار بىلەن مېهمان قىلىۋېتىپ، ئۆزىنىڭ جۇڭگو، شىنجاڭ زېمىنلىرىدا قىلغان سەپەرلىرى توغرىسىدا سۆزلەپ كېلىپ مۇنداق دېدى:

— هەممىلا جاينىڭ ئاجايىپ ئىشلىرى بولىدۇ. بالتىق بويلىرىدا، مەسىلەن، فىنلاندىيىدە 6 - ئاينىڭ 22 - كۈنى بىر سوتكا تۈن بولمايدۇ، 12 - ئاينىڭ 22 - كۈنى بىر سوتكا تاڭ ئاتمايدۇ. دوستويېۋسكىنىڭ كىتابىدىكى «ئاق كېچە»نېۋا بويىدىلا ئەمەس، ئېلبا بويىدىمۇ، بالتىق قىرغىقىدىكى شەهەرلىرىمىزدىمۇ بولىدۇ. مانا بۇلار ئاجايىپ ئىشلار. لېكىن ئاجايىپ ئىشلار شىنجاڭدا تولا. تەكلىماكاندا تىك قۇم تاغ چوققىسىدا ئۆمۈر بويى يامغۇر كۆرمەستىن كۆپكۆك ياشىرىپ تۇرىدىغان توغراق، قۇمۇشلار، تاغ پېتى كۆچۈپ تۇرىدىغان قۇملار، تېمپېراتۇرىسى 70 گرادۇسقا يېتىدىغان تۇرپان قۇملىرى، قارلىرى ئېرىمەيدىغان تەڭرىتاغ، كوئېنلۇن، هىمالايا. بۇنداق مۆجىزىلەر ياۋروپا تۈزلەڭلىكىدە يوق. كۆرۈپ تۇرۇپسىلەر، ياۋروپادا يېشىللىقتىن باشقا نېمە يوق. ئالقاندەك تۇپرىلىق يوق. تاغ - ئېتىز، دەرەخلىرىنىڭ قوۋزاقلىرىمۇ ياپيېشىل. بالتىق بويلىرىدا كۈن كەمدىن كەم ئۆزىنى كۆرسىتىدۇ. بىزنىڭ توخۇلىرىمىز كۈن نۇرى كۆرمەي تۇرۇپلا گۆشكە ئايلىنىدۇ. مەن سىلەر ياشاۋاتقان يەرلەرگە قىزىقىمەن: گوبى، تەكلىماكان بىزگە تولىمۇ گۈزەل بىلىنىدۇ. ئۇ يەرلەر دۇنيادىكى ئەڭ چوڭ هاۋا تەڭشىگۈچ. دۇنيادا بۇنداق تەڭشىگۈچلەر بولمىغان بولسا، هازىرقى هاۋا بۇلغىنىشىنىڭ دەستىدىن ئىنسانىيەت ئاللىقاچان هالاك بولغان بولاتتى!

فۆلمان ئۆزىنىڭ ئايالى بىلەن يەنە شىنجاڭغا ساياھەتكە بېرىش ئارزۇسى بارلىقىنى ئېيتتى:

— سىلەرنىڭ مېهماندوستلۇقۇڭلارغا قايىلمەن. بىز گېرمانىيىلىكلەر مېهماننى ئۆيگە تەكلىپ قىلىشتىن بۇرۇن، تاماق يەمسىز، دەپ سورايمىز. سىلەرچۇ؟ مېهمان ئۆيۈڭلارغا كېلىش بىلەن گەپ - سۆز قىلمايلا قوي سويىسىلەر.

— قوينىڭ پۇتلىرىنى باغلاپ، پىچاق بىلەن بوينىنى كېسىپ ئۆلتۈرىدىكەنسىلەر، بۇ راستمۇ؟ — فۆلماننىڭ ئايالى سورىدى، — بۇنداق سويۇلغاندا قوينىڭ جېنى قىينىلىدۇ، ئۇنىڭغا ۋابال بولىدۇ. بىز سىلىق، ئالداپ، توك كالتىكى بىلەن هوشسىزلاندۇرۇپ ئاندىن سويىمىز.

— بىز قان ئېقىتمىساق هارام دەپ يېمەيمىز، — دېدىمەن كۈلۈپ.

ئۇلارمۇ كۈلۈشتى. فۆلمان گېپىنى داۋاملاشتۇردى:

— بىز پاراڭنى، سىردىشىشنى بىرىنچى ئورۇنغا قويىمىز. سىلەر يەپ - ئىچىشنى بىرىنچى ئورۇنغا قويىسىلەر. مەن سىلەرنىڭكىنى ياقتۇرىمەن. ئايالىم بۇ ئۆردەك كاۋىپىغا تولۇق بىر يېرىم كۈن ئىشلىدى. يەڭ، تەمى بېيجىڭ ئۆردەك كاۋىپىنىڭكىگە

www.uyghurkitap.com

ئوخشاپتىمۇ؟ ھە، شۇنداق قىلىپ سىز ياۋروپاغا قىزىقمىسىز، بىر ئاسىياغا. سىز زاماند-
ۋىغا قىزىقمىسىز، بىر قەدىمكىگە. ئىنسانلارنىڭ ئىلىم - پەندىن ئالدىدىغان ھۇزۇر - ھالا-
ۋىتىدىن تەبىئەتنىڭ ساپ مېۋىلىرى، ساپ ھاۋا، ساپ كۆكۆلدىن ئالىدىغان ھۇزۇر-
ھالاۋىتى زور بولسا كېرەك دەيمەن. ئىنسانىيەت ئۆزىگە زۆرۈر بولغان نەرسىلەردىن
يارغانسىرى كۆپرەك مەھرۇم بولماقتا. مانا بۇ ئىنسانىيەت ھالاكىتىنىڭ مۇقەررەر-
لىكى. لېكىن سىز يازغۇچى، بۇ خىل راست گەپلەرگىمۇ قايىل بولمايسىز. سىز: «ياق،
ئىنسانىيەت ئۈمىدۋار!» دېگەندەك جاراڭلىق سۆزلەرنى ياقتۇرىسىز. ئەمما سىز بىلەن
بىز كېلىشەلەيدىغان بىر مۇھىم گەپ بار: ھەممىمىز ئىنسان بەختى ئۈچۈن كۈرەش
قىلىمىز.

ئىنسانىيەت—نۇرغۇن دۆلەت، نۇرغۇن مىللەت، نۇرغۇن سىنىپ، تەبەقە - گۇرۇھ-
لاردىن تەشكىللەنگەن بىر كوللېكتىپنىڭ نامى. بۇ كوللېكتىپنىڭ ئىچىدە ھەرخىل
مەنپەئەتلەرنىڭ توقۇنۇشى، كۈرەش، ئىختىلابلىرى مەۋجۇت. لېكىن ھەرخىل تەبىئىي
ئاپەتلەر ھېچقانداق بىر دۆلەت، مىللەت، سىياسىي كۆز قاراشلار ئۈچۈن خىزمەت
قىلمايدۇ. ھاۋانىڭ بۇلغىنىشى، ئاچارچىلىق، يۇقۇملۇق كېسەللەر بىلەنمۇ ھەرقانداق
مىللەت، ئىرق، دۆلەت بەربات بولىۋېرىدۇ.

شۇنىڭ ئۈچۈن فۆلمان ئېيتقان «ئىنسان بەختى» دېگەن سۆزنى مەن بۈگۈنكى
ھەربىي ھازىرلىقلار كۈچەيگەن، كائىناتتا نەچچە يۈز مىڭلىغان سۈنئىي
«سەييارە»لەر زەھەرلىك گازلارنىڭ ياردىمى بىلەن «ساياھەت» قىلىپ يۈرگەن ۋە
باشقا يۇقىرى سۈرئەتلىك سانائەت تەرەققىياتى بىلەن ھاۋادا، يېمەكلىكتە، بۇيۇم-
نەرسىلەردە ئۆزگىرىش بولۇپ، ئىنسانىيەتكە زۆرۈر بولغان تەبىئىي تەڭپۇڭلۇقنىڭ
بۇزۇلۇشى كۈچىيىۋاتقان دەۋرگە نىسبەتەن ئېيتىلغان سۆز دەپ چۈشەندىم. بۇ مەنىدى-
كى سۆزنى ئەلۋەتتە قوللاشقا تېگىشلىك سۆز دەپ قارايمەن.

ئىنسانىيەت ئۈچۈن خىزمەت قىلىش، ئىنسانىيەتنىڭ بەختىنى ئويلاش ھەممىلا
ئادەمنىڭ قولىدىن كېلىدىغان ئوڭاي ئىش ئەمەس. بەزىلەر بۇ خىل گەپلەرنى
ئاڭلىسا تەنە قىلىپ كۈلىدۇ. نۇرغۇن ئادەملەر بۇ گەپنى قۇرۇق گەپ، ئومۇمىي
شوئار دەپ قارايدۇ. لېكىن ھاياتىدا مۇشۇ ئىشتىن باشقىنى قىلمىغان ئادەملەرمۇ
ئۆتكەن. ئۇنداقلار ھازىرمۇ بار. ئۆزىدىن ئاجىز، قالاق بولغان مىللەتلەرنىڭ مەدەنى-
يىتىنى راۋاجلاندۇرۇپ، ئۇنى ئىلغار مىللەتلەر قاتارىغا قوشۇش ئۈچۈن بىر ئۆمۈر
خىزمەت قىلغان ۋە شۇ خىزمىتى بىلەن ئۆزىنى بەختلىك ھېسابلىغان ئادەملەرنىمۇ
مەن ئىنسانىيەت ئۈچۈن خىزمەت قىلغانلار قاتارىدا ھېسابلايمەن. چۈنكى
ئىنسانىيەت ئۈچۈن خىزمەت قىلىش ئەنە ئاشۇنداق كونكرېت مەزمۇنلاردا ئىپادىلىنىدۇ.

بۇ خىل ئادەملەرنىڭ بىرسى غەربىي گېرمانىيىلىك تۈركولوگ گابائىن خانىم.
مەريەم ئانا—گابائىن خانىم ئۆزىنىڭ پۈتۈن ھاياتىنى قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىدىكى
مەدەنىي - مىراسلارنى تەتقىق قىلىشقا بېغىشلىغان، بۇ ئىش ئۈچۈن ئۆزىنىڭ شەخسىي
بەختى—ئائىلىلىك بولۇشتىنمۇ ۋاز كەچكەن ئالىم. مەن پەقەت نامىنىلا ئاڭلىغان بۇ

ئالىمنى سەيپىدىن ئەزىزى ئاكىنىڭ تاپشۇرمىسى ۋە ئۆزۈمنىڭ ئارزۇ - ھەۋىسىمگە ئاساسەن زىيارەت قىلماقچى، ئۇ كىشىگە خەلقىمىزگە ۋەكالىتەن رەھمەت ئېيتىپ، سالام بەرمەكچى بولدۇم.

بىر — مىجەت ئەپەندى، ئوغلى تەلئەت، كېلىنى پەرىزە تۆت كىشى گابائىن خانىمنى يوقلاش ئۈچۈن 1987 - يىل 12 - نويابىر كۈنى ئەتىگەندە ميۇنخېندىن يولغا چىقتۇق. ميۇنخېندىن شەرقىي جەنۇبقا — غەربىي گېرمانىيە - ئاۋستىرىيە چېگرىسىغا قاراپ ياپيېشىل تۆپىلىكلەر ئارىسىدا 16 كىلومېتىر يول ماڭغاندا گاباخانىمنىڭ يېزىسى — ئانگى يېزىسىغا بارغىلى بولىدىكەن. يول بويى: ئىككى قاسنىقى بۆك قارىغايلىق، چىمەنلىك تۆپىلىكلەر، چېدىرچىلاپ يېپىلغان ئۆيلەر، چىرايلىق كۆللەرنى بېسىپ ئۆتتۇق.

ئانگى يېزىسى يۇقىرى سۈرئەتلىك يولنىڭ شەرقىدىكى دۆڭلۈككە جايلاشقانىكەن. بۇ يېزىنىڭ غەربىي (ئالدى)دا ئۈستى قارلىق شتاۋفىن تېغى بار بولۇپ، ئەتراپىمۇ مەنزىرىلىك ئىكەن. بىز ئۇنىڭ ئىككى قەۋەتلىك ئۆيىنى قولىمىزدىكى ئادرېس بويىچە ئوڭايلا تېپىۋالدۇق. مومايغا ئالدىن تېلېفون بېرىلگەچكە، ئۇ بىزنى ئۆيىنىڭ 1 - قەۋىتىدە خۇشاللىق بىلەن كۈتۈۋالدى. ئۇ تولىمۇ قىزغىن، خۇشال. ئۇنىڭ كۆك كۆزلىرى شادلىقتىن نۇرلانغان، سەل مۈكچەيگەن، ۋىجىكرەك (نېمىسلارغا نىسبەتەن)، لېكىن ساغلام گەۋدىسى تېتىكلەشكەنىدى. ئۇ بىزنى 1 - قەۋەتتىكى مېھمانخانىسىغا، كېيىن 2 - قەۋەتتىكى قىرائەتخانىسىغا باشلىدى. ئۇ ئىككى قەۋەتلىك، سەككىز ئېغىزلىق، تاختاي بىلەن ياسالغان ئۆيىدە ئۆزى يالغۇز تۇرىدىكەن. مەن بىردەمدىلا ئۇنىڭ ئۆيىدە خۇددى ئۆز ئۆيۈمدەك راھەتلەندىم. ئۇ توختىماي سۆزلەيتتى:

— مۇنۇ قىزىم، — دېدى ئۇ پەرىزەنىڭ قوللىرىنى چىڭ تۇتۇپ، — تىپىك ئۇيغۇر ئىكەن. قەدىمكى ئۇيغۇرلار مانا مۇشۇنداق قوڭۇر (ساغۇچ) چاچلىق، قوي كۆزلۈك (ياكى كۆك كۆز) ئىدى. مۇنۇ قىزىمنىڭ لەۋلىرى تۇرپان تام رەسىملىرىدىكى ئاياللارنىڭ لەۋلىرىنىڭ ئەينى ئۆزى: تۇماچە، پەرمۇدىدەك ئوماق. مەن جۇڭگوغا زىيارەتكە بارغاندا، مەن قىياس قىلغاندەك سېرىق چاچ، كۆك كۆز ئۇيغۇرلارنى جىق كۆردۈم. لېكىن قارا چاچ، قارا كۆزلەر كۆپ ئىكەن. ھازىرقى ئۇيغۇرلار نۇرغۇن ئۆزگىرىپ كەتكەن ئۇيغۇرلار. بۇلارغا قاراپ قەدىمكى ئۇيغۇرلارنىڭ قىياسەن رەسىمىنى سىزغان ئەھۋالمۇ باركەن. مەن سىلەر تەرەپتە مۇشۇنداق خاتا سىزىلغان رەسىملەرنىمۇ كۆردۈم.

ئۇ تىنىماي سۆزلەيتتى، خۇددى بىر ھازىرلا كېتىپ قالىدىغاندەك، كېتىپ قالساق ئويلىغانلىرىنى ئېيتالماي قالىدىغاندەك ئالدىراپ سۆزلەيتتى. ئۇنىڭ مومايلارغا خاس ئۆمچەيگەن لەۋلىرى تىنىمسىز مىدىرلايتتى. ئۇ بىزنى غاچىرلاپ تۇرىدىغان، گۈللۈك پايانداز سېلىنغان پەلەمپەيلەر بىلەن يۇقىرىغا باشلاپ چىقىپ كېتىۋېتىپ:

— ئۇيغۇرلار ئۇلۇغ، قەدىمىي مىللەتلەرنىڭ بىرسى. ئارىيانلار ھىندىستاندىن

ياۋروپاغا كۆچۈپ كېلىشتىن 500 يىل بۇرۇن ئۇيغۇر دۆلىتى بار ئىدى. ئۇلارنىڭ تىل - يېزىق، مەدەنىيىتى بار ئىدى. بىز ھازىر ياۋروپادىكى تەرەققىي قىلغان مىللەتلەردىن بولۇپ قالدۇق، لېكىن سىلەرنى تېخى ياۋروپالىقلار بىلمەيدۇ. سىلەر ئۆزۈڭلارنى ئۆزۈڭلار دۇنياغا تونۇشتۇرۇشۇڭلار لازىم. مەن 86 ياشقا كىردىم. ئەمدى چوڭ ئىش قىلالمايمەن. لېكىن سىلەرنى تەشۋىق قىلىش - تونۇشتۇرۇش قولۇمدىن كېلىدۇ.

ئۇ، بىزگە پىۋا قۇيۇپ بېرىۋېتىپ، ئۆز كۇتۇپخانىسىدىكى كىتاب جاۋىنىدىن بىزگە مۇناسىۋەتلىك رەسىملەرنى، ئۆزىنىڭ يۈرەك قېنىنى سەرپ قىلىپ يازغان ئەسەرلىرىنى كۆرسەتتى.

— مانا بۇلار ھەقىقىي قەدىمكى ئۇيغۇرلار. تۇرپان بېزەكلىكتىكى رەسىملەر ئەينەن، كۇچار مىڭ ئۆيدىكى رەسىملەر ئارىلاشما. ئۇلارغا ھىندى، ئىران ۋە باشقىلارنىڭ تەسىرلىرى ئارىلاشقان. بۇنىڭ سەۋەبى، قەدىمكى ئۇيغۇر دۆلەتلىرى ئۆز ئەتراپىدىكى دۆلەتلەرگە تاجاۋۇز قىلمىغان، قوشنىلىرى بىلەن دوستلىشىپ قويۇق بېرىش-كېلىش قىلىپ ئۆتكەن. مۇنداق مىللەتلەر ئۆزگىرىدۇ. مەسىلەن، مېنى ئالساق، مېنىڭ 300 يىلنىڭ ئالدىدىكى ئاتا-بوۋام فرانسۇز ئىدى. مەن ھازىر گېرمان.

ئۇ، مەندىن سورىدى:

— سىلەر فامىلە ئىجاد قىلىشنى ئويلىشىۋاتامسىلەر؟

— بۇ توغرىدا ئىزدىنىۋاتقانلار بار.

— ناھايىتى ياخشى بوپتۇ. ئۇلارغا مېنىڭ مەسلىھەتىمنى يەتكۈزۈپ قويۇڭ: سىلەر ئەرەبچە، رۇسچە ئىسىملاردىن ئەمەس، قەدىمكى ئۇيغۇر ئىسىملىرىدىن فامىلە ياسىساڭلار ياخشى بولىدۇ. بۇ ئىسىملار كونا يازمىلاردا بار. سىلەر ھازىر مەدەنىيەتتە ئارقىدا. بۇ دېگەنلىك ئەزەلدىن ئارقىدا ئىدىڭلار، دېگەنلىك ئەمەس. ئۆز مەدەنىيىتىڭلارنى ئۆگىنىڭلار، ساقلاڭلار، راۋاجلاندۇرۇڭلار. يازغۇچىلار بۇ ساھەدە كۆپ خىزمەت قىلىشى كېرەك. بولۇپمۇ دېھقانلارنى ئەينەن يېزىش، كۆپلەپ يېزىش كېرەك. سەۋەبى، ئۇلار مىللەتكە ھەقىقىي ۋەكىللىك قىلالايدۇ. ئۇلار ئاساسىي خەلق، بىر مىللەتكە خاس بولغان نۇرغۇن ئېسىل نەرسىلەر دېھقانلاردا ساقلانغان بولىدۇ. ئۇلارنىڭ ئۆزگىرىپ كېتىشى ئاستا بولىدۇ. ئۇلار يەرلىك ئادەت، يەرلىك تىل، مىللىي مەدەنىيەتكە ئامراق. مەن سىلەرنىڭ ھازىرقى زامان تىلىڭلاردا يېزىلغان نەرسىلەرنى ئوقۇپ باقتىم. تىل ئادىتىڭلار، تىلدىكى مىللىي خۇسۇسىيەتلەردە ئۆزگىرىش كۆپ ئىكەن. سىلەر ئۆز تىلىڭلارنىڭ خۇسۇسىيىتى بويىچە جۈملە تۈزۈشۈڭلار كېرەك.

بىز ئۇنىڭ خۇسۇسىي كۇتۇپخانىسىدا ئۇيغۇر ۋە باشقا تۈركىي تىلىدا سۆزلەشكۈچى مىللەتلەرنىڭ قەدىمكى ھاياتى، تىلى ۋە تېررىتورىيە، ئېتنوگرافىيىسىگە دائىر نۇرغۇن بۇيۇم، رەسىم، يازمىلارنى كۆردۇق. موماي ماڭا «تىيانشان» تېغىنى كۆرسىتىپ:

— بۇ تاغنى ھازىر «تەڭرىتاغ» دەيسىلەر. بىلەمسىز، قاچاندىن باشلاپ «تەڭرىتاغ»

دەپ ئاتىدىكەن؟ ئۇنىڭ ئالدىدا بۇ تاغنى نېمە دەيتتىڭلار؟ — دەپ سورىدى.

مەن بۇ سوئالغا تۈزۈك جاۋاب بېرەلمىدىم. ئۇ تاماققا كېتىۋېتىپ ئالدىدىكى قارلىق تاغقا قاراپ:

— شەرقنى تەتقىق قىلغۇچى غەرب ئالىملىرى كۆزگە ئوگاي كۆرۈنىدىغان ھىمالايا تېغىنىلا كۆرىدۇ. ئېگىز تاغلارنىڭ نېرىسىدىكى پاكار تاغلا ئىچىدە نۇرغۇن خىسلەتلەر بار. سىلەر ئۆزۈڭلار نۇرلانمىساڭلار باشقىلار سىلەرنى ئوگاي كۆرەلمەيدۇ! — دېدى.

مەن ئۇنىڭ بۇ مەنىلىك سۆزىدىن: سانى ئاز، ئورنى تۆۋەن مىللەتلەر ئىچىدە نۇرغۇن بايلىقلار بار. ئاسىيادىكى چوڭ مىللەتلەرنىلا تەتقىق قىلماستىن، ئۇششاق مىللەتلەرنىمۇ تەتقىق قىلىش كېرەك، دېگەن مەنىنى چۈشەندىم.

ئارقىدىنلا ئۇ، چىڭغىز ئايتماتوۋنى ماختاپ سۆزلىدى:

— «ئەلۋىدا، گۈلسارە» ئاجايىپ ياخشى يېزىلغان، پىكىرلىرى چوڭقۇر. يازغۇچى بىر مىللەتنىڭ ئومۇمىي تەرىپىگە، ئومۇمىي خەلققە ۋەكىللىك قىلالايدىغان بولۇشى كېرەك. «ئاق پاراخوت» دىكى پىكىر قانداق ياخشى. ئۇ ئۆز پىكرىنى بايان قىلىشقا ھەقىقەتەن ماھىر ئىكەن. بۇ ئەسەردىكى بالا ئۆلىدۇ، لېكىن ئۇ مەڭگۈ ھايات، ئۇ خەلقنىڭ قەلبىدە ياشايدۇ. مانا بۇ «ئاق پاراخوت» نىڭ مۇۋەپپەقىيىتى. سىز خەلقىڭىزنىڭ مەنپەئىتىگە ۋەكىللىك قىلالىسىڭىز، دۇنيا خەلقىنىڭ ئالقىشىغا ئىگە بولالايسىز. لېكىن بۇنىڭغا ئېرىشىش تولىمۇ مۈشكۈل.

ئۇ بىزنى پاكىزە ئاشخانىغا باشلاپ كىردى. ئۈستەلدە خىلمۇخىل گۆشلەرنىڭ تىزىملىكى بار ئىكەن. مىجىت ئىككىمىز كىيىك گۆشى بىلەن، موماي چۈجە، غاز گۆشى بىلەن، گۆشى، بالىلار توخۇ گۆشى بىلەن غىزالاندۇق. مومايىنىڭ ئىشتىھاسى ياخشىكەن.

86 ياشقا كىرىپ بىز بىلەن ئوخشاش غىزالىنىۋاتقان، تېنى، زېھنى - خاتىرىسى ساغلام مومايىنىڭ كەچۈرمىشلىرى توغرىسىدا پاراڭلاشتۇق. ئۇ 1930 - يىلى بېيجىڭغا بارغان. ئۇ چاغلاردا ياپونىيە ئالىملىرىمۇ شىنجاڭ توغرىسىدا تەتقىقات ئىشلىرىنى باشلىغان. 1927 - يىللىرى گابائىن خانىم ياپونىيىگە بېرىپ بىر يىل دەرس ئۆتكەن. ئۇ چاغدا ياۋروپا تۈركولوگىيىگە قىزىقمايتتىكەن. بىرلا بېرلىندا تەتقىقات ئورنى بار ئىكەن. تۈركولوگىيىگە دائىر كىتابلارنى ھېچكىم ئالمايدىكەن. ئۇلارنىڭ مائاشى تۆۋەن، لېكسىيە پۇلى، قەلەم ھەققى دېگەنلەر يوق ئىكەن. گابائىن خانىمنىڭ بۇ ئىشنى تاللىغىنىغا ئۇرۇق - تۇغقان، ئەل - ئاغىنىلىرى نارازى بولىدىكەن. «ئۆمۈرنى زايە قىلىش»، «ئىستىقبالسىزلىق» دەيدىكەن ئۇلار گابائىن خانىمنىڭ بۇ ئىشنى تاللىغىنىدىن خاپا بولۇشۇپ. خانىم ئۇ چاغلار (30 - يىلى) دا 29 ياشلىق قىز ئىكەن. ئۇ ئۆز ئەسەرلىرىنى پۇل تۆلەپ باستۇرىدىكەن، بىرمۇ قېتىم قەلەم ھەققى ئالماپتۇ. ئۇ ياشلىقىدىن تارتىپ ستراخۋانىيە شىركەتلىرىگە پۇل تۆلەپ كەلگەنىكەن. ھازىر شۇ ئورۇنلاردىن

www.uyghurkitap.com

ئېيىغا ئۈچ مىڭ مارك پۇل ئالىدىكەن. بۇ پۇل ئۇنىڭ پېنسىيە پۇلى ئىكەن.

— ھازىرقىلار ياخشى، ھازىر تۆت ئۇنىۋېرسىتېتتا بۇ ساھەدە دۇنياغا تونۇلغان تۆت پروفېسسور بار. ئۇلار يۇقىرى ئىش ھەققى، لېكسىيە ھەققى، قەلەم ھەققى ئالىدۇ. مېنىڭ تۇغقانلىرىم ھازىر ماڭا چاقچاق قىلىپ، سەن بالدۇر تۇغۇلۇپ قالغانسەن، دېيىشىدۇ. دېمىسىمۇ مەن كىتابلىرىم ئۈچۈن قەلەم ھەققى ئالمىدىم. ئۇيغۇرلار توغرىسىدا يېزىلغان كىتابلارنىڭ خېرىدارلىرىمۇ ئاز ئىدى. ھازىرچۇ؟ بەزىدە ئىلمىي لېكسىيە قىلىپ 400 — 500 مارك تاپىمەن. لېكىن ئارقىدىنلا باجخانا خادىملىرى باج ئالغىلى يېتىپ كېلىدۇ!

ئۇ بۇ گەپلەرنى قىلىپ قاقاقلاپ كۈلدى، بىزمۇ كۈلۈشتۇق.

ئۇ تۆۋەندىكى ياتاقخانىسىدا ئون مىنۇت ئۇخلىۋالدى. بىز ئۈستۈنكى قەۋەتتە قىرائەتخانىدا ئۇنىڭ كىتابلىرى بىلەن بولدۇق. ئۇ ئاخىرىدا بىزنى ياۋروپا ئادىتى بويىچە تورت، كوفى ۋە چاي بىلەن مېھمان قىلدى. بۇ نەرسىلەرنى ئۇ ئۆز قولى بىلەن تەييارلىدى. بىز بىللە رەسىملەرگە چۈشتۇق. ئۇ بىز بىلەن تەستە خوشلاشتى.

مەن شۇنىڭدىن كېيىن ميۇنخېن، فرانكفورت، بېرلىنلاردا بولدۇم. ھەممىلا جايدا، ھەتتا ئەڭ ئاخىرىدا دېموكراتىك گېرمانىيىنىڭ پايتەختى شەرقىي بېرلىندا يۈرگەن چاغلىرىدىمۇ پۈتۈن ئۆمرىنى بىزگە بېغىشلىغان مەريەم ئانا — گابائىن خانىمنىڭ خۇشخۇي چىرايى مەن بىلەن بىللە بولدى.

ھايات شۇنداق بىر قانۇنىيەتنى كەشپ قىلغان: تاماسىز، ھالال ئەمگەك بىلەن كىشىلەر قەلبىدىن ئورۇن ئالغانلار ھامان ئۆلمەيدۇ.

1988 - يىل، يانۋار. بېرلىن - بېيجىڭ - ئۈرۈمچى.

(بېشى 79 - بەتتە)

«مەھمۇدى» ياكى باشقا تەخەللۇس ئىشلەتكەنلىكى ھەققىي يوسۇندا ئىسپاتلىنىشى لازىم. ئىلىم - پەن ئۆزىنى قوغداشقا قادىر. ئۇنىڭدا يېقىنلىشىشنىڭ بىرىنچى شەرتى راستچىللىق!

4. ھامۇت مەھمۇدىنىڭ ماقالىسىدىكى «تەزىيە مەكتۇپى»، «ئىسيان» ۋە «ئالتۇن كەمەر» دىن ئىبارەت ئاساسلىق بىرقانچە مەنبە ئانالىز بىلەن ئىسپاتلىنىشى كېرەك! ئۇنىڭ ھەققىي مۇئەللىپى ياكى تەھرىر - تولۇقلىغۇچىسى زادى كىم؟

ئۇنىڭدىن باشقا «ساجى» مەدرىسى سۇلتان سۇتۇق بۇغراخان مەزىرى ئالدىدىمىدى؟ مەھمۇد ھېكىمبەگ زامانىدا ئۇ مەۋجۇتمىدى؟ ئاتۇشنىڭ يەر، سۇ شارائىتىدا ئۆستەڭلەردە پەقەت بىر تاشتىن - بىر تاشتىن تۈگمەن بولاتتى. ئۆستەڭلەر قوشۇلۇپ ئاخىرلاشقان توقاي يېزىسىدىلا ئىككى تاشلىق تۈگمەن بولغان. بىزنىڭ باغرىقىنىڭ بېشىدا بىر، ئايىقىدا بىر تاشلىق تۈگمەن بار ئىدى، ھېلىمۇ شۇنداق ئىكەن تۆت تاش تۈگمەن ئۈچۈن ئىككى - ئۈچ يېزىنىڭ ئىگىسى بولۇشقا توغرا كېلىدۇغۇ!

بولدى، بەس! ھازىرچە مۇشۇ يېتەرلىك بولار.

ئۆمەر ھەسەن

شېئىرلار

سۆزۈك شەبنەم

سۆزۈك شەبنەم، ئاھ، سۆزۈك شەبنەم،
ساما قىزى تۆككەن قەترىلەر،
جۇلالىغان ياپراقتا كۆركەم،
سۆيگۈ سىلەر، مۇھەببەت سىلەر،
ساما قىزى تۆككەن قەترىلەر.

سۆزۈك شەبنەم، ئاھ، سۆزۈك شەبنەم،
سىلەر ئۈچۈن سۆيگۈ بىردەملىك.
قۇچاقلاڭلار ياپراقنى مەھكەم،
ھىجران ئېغىر، ھىجران ئەلەملىك،
سىلەر ئۈچۈن سۆيگۈ بىردەملىك.

سۆزۈك شەبنەم، ئاھ، سۆزۈك شەبنەم،
يەرگە زىنھار كەتمەڭلار سىڭىپ.
سىلەر ئۈچۈن تۇتىدۇ ماتەم
سەرسان ياپراق كۆيۈپ-ئۆرتىنىپ،
يەرگە زىنھار كەتمەڭلار سىڭىپ.

تېپىۋالدىم ياشلىقىمنى ساھىللىرىڭدىن...

ئىللىق قۇياش قۇتلۇقلىغان گۈزەل بىر سەھەر
كەلدىم يەنە، ئانا دەريا، ساھىللىرىڭغا.
خىرەلەشكەن ھېسلىرىمنى ئويغاتتى بىر كۈي،
تۇتقۇن بولدۇم ماڭا تونۇش شاۋقۇنلىرىڭغا.

ياشلىقىمنىڭ چۇقانلىرى مۇجىغان كۆكسۈمنى
ياققۇم كەلدى قايتا ئويناق دولقۇنلىرىڭغا.

قىرغاقلارنى سۆيۈپ ئاققان زىلال سۈيۈڭدەك،
سۆيۈندۈرگەن بىر چاغلىرى مېنى ياشلىقىم.
ئاھ، ئۇ دەملەر يارىم بىلەن كېلىپ ھەر سەھەر،
كۆيلىرىڭنى ئاڭلار ئىدۇق ساھىلىڭدا جىم.
ئەمدى تەنھا ئولتۇرىمەن مۇڭلارغا چۆكۈپ،
يېنىمدا يوق مېنىڭ سۆيگەن قەلەمقاشلىقىم.

سۆيگۈ بىلەن تاڭنى كۈتەر ئىدۇق ئىككىمىز،
يۆگىمەچتەك چىرمىشاتتى مېھىرلىك قوللار.
ئۆركەشلىرىڭ ئالقىش بىلەن چاچاتتى ئۈنچە.
ھىدىمىزنى ئەپقاچاتتى سەلكىن شاماللار.
شاۋقۇنىڭغا جۆر بولاتتۇق ناخشىلار توۋلاپ،
مەست قىلاتتى بىزنى شۇنداق ئىزگۈ ئاھاڭلار.

ساھىلىڭدا ئويناپ-كۈلۈپ يوقاپتۇ ياشلىق،
ئانا دەريا، سۇلىرىڭغا سىڭدىمۇ ياكى؟
بويۇڭدىكى ياشلىقىمنىڭ شاھىدى بولغان
مەجنۇنتالمۇ ئېگىلىپتۇ ئەمدى مەن كەبى.
قىرلىرىڭدا ئۆسكەن يېشىل چىمەنلىرىڭدىن
ئۇرۇلدۇ دىمىقىمغا ياشلىقىم ھىدى.

ئەسلىمىلەر گۇۋاھچىسى ئەي ئانا دەريا،
ئۈزەلمىدىم ھېسلىرىمنى دولقۇنلىرىڭدىن.

سەبىي چاغلار بويلىرىڭدا ئېيتقان ناخشامنى
قايتا يەنە ئاڭلىۋالدىم شاۋقۇنلىرىڭدىن.
يۈرىكىمنىڭ غەۋغالىرى تىنجىدى بىر پەس،
تېپىۋالدىم ياشلىقىمنى ساھىللىرىڭدىن.

تىللىماگلار كېچىلەرنى

تىللىماگلار كېچىلەرنى، شائىرلار،
كېچە بىزگە سۆيگۈ بەرگەن، ھېس بەرگەن.
شېرىن ۋىسال ئىزلەر تۈندە ئاشىقلار،
ئىزگۈ ھېسلار شۇ كېچىدە تۆرەلگەن.

تىنىللىماگلار كېچىلەرنى، شائىرلار،
كېچىلەرمۇ تاڭ پەيتىدەك چىرايلىق.
تاڭدا قۇياش كۈلسە چېچىپ زەر نۇرلار،
تۈندە يۇلتۇز، ئاي كۈلىدۇ جۇلالىق.

تىللىماگلار كېچىلەرنى، شائىرلار،
سىرىڭلارنى ساقلايدۇ ئۇ ئىنىدىمەي.
پىچىرلاشلار، لەۋ يېقىشلار، كۈلۈشلەر...
ھەممىسىنى پىنھان تۇتار بىلدۈرمەي.

تىللىماگلار كېچىلەرنى، شائىرلار،
تۈنىگىسىز تاڭ نېسىپ بولماس ئىنسانغا.
كېچە ئۈچۈن قوزغالمامدۇ ھېسسىڭلار؟!
نەزىرىڭلار چۈشەر پەقەت تاڭلارغا.

تىللىماگلار كېچىلەرنى، شائىرلار،
كېچىنىڭمۇ خىسلىتى بار ئۆزگىچە.
قەدىرلىكتۇر كېچىلەرمۇ، بىلىڭلار،
سۆيۈندۈرەر كۆڭۈللەرنى ھەر كېچە.

ئەركىن مۇھەممەت

زېمىن لىرىكىلىرى

چاقماق ناخشىلىرى

تەبىئەت يېشىللىقتىن ئىچكەندە مەي،
گۈزەللىك تۈيغۇسىدىن كۈلىدى يۈرەك.
ھېسلىرىم باھارىمغا ئىسقىرتتى نەي،
ئىلھامىم تەبىئەتكە سۇندى پۈرەك.

نۇر ئىچرە تاۋلىنىدۇ گۈل تەبىئەت،
رۇمكىلار سوقۇشتۇردۇم قۇياش بىلەن.
سۆيگۈمنى ئالدى ئەسىر بىر مۇھەببەت،
چېھرىم ھەم دوست تارتىشىپ ئوتقاش بىلەن.

دەريالار چوقان سالار شادلىق ئىچرە،
گىياھلار يېشىللىقتىن رەڭ تۈزۈشكەن.
نۇر چاچقۇ چاچار ساما گىرە-گىرە،
جۈپ لەۋلەر سۆيگۈلەردىن گۈل ئۈزۈشكەن.

بىر مۆڭلۈق كۈي ئېيتىدۇ ئۈز تەبىئەت،
كۆيلىرى يۈرەكلەرنى ئەيلەيدۇ مەست.
ئىجادىم ياپرىقىدا مىڭ مۇھەببەت
گوياكى شەبنەم بولۇپ چاقنار شۇ پەيت.

ئاقلىق سۆيگۈسى

ئاق كېچە، كۆكتە يۇلتۇز جىمىرلايدۇ،
تەبىئەت ئاقلىق ئىچرە قىلار سۈكۈت.
جىسمىمدا يۇمران سۆيگۈ دولقۇنلايدۇ،
قەلبىمدە يالقۇنجىتىپ بىر قىزىق ئوت.

تىكىلگەن قارچۇقلىرىم بولاقلارغا،
قەدەھلەر قەدەھلەرگە ئورۇلغاندەك.
ئاڭلىنار ياڭراق ناخشا قۇلاقلارغا،
تەبىئەت ناخشىدىنلا تۇغۇلغاندەك.

بۇ ياڭراق ناخشا مېنى غىدىقلايدۇ
دىللارغا سىڭىپ لەرزان سۆيگۈ بىلەن.
جىسمىمغا ئىزگۈ ئاقلىق بېغىشلايدۇ
ئالەمچە مۇھەببەتلىك تۇيغۇ بىلەن.

ئاق زېمىن، ئاپئاق زېمىن، قالدى مەندە
بۇ كېچە ئاق پەردەك سىيماڭ سېنىڭ.
ئاقلىقنىڭ ئىزنالىرى كۆپ سېنىڭدە،
ئاقلىقتىن ئالدى نۇرنەك قەلبىم مېنىڭ.

شېئىرلىرىم

شېئىرلىرىم گوياكى چولپان،
چاقناپ تۇرار تىلەكلىرىمدە.
شېئىرلىرىم بىر ئەزىم دەرياء
دولقۇنلايدۇ يۈرەكلىرىمدە.

شېئىرلىرىم باھار ئەلچىسى،
چاقنار گۈلنىڭ پورەكلىرىدە.
شېئىرلىرىم يىللار تامغىسى،
ئىزناسى بار ئىڭەكلىرىمدە.

شېئىرلىرىم چوپان ناخشىسى،
جاراڭلايدۇ تاغلار كۆكسىدە.
شېئىرلىرىم بىر جاھاننەما،
دۇنيا ئايان ئۇنىڭ ئەكسىدە.

شېئىرلىرىم ئىلھام پەرىسى،
باشلار مېنى ئىجاد قەسرىگە.
شېئىرلىرىم ۋىسال مەيىسى،
سەپەر قىلسام يېڭى ئەسرگە.

شېئىرلىرىم قەلبىم سىيماسى،
ئۈمىدلىرىم چاقنار بەرگىدە.
شېئىرلىرىم ھايات سادائسى،
باشلار مېنى پارلاق ئەتىگە.

ئىلھام ئاتاۋۇللا

ھەر سەھەردە چېچەك ئاچار گۈل

ئاق چېچەك

ياغدى چېچەك زەڭگەر ئاسماندىن
گويا كۆركەم باھار پەسلىدەك.
يېڭى ئۈمىد تۇغدۇرۇپ دىلدا،
ماڭا كۈلۈپ باقار كېلەچەك.

جىلۋە قىلىپ چۈشكەچ ئاق چېچەك،
ئىھ! ئەتراپنى قاپلىدى ئاقلىق.
دىلدا يانار ئاقلىق سۆيگۈسى،
قەلبىم ھامان ئىستەيدۇ پاكلىق.

بار قاياقتا بۇنداق گۈزەللىك
دەل-دەرەخمۇ ئاچقان ئاق چېچەك.
يوللىرىمغا چېچەك پايانداز،
ھەر قەدەمدە يېڭى بىر تىلەك.

كۆزلىرىمنى چاقنىتار ئاقلىق
تەبىئەتنى يۈركىگەچ چېچەك.
قۇچار دىلنى ئۇلۇغۋار ئارزۇ،
ئاق چېچەكتەك بولسا ھەر يۈرەك.

گۈل

خۇش پۇراقتا تولدۇرۇپ دىلنى،
ھەر سەھەردە چېچەك ئاچار گۈل.
مەپتۇن قىلىپ ھۆسنى يۈرەكنى،
ئەتراپىغا ئىپار چاچار گۈل.

بۇلبۇل گۈلنىڭ ئىشقىدا شۇڭا
ئېيتار غەزەل تۈن ۋە ناھاردا.
گۈل - گۈلىستان بولۇر يۇرتىمىز
ھۇر پەسىللەر تاجى باھاردا.

گۈزەللىكنى سۆيمەس ئىنسان يوق،
گۈزەللىكنىڭ سىمۋولىدۇر گۈل.
بېغىشلىغاچ ئۇ جانغا ھۇزۇر،
گۈزەللىككە تۇتاش پاك كۆڭۈل.

ھالال مېھنەت مەھسۇلىدۇر گۈل،
ئۇندا ئەمگەك تەرىم مۇجەسسەم.
گۈلگە ئوخشار غۇبارسىز قەلبىم
گۈزەللىككە تەلپۈنەر ھەردەم.

كېرىم سۇلايمان

شېئىرلار

ئاشىق قۇياش

قايتتى ھىجران - تەشنالىقنىڭ ئىلكىدە،
سېغىنىشلارچە سەپىرىدىن زەر قۇياش.
كۆمۈش چوققا — نىگارىنىڭ كۆكسىگە
قىزارغانچە خىجىللىقتىن قويدى باش.

ھايال ئۆتمەي غايىپ بولدى كۆزدىن ئۇ،
گىرە سالغان پېتى زېمىن بويىنغا.
ئېھتىمالىم، شۇ تاپ سىڭىپ كەتكەندۇ
پاك سۆيگۈدىن ئېرىپ زېمىن قوينىغا.

قار ئاستىدا ئۇخلايدۇ غازاڭ...

قار ئاستىدا ئۇخلايدۇ غازاڭ
غەمسىز ھالدا، شېرىن چۈش كۆرۈپ.
دەۋران سۈرگەن ئىدى بىر چاغلار
يېشىللىقنىڭ سۇلتانى بولۇپ.

جۇدا قىلدى تەختىدىن — شاختىن
كەچ كۈز ئاخشام شىۋىرغان سوقۇپ.
چېرىپ ئاخىر تۈگىدى تامام
پەسىللەردىن پەسىللەر ئۆتۈپ.

باھارنىڭ شوخ ئەركىسى شامال
ئەمدى ئۇنى قويالماس سۆيۈپ.
كەچمىشىدىن ئاشۇ غازاڭنىڭ
تۇرۇپ قالدىم خىياللار سۈرۈپ...

يۈرىكىم چېچىلدى...

لىرىكىلىق ئېيتىمىزغا،
تاغ، دەريا ۋە دېڭىزغا،
قۇياش، ئاي ھەم يۇلتۇزغا،
ئاھۇ كۆزگە، شەھلا كۆزگە، قوي كۆزگە...
يۈرىكىم
سۆيگۈ ئىزدەپ چېچىلدى...
ئەزەلدىنلا بەخت - قايغۇ قوش ئىكەن،
سانىسىز ۋىسال، ھىجران گۈلى ئېچىلدى..

ھېزىم قاسىم

ئەدەبىي ئاخبارات يېزىقچىلىقى ۋە ئۇنىڭ ئاساسىي ئالاھىدىلىكلىرى

ئېپىك، لىرىك ۋە دراماتىك پوئېزىيىگە تەۋە بولغان بارلىق ئەدەبىيات - سەنئەت ئەسەرلىرى بىلەن بىر قاتاردا تۇرالايدىغان، ئەمما ئۆز ئالدىغا ئالاھىدە تۈپ خۇسۇسىيەتلەرگە ئىگە بولغان ئەدەبىي ئاخبارات ژانىرىنىڭ ئۇيغۇر ئەدەبىياتى سېپىدە ئۆز ژانىر ئالاھىدىلىكىنى يوقىتىپ قويۇۋاتقانلىقى ۋە كىتابخانىلارنىڭ بۇ ژانىرنى بارا - بارا ئېسىدىن چىقىرىپ قويۇۋاتقانلىقى كەڭ نەزەرىيە خادىملىرى ۋە تەقرىزچىلەرنىڭ جىددىي دىققەت - ئېتىبارىنى قوزغىشى لازىم بولغان بىر مۇھىم مەسىلە بولۇپ قالدى.

ئەدەبىي ئاخبارات ژانىرى ئۇيغۇر ئەدەبىياتى ۋە ئاخباراتچىلىقىغا قانداقتۇر يېقىندىن كىرىپ كەلگەن ياكى باشقا مىللەتلەرنىڭ ئىلغار ئەدەبىياتى ۋە ئاخباراتچىلىقىنىڭ تەسىرىدە يېقىندىن پەيدا بولغان ژانىر ئەمەس، بەلكى ئۇيغۇر ئەدەبىياتى ۋە ئاخباراتچىلىقىدا ئەزەلدىن بار بولغان، ئالاھىدە نەتىجىلىرى بىلەن زور تەسىرگە ئىگە بولغان بىر خىل ژانىر. لېكىن كېيىنكى ۋاقىتلاردا خىلمۇ خىل ئىجتىمائىي ۋە تارىخىي سەۋەبلەر، ئوخشىمىغان ئىدىيىۋى كۆز قاراش ۋە توسالغۇلار تۈپەيلىدىن بۇ ژانىر ئۇنتۇلۇش ۋە يوقىلىپ كېتىش گىردابىغا چۈشۈپ قالدى. ھەرخىل سەۋەبلەر ئىچىدە «ئەدەبىي ئاخبارات ئىجادىيەت ئەمەس» دېگەن كۆز قاراش مۇھىم سالماقنى ئىگىلەيدۇ. بۇنىڭدىن باشقا ئايرىم ئىجتىمائىي ۋە تارىخىي سەۋەبلەرمۇ بار، ئەلۋەتتە.

ئۇنداق بولسا، ئەدەبىي ئاخبارات ژانىرى بويىچە يېزىلغان ئەسەرلەر راستىنلا ئىجادىيەت ھېسابلانمامدۇ؟ ياق، مۇنداق كۆز قاراش تۈپتىن خاتا. چۈنكى ئەدەبىي ئاخبارات ژانىرى ئۇيغۇر ئەدەبىياتى ۋە ئاخباراتچىلىقىنىڭ بارلىققا كېلىشى بىلەن بىللە بارلىققا كەلگەن، ئۇنىڭ گۈللىنىشىگە ئەگىشىپ مەلۇم ۋاقىت گۈللەنگەن ژانىر. بۇ ژانىر بويىچە يېزىلغان ئەسەرلەر ئىجادىيەت ھېسابلىنىپلا قالماستىن، بەلكى ئۆز ئالدىغا مۇستەقىل خۇسۇسىيەت ۋە ئالاھىدىلىككە ئىگە بولغان ئالاھىدە بىر خىل ئىجادىيەتتۇر. ئۇنىڭ ئالاھىدىلىكى قەيەردە؟

ئەدەبىي ئاخبارات ژانىرىنىڭ ئالاھىدىلىكىنى سۆزلەشتىن ئىلگىرى، بارلىق ئە-

ئەدەبىيات - سەنئەت ۋە بارلىق تەشۋىقاتنىڭ «ئادەم — مەقسەت، ئادەم — مەركەز» دېگەن مۇشۇ تۈپ ئىدىيىۋىلىك ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغانلىقىنى ئايدىڭلاشتۇرۇۋېلىشىغا توغرا كېلىدۇ. ئورگانىك دۇنيا، جەمئىيەت ۋە ئۇنىڭ تەرەققىيات تارىخى ھەمدە تارىخ — ئەدەبىيات ۋە ئاخباراتنىڭ ئوبيېكتى. لېكىن ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئادەمدىن ئايرىلالمايدىغانلىقى ئۈچۈن، ئەدەبىيات ۋە ئاخباراتنىڭ ئاساسلىق ئوبيېكتى يەنىلا ئادەمدۇر. شۇنداق ئىكەن، ئەدەبىي ئاخبارات مۇشۇ «مەقسەت» ۋە «مەركەز» دىن تېخىمۇ ئايرىلىپ كېتەلمەيدۇ، بەلكى مۇشۇ «مەقسەت» ۋە «مەركەز» نى گەۋدىلەندۈرۈشنى ئۆز ژانىر ئالاھىدىلىكىنىڭ تۈپ ئېنېرگىيە مەنبەسى قىلىدۇ.

«ئادەم — مەقسەت»، «ئادەم — مەركەز» دېگەن ئىدىيىنى ئۆز ژانىر ئالاھىدىلىكىنىڭ تۈپ ئېنېرگىيە مەنبەسى قىلغان ئەدەبىي ئاخبارات ژانىرى ئادەمنى قانداق ئىپادىلەيدۇ؟

ئەدەبىي ئاخبارات ژانىرى ئادەتتىكى ئادەمنى ئەمەس، بەلكى ئالاھىدە ئەمگەك نەتىجىلىرى بىلەن بەلگىلىك ئاخبارات قىممىتىگە ئىگە بولغان ئالاھىدە ئادەمنى ئىپادىلەيدۇ.

ئەدەبىي ئاخبارات ژانىرى ئالاھىدە ئاخبارات قىممىتىگە ئىگە بولغان ئالاھىدە ئادەمنىڭ ئىش پائالىيەتلىرىنى خەۋەر قىلغاندا، ئادەمنىڭ ئاڭ ۋە ئىرادە جەھەتتىكى نوقۇل بىر تەرەپلىمىلىكلىكىنى ئەمەس، بەلكى ئىككى تەرەپلىمىلىكلىكىنى، يەنى ئادەمنىڭ ۋۇجۇدىدا ياخشىلىق بىلەن يامانلىقلىقتىن ئىبارەت ئىككى تەرەپنىڭ تەڭلا مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدىغانلىقىنى كونكرېت مەزمۇنلار ئارقىلىق ئىپادىلەيدۇ ھەمدە ئادەمنىڭ ئىرادە جەھەتتىكى ئىككى ياقلىمىلىقىنىڭ بىر تەرىپىنى تەشكىل قىلىدىغان سەلبىي ئامىللارنى يېڭىپ، ئۇنى ئىجابىي ئامىلغا ئايلاندۇرۇش جەھەتتىكى ئالاھىدە جەريانىنى ئادەمنى يېزىشتىكى مەقسەتنىڭ مەقسىتى، مەركەزنىڭ مەركىزى قىلىدۇ. چۈنكى بۇ جەريان (مەيلى ئۇ مەغلۇبىيەتلىك جەريان بولسۇن) ئادەمنىڭ ئالاھىدە ئاخبارات قىممىتىگە ئىگە ئىش پائالىيىتىنىڭ ئاساسىي جەريانى بولۇپ، ئادەم پەقەت مۇشۇ جەرياندىلا ئوبيېكتىپ قىممەتكە ئىگە بولالايدۇ. ئەدەبىي ئاخباراتتا ئىپادىلىنىدىغىنى ئادەمنىڭ مۇشۇنداق ئوبيېكتىپ قىممىتى بولۇپ، ئاپتور مۇشۇنداق ئوبيېكتىپ قىممەت ئارقىلىق ئادەمگە سۇبيېكتىپ ئورۇن بەخش ئېتىدۇ ۋە ئادەمنىڭ سۇبيېكتىپ ئوبرازىنى يارىتىدۇ.

«ۋەتەن ھەممىدىن ئەلا» ناملىق مۇنەۋۋەر ئەدەبىي ئاخبارات ئەسىرى بىزنى بۇ جەھەتتە قىممەتلىك ئەمەلىي ماتېرىيال بىلەن تەمىنلەيدۇ. بۇ ئەدەبىي ئاخباراتتا، ئالدى بىلەن، پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 1980 - يىلىنىڭ باشلىرىدا ئېلان قىلغان زىيالىيلار سىياسىتىگە ئالاقىدار قارار ۋە بەلگىلىمىلىرىنىڭ روھى كۆزدە تۇتۇلغان بولۇپ، ئۇنىڭدا پۈتۈن مەملىكەت ۋە پۈتۈن دۇنيا خەلقى بىلىپ قېلىشقا تېگىشلىك بولغان، ئالاھىدە ئاخبارات قىممىتىگە ئىگە مۇنداق بىر زور ۋەقە ئەكس ئەتتۈرۈلگەن:

1938 - يىلىنىڭ مەلۇم بىر تاڭ سەھىرىدە قول ھارۋىسى ۋە رىكشىلار ئاساسىي
قاتناش قورالى سۈپىتىدە دەۋران سۈرۈۋاتقان جۇڭگو زېمىنىدىن چەت ئەلگە ئوقۇشقا
چىققان ئوقۇغۇچى ۋاڭ يۈنفېڭ ئىچىدىن ياندىغان دۋىگاتىل بىلەن ھەرىكەتكەندۇ-
رۇلىدىغان گېرمانىيىنىڭ ئىلغار سەۋىيىلىك پاراخوتىغا ئولتۇرۇپ كېتىۋاتقىنىدا، شۇ
دەۋر پەن - مەدەنىيىتىنىڭ گۈلتاجىسى بولغان ئىچىدىن ياندىغان دۋىگاتىلى بولمى-
غان جۇڭگونىڭ گىرازدانى بولۇپ قالغانلىقى ئۈچۈن، چەت ئەل ئەجنەبىيلىرى تەرىپى-
دىن كەمسىتىلىدۇ، مازاق قىلىنىدۇ ۋە ھاقارەتلىنىدۇ. ھاقارەتنى كۆڭلىگە مەھكەم
پۈككەن ۋاڭ يۈنفېڭ باشقا مەملىكەتكە ئەمەس، بەلكى دەل گېرمانىيىگە بېرىپ ئىچى-
دىن ياندىغان دۋىگاتىل تېخنىكىسىنى ئۆگىنىپ، ئازادلىقتىن كېيىن ۋەتەنگە قاي-
تىپ كېلىدۇ. ۋاڭ يۈنفېڭ ۋەتەنگە قايتىپ كەلگەن 1951 - يىللىرى جۇڭگونىڭ مۇ-
ھىم شەھەرلىرىدە ئۇرۇشتىن ئىلگىرى كىرگەن ئاز ساندىكى ئاپتوموبىللار پەيدا بولۇپ
قالغان بولسىمۇ، ئەمما ئىچىدىن ياندىغان دۋىگاتىل ياساش تېخى كىشىلەرنىڭ چۈ-
شىگىمۇ كىرىپ باقمىغان ئىش ئىدى. ۋاڭ يۈنفېڭ بۇ ۋەزىپىنى دادىللىق بىلەن ئۆز
ئۈستىگە ئېلىپ، ۋەيرانە بىر رېمونت زاۋۇتىنى تانكا زاۋۇتىغا ئۆزگەرتىپ چىقىدۇ. ۋاڭ
يۈنفېڭنىڭ ئۇزۇن مۇددەتلىك جاپالىق كۈرىشى ئارقىلىق جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمى-
يىسى جۇڭگو ئىشچىلىرى، ئىنژېنېر ۋە تېخنىكلىرى ئۆزى لايىھەلەپ،
ئۆزى ياساپ چىققان، ئىچىدىن ياندىغان دۋىگاتىل بىلەن ھەرىكەتلىنىدىغان تۆركۆم-
تۆركۈم تانكا ۋە ئاپتوموبىللارغا ئىگە بولىدۇ. ۋەھالەنكى، ئۇزۇن ئۆتمەي جۇڭگو ئىش-
چىلار سىنىپىنىڭ ئىچىدىن ياندىغان دۋىگاتىل كەسپىنىڭ بوۋىسى بولغان ۋاڭ
يۈنفېڭ «گېرمانىيىنىڭ ئىشپىيونى» دېگەن بەدنام بىلەن تۇتۇپ كېتىلىپ، ئۇزۇن مۇددەت
ئىش ئورنىدىن ئايرىلىپ قالىدۇ. 60 ياشقا كىرىپ قالغان ۋاڭ يۈنفېڭ مەلۇم كۆمۈر
كاندا ئىشلەۋېتىپ، جۇ ئېنلەي، دېڭ شياۋپىڭلارغا خەت يېزىپ، ئۆزىگە خىزمەت بېرى-
شىنى تەلەپ قىلىدۇ، ئەمما جىددىي سىياسىي كۈرەشلەر تۈپەيلىدىن ئۇنىڭ ئارزۇسى ئەمەل-
گە ئاشمايدۇ. ئۇ پەقەت پارتىيىنىڭ زىيالىيلار سىياسىتى ئېلان قىلىنىشىنىڭ ھارپىسىدا
5 - ماشىنىسازلىق سانائىتى مىنىستىرلىكىنىڭ پارتىيە گۇرۇپپىسى، دۆلەت مۇداپىئە ئىش-
شخانىسى ۋە ۋاڭ جېن مۇئاۋىن مىنىستىرنىڭ غەمخورلۇقىدا 5 - ماشىنىسازلىق سانائىتى
مىنىستىرلىكى پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقلىقىغا تەكلىپ قىلىنىدۇ. ئۇزۇن
مۇددەت روھىي ئازابقا ئۇچرىغان ۋاڭ يۈنفېڭ يېڭى خىزمەت ئورنىدا يېڭى روھ، يې-
ڭى جاسارەت بىلەن XXI ئەسىر ئېلېكترونلۇق ھېسابلاش ماشىنىسى تېخنىكىسى تەت-
قىقاتى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. ئۆمۈر بويى ئىلىم - پەن يولىدا تىرىشىپ ئىزدەنگەن، ئىزدى-
نىش جەريانىدا شان - شەرەپكىمۇ ئىگە بولغان، ئەمما ئىزدىنىمەن، دەپ دەپسەندە قى-
لىنىشقىمۇ ئۇچرىغان ۋاڭ يۈنفېڭ ئۆز كەچۈرمىشلىرىدىن ئەڭ ئۇلۇغ، لېكىن ئەڭ ئاد-
دىي بولغان مۇنداق بىر ھەقىقەتنى يەكۈنلەپ چىقىدۇ: ۋەتەن ھەممىدىن ئەلا.

«ۋەتەن ھەممىدىن ئەلا». ۋەتەن ھەممىدىن ئەلا بولمىغان بولسا، ئىچىدىن يا-
نىدىغان دۋىگاتىل تېخنىكىسى بويىچە «بوۋا» ھېسابلىنىدىغان ۋاڭ يۈنفېڭنىڭ تەقدىرى

www.uyghurkitap.com

قانداق ئېچىنىشلىق كۆڭۈلگە قالدۇرغانلىقى بۇ ئەدەبىي ئاخباراتتا كىشىنى چىن كۆڭلىدىن قايىل قىلىدىغان كونكرېت پاكىتلار ئارقىلىق ناھايىتى جانلىق سۈرەتلەپ كۆرسىتىپ بېرىلگەن. كىتابخانلار بۇ ئەدەبىي ئاخباراتنى ئوقۇغاندىن كېيىن مۇنداق ئىككى ئالاھىدە ئاخباراتقا ئىگە بولىدۇ: بىرى، جۇڭگو ماشىنىسازلىق سانائىتىنىڭ تۈۋرۈكى بولغان ئىچىدىن يانىدىغان دىۋىگاتېل مېخانىكىسىنىڭ، قانداقتۇر، چەت ئەلدىن ئىمپورت قىلىنغان تېخنىكا بولماستىن، بەلكى جۇڭگو ئىشچىلار سىنىپى ۋە ئىنژېنېر، تېخنىكلىرىنىڭ مۇستەقىل، ئۆزىگە - ئۆزى خوجا بولغان ھالدا، ئۆز كۈچى ۋە ئەقىل - پاراسىتىگە تايىنىپ، ئۆزى لايىھىلەپ، ئۆزى ياساپ چىققان مۇستەقىل ئىجادىيەت ئىكەنلىكى؛ يەنە بىرى، بۇ كەشپىياتنىڭ بوۋىسى باشقا بىرسى ئەمەس، بەلكى ئۆز ۋاقتىدا غورۇرى دەپسەندە قىلىنغان، بەھۇدە ئۇۋالچىلىققا ئۇچرىغان، ھازىرقى 5 - ماشىنىسازلىق سانائىتى مىنىستىرلىكى پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى ۋاڭ يۈنفېڭ ئىكەنلىكىدىن ئىبارەت. بۇ يەردە كىتابخانلارنىڭ دىققەت قىلىشىغا تېگىشلىك بولغان مۇنداق بىر مۇھىم نۇقتا بار. ئۇ بولسىمۇ، بۇ ئەدەبىي ئاخباراتنىڭ ئېلان قىلىنغان ۋاقتىنىڭ مەركىزىي كومىتېتنىڭ زىيالىلار سىياسىتىگە دائىر بەلگىلىمىلىرى كەڭ تەشۋىق قىلىنىۋاتقان بىر ۋاقىتقا توغرا كېلىپ قالغانلىقى مەسىلىسىدۇر. بۇ نۇقتا بىزگە ئەدەبىي ئاخباراتنىڭ قاراتمىلىقىنىڭ ناھايىتى كۈچلۈك بولىدىغانلىقىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ.

ئۇنداق بولسا، ئەدەبىي ئاخبارات ژانىرىنىڭ تۈپ ئاساسىي ئالاھىدىلىكلىرى نېمىلەردىن ئىبارەت؟

تۇرمۇش چىنلىقى ۋە ھەقىقىيلىكى ئەدەبىي ئاخبارات ژانىرىنىڭ ئەڭ تۈپ ۋە ئەڭ ئالدىنقى ئالاھىدىلىكلىرىنىڭ بىرى. ئەدەبىي ئاخبارات دېگەن سۆزنىڭ ئۆزىدىن چىقىپ تۇرىدۇكى، ئۇ، پېرسوناژ، ۋەقە، مۇھىتتىن ئىبارەت ئۈچ ئاساسىي ئامىلنى ئۆز يادروسى قىلىدىغان ئېپىك پوئېزىيە ژانىرىغا تەۋە بولغان ئەدەبىيات؛ ھەقىقىي ئادەم، ھەقىقىي ئىشنى ئۆز جېنى قىلىدىغان ئاخباراتتۇر. بۇيەردە گەپنىڭ سالمىقى ئەدەبىي ئاخباراتتا يېزىلىدىغان پېرسوناژ، ۋەقە ۋە مۇھىتنىڭ ئالدى بىلەن چىنلىقى، پاكىتلىق ئەھمىيىتى ناھايىتى كۈچلۈك بولغان ئاخبارات بولۇشى لازىملىقىدا. ئاخبارات قىممىتىگە ئىگە بولمىغان پېرسوناژ، ۋەقە ۋە مۇھىتنى ئەدەبىي ئاخبارات قىلىپ يېزىشقا بولمايدۇ. يېزىلىدىغان ئوبيېكتنىڭ ئاخبارات ئەھمىيىتىگە ئىگە بولۇشى ئالدىنقى شەرت. شۇڭا ئاخبارات بولغانىكەن، ئاخباراتلىق قىممىتىگە ئىگە بولغان ئادەم چوقۇم رېئاللىقتا مەۋجۇت بولغان ھەقىقىي ئادەم بولۇشى كېرەك. ھەقىقىي ئادەمگە ئالاقىدار بولغان ۋەقە چوقۇم شۇ ئادەمنىڭ تۇرمۇشىدا ھەقىقىي يۈز بەرگەن ۋەقە، ئىش بولۇشى لازىم. شۇنداقلا يۈز بەرگەن ھەقىقىي ۋەقە ۋە ھەقىقىي ئىش شۇ ئادەمنىڭ ھەقىقىي مۇھىتىدا يۈز بەرگەن ۋەقە، ئىش بولۇشى لازىم. ئەدەبىي ئاخبارات ئەسىرىدە ئەكس ئەتتۈرۈلگەن ئادەمنىڭ راست، ھەقىقىي ياكى يالغان، ساختا بولۇشى شۇ ئەسەرنىڭ ئىدىيىۋىلىكى ۋە سىياسىيلىكىنىڭ قانداقلىقى بىلەن بىۋاستە مۇنا-

سۈۋەتلىك. ئەگەر ئەدەبىي ئاخبارات ئەسەردە يېزىلغان ئادەم ۋە ئىش راست بولمىسا، ئۇ ئەدەبىي ئاخبارات بولالمايدۇ.

ئەدەبىي ئاخبارات ئەسەردە پېرسوناژغا دائىر مەسىلىلەر ئىچىدە ئۇنىڭ ئىسىم - فامىلىسى، جىنسى، يېشى، ئىجتىمائىي ئورنى قاتارلىق ئەڭ ئاددىيلىكى تەرەپلىرى راست بولۇپلا قالماستىن، بەلكى ئۇنىڭ پورترېت تەسۋىرى، يۈز بەرگەن ئىشنىڭ ۋاقتى، ئورنى، ھەتتا پېرسوناژنىڭ مىجەز ۋە خاراكتېر تەسۋىرلىرىمۇ ھەقىقىي ۋە ئەينەن بولۇشى لازىم. ئۇنى ئۆزگەرتىشكە ۋە توقۇپ چىقىشقا بولمايدۇ.

ئەدەبىي ئاخبارات ئەسەردە يېزىلىدىغان چىنلىق پەقەت تۇرمۇش چىنلىقىدىنلا ئىبارەت بولۇپ، ئۇ ھەرگىزمۇ بەدىئىي چىنلىقنى كۆرسەتمەيدۇ. ئەدەبىي ئاخبارات ژانىرى «ئەدەبىي» بولسىمۇ، بىراق ئەدەبىي ئەسەرلەرگە ئوخشىمايدۇ. ئەدەبىي ئەسەرلەردە يېزىلىدىغان چىنلىق گەرچە تۇرمۇش چىنلىقى بولسىمۇ، لېكىن ئۇ ئاددىيلىكى تۇرمۇشتىن بىر دەرىجە ئۈستۈن تۇرىدىغان، بەدىئىي توقۇلما قىلىش، ئوبرازلاشتۇرۇش، تىپىكلەشتۈرۈش ئارقىلىق ئومۇملاشتۇرۇلغان، مەركەزلەشتۈرۈلگەن بەدىئىي چىنلىقتۇر. ئەدەبىي ئاخبارات ئەسەردە كەلسە - كەلمەس توقۇپ چىقىشقا، ئوبرازلاشتۇرۇشقا ۋە تىپىكلەشتۈرۈشكە مۇتلەق يول قويۇلمايدۇ. ئۇنىڭدىكى ھەممە نەرسە تۇرمۇشتىكىدەك ئەينەن بولۇشى لازىم. «ۋەتەن ھەممىدىن ئەلا» ناملىق ئەدەبىي ئاخباراتتا بۇ قائىدىگە قاتتىق ئەمەل قىلىنغان، پېرسوناژ، ۋەقە ۋە مۇھىت ئەينى تۇرمۇش شارائىتىدا قانداق بولسا، شۇنداق يېزىلغان، توقۇلمىغان، كۆپتۈرۈلمىگەن، كەم سۇندۇرۇلمىغان.

ئەمما ئەدەبىي ئاخبارات ئەسەردە يېزىلىدىغان ئاخبارات قىممىتىگە ئىگە بولغان «ئاخبارات» نىڭ چىنلىقى گېزىت، رادىئو خەۋەر - ماقالىلىرىنىڭ چىنلىقىغىمۇ ئوخشىمايدۇ. ئۇنىڭدا يېزىلىدىغان پاكىتلار ئاخبارات خەۋەر - ماقالىلىرىدىكىگە ئوخشاش ستاتىستىكىلىق مەلۇماتلار، ئىجرا قىلىنغان سىياسەت، يولىنىشلەر چىنلىقى، ۋەقە، ھادىسە قانداق بولسا، شۇنداقلا دەپ قويۇلىدىغان چىنلىقمۇ ئەمەس. چۈنكى ئەدەبىي ئاخبارات «ئاخبارات» بولۇش بىلەن بىللە «ئەدەبىي» دۇر. ئۇ «ئەدەبىي» بولغانلىقى ئۈچۈن، پېرسوناژ، ۋەقە ۋە مۇھىت تۇرمۇش چىنلىقىغا مۇتلەق ساداقەتلىك پوزىتسىيە تۇتقان ھالدا، ئەدەبىي جەھەتتىن يۈكسەك دەرىجىدە پىششىقلاپ ئىشلىنىدۇ. ئەدەبىي ئاخباراتنىڭ بۇ جەھەتتىكى ئەركىنلىكى ناھايىتى زور بولۇپ، ئاپتور ئادەمنى ئىپادىلىگەندە، ئادەمنىڭ ئۇششاق - چۈششەك ئەمەس، زور، ئاددىيچە ئەمەس، ئالاھىدە ئىشلىرىنى تاللاش ئەركىنلىكىگە ئىگە. ئاخبارات خەۋەرلىرىدىكىگە ئوخشاش بىرلا ئىشنى ئەمەس، بىرمۇنچە ئىشنى، ئىشنىڭ بىر ياقلىمىلىقلىقىنى ئەمەس، كۆپ ياقلىمىلىقىنى، تەرەققىيات جەريانىدىكى بىر ھادىسىنىڭ باشقا بىر ھادىسىگە، كونا سۈپەتنىڭ يېڭى سۈپەتكە ئۆزگىرىشى ۋە سەكرەش جەريانىنى، شەيئىلەرنىڭ ئىنكارلى كەلتۈرۈپ چىقىرىدىغان توپ ئىچكى زىددىيەت ۋە كۈرەشلىرىنى، ئىدىيە، كۆزقاراش ۋە ئوي-خىياللىرىنى پېرسوناژنىڭ ئاساسىي خاراكتېرىدىن ئايرىلمىغان ھالدا، تاكى دىمەكچى بولغان پىكرى، يەتمەكچى بولغان مۇددىئاسى روشەن ۋە مەركەزلىك ئوتتۇرىغا قويۇلغۇ-

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

چە بارلىق تەسۋىرىي ۋاستىلەردىن ئەقىلغا مۇۋاپىق ھالدا پايدىلىنىشقا تامامەن يول قويۇلىدۇ. يازغۇچى ئۆزى يېزىۋاتقان ئادەمنىڭ سالاھىيىتى، كەسپى، ئورنى، مەدەنىيەت سەۋىيىسى ۋە شۇ ئادەم تەۋە بولغان تەبىقىنىڭ ئەينى شارائىتتىكى ئومۇمىي ئەھۋالىدىن ئايرىلمىغان ھالدا، ئۆز سۇبيېكتىسىنى ئۇنىڭ ئومۇمىي ئوبيېكتى بىلەن قوشۇپ يۇغۇرۇۋېتىشىگە، ئەھۋال، ئىشقا نىسبەتەن ئەڭ مۇۋاپىق ھالدا مۇھاكىمە يۈرگۈزۈشىگە، ئۆز كۆز قاراشلىرىنى ئوتتۇرىغا قويۇشىغا، مەيدانى ۋە پوزىتسىيىسىنى ئىپادىلىشىگىمۇ تامامەن يول قويۇلىدۇ؛ چىن ۋە ھەقىقىي بولغان پاكىتلىق ماتېرىياللارنى پىششىقلاپ ئىشلەشكە، ئورۇن - جاي ئوخشاش بولمىغان ئىش، ھادىسىلەرنى ئاساسىي ۋەقەلىك بىلەن گارمونىك تۇتاشلىققا ئىگە قىلىشىغا، ئېلىپ قېلىشى ياكى تاشلىۋېتىشىگە يول قويۇلىدۇ. «ۋەتەن ھەممىدىن ئەلا» ناملىق ئەدەبىي ئاخباراتتا ئاپتور: «كونىلاردا ئادەم ناباتات بولمىغان ئىكەن، ئۇنىڭدا ھېسسىيات بولماي قالمايدۇ» دېگەن ئەقلىيە سۆزنى نەقىل كەلتۈرۈش ئارقىلىق، گېرمانىيىدىن ئايرىلىش ئالدىدا تۇرغان ۋاڭ يۈنفېڭنىڭ بىرقانچە يىل بىر ئۆيدە بولغان نېمىس ئايالى ۋە گىلەم ئۈستىدە پومىداقلىشىپ ئويناۋاتقان 3 بالىسىنىڭ مېھرىدىن كېچەلمەيۋاتقانلىقىدىكى ئوي - خىيالى، ئىچكى ھېسسىيات ۋە كەچۈرمىشلىرىنى شۇنداق شارائىتتا يۈز بېرىدىغان ۋە يۈز بېرىش ئېھتىمالى بولغان، ۋاڭ يۈنفېڭنىڭ ئۆزىگىلا ماس كېلىدىغان ھەمدە پۈتۈن ئىنسانىيەت پسىخولوگىيىسىگە ئورتاق بولغان چوڭقۇر ھېسسىيات ئارقىلىق ناھايىتى ياخشى مۇلاھىزە قىلغان. ۋاڭ يۈنفېڭنىڭ خوتۇنىدىن ئايرىلغان ۋاقىتتىكى ئىچكى كەچۈرمىشلىرىنى «ئىنسان مەھرۇم بولغان نەرسىسىنى ھامان ئادەتتىن تاشقىرى قەدىرلىك ھېس قىلىدۇ» دېگەن جۈملىلەر ئارقىلىق مۇلاھىزە قىلغان بولسا، «ھازىر ۋاڭ يۈنفېڭ بىر تونىدىن ئارتۇق كىتابقا ئىگە بولۇپ قالغانىدى. بۇ كىتابلار ئۇنىڭ ھاياتىنىڭ جەۋھەرلىرى... بۇ كىتابلار ئۇنىڭ بىلەن بىللە ۋەتىنىگە قايتىشى لازىم... ئايالى ھەرقانچە ئەزىز بولسىمۇ، ئۇنىڭدىن ئايرىلىپ كېتىشى مۇمكىن، ئەمما بۇ كىتابلار ئۇنىڭدىن ئايرىلىپ كېتىشى مۇمكىن ئەمەس» دېگەن جۈملىلەر ئارقىلىق ۋاڭ يۈنفېڭنىڭ ۋەتەنگە، ئىلىم - پەنگە بولغان يۈكسەك مۇھەببىتىنى ئېچىپ بەرگەن. شۇڭا ئەدەبىي ئاخبارات ژانىرىدا مۇنداق زۆرۈر مۇھاكىمە ۋە مۇلاھىزىلەرنىڭ بولۇشىغا، ۋەقەلىكنى بايان نۇقتىئىنەزىرى ئارقىلىق ئىپادىلەپ، ئاپتور ئۆزىنىڭ شۇ ئەھۋالدا مۇتلەق چىنلىق تۇيغۇسىنى بېرىدىغان كۆز قاراش، نۇقتىئىنەزەرلىرىنى سىڭدۈرۈۋېتىشىگە يول قويۇلىدۇ. ۋەھالەنكى گېزىت خەۋەرلىرىدە مۇنداق قىلىشقا ھەرگىز يول قويۇلمايدۇ. شۇڭا ئەدەبىي ئاخبارات ژانىرىنىڭ چىنلىقى ۋە ھەقىقىيلىكى گېزىت، رادىئو ۋە تېلېۋىزىيە تەشۋىقاتىدىكى چىنلىق ۋە ھەقىقىيلىككە ئوخشاش بولسىمۇ، ئەمما ئۇلاردا بولمايدىغان ئەدەبىي خۇسۇسىيەتكىمۇ ئىگە. ئەدەبىي ئاخبارات ژانىرىنىڭ بۇ خۇسۇسىيىتى چىن ئادەمنىڭ چىنلىقىنى گەۋدىلەندۈرۈش ئۈچۈنلا خىزمەت قىلىشى كېرەك.

ئەدەبىي ئاخبارات ژانىرىنىڭ ئىككىنچى مۇھىم ئالاھىدىلىكى، ئۇنىڭ قاراتمىلىقىنىڭ ناھايىتى كۈچلۈك بولۇشىدا. ئەدەبىي ئاخباراتنىڭ قاراتمىلىقىنىڭ كۈچلۈك بولۇشى ئۇنىڭ ئاخباراتلىق ئالاھىدىلىكى تەرىپىدىن بەلگىلەنگەن. ئەدەبىي ئاخبارات ئەسىرىنىڭ

مەيدانغا كېلىشىدىكى ئاساس — ئاخباراتتۇر.

ئاخباراتنىڭ ئاساسىي خۇسۇسىيىتى شۇكى، ئۇ ئالدى بىلەن مۇشتىرىلارنى يۈز بەرگەن مۇھىم پاكىت بىلەن تەمىنلەيدۇ. پاكىت، ئەھۋال، ئىشنىڭ جەريانىنى ئۇقتۇرىدۇ. ئاخباراتقا سىڭدۈرۈلىدىغان كۆزقاراشلارنىڭ ھەممىسىگە پاكىت سىڭدۈرۈلگەن بولىدۇ. پاكىت قۇرۇقتىن - قۇرۇق پاكىت ئەمەس، بەلكى قاراتمىلىقى بولغان، پارتىيىنىڭ نۆۋەتتىكى سىياسىتى، فاڭجېن، يۆنىلىشلىرىنىڭ روھىغا ئۇيغۇن كېلىدىغان ۋە ئۇنىڭ توغرىلىقى ئىسپاتلىنىدىغان پاكىتتۇر. ئاخبارات مۇشۇنداق قاراتمىلىقتىن ئايرىلىپ قالىدىكەن، ئۇ بىرەر مەقسەت ئۈچۈن خىزمەت قىلالمايدىغان ئاخبارات بولۇپ قالىدۇ.

ئاخباراتنىڭ ئاخباراتلىق كۈچى ئۇنىڭ پارتىيىۋىلىك پرىنسىپ ۋە مەيدان ئۈچۈن خىزمەت قىلغان - قىلالمىغانلىقى، سىياسىي جەھەتتە پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى بىلەن يۈكسەك دەرىجىدىكى بىرلىكنى ساقلىغان - ساقلىيالمىغانلىقى، پارتىيىنىڭ سىياسەت ۋە سېلوگانلىرىنى، پارتىيىنىڭ تۈپ ئاساسىي تەشەببۇسلىرىنى توغرا ئەكس ئەتتۈرگەن-ئەتتۈرمىگەنلىكى بىلەن ئۆلچىنىدۇ. بۇ، ئاخباراتنىڭ قاراتمىلىقى بولۇپ، ئەينى ۋاقىتتا يەنە ئەدەبىي ئاخباراتنىڭمۇ قاراتمىلىقى مەسىلىسىدۇر. يۇقىرىدا ئەدەبىي ئاخباراتنىڭ ئاخبارات تەمىنلىگەن پاكىتلارنى ئەدەبىي جەھەتتىن پىششىقلاپ ئىشلەش سەنئىتى ئىكەنلىكىنى، ئاخباراتنىڭ ئۆزى ۋە ئۇنىڭ ئىچكى ئىدىيىۋىلىكىنى كۈچۈرۈپ، ئۇنى بەدىئىي جەھەتتىن ئۈستۈرىدىغان ۋە يۈكسەكلىككە كۆتۈرىدىغانلىقىنى كۆرۈپ ئۆتتۇق. شۇڭا ئەدەبىي ئاخباراتنىڭ قاراتمىلىقى ئاخباراتنىڭ پرىنسىپ، قائىدىلىرى ۋە قاراتمىلىقى بىلەن بىردەكلىكنى ساقلىغاندىن باشقا، مۇھىمى، ئۇنىڭدا نۆۋەتتىكى زور ئىجتىمائىي مەسىلىلەر، دەۋرنىڭ يۈرەك سوقۇشى، رىتىمى ۋە يۆنىلىشىنى بەلگىلەيدىغان، ھەممە ئادەم جىددىي كۆڭۈل بۆلىدىغان، جىددىي بىر تەرەپ قىلىشنى تەلەپ قىلىۋاتقان مەسىلىلەر ئوتتۇرىغا قويۇلۇشى ۋە ئۇنىڭغا توغرا جاۋاب بېرىلىشى لازىم. بۇ تەلەپ ئەدەبىي ئاخبارات ئەسىرىنىڭ تېماتىك ئىدىيىسىنىڭ تېخىمۇ كونكرېت، مۇھاكىمە قىلىدىغان مەسىلىنىڭ تېخىمۇ ئەمەلىي بولۇشىنى، شۇنىڭ بىلەن بىللە، ئۇنىڭ نۆۋەتتىكى رېئال خىزمەت ئەمەلىيىتى ۋە مۇھىم ئىدىيىۋى مەسىلىلەر بىلەن زىچ بىرلەشتۈرۈلۈشىنى تەلەپ قىلىدۇ.

«ۋەتەن ھەممىدىن ئەلا» ناملىق ئەدەبىي ئاخبارات ئەسىرىنىڭ مەيدانغا چىقىشىدىكى تارىخىي دەۋر ئارقا كۆرۈنۈشىنى تەھلىل قىلغىنىمىزدا، ئەشەددىي رادىكال ئۇنسۇرلار تەرىپىدىن «ئىشچىلار سىنىپىنىڭ باشقۇرۇشى ۋە ئۆزگەرتىشى»نى قوبۇل قىلىشى لازىم بولغان، «ھېچنېمىگە كېرەككە كەلمەيدىغان ‹سېسىق توقۇزىنچى›» دەپ ھاقارەتلەنگەن زىيالىيلارنىڭ كارغا يارىمايدىغان كىشىلەر ئەمەس، بەلكى ئۇلار قەيەردە، قانداق باياشادلىق ئىچىدە ھايات كەچۈرمىسۇن، ئۇلارنىڭ يۈرىكىنىڭ ۋەتەن ئۈچۈن سوقىدىغانلىقى، ۋەتەن نېمىگە ئېھتىياجلىق بولسا، ئۇنى ئۆزىنىڭ ئارزۇسى دەپ بىلىپ، ئۆزىنى ئۇنتۇغان ھالدا ۋەتەن ئۈچۈن ئىختىرا قىلىش، ۋەتەن ئۈچۈن قان - تەر تۆكۈش بىلەن شۇغۇللىنىدىغان خەلقنىڭ ھەقىقىي مۇنەۋۋەر پەرزەنتلىرى ئىكەنلىكىنى كۆرۈۋالا-

لايمىز. 5 - ماشىنىسازلىق سانائىتى مىنىستىرلىكى پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ مۇئاۋىن مەسئۇلى بولغان ۋاڭ يۈنفېڭنىڭ تەرەققىي قىلغان گېرمانىيىدىكى باياشاد ئائىلىسىنى تاشلاپ، ۋەتەن ئەڭ ئېھتىياجلىق بولۇپ تۇرۇۋاتقان ئىچىدىن يانىدىغان دۇڭگا تېپىل زاۋۇتى قۇرۇلۇشى ئۈچۈن بىر كىشىلىك ھەسسە قوشۇش مەقسىتىدە ئانا يۇرتى جۇڭگوغا قايتىپ كەلگەنلىكى بۇ نۇقتىنى تولۇق ئىسپاتلايدۇ. ۋاڭ يۈنفېڭنىڭ ئۇزۇن ئۆتمەي خىزمەت ئورنىدىن كان رايونىغا ھەيدىۋېتىلىپ كېرەكسىز ئادەم قىلىپ قويۇلغانلىقى، قانداقتۇر، ئۇنىڭ راستىنلا كارغا يارىماي قالغانلىقىدىن ئەمەس، بەلكى بىر ئوچۇم داشقاللار ۋە شاكاللارنىڭ زىيانكەشلىك قىلىشى ۋە زەھەرلىك سۈيىقەست ئىشلەتكەنلىكىدىن كېلىپ چىققان. بۇ ئەسەرنىڭ ئېلان قىلىنىش ۋاقتىدىن ئالغاندا، ئاپتور «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» ئاغدۇرۇپ تاشلانغاندىن كېيىن پارتىيىنىڭ زىيالىيلار سىياسىتىنىڭ نۇردا ۋاڭ يۈنفېڭغا ئوخشاش نۇرغۇنلىغان زىيالىيلارنىڭ ئازاد بولۇپ، قەد كۆتۈرگەنلىكىدىن ئىبارەت مۇھىم مەسىلىنى كۆزدە تۇتۇپ، ئەسەرنى پارتىيىنىڭ سىياسەت، يۆنىلىشلىرىنى تەشۋىق قىلىدىغان كۈچلۈك قاراتمىلىققا ئىگە قىلغان. شۇڭا بۇ ئەسەرنى پارتىيىنىڭ زىيالىيلار سىياسىتىگە ئوقۇلغان جاراڭلىق مەدھىيە ناخشىسى دېيىشكە بولىدۇ.

ئەدەبىي ئاخبارات ئەسىرىنىڭ قاراتمىلىقى پەقەت جەمئىيەتتىكى ئىجابىي مەسىلىلەر بىلەنلا چەكلىنىپ قالماستىن، بەلكى سەلبىي مەسىلىلەر، ناچار خاھىش، ئاجىز ھالقىلارغىمۇ قارىتىلىشى، خاتا ئىدىيە، خاتا كۆزقاراشلارغىمۇ كۈچلۈك تۈردە تاقىلىشى، بۇنداق مەسىلىلەرنى داۋاملىق كىشىلەرنىڭ سەمىگە سېلىپ، تەجرىبە - ساۋاقلارغا ئىگە قىلىشى ۋە دىققەت - ئېتىبارىنى قوزغىشى لازىم. «بار ئىمكان بىلەن ئىشنى تۈزەش» ناملىق ئەدەبىي ئاخبارات ئەسىرى بىزنى بۇ جەھەتتە قىممەتلىك ئىجادىيەت ئەمەلىيىتى ۋە نەزەرىيىسى بىلەن تەمىنلەيدۇ. بۇ ئەسەردە ئوتتۇرىغا قويۇلغان مەسىلە گەرچە رېئاللىقتىكى پاكىتلىق ئەھمىيەتكە ئىگە بولغان كىچىككىنە بىر ھادىسە بولسىمۇ، ئەمما ئاپتور دەۋر روھىنى ئەكس ئەتتۈرۈش ۋە دەۋرنىڭ ئالدىدا مېڭىش ئىجادىيەت پرىنسىپىغا ئەمەل قىلىپ، بۇ كىچىككىنە ھادىسە ئارقىلىق رېئاللىقنىڭ كىشىلەر ئوڭايلىقچە بايقىيالمايدىغان بەزى ماھىيەتلىك تەرەپلىرىنى خېلىلا چوڭقۇر ئېچىپ بەرگەن.

ئەدەبىي ئاخبارات ئەسىرى مۇنداق مەسىلىلەرگە قارىتىلغاندا، قارىتىلغان مەسىلە ماركسىزملىق تارىخىي نۇقتىئىنەزەرنىڭ تەكشۈرۈشى ۋە سىناقلىرىغا بەرداشلىق بېرەلەيدىغان مۇھىم ۋە ئالاھىدە مەسىلىلەر بولۇشى، ئاپتورنىڭ مۇنداق مەسىلىلەر توغرىسىدا كۆڭلىدە سان بولۇشى ھەمدە كۈچلۈك سىياسىي مەقسەتچانلىقى بولۇشى لازىم.

ئەدەبىي ئاخبارات ژانىرىنىڭ ئۈچىنچى مۇھىم ئالاھىدىلىكى، بەدىئىي خۇسۇسىيىتىنىڭ كۈچلۈك بولىدىغانلىقىدا. بۇ نۇقتا ئۇنى گېزىت خەۋەر، ماقالىلىرى ۋە بارلىق ئەدەبىيات - سەنئەت ئەسەرلىرىدىن پەرقلەندۇرۇپ تۇرىدىغان بىر مۇھىم سۇ بۆلگۈچ چوققىدۇر.

ئەدەبىي ئاخبارات ئەسىرىدە يېزىلىدىغان ئاخبارات ئەدەبىي بولغانلىقتىن، ئادەتتىكى ئاخباراتتىن ئالاھىدە پەرقلىنىپ تۇرىدۇ. لېكىن ئۇنىڭ «ئەدەبىي» بولغانلىقى ئەدە-

بىي ئاخبارات ئەسىرىنىڭ بارلىق ئېپىك ئەدەبىي ئەسەرلەر بىلەن، يەنى ھېكايە، پوۋېست، رومان، جۈملىدىن سەھنە ئەسەرلىرى بىلەن تامامەن ئوخشىشىپ كېتىدىغانلىقىنى كۆرسەتمەيدۇ. ئەدەبىي ئاخبارات ئەسىرىدىكى بەدىئىيلىك پرىنسىپى بارلىق ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئەسەرلىرى يېزىقچىلىقىدا رىئايە قىلىشقا تېگىشلىك بولغان بەدىئىي پرىنسىپلاردىن تۈپتىن پەرقلىنىپ تۇرىدۇ، ئەمما ئايرىم، قىسمەن جەھەتلەردىن ئوخشىشىپ كېتىدىغان جايلىرىمۇ بار.

ھېكايىنى چۆرىدىگەن بارلىق ئېپىك ئەسەرلەردە ۋەقە، پېرسوناژ، مۇھىت قاتارلىق ئۈچ ئاساسىي ئامىل بولسا، ئاخبارات، پىكىر، پېرسوناژ ۋە مۇھىت ئەدەبىي ئاخبارات ئەسەرلىرىنىڭ تۆت ئاساسىي ئامىللىرىدۇر.

ئېپىك ئەسەرلەرنىڭ ئاساسىي ئامىلى بولغان ۋەقە، پېرسوناژ، مۇھىت مەركەزلەشتۈرۈش، ئومۇملاشتۇرۇش ئارقىلىق توقۇپ چىقىلى، قۇراشتۇرغىلى ۋە رەڭگارەڭ قىلىپ ئۆزگەرتكىلى بولىدىغان ئامىللار بولسىمۇ، لېكىن ئەدەبىي ئاخبارات ئەسىرىنىڭ ھەرقانداق بىر ئامىلىنى پاكىت چەكلىمىسىدىن ھالقىغان ھالدا، خىيالىغا كەلگىنىچە توقۇپ چىقىلى بولمايدۇ.

ئېپىك ئەسەرلەردە ئەكس ئەتتۈرۈلگەن رېئاللىق تۇرمۇش رېئاللىقىنىڭ ئەينەن ئۆزى ئەمەس، لېكىن ئەدەبىي ئاخبارات ئەسىرىدىكى رېئاللىق تۇرمۇش رېئاللىقىنىڭ ئەينەن ئۆزى بولۇشى لازىم.

بەدىئىيلىكنىڭ جېنى بولغان ئوبراز ئەدەبىي ئەسەرلەردە «تونۇش بولغان ناتونۇش ئادەم» بولۇشى شەرت بولسىمۇ، ئەدەبىي ئاخبارات ئەسىرىدىكى ئوبراز چوقۇم بىز بىلىدىغان ياكى بىلىشنى، تونۇشۇشنى ئارزۇ قىلىدىغان ھېلىقى ئادەمنىڭ نەق ئۆزى بولۇشى لازىم.

ئوبراز ئارقىلىق تۇرمۇشنى بىلىش ۋە ئەكس ئەتتۈرۈش ئەدەبىياتنىڭمۇ، ئەدەبىي ئاخباراتنىڭمۇ ماھىيەتلىك ئالاھىدىلىكلىرىدىن بىرى. ئەدەبىي ئاخبارات ئەسىرىدە پېرسوناژلار ئوبرازىنى يارىتىش ئالاھىدە گەۋدىلىك ئورۇنغا قويۇلسىمۇ، لېكىن پېرسوناژ يارىتىش ئۇسۇلى جەھەتتىن ئەدەبىي ئەسەرلەرنىڭ پېرسوناژ يارىتىش ئۇسۇلىغا تۈپتىن ئوخشىمايدۇ.

ئەدەبىي ئەسەرلەردە يارىتىلىدىغان پېرسوناژ يازغۇچىنىڭ ئوبرازلىق تەپەككۇرىدىن ئۆتكەن ۋە سۇبيېكتىپ جەھەتتە يۇقىرى دەرىجىدە پىششىقلاپ ئىشلەنگەن، ئۆز يەككىلىكى، ئايرىملىقى بىلەن ئۆز ئالدىغا ئالاھىدە ۋە ھېچكىمگە ئوخشىمايدىغان مۇستەقىل خاراكتېر قىممىتىگە ئىگە بولغان ھەمدە ئورتاق ئىنسانىي خۇسۇسىيەت، ئىدىيە ۋە گەۋدىگە ئىگە بولغان پېرسوناژدۇر. مۇنداق پېرسوناژ ئارقىلىق ئىپادىلەنگەن تۇرمۇشقا يازغۇچىنىڭ تونۇشى، ئىستېتىك زوق ـ ھەۋىسى، باھاسى، مۇھەببەت ـ نەپرىتى، ئىدىيەۋى ھېسسىياتى ناھايىتى كۈچلۈك دەرىجىدە سىڭگەن ۋە ئۇنىڭ بىلەن تويۇنغان بولىدۇ.

ئەدەبىي ئاخبارات ئەسىرىدە يارىتىلىدىغان پېرسوناژ ئاخبارات چەكلىمىسى تۈپەيلىدىن، يۈز بەرگەن ئاخباراتنى ئاپتورنىڭ پۈتۈنلەي ئوبرازلىق تەپەككۇر يۈرگۈزۈش ۋە «پىششىقلاپ» ئىشلەش ئارقىلىق بىر تەرەپ قىلىشىغا مۇتلەق يول قويمايدۇ. ئاساسىي ئىدىيىنى گەۋدىلەندۈرۈش ئۈچۈن يۈز بەرگەن پاكىت دائىرىسىدە ئاپتورنىڭ

پېرسوناژ، مۇھىت، پىكىرلەرنى ئەسلى ئەندىزىگە سادىق بولغان ھالدا تەسۋىرلىشىگە، ئۆز پىكىرلىرىنى بايان قىلىشىغا، مۇھاكىمە قىلىشىغا، تۇيغۇ - ھېسسىياتىنى ئىپادىلىشى ۋە چۈشەنچىلىرىنى نۇقتىلىق ئوتتۇرىغا قويۇشىغىلا يول قويۇلىدۇ.

ئەدەبىي ئاخباراتتا پېرسوناژلارنىڭ خاراكتېرىنى تەسۋىرلەش جەھەتتە ئالاھىدە كۈچ سەرپ قىلىشقا توغرا كېلىدۇ. لېكىن يارىتىلىدىغان خاراكتېر پېرسوناژنىڭ خاس خاراكتېرى بىلەن چەكلىنىشى لازىم. ئۇنىڭغا مۇكەممەللىك تەلىپىنى قويۇشقا بولمايدۇ. پېرسوناژنىڭ ئۆزىگە خاس خاراكتېرىنىڭ ئاساسىي قىرلىرىنىڭ ئۆچمەس ئىزنالىرىنىڭ بىر ياكى بىرنەچچە بەلگىسى ئايان بولسىلا كۇپايە قىلىدۇ. خاراكتېرنىڭ ئومۇمىيلىقىنى يېزىش تەلىپى ئەدەبىي ئاخبارات ئەسىرىگە مۇۋاپىق كەلمەيدۇ. «ۋەتەن ھەممىدىن ئەلا» ناملىق ئەدەبىي ئاخباراتتا يېزىلغان ۋاڭ يۈنفېڭ خاراكتېر جەھەتتىن بىرگە غۇرۇرلۇق، ئىچى چىلك، ئېغىر - بېسىق، ئاغزى مەھكەم، ئەمما نىسبەتەن يۇۋاش، قارشىلىق كۆرسىتىش ئىقتىدارى ئاجىز، تەقى - تۇرقى جەھەتتىن دىققاماق، ئوتتۇرا بويىغا مايىلراق، ساغلام كىشى سۈپىتىدە كۆرۈنىدۇ.

ئەدەبىي ئاخبارات پېرسوناژلىرىنىڭ خاراكتېر مۇكەممەللىكىنىڭ تەكىتلەنمەسلىكىدىكى مۇھىم بىر سەۋەب، ئۇنىڭدا يېزىلىدىغان ئاخبارات ۋە ئۇنىڭغا دائىر پېرسوناژ سەرگۈزەشتىسىنىڭ باشتىن - ئاخىر يېزىلمايدىغانلىقى، بولۇپمۇ ۋەقەلىك جەريانىنىڭ ھەممىسى ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭ ئىچىدىكى بىرقانچە ئەڭ تەسىرلىك، ئەڭ جانلىق ۋە مۇھىم ۋەقەلىكنىڭ تاللاپ يېزىلىدىغانلىقىدا. «ۋەتەن ھەممىدىن ئەلا»دا ۋاڭ يۈنفېڭنىڭ 60 نەچچە يىللىق ئۆمرىدىكى تۆتلا ئىشى، يەنى ئۇنىڭ گېرمانىيىدىن ئايرىلىشى، ۋەتەنگە قايتىپ، بىر رېمونت زاۋۇتىنى ئىچىدىن يانىدىغان دۇدگاتېل زاۋۇتىغا ئۆزگەرتىپ چىققانلىقى، ئۇزۇن ئۆتمەي كومۇركانىغا سۈرگۈن قىلىنغانلىقى، مۇئاۋىن مىنىستىر ۋاڭ جېننىڭ غەمخورلۇقىدا 5 - ماشىنىسازلىق سانائىتى مىنىستىرلىكىنىڭ پەنلەر ئاكادېمىيىسىگە يۆتكىلىپ كەلگەنلىكىدىن ئىبارەت ئىش - پائالىيىتى يېزىلغان. ئەمما بۇ تۆت ئىش ناھايىتى مەركەزلىك يېزىلغان. شۇڭا جەريان چەكلىك بولغانلىقتىن، پېرسوناژنىڭ خاراكتېر مۇكەممەللىكى توغرىسىدا سۆز ئېچىش قىيىن ھەمدە مۇنداق تەلەپ قويۇشمۇ ھاجەتسىز. يېزىلىدىغان جەريان ئىخچام بولغانلىقتىن، پېرسوناژنىڭ ئاساسىي خاراكتېرىنىڭ مەلۇم تەرىپى روشەن ۋە جانلىقراق بولسىلا كۇپايە. مەخسۇس ئاخبارات ۋە ئالاھىدە كىشىلەر يېزىلىدىغان ئەدەبىي ئاخباراتتا ئاساسىي پېرسوناژلا بولغاندىن تاشقىرى، بىردىن بىر قانچىگىچە قوشۇمچە پېرسوناژلار بولسىمۇ بولىدۇ، بولمىسىمۇ بولىدۇ. دەۋرىي ھادىسىلەرگە بېغىشلانغان، مۇھىم ۋە ئالاھىدە ئاخبارات يېزىلغان بەزى ئەدەبىي ئاخبارات ئەسەرلىرىدە بىر - ئىككىلەپ ئەمەس، بەش - ئالتە، ھەتتا يەتتە - سەككىز پېرسوناژنىڭ تەڭلا يېزىلغانلىقىنى كۆرۈۋالالايمىز. ئەدەبىي ئاخباراتتا پېرسوناژنىڭ كۆپ، ئاز بولۇشى چوڭ مەسىلە ئەمەس، بۇنىڭدا مۇھىمى، مەقسەت ۋە زۆرۈرىيەتكە قاراش لازىم.

بەدىئىيلىكنىڭ يەنە بىر مۇھىم، تەرىپى تىپىكلىك مەسىلىسىدۇر. ئەدەبىي ئاخباراتتىكى تىپىكلىك مەسىلىسى قانداقتۇر تىپىك پېرسوناژلار ئوبرازىنى يارىتىشقا قارىتىلغان ئەمەس، بەلكى يۈز بەرگەن ۋەقە، ئاخبارات، ئىشنىڭ ئوخشاش - چۈشۈشەك ئەمەس، ئالاھىدە تىپىك ئىش، تىپىك ئاخبارات بولۇشىغا قارىتىلغان.

بەدىئىيلىك ئۆز ئىچىگە ئالىدىغان مەزمۇنلار ناھايىتى كۆپ. يازغۇچى تۇرمۇش ھەقىقىيلىكىگە سادىق بولغان ھالدا، بەدىئىيلىكنىڭ قايسى خىل مەزمۇن ۋە ۋاستىلىرىدىن پايدىلانمىسۇن، ئىپادىلىنىدىغان تۇرمۇش، پىكىر ۋە ئىدىيىۋىلىكنى كىشىلەرنىڭ مۇھەببەت-نەپرىتىنى قوزغىيالايدىغان ۋە ئۇلارنى بەلگىلىك تەربىيىگە ئىگە قىلالايدىغان دەرىجىدە جانلىق، تەسىرلىك كۆرسىتىپ بېرەلىسىلا كۇپايە قىلىدۇ. يازغۇچىنىڭ ئىپادىلەش ماھارىتىگە چەك قويۇلمايدۇ.

ئەمەلىي يېزىقچىلىقتا، ئەدەبىي ئاخبارات بىلەن كۆپرەك ئارىلىشىپ كېتىدىغان بىر خىل ژانىر بار. ئۇ بولسىمۇ، ئوچېرك. ئوچېرك ئەدەبىي ئوچېرك، ئاخبارات ئوچېركى قاتارلىق تۈرلەرگە بۆلۈنسىمۇ، ئەمما ئۇلارنىڭ توپ خۇسۇسىيىتى ئوخشاش. بەزىدە تەپسىلىي خەۋەر، زىيارەت خاتىرىلىرىنىمۇ ئوچېرك تەركىبىگە كىرگۈزۈۋالىدىغانلار بار. لېكىن ئەدەبىي ئاخبارات ئوچېرك ئەمەس، ئوچېرك ئەدەبىي ئاخبارات ئەمەس. چۈنكى ئەدەبىي ئاخباراتنىڭ ئوچېرك بىلەن ئوخشىشىپ كېتىدىغان جايلىرىمۇ، ئوخشىمايدىغان جايلىرىمۇ بار.

ئوچېرك بىلەن ئەدەبىي ئاخباراتنىڭ توپ ئاساسىي قانۇنىيىتى ئوخشاش، يەنى يېزىلىدىغان تۇرمۇش، ۋەقە، ھادىسە ھەر ئىككىلىسىدە مۇتلەق راست ۋە ھەقىقىي بولۇشى لازىم. ئەدەبىي ئاخباراتنىڭ ئاساسىي ئامىللىرى بولغان ئاخبارات پاكىتى، پېرسوناژ، ۋەقە، مۇھىت ۋە ئىدىيىۋىلىك ئوچېركنىڭمۇ ئاساسىي ئامىللىرى بولالايدۇ.

ئوچېركتىمۇ ئەدەبىي ئاخباراتقا ئوخشاشلا، يۈزبەرگەن ئاخبارات تەپسىلىي، جانلىق تەسۋىرلىنىپ، پاكىت كىتابخانلارنىڭ كۆز ئالدىدا قايتا گەۋدىلەندۈرۈلىدۇ. يېزىلىدىغان پاكىتمۇ ئەدەبىي ئاخباراتتىكىگە ئوخشاش يېزىشقا ئەرزىيدىغان تىپىك ۋەقە، تىپىك ئادەم، تىپىك شارائىت ۋە تىپىك تەپسىلاتلار بولۇپ، كىشىلەر نۆۋەتتە جىددىي كۆڭۈل بۆلۈۋاتقان، قىزىقىدىغان، سىياسىي، ئىدىيىۋى ئەھمىيىتى كۈچلۈك ۋەقە، ھادىسىلەردۇر. بۇ، ئوچېركنىڭ ئەدەبىي ئاخبارات بىلەن توپ پرىنسىپ ۋە چوڭ جەھەتتىكى ئوخشاشلىقلىرىدۇر. بۇ ئىككى ژانىرنىڭ بىر - بىرىگە ئوخشىمايدىغان جايلىرى ئۇلارنىڭ قوشۇمچە تەرەپلىرىدە ئىپادىلىنىدۇ. مەسىلەن:

ئوچېركنىڭ ۋاقىت خاراكتېرى ئەدەبىي ئاخباراتقا قارىغاندا ناھايىتى كۈچلۈك بولىدۇ. خەۋەر، ماقالىلاردىن قالسىلا، ۋاقىت خاراكتېرىنىڭ كۈچلۈكلۈكى جەھەتتىن، ئوچېرك بىرىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. ئۇنىڭ ئۇنۇمى نۆۋەتتىكى تەشۋىقات يۆنىلىشى، پروگراممىسى ئىچىدە بولىدۇ. تېماتىك ئىدىيىسى جەھەتتىن ئالاھىدە بولغان ئايرىم ئوچېركلار بۇنىڭ سىرتىدا بولسىمۇ، مۇتلەق كۆپ قىسىم ئوچېركلار ھازىر جاۋاب ئەھمىيەتكە ئىگە بولىدۇ.

ئوچېرك ئۆز ماھىيىتى جەھەتتىن گېزىت ئاخباراتچىلىقىغا، ئەدەبىي ئاخبارات ئەدەبىياتقا مايىل. شۇڭا ئوچېركنى ئاخبارات خەۋەرچىلىكىنىڭ بىر خىل شەكلى ياكى كېڭەيتىلگەن خەۋەر دېيىشكە بولىدۇ.

ئوچېركتىمۇ ئەدەبىي ئاخباراتقا ئوخشاش جانلىق پېرسوناژلارنىڭ مۇھىم ئىش-پائالىيەتلىرى ئەكس ئەتتۈرۈلىدۇ. لېكىن ئوچېركتا جانلىق پېرسوناژلار ئوبرازىنى يارىتىش مەقسەت قىلىنمايدۇ ھەمدە ئۇنداق قىلىش ھاجەتمۇ ئەمەس. ئوچېركتىكى ئوبراز كىتابخانلار ھېس قىلالايدىغان ۋە ئۇلاردا ھەقىقىي ئىشەنچلىك تۇيغۇ پەيدا

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى www.uyghurkitap.com

قىلالايدىغان بولسىلا كۇپايە. چۈنكى ئوچېركتا يېزىلىدىغان ۋەقە ئەدەبىي ئاخباراتتا يېزىلىدىغان ۋەقەلىكلەرگە ئوخشاش ئۇنچىلىك ئەركىنلىك ۋە جانلىقلىقا ئىگە ئەمەس. مەيلى مۇلاھىزە، بايان ياكى تەسۋىر بولسۇن، ئاخبارات پرىنسىپى تەمىنلىگەن شارائىت ۋە ئاساسىي پرىنسىپ چەكلىمىسىدىن ئېشىپ كېتەلمەيدۇ، خالىغانچە تەسەۋۋۇر يۈرگۈزۈشكە تېخىمۇ يول قويۇلمايدۇ. شۇڭا ئوچېركتا خاراكتېر ئالاھىدىلىكلىرى روشەن ۋە مۇكەممەل بولغان پېرسوناژلار ئوبرازىنىڭ يارىتىلىشى ھاجەت ئەمەس. ئەدەبىي ئاخباراتتا مۇكەممەل پېرسوناژلار ئوبرازىنى يارىتىش تەلىپى ئوتتۇرىغا قويۇلمىسىمۇ، لېكىن بۇ جەھەتتە ئۇنىڭغا قويۇلىدىغان تەلەپ ئوچېركقا قارىغاندا يەنىلا كۆچلۈك بولىدۇ.

ئوچېركتىمۇ ئەدەبىي ئاخباراتتىكىگە ئوخشاش پاكىتلارنىڭ ماھىيەتلىك ئالاھىدىلىكلىرى چىڭ تۇتۇلسىمۇ، جەريانىنى تەشكىل قىلغان ماتېرىياللارنى تاللاش، ھادىسىلەرنى ئەركىن قۇراشتۇرۇش، ئاساسىي ۋە بېقىندا ئورۇندا تۇرىدىغان ۋەقەلىكلەرنىڭ نىسبىتىنى خالىغانچە ئېگىز - پەس قىلىپ قويۇش ئەركىنلىكى ئەدەبىي ئاخباراتتىكىدەك زور بولمايدۇ. ئۇ گېزىت ئاخباراتچىلىقىغا يېقىن ژانىر بولغانلىقتىن، پاكىتلارنى بايان قىلىشتىن تارتىپ، ئاپتورنىڭ مۇلاھىزىسى، تەسىراتى، چۈشەنچىسى ۋە ئىچكى ھېسسىياتىنى ئىپادىلەشكىچە بولغان پۈتۈن جەرياندا بەدىئىي ۋاسىتىلەرنى كۆپلەپ ۋە ئالاھىدە كەڭ قوللىنىشقا يول قويمايدۇ. ئۇنىڭدىكى ھەممە نەرسە لايىقىدا ئىخچام بولۇشنى تەلەپ قىلىدۇ. شۇڭا ئوچېرك يېزىقچىلىقىدا، ئاپتور پۈتۈن زېھنىنى پاكىتلار چىنلىقى ۋە موللۇقىغا قارىتىشى، بەدىئىي تەسۋىر جەھەتتە قەلىمىنىڭ تىزگىنىنى ھامان تارتىپ تۇرۇشى لازىم. بۇ ئەدەبىي ئاخبارات بىلەن ئوچېركنى بىر - بىرىدىن پەرقلەندۈرۈۋالىدىغان بىر مۇھىم نۇقتا.

بەدىئىيلىك جەھەتتە، ئەدەبىي ئاخبارات بىلەن ئوچېركقا قويۇلىدىغان مۇنداق بىر ئورتاق تەلەپ بار. ئۇ بولسىمۇ، ۋەقەلىكلەرنى ناھايىتى يۇرۇشلۇك، ئەپچىل، جەلپ قىلارلىق بىر بەدىئىي كومپوزىتسىيىگە ئىگە قىلىش مەسىلىسى.

بىرەر ماقالە، ئەسەر كومپوزىتسىيىسىنىڭ قانداق ئورۇنلاشتۇرۇلغانلىقى، كۆپىنچە ھاللاردا ئۇنىڭ مۇۋەپپەقىيىتى ياكى مەغلۇبىيىتىنى بەلگىلەيدۇ. چۈنكى ھەرقانداق بىر ماقالە، ئەسەر ئۈچۈن كومپوزىتسىيە تولىمۇ مۇھىم. ئەمما ئۇنىڭ قېلىپى يوق. شۇنداقتىمۇ ۋەقەلىكلەرنى قۇراشتۇرغاندا، قۇرۇلما شۇ ۋەقەلىكلەرنىڭ ئوبيېكتىپ تەرەققىيات قانۇنى ۋە ماھىيەتلىك ئىچكى باغلىنىشلىرىنى راۋان ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىشكە، ئاساسىي توپ ئىدىيۇلىكنى ئىپادىلەش ئېھتىياجىغا ئۇيغۇن بولۇشى لازىم. بۇ ھەرقانداق ماقالە ياكى ئەدەبىي ئەسەرنىڭ كومپوزىتسىيىسىگە قويۇلىدىغان ئادەتتىكى تەلەپ. ئەدەبىي ئاخبارات ياكى ئوچېركنىڭ قۇرۇلمىسىمۇ بۇ تەلەپكە بويسۇنۇشى، ۋەقەلىكنى باشلىغاندا چوقۇم كىتابخانلارنىڭ دىققىتىنى جەلپ قىلىدىغان، قولىغا ئالغاندىن كېيىن تاشلىۋەتكۈسى كەلمەيدىغان قىلىپ باشلاش، ئىدىيۇلىكى، مەنىسى، قاراتمىلىقى كۈچلۈك

ئۇيغۇر دېموكراتىك ئەدەبىياتى ۋەكىللىرىدىن

ئابدۇللا روزى

ئابدۇللا روزى 1919 - يىلى ئۇچتۇرپاندا ئاتۇش مەشھەتلىك كىچىك تىجارەتچى روزى ئاتۇش ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلدى. ئوقۇش يېشىغا يەتكەندە دەسلەپ دىنىي مەكتەپتە ئوقۇپ، ئەلىشىر ناۋايى، لۇتفىي، زەلىلىي قاتارلىق كلاسسىك شائىرلارنىڭ ئەسەرلىرى بىلەن تونۇشتى. 1935 - يىلى ئۇچتۇرپان دارىلمۇئەللىمىنىنى ئەلا دەرىجىدە تۈگىتىپ، يېزا مەكتىپىدە مۇئەللىم بولدى.

ئابدۇللا روزى 1936 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ئۈرۈمچىگە كېلىپ، ئۆلكىلىك دارىلمۇئەللىمىنگە ئوقۇشقا كىردى. ئۇ مەكتەپتە تىرىشىپ ئۆگىنىپ، ئىلغار پىكىرلىك ياشلار قاتارىدىن ئورۇن ئالدى. زېرەك ھەم ناتىق ئابدۇللا روزىنى ساۋاقداشلىرى «داھىي نوقۇغۇچى» دەپ ئاتىشاتتى. ئۇنىڭ «ئارزۇ» تەخەللۇسى بىلەن يازغان بىر قانچە پارچە كىچىك ھەجىمدىكى ئىلمىي ماقالىلىرى ئەينى يىللاردا «شىنجاڭ گېزىتى» دە ئېلان قىلىنغانىدى. كېيىن ئۇنىڭ ساۋاقداشلىرى مەكتەپتە «ئەدەبىي سۆھبەت مۇنبىرى» ئۇيۇشتۇرۇپ، ئۇنىڭ نامىنى «ئارزۇ» دەپ ئاتاشتى. لېكىن بۇ مۇنبەر مەكتەپ «تەرتىپ بۇلۇمى» تەرىپىدىن «ئەكسىيەتچى» دېگەن تۆھمەت بىلەن تارقىتىۋېتىلدى. ئابدۇللا روزى ئوقۇش پۈتتۈرۈشتىن ئىلگىرى ماناس ناھىيىسىگە پالاندى.

ئابدۇللا روزى ماناسقا كېلىپ ئۇزۇن ئۆتمەي ماناس خەلقىنىڭ چۈشىنىشى ۋە باشپاناھلىقىغا ئېرىشتى. ئۇ 1938 - يىلى كۈزدە ماناستا مائارىپ مۇپەتتىشى ۋە ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسىدا باش كاتىپلىق ۋەزىپىسىنى ئىجرا قىلىش جەريانىدا ناھىيىنىڭ يېزا - قىشلاقلىرىنى ئايلىنىپ، مەكتەپلەرنىڭ ئوقۇش - ئوقۇتۇش ئىشلىرىنى رەتكە، قىشلىق ۋە يازلىق تەتىل مەزگىلىدىن پايدىلىنىپ، قىسقا مۇد-

---

بولمىغان گەپلەرنى قىلماسلىق؛ ھەربىر قەدەمدە بىر ئىز قالدۇرۇپ، ھەربىر تەپسىلات، بۆلەك ۋە ئابزاسلاردا بىر يېڭى مەنىنى ئىپادىلەش؛ شۇنداق قىلىپ ئەسەرنىڭ راۋاجىنى خۇددى تاش ئۇسقان تاغاردەك تولۇق ۋە مۇستەھكەم بېكىتىپ چىقىپ، مۇشتەرىلارنى ماتېرىيالنىڭ مول ۋە رەڭگارەڭلىكى بىلەن ھەيران قالدۇرۇش، يېشىمىنى تولىمۇ جاراڭلىق، تاتلىق، مېغىزلىق قىلىپ ئاخىرلاشتۇرۇش لازىم. ئەدەبىي ئاخبارات ياكى ئوچېركتا بولسۇن، كومپوزىتسىيە جەھەتتە ئۆلۈك بەلگىلەپ قويغان مەلۇم بىر فورمۇلا يوق. ئاپتور ۋەقەلىكنى قەيەردىن باشلاپ، قەيەردە توختىتىشنى ئويلاشقاندا، مۇھىمى، باش تېما ئېھتىياجىنى كۆچلۈك نەزەردە تۇتۇشى لازىم.

www.uyghurkitap.com

دەتلىك كۇرس ئېچىپ، مۇئەللىملەرنى تەربىيىلىدى. چوڭلار مائارىپى ھەرىكىتىنى راۋاجلاندۇرۇپ، نادانلىققا - جاھالەتكە قارشى تەشۋىقات ۋە پائالىيەتلەرنى ئېلىپ باردى. ئۇ يازغان «تۆمۈر ئاكا ئويغاندى» دراممىسى سەھنىلەشتۈرۈلۈپ، پۈتۈن ناھىيىدە ساۋاتسىزلىقنى يوقىتىشتا چوڭ رول ئوينىدى. بۇ دراما شۇ چاغلاردا شىنجاڭنىڭ باشقا جايلىرىدىمۇ ئوينىلىپ، تاماشىبىنلارنىڭ ئالقىشىغا ئېرىشكەندى.

ئابدۇللا روزى 1940 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ئاقسۇ ۋىلايىتىگە يۆتكىلىپ كېلىپ، ۋىلايەتلىك مائارىپ ئىدارىسىنىڭ باش مۇپەتتىشى بولۇپ ئىشلىدى ۋە بۇ جەرياندا پۈتۈن ۋىلايەتنىڭ مائارىپ خىزمىتىدە يېڭى جانلىنىش بەرپا قىلدى. ئۇ يەنە «ئاقسۇ گېزىتى» دە «تەلىم - تەربىيە» دېيىە ئۇچپىر كىلگەن ماقالىسىنى ئارقا - ئارقىدىن ئېلان قىلىپ، يېڭى مائارىپ ئىدىيىسىنى تەشۋىق قىلدى. تەتىل ۋاقىتلىرىدىن پايدىلىنىپ، بىلىم ئاشۇرۇش كۇرسى ئاچىدۇ ۋە كۇرستا ئۆزى دەرس ئۆتىدۇ. ئابدۇللا روزى 1943 - يىلى 9 - ئايدا ئاقسۇ دارىلمۇئەللىمىنىڭ ئىلمىي مۇدىرلىق ۋەزىپىسىگە تەيىنلىنىدۇ. شۇ يىلى لۇتپۇللا مۇتەللىپمۇ ئاقسۇ گېزىتخانىسىغا يۆتكىلىپ كېلىدۇ. ئابدۇللا روزى ل. مۇتەللىپ قاتارلىق ئىلغار ياشلار، دېموكراتىك زاتلار بىلەن قويۇق مۇناسىۋەت ئورنىتىپ، ئۇلار بىلەن بىرلىكتە جاھالەتكە، زۇلۇمغا قارشى ئورتاق كۈرەشكە ئاتلىنىدۇ.

ئابدۇللا روزىنىڭ «ئۆگەي ئانا» دراممىسى ئەنە شۇ مەزگىلدە يېزىلغان بولۇپ، ئىنقىلابىي ھەرىكەتنىڭ جەڭگىۋار خىتابى سۈپىتىدە دارىلمۇئەللىمىن ئوقۇغۇچىلىرى تەرىپىدىن تەييارلىنىپ، جامائەتچىلىككە كۆرسىتىلىدۇ، بۇ دراما پۈتۈن ۋىلايەتنىڭ شەھەر - يېزىلىرىدا ئوينىلىپ، زور تەسىر پەيدا قىلىدۇ.

«ئۆگەي ئانا» دراممىسى شېكسپىر دراممىلىرى ئۇسلۇبىدا يېزىلغان بولۇپ، ئۇنىڭ تىغ ئۇچى دەل گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىگە قارىتىلغانىدى. ئاپتور ئەسەردىكى سەلبىي قەھرىمان «ئۆگەي ئانا»، ئىجابىي قەھرىمان مەسۇم بالا قاتارلىقلار ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت، توقۇنۇشلار ئارقىلىق گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى بىلەن گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنىڭ ھۆكۈمرانلىقى ئاستىدىكى ئاممىدىن ئىبارەت ئىككى چوڭ ئىجتىمائىي گۇرۇھنىڭ كۈرىشىنى يورۇتۇپ بېرىپ، خەلق مۇقەررەر غەلىبە قىلىدۇ، دېگەن ئۇلۇغ غايىنى ئالغا سۈرگەن. «ئۆگەي ئانا» ئىلكىدە زۇلۇم چەككەن نارەسىدە مەسۇم قاتارلىقلار ئۆز ئانىسى ياتقان قەبرىستانلىققا بارىدۇ. ئۇلار يىغلىشىپ ئۇخلاپ قالغاندىن كېيىن، ئۇلارنىڭ چۈشىدە ئۆز ئانىسى ئايان بولىدۇ. ئانا باللىرىنى ئۆز قۇچىقىغا ئالىدۇ...

ئابدۇللا روزى تىياتىرچىلىقنى ئىجتىمائىي ئالىي مەكتەپ دەپ قاراپ، سەنئەت مائارىپىنى چوڭ ئىشلار قاتارىدا كۆرۈپ، دارىلمۇئەللىمىن ئوقۇغۇچىلىرىغا سەنئەت نەزەرىيىسىدىن لېكسىيىلەر سۆزلىدى. 1945 - يىلى 12 - يانۋاردا «ئاقسۇ گېزىتى» دە «‹لەيلى - مەجنۇن› ئوپېراسى سەھنىدە ئوينىلىش مۇناسىۋىتى بىلەن» دېگەن ئۇزۇن ماقالىسىنى ئارقا - ئارقىدىن ئېلان قىلىپ، سەنئەت تەلىم - تەربىيىسىنى كۈچەيتىش، سەھنە ئىستىلى، ئارتىسلىق، سەھنە سەنئىتى، ئىجادىيەت ئىشلىرى ئۈستىدە ئالاھىدە توختالدى. ئۇنىڭ لۇتپۇللا مۇتەللىپ بىلەن بىرلىشىپ يازغان «ئۇيغۇر ئەدەبىياتى

ئەمەت غوپۇرى

ئەمەت غوپۇرى 1921 - يىلى ئاقسۇ ۋىلايىتىنىڭ ئاۋات ناھىيە كەلپىن كەنتىدە
ئوقۇمۇشلۇق ئائىلىدە تۇغۇلغان. ئۇ باشلانغۇچ ۋە تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ مەلۇ-
ماتىنى ئۆز يۇرتىدا ئالغاندىن كېيىن، 1939 - يىلى 9 - ئايدا ئۈرۈمچىگە كېلىپ، 1942 -
يىلى 7 - ئايغىچە ئۆلكىلىك دارىلمۇئەللىمىن مەكتىپىدە ئوقۇغان. ئۆزىنىڭ ئىلغار ئې-
دىيىسى ۋە تالانتى بىلەن ئەكسىيەتچى كۈچلەرنىڭ كۆڭلىگە ئەندىشە سالغان بۇ شائىر
ئوقۇش پۈتتۈرگەندىن كېيىن ئەڭ يىراق رايون — خوتەن ۋىلايىتىگە «تەقسىم» قىلى-
نىپ، 1942 - يىلى 9 - ئايدىن 1945 - يىلى 3 - ئايغىچە خوتەن 2 - باشلانغۇچ مەكتەپ
(قىزلار مەكتىپى) دە ئوقۇتقۇچى بولغان. شۇ يىلى باھار پەسلىدە دورىنى خاتا ئېچىش
سەۋەبى بىلەن زەھەرلىنىپ، 24 يېشىدا ۋاپات بولغان.
ئەمەت غوپۇرى ئۈرۈمچىگە ئوقۇشقا كەلگەن يىللاردا شىنجاڭدا ماركسىزم - لېنىنىزم
ئىدىيىسى دەسلەپكى قەدەمدە تارقىلىپ، يېڭى مەدەنىيەت ھەرىكىتى كەڭ ئەۋج ئالغانى-
دى. مۇنداق بىر پايدىلىق شەرت - شارائىت ئەمەت غوپۇرنى ياخشى ئۆگىنىش ئىمكا-
نىيىتى بىلەن تەمىن ئەتتى. ئۇ مەكتەپتە ئوقۇغان ئەدەبىيات دەرسى ئارقىلىق سو-
ۋېت ئەدەبىياتى ۋە ئازاد رايونلار ئەدەبىياتى بىلەن تونۇشتى. پۇشكىن، لېرمونتوۋ

نامىلىق ئەسىرى ئەينى يىللاردا دارىلمۇئەللىمىنلەرنىڭ بىردىنبىر ئەدەبىيات دەرس-
لىكى ئىدى.
ئابدۇللا روزى شېئىرىيەت ساھەسىدىمۇ ئۆزىگە خاس ئۇسلۇب ياراتقان بولۇپ،
ئۇنىڭ تەلىم - تەربىيە مەزمۇنىدىكى بىر قىسىم شېئىرلىرى شۇ ۋاقىتتىكى «ئاقسۇ گېزى-
تى» گە بېسىلغان، «بىلىم بېغىدا» دېگەن شېئىرى ئاھاڭغا سېلىنىپ ئوقۇغۇچىلار ناخ-
شىسى قىلىپ ئېيتىلغانىدى.
خەلقىنىڭ سۆيۈملۈك پەرزەنتى، دراماتۇرگ، شائىر ئابدۇللا روزى (ئارزۇ) «ياش
ئوچقۇنلار ئىتتىپاقى» نى قۇرغۇچىلارنىڭ بىرى ئىدى. ئۇ، لۇتپۇللا مۇتەللىپ، مۇنىرى-
دىن غوجا، بىلال ئەزىزى قاتارلىق ياشلار بىلەن بىرلىشىپ، گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى-
گە قارشى كۈرەش سېپىدە كېتىۋاتقىنىدا، گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى تەرىپىدىن قولغا
ئېلىنىپ، 1945 - يىلى 18 - سېنتەبىردە 30 نەچچە سەپدىشى بىلەن بىللە ۋەھشىيلەرچە
ئۆلتۈرۈلدى. مەرھۇم ئابدۇللا روزى ئەنە شۇ چاغدا 26 ياشتا ئىدى. ئۇ خەلق بەختى
ئۈچۈن كۈرەش قىلىپ قۇربان بولدى. ئۇنىڭ «ئارزۇ» لىرى ئۇزۇن ئۆتمەي، ئېلىمىزنىڭ
ئازادلىقى بىلەن تەڭ ئەمەلگە ئاشتى.

تەييارلىغۇچى: ئېلى ئەزىز

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

قاتارلىق كلاسسىكلار بىلەن ماياكوۋسكى، ئابدۇللا توقاي، غوپۇر غۇلام، ئۆمەر مۇھەممەدى قاتارلىق سوۋېت ھازىرقى زامان يازغۇچىلىرىنىڭ ئەسەرلىرى ئۇنىڭ قەلبىدىن ئورۇن ئېلىپ، ئۇنىڭ ئەدەبىياتقا بولغان قىزىقىشىنى كۈچەيتتى. ئۇ قولىغا قەلەم ئېلىپ، بەزى مەشىق شېئىرلىرىنى يېزىشقا باشلىغاندا، لۇتپۇللا مۇتەللىپ ۋە تۇرغۇن ئالماس قاتارلىق ساۋاقداشلىرىنىڭ قىزغىن ياردىمى ۋە ئىلھام بېرىشىگە ئېرىشتى. ئۇنىڭ تۇنجى شېئىرى «يانمايمىز» 1941 - يىلى «شىنجاڭ گېزىتى» دە ئېلان قىلىندى. 1942 - يىلى يەنە «كۆرەش سۈبھىسى»، — «غەلىبە — بەختىمىز» قاتارلىق بىر قانچە شېئىرى ئارقا - ئارقىدىن ئېلان قىلىندى.

شائىر ئەمەت غوپۇرى ئىجادىيىتىدە، فاشىستلار قوزغىغان دۇنيا ئۇرۇشىغا ۋە ياپون جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇپ، ۋەتەننى قۇتقۇزۇشتىن ئىبارەت ئۇلۇغۋار ئىدىيە ئاساسىي مەزمۇننى تەشكىل قىلىدۇ. ئۇنىڭ «يانمايمىز»، «كۆرەش سۈبھىسى»، «غەلىبە — بەختىمىز» قاتارلىق شېئىرلىرى پۈتۈن مەملىكەت خەلقىنىڭ ياپون جاھانگىرلىكىگە قارشى ئۇرتاق ئاۋازىنىڭ ساداسى، ئالدىنقى سەپتە باتۇرلارچە جەڭ قىلىۋاتقان قەھرىمانلار شەنىگە ئوقۇلغان مەدھىيە، فاشىزم جاللاتلىرىنىڭ ۋەھشىيلىكى، قانخورلۇقىغا ئوقۇلغان غەزەپ - نەپرەتنىڭ كۈچلۈك ۋولقانى ئىدى:

«يېگىتتىن تۇغۇلار بەختىمىز بىزنىڭ،
كۆرەشتۇر ئانتىمىز، قول بولۇش ئۇيات.
ۋەتەنگە ۋەدىمىز مەرد ئوغۇل - قىزنىڭ،
يۈيىمىز دېغىنى، نومۇس بىزگە يات.»

شائىر «غەلىبە — بەختىمىز» ناملىق بۇ شېئىرىدا يەنە ۋاڭ جىڭۋېي قاتارلىق ۋەتەن خائىنلىرىنىڭ تەسلىمچىلىك، ۋەتەن ساتقۇچلۇق بىلەن شۇغۇللانغان رەزىل قىياپىتىنى نەپرەت بىلەن پاش قىلىدۇ.

«كۆرەش سۈبھىسى» دېگەن شېئىرىدا فاشىزمغا قارشى ئۇرۇش غەلىبىسىنى قولغا كەلتۈرۈش پۈتۈن دۇنيا خەلقىنىڭ بەخت - سائادىتى بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك ئىكەنلىكىنى، بۇ ئۇرۇش غەلىبىسى ئارقىلىق دۇنيادىكى ئېزىلگەن مىللەتلەر ۋە خەلقلەر ئازادلىقىنىڭ قولغا كېلىدىغانلىقىنى ئىپادىلەپ بېرىدۇ.

شائىر «دۇنيا كەڭ، نېچۈن ئەمەس تەڭ؟» دېگەن شېئىرىدا زوراۋانلىق، ئادالەتسىزلىك ۋە تەڭسىزلىككە نەپرەت بىلدۈرۈپ، پۈتۈن دۇنيادا جاھانگىرلىك ۋە كىشىنى كىشى ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىدىغان تەڭسىز تۈزۈمنى يوقىتىپ، ھەممە ئادەم تەڭ - باراۋەرلىككە ئېرىشكەن ئەركىن دۇنيانىڭ بارلىققا كېلىشىنى ئۈمىد قىلغانلىقىنى ئىپادىلىگەن بولسا، «مارت قىزىغا» شېئىرىدا فېئوداللىق ئىدىيە ۋە فېئوداللىق تۈزۈم ئاساسىدا ئەركىنلىك ۋە باراۋەرلىكتىن مەھرۇم قالغان ئاياللارنىڭ ھوقۇق - مەنپەئىتىنى قوغداپ، ئەر - ئاياللارنىڭ ھوقۇقتا باراۋەرلىكىنى ئىشقا ئاشۇرۇشنى تەشەببۇس قىلىدۇ:

«بۈگۈن ئۇلۇغ ‹8 - مارت›
خوتۇن - قىزلار شادلىق بايرىمى.

سوئال بېرەر قانۇنغا رەيھان:
«ئەر - خوتۇن تەڭ، نېمە ئايرىمى؟؟»
شائىر خوتەنگە بارغاندىن كېيىن، گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنىڭ قاتتىق قات نازارىتى ۋە بېسىمىغا، چەتكە قېقىشىغا دۇچ كېلىدۇ، لېكىن ئۇ مۇنداق رەزىللىكلەرگە قىلچە پەسەنت قىلماي، «يادىكار» دېگەن تەخەللۇس بىلەن ئۆز ئىجادىيىتىنى داۋاملاشتۇرىدۇ. ئىلغار پىكىرلىك ياش دوستلار بىلەن ئۆز ئارا ئۇچراشقاندا، شىنجاڭدا گومىنداڭ پىرقە بۆلۈمىنىڭ قۇرۇلغانلىقىغا كۈچلۈك نارازىلىق بىلدۈرىدۇ، ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا قىزغىن ھېسداشلىق قىلىدۇ. ئۇ ئۆزىنىڭ «ئۆمۈر ناياب» دېگەن مەشھۇر لىرىك شېئىرىدا بارلىق شەخسىي ئارزۇ - ھەۋەسلەردىن ۋاز كېچىپ، پۈتۈن ھاياتىنى خەلققە تەقدىم قىلىشقا بەل باغلىغانلىقىنى، ئۆز ئىجادىدىن ئەۋلادلارغا مىراس قالدۇرماقچى بولغانلىقىنى جاكالايدۇ. ئۇ يەنە بۇ شېئىرىدا «مەن» نىڭ تىللىق ئارقىلىق ياشلىقنىڭ ھەقىقىي مەنىسى ئويناپ - كۈلۈش، ئەيش - ئىشرەت، كەيپى - ساپا، مۇھەببەت يولىدا مەستانە بولۇپ يۈرۈشتە ئەمەس، بەلكى ياشلىق باھارىنى ئىلىم - پەن ئۆگىنىشكە، ۋەتەننى، خەلقنى سۆيۈشكە بېغىشلاشتا ئىكەنلىكىنى تەكىتلەپ، ۋەتەن مۇھەببىتىنى ھەممىدىن يۇقىرى ئورۇنغا قويىدۇ.

شائىر ۋەتەننى ئازاد قىلىش، خەلققە بەخت - سائادەت كەلتۈرۈشتەك يۈكسەك غايىنىڭ قۇرۇق سۆز، قۇرۇق ھەسرەت - نادامەت بىلەن ئەمەس، بەلكى كۈرەش ئارقىلىق، پەقەت كۈرەش ئارقىلىقلا قولغا كېلىدىغانلىقىنى چۈشەنگەن. شۇڭا ئۇ «يادىكار» ناملىق شېئىرىدا:

«ئەي ۋەتەن، غېمىڭدا پۈرقەتلىك بېشىم،
گەر ئۆلسەم زاتىمغا ئېتىم ئېلىنماس.
سەن ئۈچۈن كۆزۈمدىن تۆكۈلگەن يېشىم،
دۈشمەنگە قارشى گاڭ ئوقتىن قېلىنماس.
— ....
شۇ قايناق كۈرەشنى ياقلىغۇچىمەن،
غايەم ئەڭ گۈزەلدۇر، تەقدىرىم كۈرەش.
ۋەتەنگە مۇھەببەت ساقلىغۇچىمەن،
ئۆچ ئالسام دۈشمەندىن، قانار كۆڭلۈم بەس!» دەپ، يازغانىدى.

شائىر ئەمەت غوپۇرى ناھايىتى قىسقا ۋاقىت ياشىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ قىسقا ئۆمرىدە ئاز، لېكىن ناھايىتى ساز بىر مۇنچە شېئىرلارنى يېزىپ، ۋەتەنگە، خەلققە بولغان چوڭقۇر مۇھەببىتىنى بىزگە قالدۇرۇپ كەتتى. ئۇنىڭ شېئىرلىرى ئۆز ئىچىگە ئالغان مەزمۇنىنىڭ چوڭقۇرلۇقى، رەڭدارلىقى، تىل جەھەتتىكى ساپلىقى ۋە راۋانلىقى بىلەن ھازىرمۇ بىزنىڭ ئۆگىنىشىمىزگە ۋە قەدىرلىشىمىزگە ئەرزىيدۇ.

تەييارلىغۇچى: جاپپار ئەمەت

ئابابەكرى تۇيغۇن

ئاچچىق چۈچۈك توقۇدۇم قوشاق

يىراق كۆكتە چاقنايدۇ يۇلتۇز

مەن ھاياتقا كەلگەندىن تارتىپ،
تاپالمىدىم بىر ئىللىق ھەمراھ.
چۈشلىرىمگە يەنە يۈك ئارتىپ
ئۆتمەكتىمەن،
ئۆتمەكتىمەن، ئاھ!

ماڭا سۆيگۈ بولمىدى نېسىپ،
يار ۋەسلىنى كۆرەلمىدىم بىر.
ئۇ خىيالغا قالدى ئايلىنىپ،
تۇماندىكى قەلئەدەك ئاخىر.

يىراق كۆكتە چاقنايدۇ يۇلتۇز،
قاياقتىدۇر ئۇچار تومانلار.
تاتلىق-شېرىن ئارمانلىرىمنى
ئېلىپ كېتەر شۇ تۇمان گويا.

دېرىزەمدىن ئاي باقار قىيپاش،
نۇر ئىلكىدە زەر بولۇپ چاقناپ.
مېنى قوينىغا ئېلىپ خىرامان،
بىر كېچىلا تۇرماقتا يوقلاپ...

ئوقۇپ بەرگىن، ئامرىقىم، ناخشا

ئوقۇپ بەرگىن، ئامرىقىم، ناخشا،
لىرىكىغا چۆكسۇن يەر-جاھان.
كۈيلىرىڭگە بۆلىنىپ ئۇزاق،
ئۇخلاپ قالسۇن بۇ جىمجىت ئورمان.

ئاھ! ئامرىقىم، ئوقۇپ بەر ناخشا،
لەززەتلىك ۋە شېرىن يالقۇنلۇق.
ئارىلىشىپ نەپەسلىرىمگە
قېنىۋالسۇن يۈرىكىم تولۇق!

ئۇچرىشالماس ۋە لېكىن كۆزلەر...

سۈكۈناتتا تەۋرىنەر ئورمان،
شامال ئوينار چاتقاللار ئارا.
ئاپئاق سۈزۈك لەيلەيدۇ تۇمان،
لىغىلدايدۇ ياپراقتا زىيا.

شۇنچە جىمجىت بۇ يىراق قىشلاق،
ئاي تەڭرىسى كۈلىدۇ لېۋەن.
تار چىغىرىيول سوزۇلۇپ ئۇزاق،
ئەگرى-بۈگرى چاقنايدۇ تىرەن.

يۆلەنگەنچە ئىشىككە بۇدەم،
كىمدۇر بىرسى بىر كۈينى كۈيلەر.
چىغىرىيولدا بىر نازۇك قەدەم،
ئۇچرىشالماس ۋە لېكىن كۆزلەر.

بىر سېنى دەپ ياشايمەن

سەن بىر كېلىپ كەتكەندىن بېرى
يورۇپ قالدى باشقىچە ئۆيۈم.
سەن ئولتۇرغان جايغىلا پەقەت
تاشلىنىدۇ هامان نەزىرىم.

ئۇ جايدا يوق لۆم-لۆم ئورۇندۇق،
بىر سوپا بار، مەن سالغان يېڭى.
ياشلىقىمنى بەرگەن ھۇجرامنىڭ
بولۇپ قالدىڭ تۇنجى مېھمىنى.

ئاشۇ جايغا قارايمەن ھامان،
كىرپىكلىرىم تۆكۆلەر تال-تال.
ئېگىم سىزىپ ئالغان سۆرىتىڭ
بەزەن چاقناپ قالىدۇ غىل-پال.

بالىلىقىم ئۆچكەن ھۇجرامنىڭ
بولۇپ قالدىڭ مېھمىنى ئەبەت.
ھايات ئانچە تاتلىق تۇيۇلماس،
بىر سېنى دەپ ياشايمەن پەقەت...

غەيرەت غوپۇرى

داللار گويا كى يۇلتۇزلۇق ئاسمان

باھار ناخشىسى

1

يۇيۇلدى ئاق دالا ئىسسىق نۇر بىلەن،
تەبىئەت چېدەككە بولدى ھامىلدار.
سىڭمەكتە دالىغا ئىللىق بىر شامال،
كەڭلىكتە سايرىشىپ كېلەر تۇرنىلار.
بەرگىدە چاقنىغان سانسىز ئۈنچىدە،
قۇياشنى قۇچاقلاپ ياتار ئورمانلار.

دەريالار يۇلقۇنار باھارنى يۇدۇپ،
داللار گويا كى يۇلتۇزلۇق ئاسمان.
ئۇپۇققا سىغدىلىپ كىرگەن يېشىللىق
تارىلار يۇرەككە پەرىلەرسىمان.
پەسىللەر جىلۋىسى سىڭگەن ھاياتتا
بالقىيدۇ قۇياشتەك تۆگىمەس ئارمان.

2

داللار يۇتتۇرۇپ قويغان باھارنى
چېچەكلەر، ئورمانلار بەردى قايتۇرۇپ.
شائىرنىڭ تىلىنى ئۆگەنگەن قۇشلار
كۆي تۆكەر شاخلاردا بەداشقان قۇرۇپ.

ئەنە ئۇ گۈزەللىك چاقنىغان دالا،
ۋە لېكىن ئاھ، مېنىڭ كىرپىكلىرىم نەم.
نەچچە مىڭ باھارنى كەلدىم يېتىلەپ،
قەلبىمدە يەنىلا يۇرەر جەھەننەم!

تەقدىر

خۇدادىن زارلىنىپ بولما پەرىشان،
بىلمەمەن ئاھلىرىڭ غەزەپ ۋە نەپرەت.
غەمكىنلىك باسالماس ھەسرەت-پىغاننى،
كېلىدۇ جۇرئەتتىن بەخت ۋە ئامەت.
ئۇيلاپ باق، شېھىتلەر ياشىغان چاغنى،
ئادەملەر تەقدىرىن ياراتقان پەقەت.

www.uyghurkitap.com

سەبى بالىمەن

ھاياتقا قانچىلىك سىرلار مۇجەسسەم؟
ئويغىنار كۆڭلۈمدە دائىم شۇ پىكىر.
ئۆمىلەپ، يىقىلىپ، قوپۇپ يۈرىمەن،
ھەر كويغا سالماقتا ھاياتتىكى سىر.

يوق تۇرۇپ بوۋامنىڭ ياشلىرى مەندە،
ياش تۇرۇپ تىترەيمەن، «ئاھ» لار
سالىمەن.
ھاياتلىق سىرىنى يېشەرمۇ ئادەم،
تېڭىرقاپ قالىمەن، سەبىي بالىمەن.

قارا چاچلىرىم

مەيلى ئاقارسۇن قارا چاچلىرىم،
ئاق چاچقۇدا ئاقارغاندەك يەر.
مەيلى ئاقارسۇن قارا قاشلىرىم،
ئۇلار ئۆلمەيدۇ، ئۇلار تاڭ سەھەر.

قارا چاچلىرىم، قارا قاشلىرىم،
ئۇلارغا سىڭگەن ئىسسىق ياشلىرىم.
ھايات پەرىشتەم سىلىغان ئۇنى،
بىلسەڭ، ئاھ، ئۇلار مېنىڭ ياشلىقىم.

كۆز ياشلىرىم

مەن يىغلىدىم، كۆپ يىغلىدىم، يىغلاپ كەلدىم
تەكلىماكان قوينىغا ياشلار ئاققۇزۇپ.
كۆز ياشلىرىم دەريا بولۇپ ئاقتى ئۇندا،
تۇرىدۇ ئاھ، تەكلىماكان يەنە قۇرۇپ.

مەن يىغلىدىم، كۆپ يىغلىدىم، يىغلاپ
كەلدىم،
كۆز ياشلىرىم يۇلغۇنلارنى ماكان ئەتتى.
كۆزۈمدىكى شەپەق رەڭلىك قىزىللىقلار
ۋاقىتسىزلا يۇلغۇنلارغا كۆچۈپ كەتتى.

ئىككى موماي

تۇرىدۇ بىر - بىرىگە ھەمراھ بولۇپ
بىر ئۆيدە ئاچا - سىڭىل ئىككى موماي.
ئاغرىسا بىرسى ئەگەر تەڭ ياش تۆكەر،
بۇرۇنلا ئۆلۈپ كەتكەچ ئىككى بوۋاي.

ئۆمرىنى ئەسلىشىدۇ، ياشلىقىدا
بوۋىيى بىلەن ئۆتكەن كۈنلىرىنى.
«ھاياتلىق قەدرى ئىكەن مۇھەببەتتە»
دېيىشەر بوش چىقىرىپ ئۈنلىرىنى.

پەخرىدىن مۇسا

چاڭقاق لىرىكىلار

مۇمكىن بولسا ...

كىچە، قولۇمدا كىتاب.
ئانام دەيدۇ: «دەم ئال، ئۇخلىۋال»
دادام دەيدۇ: «كۆپرەك ئوقۇۋال.»
زىت بولسىمۇ ئۇلار شەكىلدە،
بىر خىل كۆيۈش پارلار قەلبىدە.
ئاھ!

مۇمكىن بولسا ئىككى كۆزۈمنىڭ
بىرى ئۇخلىسا،
بىرى ئوقۇسا.

بىر پاچىئە

بىر ئايالنى قوغلايدۇ بىر مەس،
«ئۆلتۈرىمەن! سەندەك نەسنى» دەپ.
ئايال قاچار مۈدۈرۈپ يولدا،
«ئەر قىلمايمەن سەندەك پەسنى!» دەپ.

بالىلىرى كېلەر ئارقىدىن:
«دادا، ئانا، سىلەر قېنى؟» دەپ.
ئانا تووۇلار: «جېنىم بالىلىرىم،
يىغلىماڭلار سىلەر مېنى دەپ...»

ئۇسسۇزلۇقنى باسماق بولۇپ مەن
سۇدانىسىدىن ئىچتىم يۇتۇم سۇ.
كېلىپ شۇ چاغ قوشنامنىڭ قىزى
دېدى ماڭا: «مەنمۇ ئىچەيچۇ!»

پاك سۆيگۈمىز قوشۇلۇپ كەتتى

قوشنىمىزنىڭ قىزى بىلەن مەن
ئۇرماقتىمىز ئېتىزدا ئورما.
كۈننىڭ ئىسسىق تومۇز تەپتىدىن
تەرلەپ-پىشتۇق، ئۇسسىدۇق خويما.

بەردىم شۇ ئان سۇدانىنى ئاڭا،
ئىچتى-دە، ئۇ «ئاھ، سۇ!» دەۋەتتى.
مەن ئويلىدىم: بەلكىم شۇ سۇدا
پاك سۆيگۈمىز قوشۇلۇپ كەتتى.

پەرھات مۇھەممەت

يۈرىكىمدە ئەكسىمنى كۆرسەت

كۆزلىرىمگە تىكىلگەندە سەن،
قارىچۇقۇڭدا ئەكسىمنى كۆردۈم.
چاقماق چېقىپ ئۆتكەندە كۆزۈڭ،
مەن ۋىسالىنىڭ ئىشقىدا كۆلدۈم.

ماڭا ھاجەت ئەمەس ۋەدىلەر
ياكى سۆيگۈ پۈتۈلگەن ھۆججەت.
بىراق، جانان كۆزۈڭدە ئەمەس،
يۈرىكىڭدە ئەكسىمنى كۆرسەت!

ھىلال ئاي

سەن كېلىسەن ھەر كۈنى
ۋەدىلەشكەن شۇ باغقا.
مېنى تاشلاپ كېتىسەن
تاڭ سەھەردە قاياققا؟

بولسىمۇ گەر ئارىمىز
شۇنچە يىراق-يىراقتا.
بىراق سۆيگۈ مېھرىمىز
ئوخشار سۈزۈك بۇلاققا.

دېدىڭمۇ يە «مۇپتىلا —
قىلاي ئىشقى پىراققا»؟
جان بەرگۈزۈپ مىسالى
پەرۋانىنى چىراغقا.

قاناتلىنىپ بىلمىدىن،
ئالاي سېنى قۇچاققا.
ئىشەنگىن سەن، ئامرىقىم،
كەتمەس ئارزۇ يىراققا.

ھەبىبۇللا ئەنەيتۇللا

گۈل ھىدى

گۈللەرگە ھەۋەس قىلىپ تەرىپلەر ھەممە،
پەرىگە ئوخشىتىپ گۈزەللىكىنى.
سۆيىمەن مەنمۇ گۈل رەڭگىنى ئەمەس،
باغۋەنلەر تىنىقى سىڭگەن ھىدىنى.

يېشىل بوستان

ئىنسانلار ھاياتى ياپيېشىل بوستان،
ھاياتىم ئۈنىڭكى يېشىل كۆچىتى.
ئۆسىمەن ساماغا بويۇمنى سوزۇپ،
يىلتىزىم زېمىندە بولغاچ ئەبەدى.

مىجىت تاش

ئەتە ئۈچۈن

ئەتە، دېدىم، ئەتە ئىشقىدا
قەلبىم گۈلخان، كۆيمەكتە بۈگۈن.
مىڭ رازىمەن قۇربان قىلىشقا
ھاياتىمنى شۇ ئەتە ئۈچۈن.

بۈگۈن ئۆچۈن بوۋام تۈنۈگۈن
كۈرەش قىلغان ئۇنتۇپ ئۆلۈمنى.
ئۇ ئالەمدىن ئۆتتى ۋە لېكىن
ئارمان بىلەن كۆرمەي بۈگۈننى.

بوۋام ئارزۇ قىلغان بۈگۈننى
كۆرمەك ماڭا بولۇپتۇ نېسىپ.
مەنمۇ كۆزلەپ پارلاق ئەتىنى،
ئۆزەي دېدىم دولقۇنلار يېرىپ.

ئەتە يېتىپ كەلگەندە جەزمەن
ئۆگۈن ئۈچۈن كۈرەشەر نەۋرەم.
ئىز قوغلىشىپ ماڭغاچ بۇ ئەۋلاد،
روناق تېپىپ گۈللىنەر ئالەم.

ئابدۇرېشىت بارات

نېچۈن ئوخشىماس

ئۆزگە دىياردا يېتىلسىمۇ گەر،
تېرەك خىسلىتى ئوخشار تېرەككە.
نېچۈن ئوخشىماس ئادەملەردىكى
يۈرەك خىسلىتى شۇنداق يۈرەككە؟

مېنىڭ بەزى دوستلىرىم

بىر دوستۇم ھوقۇقتا بولۇپ كەتتى قۇل،
بىرىنىڭ ئەس - ھوشى بولۇپ كەتتى پۇل.
بىرى بېرىلگەچكە نەپسانىيەتكە،
ۋىجدان ھەم غۇرۇردىن بولۇپ كەتتى تۇل.

ئاھ! مېنىڭ ئاشۇنداق دوستلىرىممۇ بار،
ھەتتاكى شامالغا ئويىنايدۇ ئۇسسۇل.
ياخشىلار يولىغا سېلىپ كەك توساق،
تۈلكىلەر سۆزىنى قىلىدۇ قوبۇل.

روزىتوختى داۋۇت

ئاھ، ياشلىقىم!

ئاھ، ياشلىقىم، كەلسەڭچۇ يېنىپ،
ۋىسالىڭغا ئالسام مەن قېنىپ.
نۇر چاچقۇزسام سېنىڭدىن زەررە،
سەھەردىكى چولپاندەك يېنىپ.

«ياشلىق چېغىڭ — گۈل چېغىڭ» دېسە،
«چاقنايدىغان نۇر چېغىڭ» دېسە،
بىلمەيتىمەن ياشلىق قەدرىنى،
ھەر كويلارغا كىرىپ، ھە دېسە.

ئەمدى يەتتىم تەكتىگە ئۇنىڭ،
ساقاللىرىم چۈشكەندە بەلگە.
«ئاھ، ياشلىقىم، قېنى سەن؟» دېسەم،
ھېچ قاياقتىن كەلمىدى شەپە.

ۋاي ئەستەي!
شۇ گۈلدەك چېغىم
شەپىسىزلا ئۆتۈپ كېتىپتۇ.
ھاياتىمدا ھەممىدىن قىممەت
بىر گۆھىرىم يۇتۇپ كېتىپتۇ.

قىلسام ئەمدى ھەر كۈن پۇشايمان،
ھەسرەت بىلەن ئۆرتىنەر دىلىم.
كېچە - كۈندۈز ئارمان ئىلكىدە
شۇ بىر سۆزنى تەكرارلار تىلىم:

«ئاھ، ياشلىقىم، كەلسەڭچۇ يېنىپ!
ۋىسالىڭغا ئالسام مەن قېنىپ.
ھەغدادىڭغا يەتكۈزۈپ سېنى،
نۇر چاچقۇزسام يۇلتۇزدەك يېنىپ.»

ئىبراھىم نىياز

تاڭ سەھەر...

ئاھ، تاڭسەھەر، ئىلھامغا باي تاڭ سەھەر،
ھەر تال نۇرۇڭ ماڭا ئىلھام بېغىشلار.
سەن سۆيگۈگە، ھېسلارغا باي نەقەدەر،
سۆيگۈلىرىڭ مېنى قانماي باغاشلار.

مەن ئالىمەن سەندىن تاتلىق ھېسلارنى،
ھېسلىرىڭدىن نۇرلىنىدۇ تىلىكىم.
سەن كېلىسەن ئېلىپ قايناق ھېسلارنى،
ھەربىر سۆيسەڭ شادلىنىدۇ يۈرىكىم.

شۇنداق ئۆتتۇق، ھېسلىرىمىز قوشۇلدى،
مەن ئىشقىمنى يوشۇرالماي سېنىڭدىن.
سەن كۆلگەندە يار قېشىمدا تۇيۇلدى،
مەن قانداقمۇ ئىلھام ئالماي سېنىڭدىن.

ئاھ، تاڭ سەھەر، ساڭا ئامراق ھېسلىرىم،
ئېرىشىمەن سەندىن قايناق ھاياتقا.
جاراڭلايدۇ سەندە مېنىڭ كۈيلىرىم،
ئېرىشىمەن سەندىن ئەركىن قاناتقا.

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

ئىبراھىم غەپپوروۋ (سوۋېت ئىتتىپاقى)

قەشقەردە

ئاينىڭ تۇپرىقى قانداق بولۇشىنى كۆرگەن ئەمەسمەن. ئۇنى كائىنات توغرىسىدىكى كىنو پارچىلىرىدىنلا ئانچە-مۇنچە بىلىمەن: چەكسىز، بىپايان، سىرلىق سەھرا، قاتمۇ-قات بولۇپ كەتكەن غۇبارسىز، بەلكى غۇبارمۇ ئەمەس، چاڭ-توزان، بەلكى چاڭ-توزانمۇ ئەمەس، كۆزگە كۆرۈنە-كۆرۈنمەس زەررىلەر... كېمە بولسا ئاستا-ئاستا ئۆمىلەپ ماڭىدۇ... ئۇنىڭدىن قالغان ئىزلار خۇددى باغرىنى تۇپراققا باسقاندەك روشەن كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ. بۇلار كائىناتنىڭ چەكسىز بوشلۇقلىرىدىن ئايغا كېلىپ قونغان زەررىلەرمۇ ياكى ئاينىڭ سۇپىسىدا ئەبەدىي قونۇپ قالغان يەرنىڭ «ئەلچى» لىرىمىدۇ؟

خۇددى ئاي تۇپرىقىغا ئوخشاش يەرگە قوندۇق. بۇ يەردە تەڭرىتاغ تىزمىلىرى بىلەن جەنۇب ۋە شەرققە قاراپ سوزۇلۇپ كەتكەن ھەيۋەتلىك قارا قۇرۇم تىزمىلىرى ئوقيانىڭ تانىسىغا ئوخشاش ئۇچرىشىدۇ. ئوقيانىڭ تانىسىغا قەدىمكى قەشقەر جايلاشقان. قەشقەردىن شەرققە قاراپ كەتكەن ئىككى چوڭ تاغ تىزمىلىرى باغرىدا قانچىلىغان ئادەم ئەجدادلىرىنى، ئەۋلادلىرىنى ۋەھىمىگە سېلىپ كەلگەن سىرلىق تەكلىماكان... يۈرەكنى ئۆرتەيدىغان، يەر بىلەن ئاينىڭ ئاچا-سىڭىل ئىكەنلىكىدىن دېرەك بېرىپ تۇرىدىغان سەھرا ئۇنىڭ جىمجىتلىقى يوتۇۋېتىمەن، دەيدۇ، ھەتتا دۇنيانىڭ ئەركىن ئوغلى شامال ۋە ئۇنىڭ ئەمچىكى بولغان بۇلۇتمۇ تەكلىماكاندىن قورقىدۇ. شامال تەكلىماكاننىڭ چەكسىز قۇملۇق كىتابلىرى ئۈستىدە ھۆركۈپ، ناھايىتى ئېھتىيات بىلەن چىقىدۇ، ئايلىنىپ-ئايلىنىپ ئۇچىدۇ. ھېلىغىچە ھېچكىم ئوقۇپ چىقمىغان قۇم كىتاب-لىرىنىڭ ۋاراق-ۋاراق سەھىپىلىرىنى تىنىماي ئاچىدۇ، ئۇلارنى ئوقۇماقچى بولىدۇ. شائىرىمىز ۋلادىمىر رېتسېپتېرنىڭ بىر شېئىرىدا، ئايروپىلانىمىز ئوكيانىنى ۋاراقلايدۇ،

دېگەن قۇرلىرىنى ئوقۇغانىدىم. بۇ يەردە شامال قۇم كىتابلىرىنى ۋاراقلايدۇ، ئوقۇشنى مىڭ يىللارچە ئۇرۇنۇپمۇ قاملاشتۇرالماي پىغانى چىقىپ، بۇرۇلۇپ - بۇرۇلۇپ ئاسمانغا كۆتۈرۈلىدۇ، كىتابنىڭ زەررىلىرىنى ئېلىپ، يىراق - يىراقلارغا دىۋانىدەك يۈگۈرۈپ كېتىدۇ، يەنە ئوقۇيمەن دەپ پەسكە چۈشىدۇ، سەرسان بولۇپ يۈگۈرەيدۇ، كېيىن ھېرىپ كېتىپ، ئۈنسىز، ئىزسىز ئاستاغىنا قۇمغا يىقىلىدۇ...

بۇ يەرگە كىرىش بار، چىقىش يوق، دېيىشىدۇ قەدىمدىن تارتىپ ئۇيغۇرلار. ئۇنىڭغا قەدەم بېسىپ كىرگەن ھەر قانداق تىرىك جان خەۋەرسىز يوقىلىدۇ. ھەتتا شۇ شامالنىڭ ئۆزىمۇ تەگسىز چوڭقۇرلىرىدىن چۈشكەچ، ئاخىرىدا تەكلىماكان كەڭلىكلىرىنى ئەبەدىي كېزىدۇ، ئۆزىنىڭ قايتىپ چىقىش يولىنىمۇ تاپالمايدۇ.

قەشقەردە ھاۋا ئالىلقانداق ئاپئاق تۇستە بۇسلىشىپ ياتىدۇ. بۇ ئاق بۇسىنىڭ نەدىن كەلگەنلىكىنى، قەيەردىن چىقىۋاتقانلىقىنى بىلىپ بولمايدۇ. ئەتراپىدىكى قات-قات تاغلاردىن چۈشتىمۇ ياكى تەكلىماكاندىن چىقتىمۇ ياكى بۇ يەرنى ئوراپ تۇرغان تەكشى شېغىل - تاش سايلىقلاردىن كەلدىمۇ؟ ئادەم گويا بىر چاغلاردا قۇرۇپ كەتكەن چېگرىسىز دېڭىزنىڭ تېگىدە يۈرگەندەك بولىدۇ.

قانداق بولمىسۇن سېنتەبىرنىڭ بېشىدا قەشقەرنىڭ يەرلىرى بۇسلىشىپ تۇرىدۇ، ئۇنىڭغا يەردىن كۆتۈرۈلگەن چاڭ - توزانلار قوشۇلۇپ كېتىدۇ، گويا قەشقەر بوۋاي ئۆزىنىڭ كونا پالاسلىرىنى تىنىمسىز قېقىۋاتقانغا ئوخشايدۇ.

مەن بۇ ھاۋاغا زادىلا كۆنەلمىدىم. تۇمان دېسىڭىز تۇمان ئەمەس، بۇس دېسىڭىز بۇس ئەمەس... لېكىن كۆزىڭىزنى دائىم توسۇپ تۇرىدۇ. بىز قونغان يەردە يىراق-يىراقلاردىن يەڭگىل تۇمان پەردىسىگە ئورالغان قەدىمىي قەبرىلەر كۆزگە ئاندا - ساندا چېلىقىدۇ، ئۇلار شۇنچىلىك سىرلىق ھەم ئاجايىپ كۆرۈنىدۇكى، ئادەم بۇلارنىڭ ھەقىقەتەنمۇ بارلىقىغا ئىشەنگۈسى كەلمەيدۇ ۋە گويا ئۇ يەرلەردە، يەرگە ئەمەس، ئاسمان باغرىغا قۇرۇلغان شەرق قەسىرلىرىدە ئەپسانىلەر... ۋەيەنە ئەپسانىلەر توقۇلۇۋاتقاندەك تۇيۇلىدۇ. راستىنلا بۇ كونا تۇپراق، ئۇنىڭ ساناقسىز يادىكارلىقلىرى باغرىدا نى - نى ئەپسانىلەرنىڭ سىرى ھېلىغىچە ئېچىلماي يېتىپتۇ... ئۇلارنىڭ يىلنامىسى 10 مىڭ يىللار بىلەن ئۆلچىنىدۇ.

«خەلق يولى» دەپ ئاتالغان ئۇزۇنغا سوزۇلغان كوچا، ئۇ بىزنى قەشقەرگە ئېلىپ كىردى. ئىككى - ئۈچ قەۋەتلىك ئۆيلەر، بانكا، پوچتىخانا، كىنوخانا، قەشقەرنىڭ مەركىزىي مەيدانى ھېيتكا. نېرىدا بىر - بىرىگە مىنگىشىپ كەتكەن پاكار - پاكار ئۆيلەر، تۇمانلار بېلىدىن ئورىغان تالزارلار. قەشقەرنىڭ ئوتتۇرىسىدىن كىچىك بىر دەريا ئېقىپ ئۆتىدۇ. ئۇ شەھەرنىڭ ھاياتى، كۆركى، ئۈمىدى. ھازىر ئۇنىڭ سۈيى ئازىيىپ كەتكەن، كىچىك تارامغا ئايلىنىپ قالغان. لېكىن شەھەردىكى كۆل سۇ بىلەن تولغان. ھازىر جىمجىت ۋە ئادەمسىز كۆلمۇ، دەريامۇ تۇمانلىنىپ تۇرىدۇ. باھار چاغلىرى بۇ يەرلەر تۇتاش گۈلشەنگە ئايلىنىدۇ.

بۇ يەردە ساياھەتچى كۆزىگە ھەممە نەرسە يېڭىلىق بولۇپ كۆرۈنىدۇ. كۆزۈم

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

يېڭىلىقلاردىن قاماشتى. شۇ يەردە ھەمراھىمنىڭ قىزىقارلىق ۋەزمىن ھېكايىسىنى ئاڭلىدىم:

— قەشقەردە بەش يىل ئىشلىدىم. ئاتا - ئانام ساددا، لېكىن ناھايىتى تەقۋادار ئادەملەر ئىدى. 50 - يىللارنىڭ باشلىرىدا شاڭخەيدىن بۇ يەرگە كۆچۈپ كەلگەنلەر شۇ چاغدا يېڭى يەرلەرنى ئۆزلەشتۈرۈشكە كىرىشكەنىدى. ئىچكى جۇڭگودىن شىنجاڭغا يەر ئېچىش ئۈچۈن نۇرغۇنلىغان ئائىلىلەر كۆچۈپ كېلىشكە باشلىغانىدى.

لېكىن ئانچە ئۇزۇن ئۆتمەيلا «مەدەنىيەت ئىنقىلابى» باشلىنىپ كەتتى. مەن ياش ئىدىم، بىلمەيمەن، ئاتامنى نېمە باھانە بىلەندۇر «ئەكسىلئىنقىلابچى» دەپ ئەيىبلىدى ۋە تۇتۇپ كېتىشتى. شۇنىڭدىن بېرى كۆرگىنىم يوق. ئانام بىلەن ئىككىمىز يالغۇز قالدۇق.

مەن ئوقۇدۇم. كېيىن شۇ يەردە مۇخبىرلىق قىلدىم. ئۇ چاغلاردا قەلەم ھەققى دېگەن نەرسە يوق ئىدى. ئۆلمەسنىڭ كۈنى توگىمەس دېگەندەك... ھازىر قاراڭ، ئامان - ئېسەنلىك. ئۇ چاغلاردىكى قالاقلىقنى ھازىر تەسەۋۋۇرمۇ قىلغىلى بولمايدۇ. بۇ يەردىكى يادىكارلىقلارنى كۆرگەن بولسىڭىز كېرەك، ئۇيغۇرلار ۋە ئومۇمەن بۇ يەرلەردە ياشاپ كەلگەن تۈركىي خەلقلەر ناھايىتى قەدىمىي مەدەنىيەت، ئەخلاق-ئەدەبكە دائىر قاراشلارغا ئىگە.

لېكىن نېمىنىڭ تەسىرىدىندۇ، بىلمەيمەن، ئوقۇش، مەرىپەت، تېخنىكىغا قىزىقىدىغانلار ناھايىتى ئاز ئىدى.

خۇداغا شۈكرى... ئازادلىق قەددىمىزنى كۆتۈردى... نەپەس ئال، دېدى.

راست... قەددىمىزنى كۆتۈردۇق، مەن ھازىر كىچىككىنە بىر ئۆيدە تۇرىمەن. كۈنۈم قەشقەر ئەتراپلىرىدىكى يېزىلاردا ئۆتىدۇ. بىزدە قىشلاقنى يېزا دېيىشىدۇ. بۇ سۆز قەشقەرى لۇغىتىدىمۇ بار. ئۆيگە ھېرىپ - ئېچىپ قايتىمەن. چاڭ - توزان ئېلىپ كېلىدىغان بورانلار توختىماي چىقىپ تۇرىدۇ. چاڭ - توزان ھەممە تەرەپتىن كىرىپ كېلىۋېرىدۇ، كۆزۈڭ، ئاغزىڭ چاڭغا تولىدۇ. كەچتە يۇيۇپ قۇرۇتۇش ئۈچۈن يېيىپ قويغان كىيىم - كېچەكلىرىم ئەتىسىگىچە يەنە ئاپپاق چاڭ بىلەن بۇلغىنىپ قالىدۇ. ئادەملەرنىڭ ھەممىسى باشتىن - ئاياغ شۇنداق چاڭ بىلەن قاپلىنىپ ياتقان بولسا كېرەك دەپ ئويلايتتىم... ئاتامنى سېغىناتتىم ... كۆزۈم چاڭ بىلەن تولاتتى.

قەشقەر تەكلىماكاننىڭ ئىشىكى...

— شۇ چاغلاردا، سىز ياش يىگىت، نېمىلەرنى ئويلىدىڭىز؟

ھەمراھىم جىمىپ قالدى، ئۇنىڭ خىيالچان قاراشلىرى ئۆتۈپ كەتكەن يىللارغا سىڭىپ كەتكەندەك ئىدى.

— ھېچ نەرسىنى ئويلىمىدىم، پەقەت ئىشلىدىم. قىيىنچىلىقتىن مېھنەت قۇتقۇزدى. مېھنەتمۇ قىيىنچىلىق. تۆمۈرنى تۆمۈر كەسكەندەك ئېغىرچىلىقنى - ئېغىرچىلىق كېسىدۇ. ئويلايدىغان بولسام ياشاشنىڭ ھاجىتى يوق ئىدى. ئويلىساڭ كۆلپەت كېلىدىغان

ۋە ئۇنىڭغا چىداپ بولمايدىغان پەيت ئىدى. قابىلىيەتلىك ئادەملەرنىڭ قەدىر-قىممىتى قالمىدى. كىمىكى زىيالىي بولسا، يارامىلىق بولسا، يەرگە ئۇرۇلدى، تالانتلىقلار ئاياغ-ئاستى قىلىندى. لېكىن شۇ چاغدا كۆپ نەرسىلەرنى ئۆگەندىم، كۆپ نەرسىلەرگە ئەقلىم يەتتى. كېيىن مانا قەدەممۇ - قەدەملەپ قەلەم ھەققى ئالىدىغان بولدۇق.

— بىلەمسىز، مەن ھازىر ناھايىتى غەلىتە تەسىراتلار ئىچىدە قالدىم. خۇددى ئاجايىپ، ئادەتتىن تاشقىرى بىر كۈچ مېنى باللىقىمغا قايتۇرۇپ ئېلىپ كەلگەندەك تۇيۇلۇۋاتىدۇ. باللىق چاغلىرىمدىكى تاشكەنت، سەمەرقەند، ئۈرگەنچنىڭ بۇلۇڭ-پۇچقاقلىرىدا ئايلىنىپ يۈرگەندەكمەن. ئەمدى بۇنداق مەنزىرىلەرنى چۈشلىرىمدىلا كۆرىمەن... كونا تۇپراقلىق قەلئەلەر، قورقۇنچلۇق غارلار، باش - ئايىغىنى بىلىپ بولمايدىغان لەخمىلەر، پاكار قاشالىق تاملار ۋە ئاشۇ تىنچ، خاتىرجەم ئاپتاپپەرۋىش قىلغان باغلار... ئات، ئېشەك ھارۋىلىرى تىقىلىپ كەتكەن تار ئايلانما كوچىلار... بازارلار...

— ئەنە بازار! قەشقەرنىڭ بازارلىرىنى ئەمدى كۆرىسىز. شەھەرنىڭ ئۆزى بىر تۇتاش بازار بولۇپ كېتىدۇ. مەن بۇ يەرلەرنىڭ بازارلىرىنى ياخشى كۆرىمەن. شەرقنىڭ بازارلىرى ئاجايىپ تاماشىخانا، بەلكى ئۇنىڭدىنمۇ ئارتۇق. بازار شەرقنىڭ نىجاد يۇلتۇزى، ئۇنىڭ بۈيۈك ئۆلمەس كەشپىياتى. بازار ئالدى-ساتتى قىلىدىغان جايلا ئەمەس، بازار مۇئامىلە مەيدانى. ئۇ ئادەملەرنى بىرلەشتۈرىدۇ، ئۆزئارا بىر - بىرلىرىنى تونۇشتۇرىدۇ، مۇڭداشتۇرىدۇ. بازار شەرقنىڭ يۈرىكى. ئەتىگەندىلا ئۇنىڭ ئىچىگە كىرسىڭىز، كەچكىچە چىقالمايسىز.

مولچىلىقنى كۆرۈۋاتامسىز، بازارلار، يوللار قوغۇن - تاۋۇز، مېۋە - چېۋىگە تولۇپ كەتكەن. ھازىر چارۋىچىلاردا چارۋا مال، دېھقانلاردا ئاشلىق، غەللە كۆپەيدى. ھەممىسى جۇڭگو كومپارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 1978 - يىلىدىكى 3 - ئومۇمىي يىغىنى، ئۇنىڭدىن كېيىن ئۆتكۈزۈلگەن 12 - قۇرۇلتاينىڭ شاراپىتى. گۇڭشېلار ئەپلەشمىدى. ھازىر ھەممە يەرلەر دېھقانلارغا توختام بويىچە كۆتۈرە بېرىلگەن. ھوسۇلدارلىق قىسقا ۋاقىت ئىچىدە خېلى يۇقىرى كۆتۈرۈلگەن. ھېچ بولمىغاندا، قاساپ بازارلىرىنى كۆرۈڭ. بۇرۇن بۇنداق ئەھۋال نەدە بولسۇن؟ شۇنداق توقچىلىق — يېڭى سىياسەت، ئۆزگىرىشلەرنىڭ نەتىجىسى...

پارتىيىمىز، دۆلىتىمىز باي بولۇڭلار، باي ياشاڭلار، دەۋاتىدۇ. كەمبەغەللىكنى تازا كۆردۇق. ئۇنى كۆكلەرگە كۆتۈرۈپ ماختىدۇق. كەمبەغەللىك، كەمتەرلىكنى شەرەپ دەپ كۆرسەتتۇق. مۇشۇنداق خىياللار بىلەن كەمبەغەللەشكەنسېرى كەمبەغەللىشىپ كېتىۋەردۇق. شۇنداق دەپ يۈرۈپ، كەمبەغەللىكنىڭ ئاخىرقى نۇقتىسىغا بېرىپ يەتتۇق. مانا ئەمدى ئاچچىق تەجرىبىلەردىن كۆرۈۋاتىمىزكى: كەمبەغەللىك بىلەن ئۇلۇغ مەقسەتلەرگە يەتكىلى بولمايدىكەن...

ھە، كېيىنكى 20 يىللىق ئاچچىق تەجرىبىلەر ئادەملەرگە كۆپ نەرسىلەرنى ئۆگەتتى، ئۇلارنى ئەقىللىق قىلىپ قويدى. ئۆز پوستىغا ئۆزى بېكىنىۋېلىپ ياشىغاندا،

www.uyghurkitap.com ئۇيغۇر كىتاب تورى

تارىخىي تەرەققىيات قانۇنلىرى، ئادەملەرنىڭ ئاڭ - پىكرى، روھىي كەيپىياتىنى ئېتىبارغا ئالمايدىغان يالغان ئۇلۇغ تەجرىبىلەر خەلققىمۇ، دۆلەتكىمۇ، ئۇنىڭ جاھان ئالدىدىكى ئورنى، ئابرويىغىمۇ ناھايىتى يامان تەسىر قىلىدىكەن.

ھازىر جۇڭگو ھەممە دېرىزە ۋە ئىشىكلىرىمىزنى دۇنياغا كەڭ ئاچىمىز، دۇنيادىكى دۆلەتلەر بىلەن ھەر ساھەدە كەڭ ئىقتىسادىي، مەدەنىي ئالاقىلەرنى قىلىمىز، سودا - سېتىقنى يولغا قويىمىز، دەپ كەلمەكتە ۋە بىر نەچچە يىلدىن بېرى شۇ يولدا ئىزچىل قەدەم تاشلاپ كېلىۋاتىدۇ.

دۆلەتكە كۆپلىگەن چەت ئەللىكلەر، ساياھەتچىلەر، ئىش بىلەرمەنلەر، مۇتەخەسسىسلەر، پۇل تاپار سودىگەرلەر كەلمەكتە. ئامېرىكا، ئىتتىپاق گىرمانىيىسى، ياپونىيە ۋە باشقا غەربىي ياۋروپا دۆلەتلىرىدىن كەلگەن كىشىلەرنى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ شەھەر - يېزىلىرىدا كۆپلەپ ئۇچرىتىش مۇمكىن. ئۇلار كۆپىنچە بۇ يەرگە ئۆز تېخنىكىلىرى، تۈرلۈك ماشىنىلىرى ۋە تۈرلۈك - تۈمەن ئۆز-ئارا پايدىلىق تەكلىپلىرى بىلەن كەلگەن.

ئۇلارنىڭ كۆپىنى كۆرۈپ، كۆپىنى مۆلچەرلەپ، مەغلۇبىيەتتىن پىششىپ كەتكەن كۆزلىرى ۋە ئەقىللىرى بۇ مەملىكەت پۈتمەس - تۈگىمەس بايلىقلارغا، تېخى ئىنسانىيەتنى ھەيرەتكە سالىدىغان، جىددىي پىكىر - مۇلاھىزە يۈرگۈزۈشكە مەجبۇر قىلىدىغان قىياس ۋە ئىمكانىيەتلەرگە ئىگە ئىكەنلىكىنى ھازىردىن باشلاپ ناھايىتى ئېنىق بايقىماقتا.

جۇڭگو كوممۇنىستلار پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ باش شۇجىسلىق ۋەزىپىسىنى ئۆتەۋاتقان جاۋ زىياڭ ئامېرىكىدا چىقىدىغان «ئاتلانتىك» ژۇرنىلىغا بايان قىلغان سۆھبىتىدە: «ئىشىكنى ئېچىۋېتىش سىياسىتى — جۇڭگونىڭ ئۇزۇن ۋاقىتقىچە مۆلچەرلەنگەن، ئاساس - ئېتىبارغا ئىگە بولغان يولىدۇر، ئۇ دۆلەتنىڭ گۈللىنىشى ھەم خەلقنىڭ بېيىشىغا قارىتىلغان. بىز قولغا كەلتۈرگەن مۇۋەپپەقىيەتلىرىمىز بىلەن قانائەتلىنىپ قالمايمىز، تېخىمۇ ئىلگىرىلەيمىز» دەپ ئېيتتى («ھەقىقەت» 1987 - يىل 4 - يانۋار).

مەملىكەتتە چەت ئەللەر بىلەن جۇڭگو ھەمكارلىشىپ مەبلەغ سېلىش ئاساسىدا ئىشلەۋاتقان كارخانىلار 1983 - يىلى 183 بولغان بولسا، كېيىنكى ئۈچ يىل ئىچىدە ئۇنداق كارخانىلارنىڭ سانى 3 مىڭغا يەتكەن، يېقىن ئارىدا بۇنداق كارخانىلارنىڭ سانى 25 مىڭغا يېتىدىكەن.

بۇنداق كارخانىلار شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ مەركىزى ئۈرۈمچىدىمۇ بار. ئۇلاردىن بىرى — تەڭرىتاغ يۇڭ توقۇمىچىلىق فابرىكىسى. بۇ كارخانا جۇڭگو - ياپونىيە كاپىتال سالغان مەبلەغ ھېسابىدا 1981 - يىلى قۇرۇلغان. ئۇنىڭغا 13 مىليون 800 مىڭ دوللار سەرپ قىلىنغان. فابرىكا شۇ قەرزنى 15 يىلدا ئۆزۈشى كېرەك. كارخانا بىر - بىرىنى تولدۇرىدىغان ئۈچ شېرىك فابرىكىدىن تەشكىل تاپقان. بىر يېرىم مىڭغا يېقىن ئىشچى - خىزمەتچى ئىشلەيدىكەن. كارخانىنىڭ تەييار يۇڭ-

تۆۋەت مەھسۇلاتلىرى دۇنيانىڭ كۆپ مەملىكەتلىرىگە، ئاساسەن ياۋروپا، ئامېرىكا، ياپونىيىگە سېتىلىدۇ. كارخانا ماللىرىنى سوۋېت ئىتتىپاقىمۇ ئالىدۇ.

كارخانا دەسلەپ ئۆز مەھسۇلاتلىرىنى، ئېيتىشلىق، ئامېرىكىدا كىچىك دۇكانلاردا ساتقان، ئەمدىلىكتە بولسا ئالغان پايدىلىرى ھېسابىغا شۇ مەملىكەتلەردە يىرىك مەخسۇس ماگىزىنلار قۇرۇۋالغان. بۇ كارخانا ئىشلەپچىقىرىۋاتقان ماللار ھەقىقەتەنمۇ ناھايىتى چىرايلىق، پىششىق بولۇپ، تۈرلۈك مەملىكەتلەردىكى تۈرلۈك تەبىقىدىكى خېرىدارلارنىڭ قىزىقىشلىرىنى ھېسابقا ئالغان ھالدا ئىشلەنگەن. ئۇلارنىڭ رەڭلىرى جۇلالىق، بېزەكلىرى ساددا، لېكىن دىققەتنى تارتماي قويمايدۇ.

مانا شۇ كارخانا 15 يىلدا ئەمەس، ئۈچ يىلدىلا قەرزدىن قۇتۇلۇپ، 1985 - يىلى ئاپرېل ئېيىدىن باشلاپ ئالغان چوڭ پايدىسىنى ئۆز ئېھتىياجلىرىغا ئىشلىتىشكە باشلىغان. پايدا كارخانىنى كېڭەيتىش، ئاۋاتلاشتۇرۇش، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئىجتىمائىي تەلەپلىرى ۋە ئېھتىياجلىرىنى قاندۇرۇش ئۈچۈن سەرپ قىلىنىپتۇ.

كارخانا ئىشچىلىرىنىڭ بىر ئايلىق ئوتتۇرىچە مائاشى 210 يۈەنگە يېتىدىكەن. بۇ باشقا فابرىكىلارغا قارىغاندا 40% ئارتۇق. فابرىكا چۈشلۈك تاماقنى پۇلسىز بېرىشنى يولغا قويغان. كېچىسى ئىشلىگەنلەر قوشۇمچە ھەق ئالىدىكەن. ئىشچىلارغا مەخسۇس كىيىم - كېچەك بېرىلىدىكەن.

مەھسۇلاتلارنىڭ سۈپىتى ياخشىلىنىپ، بازىرى كېڭەيگەنسېرى ئىشچىلارنىڭ پاراۋانلىقى، كارخانىنىڭ قۇدرىتى، ئۇنىڭ دۆلەتكە بېرىدىغان پايدىسىمۇ ئۈزلۈكسىز يۇكسىلىپ بېرىۋۇتىپتۇ.

قەشقەرغا قايتايلى.

بىز سەمەن مېھمانخانىسىدا تۇرۇۋاتىمىز. بۇرۇن بۇ يەردىكى بىر قەۋەتلىك خىشتىن ياسالغان ئۆيلەردە رۇس كونسۇلخانىسى جايلاشقان ئىكەن. مېھمانخانا ھازىر يېڭى كورپۇس سالغان، ئۇنىڭ ئۆزىگە يارىشا باغ - ھويلىسى بار.

بۇ يەردە پاكىستانلىقلار كۆپ.

ئۇلار كونا بويىچە نېمىلەرنىدۇ ھېسابلاپ، بەك ئالدىراشتەك كۆرۈنىدۇ.

كەچقۇرۇنلۇقى ھويلا خىلمۇخىل مىللەتلەرنىڭ پەرزەنتلىرى بىلەن تولۇپ كېتىدۇ. ئىچكىرىدىن تېلېۋىزور ئېلىپ چىقىپ ھويلىغا قويۇشىدۇ. قوشنا ھويلىلاردىن بالا - چاقا، خوتۇنلار چىقىشىدۇ.

جۇڭگو تېلېۋىزىيىسى كۆپلىگەن چەت ئەل فىلىملىرىنى كۆرسىتىدۇ. بىز كەلگەندە ياپونىيىنىڭ «ئاشىن» دېگەن كۆپ قىسىملىق فىلىمىنى قويۇۋاتقانىكەن. ئايالنىڭ پېداكارلىقىغا ئائىت 36 -، 37 - قىسىملىرىنى شۇ يەردە كۆردۇم.

جۇڭگو ئۆزىنىڭ مەدەنىي تەرەققىياتىنى چاپسانلاشتۇرۇش كويىدا بولۇۋېتىپتۇ. باشقا مەملىكەتلەر قولغا كەلتۈرگەن تەييار نەتىجىلەرنى چاپسان ۋە ھەر تەرەپلىمە ئۆزلەشتۈرۈش، بۇ ساھەدە كۆپ نەرسىلەرنى يوقاتماسلىق يولىنى تۇتۇپتۇ. ئۆز دەۋرىدە پېتر

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

روسىيە ئۈچۈن شۇنداق سىياسەت تۇتقانىدى.

شىنجاڭ تېلېۋىزىيىسى كۈندىلىك هايات يېڭىلىقلىرى ۋە بولۇپمۇ باللار تەربىيىسى، ئۇلارنىڭ ئىلمىي ـ پەننىي دۇنيا قاراشلىرىنى ئۆستۈرۈشكە ئالاھىدە ئېتىبار بېرىدىكەن.

دۇنيادا بولۇۋاتقان ھەممە ۋەقەلەرنى خېلى كەڭ يورىتىدۇ ۋە پۈتۈن جۇڭگو مەن-پەئەتلىرى نۇقتىئىنەزەرىدىن باھالايدۇ.

قەشقەر قەدىمىي كىچىك شەھەر، ئۇ تەرەققىي قىلالمىغان. ئۇ كەلگۈسىدىمۇ چوڭ شەھەر بولمىسا كېرەك. چۈنكى تەبىئىي ئىمكانىيەتلىرى شۇنداق، چەكلىك. لېكىن ھا-زىرقى شارائىتتا قەشقەرنىڭ ئورنى خېلى ئۆسۈشى مۇمكىن. ئۇ قاراقۇرۇم داۋان يولى ئارقىلىق يېقىن شەرق مەملىكەتلىرىگە چىقىش ئۈچۈن ناھايىتى ئەپلىك. داۋاندىن ئېشىپ ئۆتكەندە پاكىستان، ئافغانىستان، ئىران، ھىندىستان ۋە ئۇنىڭ نېرىسىدا ئەرەب مەم-لىكەتلىرى باشلىنىدۇ.

قەشقەر ئەمدى ئۆزىگە نەزەر سېلىۋېتىپتۇ. خۇسۇسىي ئىگىلىك بىلەن شۇغۇللان-غۇچىلار ئەمدىلەتىن يەڭگىل يۈك ماشىنىلىرى سېتىپ ئېلىشىۋېتىپتۇ. كوچىلاردا ئۈستى سايىۋەنلىك، چىرايلىق بېزەلگەن ئات تاكسىلىرى كۆپ. ھەمراھىم قىرغىز شائىرى جولۇن مامىتوۋ «ئات تاكسىلىرى» غا ناھايىتى ئىشقىۋاز بولۇپ قالدى.

— يۈرۈڭ، چۈشەيلى! — دېدى ھەدەپ مېنى ئۈندەپ.

شەھەرلىكلەر «ئات تاكسىلىرى» دىن رازىمەنلىك بىلەن پايدىلىنىدىكەن. ھارۋى-كەش ئەزىمەتلەر سىزنى خالىغان جايىڭىزغا بىردەمدىلا ئاپىرىپ قويىدىكەن. بەزىدە بۇ «ئات تاكسىلىرى» غا توپ ـ توپ ئۇيغۇر قىزلىرى ئولتۇرىدىكەن. ئۇلارنىڭ رەڭمۇرەڭ قىزىل لىباسلارغا پۈركەنگەن كۆرۈنۈشى كۆزنى قاماشتۇرىدۇ. گويا چوڭ بىر گۈل كوچا ئوتتۇرىسىدىن يۈگۈرۈپ كېتىۋاتقاندەك تۇيۇلىدۇ، ھەممە تەرەپكە ۋە ھەممىگە ئەتىر چاچقاندەك ...

مەن گالستۇك تاقىغان ئادەمنىڭ «ئات تاكسىسى» دا ئولتۇرۇشنى تەسەۋۋۇر قىلالمىدىم. لېكىن جولۇن ماڭا قارىغاندا ئەركىنرەك ۋە زوقلۇقراق ئىكەن. بىر كۈنى:

— مەن ھارۋىغا چۈشتۈم! — دەپ كەلدى ئۇ سۆيۈنۈپ.

ئومۇمەن ئالغاندا، شىنجاڭدا ترانسپورت قىيىنچىلىقلىرى خېلى بار.

ئۈرۈمچىدىكى ئاپتوبۇس بېكەتلىرىدە ئادەم دائىم كۆپ، تىقما ـ تىقماق. تراللېبۇس، تراموۋاي، مېترو (يەر ئاستى پويىز يولى) بۇ يەرلەرگە تېخى يېتىپ كەلمىگەن. ئاساسىي قاتناش قورالى ۋېلىسىپىت، ئات، ئېشەك ۋە ئۇيغۇرلار «سوپەك» دەيدىغان كىچىك تراكتور. «سوپەك» چېكەتكىگە ئوخشايدۇ، چېكەتكىدەك كۆپ، چېكەتكىدەك خالىغان جايغا يېتىپ بارىدۇ. ئۇنىڭغا قايىل بولماي ئىلاج يوق. بارمىغان جايى، قىلمىغان ئى-شى، كۆتۈرمىگەن يۈكىمۇ يوق. ناھايىتىمۇ ساددا، ئاددىي ھەم پۇختا ۋە ناھايىتىمۇ «جۇڭگوغا باب». ماڭا ئۇ، ماتور ئورنىتىلغان چاقلىق زەمبىلگە ئوخشاپ كۆرۈندى. شىن-جاڭنىڭ قايسى يېرىگە بارمايلى، ئەلۋەتتە «سوپەك» نىڭ بىر ئىش قىلىۋاتقانلىقىنى كۆ-رىمىز. مەن بۇ ئەدىگەكچان قارا تراكتورچاققا تەن بەردىم. دېھقانلار ئۈچۈن شۇنداق

پىشىشق، پۇختا، كىچىككىنە تراكتورلار بەكمۇ زۆرۈر. ئۇ دېھقانلارنىڭ ئاساسىي يۈكىنى كۆتۈرىدۇ، ئۇلىڭ ئېغىرىنى يەڭگىل قىلىدۇ.

لېكىن بۇ يەرگە ياپونىيىنىڭ تۆرلۈك ماركىلىق ئاپتو ماشىنىلىرى خۇددى ئاسماندىن ياغقاندەك يېغىۋېتىپتۇ.

شەھەرنىڭ كوچىلىرى بولسا تار، ۋېلىسىپىتلار، هارۋىلار، «مىتسۇبىسى»، «تويوتا»، «سۇدزوكى» لەر تىقىلىشىپ كەتكەن، بەزى پىيادىلىكلەر قەيەردىن مېڭىشىنى بىلمەيدۇ.

شەھەرلەر بىلەن شەھەرلەر ئارىسىدىكى يوللارمۇ ئانچە كەڭ ئەمەس. يېقىنقى بىرئىككى يىل ئىچىدە جۇڭگونىڭ يوللىرىدا تىقما-تىقماقچىلىق بەكمۇ ئېشىپ كېتىپ، چوڭ قىيىنچىلىققا ئايلانسا كېرەك، ئۆسۈش، ئۆزگىرىش بەكمۇ شىددەتلىك.

ئىلگىرى شىنجاڭدىكى جىددىي تەرەققىيات كۆزدە تۇتۇلمىغان بولسا كېرەك، زامانىلاشقان يوللار ئۈچۈن تەييارلىق قىلىنمىغان.

هاۋا يوللىرى، تۆمۈريوللار، قۇرۇقلۇق يوللىرى — جۇڭگونىڭ كۆپ يىللاپ مېھنەت قىلىشىنى تەلەپ قىلىدۇ.

ئايرىم يوللار، خۇسۇسەن قاراقۇرۇم داۋان يولى، تۇرپاندىن باياۋان چۆل ئارىلاپ قۇمۇل ۋە ئۇ يەردىن جۇڭگونىڭ ئىچكى ئۆلكىلىرىگە بارىدىغان يول هازىرقى دەۋر تەلەپلىرى ئاساسىدا تۈزىتىلمەكتە ۋە مۇستەھكەملەنمەكتە.

قەشقەردە ئۇششاق هۈنەرۋەنچىلىك، سودا-سېتىق ۋە خۇسۇسەن لەزىز تائاملار سەنئىتى ئەۋج ئالغان.

سامسىپەزلەر، كاۋاپچىلار، لەغمەن ئۇستىلىرى، ناۋايلار رەستە-رەستە بولۇپ تۇرغۇنلىغان كوچىلار، مەيدانلار، يېزا يوللىرى، گۈزەرلەرنى ئىگىلەپ ئالغان.

— كەلسىلە! — دېگەن جاراڭلىق قىچقىرىشلار ئۈزلۈكسىز ئاڭلىنىپ تۇرىدۇ.

يېمەك-ئىچمەك دۇكانلىرى كونىراپ كەتكەن. ئىس، قۇرۇم ياغ، داغلىرى باسقان، قارىيىپ كەتكەن، ئەمما تائاملىرى لەززەتلىك، مەززىلىك. ئۇلارنىڭ كۆرۈنۈشلا ھەرقانداق ئادەمنىڭ ئىشتىھاسىنى ئاچىدۇ ۋە تاماققا بولغان زوقىنى قوزغايدۇ.

ئاشپەز، ناۋايلار كوچىنى، يولۇچىلارنى دىققەت بىلەن كۆزىتىپ تۇرىدۇ، كەيپىنى بۇزماسلىققا تىرىشىدۇ، سىزگە باشتىن-ئاياغ تازا سىنچىلاپ قارىشىدۇ، گەپكە سالىدۇ، ئاجايىپ خەلق...

قەشقەر خەلقى بولۇپمۇ نان يېقىشقا ۋە پىچاق سوقۇشقا ئۇستا ئىكەن. نانلارنى تازا ئوبدان پىشۇرىدىكەن، نانلارنىڭ كۆرۈنۈشى، يۈزى بەكمۇ چىرايلىق، بەكمۇ يۇمشاق ھەم لەززەتلىك.

بازارلاردا ئاجايىپ سەنئەتكارلىق بىلەن ئىشلەنگەن كۆمۈش ساپلىق پىچاقلارنى كۆردۈم. قەشقەر پىچىقى بۇرۇندىن تارتىپ داڭلىق ۋە ئۇيغۇرلار قەشقەرنىڭ پىچىقى «دۆلەت كەلتۈرىدۇ» دېيىشىدۇ. بۇنىڭ راستلىقىنى كىم بىلسۇن...

قەشقەر خەلقىنىڭ قەدىمدىن شەكىللەنگەن ئەمەلىي سەنئەت تۈرلىرى كۆپ، خەلقنىڭ هۈنەر-سەنئەت بۇيۇملىرى ئاستا-ئاستا جاهان بازىرىغا چىقىرىلماقتا. بۇرۇنقى شۆھ-

www.uyghurkitap.com

رىتىنى ئانچە-مۇنچە تىكلەشكە ئۈرۈنۈۋېتىپتۇ.

قەشقەرنىڭ چاڭ-توپىلىق، كونا، لېكىن تامامەن شەرقچە يوللىرىدىن بابارەھىم مەشرەپنىڭ ئىزلىرىنى ئاقتۇردۇم. فۇرقەتىنىڭ ۋە بۇ يەرلەرنى پىششىق ئۆگەنگەن دانىشمەن چوقان ۋەلىخانوۋنىڭ ئەسەرلىرىنى ئەسلىدىم.

ئەسلەپ-ئەسلەپ شەربەت كۆلگە بېرىپ قالدىم.

شائىر بابارەھىم شۇ كۆلنىڭ تاتلىق سۈيىنى ئىچكەن، ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى ئاق، ئاپئاق، ھەددىدىن تاشقىرى ئاپئاق، خۇددى روسىيە قېيىنلىرىغا ئوخشايدىغان تېرەكلەرگە، ئۇلارنىڭ كۆپكۆك، تىنىق، پاك-پاكىزە غوللىرىغا يۆلىنىپ ئۇزاققىچە خىيال سۈرگەن.

... چۈشتى سەۋدايى مۇھەببەت باشىمە ...

ئۇنىڭ سۇ يۈزىگە ھەۋەس قىلىپ، تىكىلىپ تۇرغىنى ۋە تىنىماي ئاللىنىپمەلەرنى پىچىرلىغىنى، ناخشىمۇ، غەزەلمۇ ياكى ئۇنى ئاجايىپ گۈزەللىكى بىلەن ئەسىر قىلغان رەنانىڭ نامىمۇ—بۇلارنىڭ ھەممىسىنى كۆز ئالدىمغا كەلتۈرۈپ باقتىم.

تېرەكلەر سۇ يۈزىگە ئاپئاق سايىسىنى تاشلاپ تۇرىدۇ. كۆلدە كۈمۈش ئېرىۋاتقانغا ئوخشايدۇ. سۇنىڭ تېگى خېلى قاراڭغۇ. قارىسىڭىز دەرھال ئادەمنىڭ ئەكسى كۆرۈنىدۇ. بابارەھىم بۇ سۇدىن كىمنىڭ ئەكسىنى ئىزدىگەن؟

مەشرەپنىڭ ئۆتكۈر قاڭشالىق بۇرنى، چوڭ چاڭقاق قارا كۆزلىرى، ئاپئاق ماڭلىيىغا كۆتۈرۈلگەن قويۇق قاشلىرى كۆل ئەتراپىدىكى غەمكىن كىشىلەرنىڭ ئادەم بالىسىنىڭ تەقدىرى توغرىسىدا مەسىلە قويۇپ تالاشقانلىقلىرىنى كۆرگەندە تېخىمۇ چىرايلىق بولۇپ كەتكەندۇر، ئۇ دائىم ئىچكى دۇنياسىدا نېمىنىڭدۇر جاراڭلاپ تۇرغانلىقىنى ھېس قىلغاندۇر. قوڭغۇراقمىكىن؟ ئىككى كۈمۈش تاۋاقنى بىر-بىرىگە ئاستا تەگكۈزسىڭىز شۇنداق جاراڭلىق ئاۋاز چىقىدۇ. بابارەھىم بۇ سىرلىق جاراڭلىق ئاۋازنىڭ دائىم سۆزگە ئايلىنىشىنى ۋە كۆكسىنى تاتىلاپ تۇرۇشىنى بىلىدۇ. شۇنداق چاغلاردا نېمە ئۈچۈندۇر ئۈزلۈكسىز نەمەنگان كۆز ئالدىغا كېلىدۇ. ئاندىن كېيىن كۆكسىدىن ئاھاڭ پەردىلىرىگە ئورۇلغان كۈيلەر باشلىنىدۇ.

كۆردۈم يۈزۈڭنى دىۋانە بولدۇم...

مىسرالار ئۇنىڭ كۆكسىدىن ئېتىلىپ چىقىپ شەربەت كۆل شولىسىغا ئالتۇن بېلىقسىمان سىڭىپ كېتىدۇ. ئادەم بالىسىنىڭ نى-نى قىيىنچىلىقلار، ئازاب-ئوقۇبەتلەرنى تارتىپ ئاخىرى مەرىپەتكە يېتىشى، ئارستوتىل تازىلىنىش دەپ ئاتىغان ھالەتكە مۇيەسسەر بولۇشى توغرىسىدا مەشرەپ شۇ يەردە خىيال سۈرگەن.

بىر قەترە ئەردىم چۆمدۈم دېڭىزغا،
كىردىم سەدەپكە دۇردانە بولدۇم...

...

بۇ سۆزلەر مەنىسىنىڭ چەكسىزلىكى ۋە چوڭقۇرلۇقى بىلەن ئادەمنى ھەيرەتكە سالىدۇ. بابارەھىم دۇنيا قۇرۇلۇشى بىلەن ئىنسان شەخسىي ئوتتۇرىسىدىكى ئۇيغۇنلۇق

ۋە شۇنىڭ بىلەن بىرگە جىددىي قارىمۇ-قارشىلىقنى ناھايىتى كۈچلۈك ھېس قىلغان، تۇۋىگە يەتكەن. ئۇنىڭ بارچە گۈزەل، رومانتىك ھېس-تۇيغۇ پەردىلىرىگە ئورالغان شېئىرلىرى ئەنە شۇ ئۇيغۇنلۇق ۋە ئەنە شۇ زىددىيەتلەر بىرلىكى توغرىسىدا يېزىلغان ئىدى.

ئۇيغۇر دوستلىرىم ماڭا «پەنجىگاھ» مۇقامى ئېلىنغان لېنتىنى سوۋغا قىلىشتى. مەشرەپ مۇقاملىرىنى ئۇيغۇر مۇقامچىلىرى چەكسىز ئىجتىھات بىلەن، يۈرەكنى ئۆرتەيدىغان ئاۋاز ئېقىملىرى بىلەن كۈيلەيدىكەن. ئۇلارنىڭ ئاق تېرەكلەرنىڭ ئاستىدا ئولتۇرۇپ ئېيتقان بۇ باھاسىز سىمفونىيە سادالىرىغا تەڭكەش بولۇپ تۇغۇلغان گۈزەل شېئىرلار كىشىلەرنى بىر-بىرىگە نەقەدەر دوست-ئاشنا قىلىپ تۇرىدۇ-ھە!

قەشقەرنىڭ بوز يەرلىرىدە — شۇ كۆل رەڭ تۇپراقتا ئاق تېرەكلەر ئادەتتىن تاشقىرى ئاقىراق بولۇپ كۆرۈنىدۇ، قېيىن تېگىدىكى قاردەك... تېرەكلەر بۇ يەرگە باشقىچە شائىرانە روھ ۋە گۈزەللىك بېغىشلايدۇ. ھە، ئاشۇ زامانلاردىن بېرى قانچە ۋاقىتلار، قانچە نەسىللەر ئۆتتى، ئۆزگەردى... يەنىلا شۇ سۇ، شۇ تېرەكلەر، شۇ كۈمۈش نەقىشلەر ئۆز پېتىچە... بۇ غەلىتە رەڭ نەزەرگە ئارام بېرىدۇ، كۆزنى ئەركىلىتىدۇ. ئۇيغۇرلار بۇ جايلارنى «ياغادۇ»» دەپ ئاتىشىدۇ. بىزنىڭچە ياغادۇ «نۇرلۇق» جاي دېگىنى. خەلق — شائىر. ئۇ، ئۆز يەرلىرىگە دائىم ئېنىق، دەل شائىرانە نام تاپىدۇ. بىزدە تاشكەنت ئەتراپىدا، پەركەنتكە كىرىپ بارغاندا شۇنداق كۈمۈش نۇر كۆزگە چېلىقىدۇ (شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ بۇ يەرلەرنى نۇر ماكانى دەپ ئاتاشقان).

ياش قەشقەرلىك يىگىت-قىزلار شەربەت كۆل بويىغا كېلىپ، ھەشەمەتلىك ئورۇندۇقلارغا ئولتۇرۇپ، سائەتلەپ سۈرەت سىزىشنى ياخشى كۆرىدۇ، ئاق نۇرنىڭ سىرىنى تېپىشقا ئۇرۇنىدۇ.

ئەتراپتا كۆلگە كىيگەن كىشىلەر كېزىپ يۈرىدۇ. زىيارەتكە كەلگەن مومايلار... كۆزىڭىزگە تەلمۈرۈپ قارايدۇ. ئۇزاقلاردا قالغان تۇغقانلىرىنى ئەسلىشەمدۇ، باشقىمۇ، بۇنى كىم بىلسۇن... مومايلارنىڭ خىيالى دائىم يوقالغان قېرىنداشلىرىدا بولىدۇ. يۇرتىنى ساقلاش، قېرىنداشنى ساقلاش ھېسسىياتى قانلىرىدا ھۆكۈمران...

ئاپئاق خوجا مازىرىنىڭ ھويلىسىدا ئاپتاپپەرەسلەر گۈللەپ، ئېگىلىپ، سېرىق سامانغا مەدھىيە ئېيتماقتا. ئۇلارنىڭ سېرىق گۈلىشىنى كاشىن نەقىشلەرنىڭ كۈمۈش يالقۇنى بىلەن قوشۇلۇپ كەتكەن، خۇددى ئاسماننىڭ ھاۋا رەڭ كۆكى بېيىت ئېيتقاندەك.

تەبىئەت ۋە ئادەملەرنىڭ شائىرانە يۈرىكى بۇ يەردە — شۇ قەدىمىي نۇردا — ئاق، سېرىق، ھاۋا رەڭدىن سادا ۋە باشقا ھېچ يەردە ئۇچرىمايدىغان غەزەل ياراتقانىكەن.

لېكىن ئىلاج قانچە... ۋاقتىمىز قىسقا، ئاستاغىنە نۇرلۇق ماكاننى تەرك ئەتتۇق.

قەشقەرلىكلەر ئاق سېرىققا خۇشتار كېلىدىكەن. خۇسۇسەن خوتۇن-قىزلار ۋە باللارنىڭ رەڭگى رۇخسارى خۇددى سۈتتە يۇغۇرۇلغاندەك. قىزلار ۋە ئوغۇل باللارنىڭ مەڭىزلىرى شۇنداق قىزىلكى، خۇددى ئۇستا رەسساملارنىڭ قولى بىلەن ئالاھىدە بويالغاندەك. ئۇلار يېپەكتەك يۇمشاق ۋە جانان چىمەندەك نازۇك، كۆزلىرى چوڭ-چوڭ، تۇم

ئۇيغۇر كىتاب تورى
uyghurkitap.com

قارا، گويا تاڭ يۇلتۇزىدەك چاقناپ تۇرىدۇ، تىللىرى چۇچۇك ۋە خۇش لەۋ. كېيىن تۇرپان شەھىرىگە بارغىنىمىزدا ئۇ يەرنىڭمۇ ئاساسىي ئاھالىسى — تۈركىي خەلقلەرنىڭ پەرزەنتلىرى بولۇپ، ئۇلارنىڭ رەڭگى-رۇخسارىنىڭمۇ قىزىلى-قىزىل، ئېقى-ئاق ئىكەنلىكىنى كۆردۇق.

قەشقەر مىللىي باللار باغچىسى... بۇ يەردە ئاللىبۇرۇنلا غەربىي ياۋروپالىق مېھمانلارنىڭ توپ-توپ بولۇشۇپ يۈرگەنلىكىنى، ئۇلارنىڭ ئەڭ يېڭى فوتو ئاپپاراتلار بىلەن ھويلىدا ئويناپ يۈرگەن، مەشغۇلات قىلىۋاتقان باللارنى سۈرەتكە ئېلىۋاتقانلىقلىرىنى كۆردۇق.

باللار رەڭمۇرەڭ زەرلىك مىللىي كىيىملەرنى كىيىپ، باغچىنىڭ مىللىي ئۇسۇلدا زىننەتلەنگەن تۆت چاسا زالىدا ھەممە چەت ئەللىكلەرگە كونسېرت قويۇپ بېرىۋاتاتتى.

ئۇلارنىڭ قىزىل كۆڭلەكلىرى، گۈللۈك ئۇيغۇر دوپپىلىرى، بويۇنلىرىدىكى مارجانلار، ئۆزبېكچە بەقەسەم چاپانلىرى، كۆك تونلىرى ئۆزىگە ئاجايىپ ياراشقان. باللار بىر قانچە خەلقئارا ناخشىلارنى كېلىشتۈرۈپ ئېيتىشتى، بىر قانچە ئۆزبېكچە «ئۇسسۇل» ناخشىلىرىنىمۇ ئوقۇشتى، ئويۇنغا چۈشۈشتى:

باغچىمىزغا يارىشار
رەڭمۇرەڭ گۈللەر.

سەمىمىي، خۇشال كونسېرتتىن كۆڭلىمىز ئېچىلىپ، ھويلىغا چىقساق، بىر غەربىي گېرمانىيىلىك ئەزىمەت رەڭگى-رويى سولغان ئىككى بالىنى يەرگە ئولتۇرغۇزۇپ، باللارغا خاس بىپەرۋالىقنى كۈچەپ سۈرەتكە ئېلىۋاتقانلىقىنى كۆردۇق. ئۇنىڭغا بىر پەس قاراپ تۇردۇم. كۆزۈم كۆزىگە چۈشتى، ئۇ ماڭا تەتۈر قارىدى ۋە باللاردىن يىراق كەتتى...

سەن ئۆز يۇرتۇڭدا بۇنچىلىك تىنىق، باللىق چىرايلىرىنى كۆرگەنمىدىڭ؟ نەي ئاۋازىدەك جاراڭلىق ۋە يېقىملىق ئاۋازلارنى ئاڭلىغانمىدىڭ، ئەي ياۋروپالىق مېھمانىم! باللارنىڭ ئويۇنلىرىنى كۆرمەي، ئىككى ئىمجان بالىنى سۈرەتكە چۈشۈرۈش بىلەن مەشغۇلسەن!

بۇ گۆدەكلەر قەدىمكى جاپاكەش شەرقنىڭ ھازىرقى ياشلىقى... كۆر، ئۇلارنىڭ چاۋاك چېلىپ، قارلىغاچتەك ئويناشلىرىنى! ياكى شۇنچىۋالا ئوتلۇق ھېس-تۇيغۇلار ساڭا ياتمۇ؟

سەن گۆدەك چېغىڭدا شۇنداق ناخشىلارنى ئېيتقانمىدىڭ، ئوينىغانمىدىڭ؟ باشقا خەلقلەرنىڭ ناخشىلىرىنى ئۆز ناخشاڭدەك كۆرگەنمىدىڭ؟

تووا - تووا! ساڭا كىم ئۆگەتتى، باشقا يۇرتلارغا بارغاندا ئەخلەت دۆۋىلىرىنى سۈرەتكە ئېلىشنى! مېۋىگە قونغان چىۋىنلەرنى كۆرۈۋسەنۇ، لېكىن مېۋىنىڭ ئۆزىنى كۆرۈشنى خالىمايسەن!

سېنى كىم شۇنچىلىك ئالا كۆڭۈل قىلىپ قويدى، چەت ئەللىك بۇرادەر؟ «ئەي، خۇدا! ئاسمانغا چىقىدىغان يول بارمۇ؟» دەپ سوراپتىكەن بىر خۇيزۇ خوتۇن تۇرمۇشنىڭ دەرد - ئەلەملىرى جېنىدىن ئۆتۈپ كەتكەندە. ئۆتمۈشتە ئىزىلە - ئىزىلە ئاسمانغا چىقىدىغان يولنى ئىزدەشتىن باشقا ئىلاجى قالمىغان خەلقلەر ياشايدىغان دىيارغا كەپسەن. بۇنىڭ ئۈچۈن دېڭىزلاردىن ئۆتكەنسەن.

قارىغىنا ... بىزنى، دۇنيا خەلقىنى نېمىلەر يېقىنلاشتۇرىدۇ؟

قارىغىنا ... بىزنى، دۇنيا خەلقىنى نېمىلەر يىراقلاشتۇرىدۇ؟ ئەي، بۇرادەر، ئادەملەرنى يىراقلاشتۇرما، يېقىنلاشتۇر! بۆلگۈنچىلىك سالما، بىرلەشتۈر!

سېنى كۆرۈپ، تۇرپان مېھمانخانىسى ھويلىسىدا كەچلىك تاماقتىن كېيىن، دۇنيانىڭ ئونلىغان مەملىكەتلىرىدىن كەلگەن ساياھەتچىلەرنىڭ بىر مەيدان بولۇپ ئويۇنغا چۈشكەنلىرىنى مانا ھازىر ئەسلىدىم. شۇ چاغدا تۇرپانلىق ئۇيغۇر يىگىت - قىزلار بىزگە شوخ، جانلىق، نازۇك ناخشىلارنى ئېيتىپ بەرگەن، يالقۇنىنىڭ تىلىدەك بولۇپ ئۇسسۇلغا چۈشكەن، كېيىن ھەممىمىزنى، يۈزلەرچە چەت ئەللىك كىشىلەرنى ئۇسسۇلغا تارتقانىدى.

ئويۇن ۋە مۇزىكا ھەممىنى بىردەك قىلىپ قويدى. يامان غەرەزلەر چۇل - چۇل بولدى. يۈزلەرگە ئاجايىپ تەبەسسۇملار قوندى. ھەممە خەلقلەر پەرزەنتلىرىنىڭ چىرايلىرىغا كۈلكە بەكمۇ يارىشىدىكەن.

— نى خاۋ؟ — دېدىم مەن ياپونىيىلىك يىگىتكە. ئۇنىڭ يەلكىسىگە تۆت دانە فوتو ئاپپارات ئېسىلغانىدى.

— نى خاۋ، نى خاۋ، — دېدى ئۇمۇ بىر مەھەل جانلىنىپ.

— جاپان، — دېدىم ئۇنىڭ قولىدىن تۇتۇپ.

— سەمەرقەند! سەمەرقەند! — دېدى ئۇ چىرايى ئېچىلىپ كۈلگەنچە، كېيىن ئالدىراپ تېنەپ ھەمراھىنى چاقىرىشقا باشلىدى، — سەمەرقەند، ئۆزبېك! سەمەرقەند، ئۆزبېك!

ئۇنىڭ ھەمراھى رۇسچىنى ئانچە - مۇنچە بىلىدىكەن. ئۇ ئۆزبېكىستانغا بارغانلىقى، يەنە بېرىش ئارزۇسىدا ئىكەنلىكىنى سۆزلەپ چۈشەندۈردى.

يەر يۈزى يوللىرىدا قېنى ئەمدى دائىم شۇنداق سەمىمىيەت ئۇچراشسا، دۈشمەنلىك يوقالسا!

شىنجاڭنىڭ يوللىرى، شەھەرلىرىدە ياپون ئاپتو ماشىنىلىرى، كارخانىلىرىدا ياپون تېخنىكىسى ۋە ياپون كىشىلىرىنىڭ ئۆزلىرىمۇ پات - پات كۆزگە چېلىقىپ تۇرىدۇ.

جۇڭگو ياپونىيە بىلەن ئىقتىسادىي، مەدەنىي ساھەلەر بويىچە خېلى كەڭ ئالاقە ئورنىتىپتۇ. ئىش بىلەرمەن ياپونلار بۇ يەرلەردە ياخشى پائالىيەت مەيدانلىرى ئېچىلىۋاتقانلىقىنى سەزمەكتە. ھەرھالدا ئۇلار ئۆزئارا خېلى پايدا كەلتۈرۈدىغان ئىشلارنى مۆلچەرلەپ، نەزەر سېلىپ يۈرۈشۈپتۇ.

جۇڭگونىڭ ئانچە-مۇنچە ياشلىرى ياپونىيىگە بېرىپ ئوقۇۋېتىپتۇ. ئۇلاردا ئېلېكترونىكا، ئاپتوماتىكا ۋە شۇلارغا ئوخشاش زامانىۋىي پەن ساھەلىرىنى ئۆگىنىشكە قىزىقىش كۈچلۈك ئىكەن.

جۇڭگو دۇنياغا ئىشىكىنى كەڭ ئاچقانسېرى ياشلارنىڭمۇ كۆزلىرى غەرب تېخنىكىسى، ئىقتىسادى، مەدەنىيىتى، پەلسەپىسىگە كۆپرەك چۈشىدىغان بوپتۇ. ياشلار ئىجتىمائىي، ئىقتىسادى ھاياتىدا يۈز بېرىۋاتقان شىددەتلىك ئۆزگىرىشلەرنى ئەمەلگە ئاشۇرغۇچى تەسىرلىك كۈچكە ئايلانماقتا. ئۇلار مەملىكەتنىڭ ئىلمىي-تېخنىكا بىلەن قوراللىنىشى، دېموكراتىيىلىشىشى جەريانلىرىنى چاپسانلاشتۇرماقتا. ياشلارنىڭ بىر قىسمى ئىچىدە «غەربچە ئۇسسۇل» دېگەن ھاياتقا قىزىقىشمۇ ئۆزىنى كۆرسەتمەكتە.

ھازىر جۇڭگو ئىشچى كۈچلىرى كۆپلەپ يېتىلمەكتە. جۇڭگوشۇناس ئالىم ل. دىليۇسىنىڭ يېزىشىچە، ھازىر جۇڭگودا ھەر يىلى ئىشلەش قابىلىيىتىگە ئىگە بولغان 20 مىليون ئادەم قورامىغا يېتىدىكەن.

ئىشچى كۈچلىرى ... بۇ يەردە ئۇنىڭ چېكى يوقتەك. مىسال ئۈچۈن ئالغاندا، سىچۈەن ئۆلكىسىدە 80 مىليون دېھقان بار. ۋەھالەنكى بۇ ئۆلكىنىڭ يەر شارائىتى ئۈچۈن 30 مىليون دېھقان يېتىپ ئاشىدۇ. بىر ئۆلكىنىڭ ئۆزىدە 50 مىليون ئارتۇق ئىشچى كۈچى بار ... بۇنىڭدىن تاشقىرى يەنە تولۇق ئىشلەش كۈچىگە ئىگە بولغان كۈچلەر مەۋجۇت.

بارچە ھېسابلار ئەنە شۇنداق ...

جۇڭگو ئېغىر ئازاب-ئوقۇبەت بىلەن تولغان «مەدەنىيەت ئىنقىلابى» دىن كېيىن، تەمكىنلىك، سەۋرى-تاقەت، ئەقلىي-پاراسەت بىلەن ئۆزىنى ئوڭشاپ ئالماقتا. باشباشتاقلىق، ئىككى يۈزلىمىلىك، تەخسكەشلىك، كۆز بويامچىلىققا ئوخشاش ئىللەتلەردىن دادىل ۋە ھېچقاچان ئۇنداق ھالەتكە قايتمايدىغان بولۇپ قۇتۇلۇشقا باشلىماقتا.

ھەقىقىي، ھاياتىي كۈچكە ئىگە، ئاقىلانە شوئارلار ئوتتۇرىغا قويۇلماقتا.

مەسىلەن، قەشقەر ۋە ئۇنىڭ ئەتراپلىرىدا خەلق ھەربىيلەر بىلەن قولنى قولغا تۇتۇشۇپ شەھەر ۋە يېزىلارنى ئاۋاتلاشتۇرۇش، تۇرمۇش مەدەنىيىتىنى يۇقىرى كۆتۈرۈش، ھەممە ساھەلەردە باياشادلىق ئورنىتىش ئۈچۈن غەيرەت قىلماقتا. كوچىلار، مەيدانلارنىڭ تازىلىقى جايىدا. كونىراپ چىرىگەن ئۆيلەر چېقىپ تاشلانماقتا، يېڭى مەيدانلار، كوچىلار ياسالماقتا. ھايات رەتلىك، نورمال ھالەتكە كىرمەكتە.

ئارغۇ، ئوپال، قوشئېرىققا ئوخشاش يېزىلاردا دېھقانلار ئات-ئېشەكلەردە توپا توشۇپ، تاشلىق يەرلەرنى تولدۇرۇپ زىرائەت مەيدانلىرى بەرپا قىلماقتا. بۇ يەرلەردە

دېھقانلارنىڭ قورۇلىرى چوڭ، مۇستەھكەم ۋە سەرەمجان. كېيىنكى يىللار ئىچىدە دېھقانلارنىڭ قولىغا پۇل چۈشكەن، يېزىلاردا قورۇلۇشلارمۇ جانلىنىپ كەتكەن.

ئۇيغۇر خەلقىنىڭ تارىخىي مەدەنىي يادىكارلىقلىرىنىمۇ تىكلەش، ياساشقا كېيىنكى ئىككى-ئۈچ يىل ئىچىدە ياخشى ئېتىبار بېرىلگەن. «تۈركىي تىللار دىۋانى»، «قۇتادغۇ بىلىك» كە ئوخشاش ئۇلۇغ يادنامىلار ئىلمىي جەھەتتىن خېلى پۇختا ھالدا نەشىر قىلىنغان.

1960 - يىلى سالىھ مۇتەللىپوۋ مەھمۇد قەشقەرىنىڭ «دىۋانۇ لۇغەتت تۈرك» (تۈركىي تىللار دىۋانى) نى خېلى چوڭقۇر ئىلمىي-مەدەنىي ئاساستا نەشىر قىلدۇرغانىدى. شۇ چاغدا بۇ ئۇلۇغ ئالىم ھەققىدە خىيالىمدا بولسىمۇ تەسەۋۋۇر قىلغان ۋە قاچان بولمىسۇن، كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئۇنىڭ تۇغۇلغان ۋە جەسىتى دەپنە قىلىنغان جايلارنى كۆرۈشنى ئارزۇ قىلغانىدىم.

مانا، قەشقەرغە كېلىپ، شۇ ئارزۇيىمىز ئەمەلگە ئاشتى. مەھمۇد قەشقەرى ياشىغان ۋە تۇغۇلغان، دەپنە قىلىنغان يېزىنىڭ نامى — ئوپال. ئۇ قەشقەردىن 50 چاقىرىمچە غەربتە، ئۇلۇغ تاغلار ئېتىكىگە جايلاشقان گۈزەل يېزا. بۇرۇنقى چاغدا بۇ يەرلەر قاراخانىلارنىڭ يازلىق قارارگاھى بولغان.

ئوپال — شارقىراپ تۇرغان بۇلاقلار ۋە چۆلدەرىگەن تىنىق سايلار ماكانى. ئۇ كۆك تېرەكلەرگە ۋە باغلارغا پۈركىنىپ تۇرىدۇ.

ئوپالغا كەلگۈچە نەچچە ئون چاقىرىم كېلىدىغان تەپتەكشى چىغىر تاشيوللارنى بېسىپ ئۆتتۇق. يولنىڭ ئەتراپلىرىمۇ كۆز يەتمەس تەكشى كەتكەن يېزا، خۇددى ئەتەي قول بىلەن تەكشىلەنگەندەك. تەبىئەتتىمۇ مۆجىزە كۆپ ئىكەن. ئەنە شۇ تەكشى تاشلىقلارمۇ بۇسلىشىپ ياتىدۇ. بىپايان تاشلىقلار تۈگىگەندە ئوپالنىڭ كۆك تېرەكزارلىقلىرى باشلاندى.

باغلىق كوچىلاردىن ئۆتۈپ ئېگىزلىككە كۆتۈرۈلدۇق. كۆتۈلمىگەندە ئېگىز دەرەخلەر بىلەن ئورالغان بىر بۇرجەكتىن چىقتۇق. كونا قەبرىلەرنى ئايلىنىپ ئۆتتۇق. بۇ يەردە تىپتىنىق بىر بۇلاق بۇلدۇقلاپ تۇراتتى.

— زەر بۇلاق ... — دەپ پىچىرلىدى ھەمراھىمىز بۇ يەردىكى جىمجىتلىقنى بۇزۇشنى خالىمىغاندەك، — ئىچىڭ ...

ئالتۇن بۇلاقنىڭ سۈيىدىن ئىچتىم، تەمى ناھايىتى تاتلىق ئىكەن.

بۇلاق يېنىدىن ئۇزۇن سوقماق يوللار بىلە دۆڭ تەرەپكە قاراپ ئۆرلەپ چىقتۇق. ئۇ يەردىن ئۆتۈپ، چوڭ بىر مەيدانغا چىقتۇق.

بۇ يەردە سۈزۈك بۇلاق سۈيى خېلى پەستە شىلدىرلاپ ئېقىپ تۇراتتى. ئۇنىڭ ئەتراپىنى قەدىمى ئاق تېرەكلەر قورشىغانىدى. ئۇلارنى «ھاي-ھاي تېرەك» دەيدىكەن. بۇ تېرەكلەرنىڭ يىلتىزى بىر بولسا كېرەك. ئۇنى ئەدىب مەھمۇد قەشقەرى ئۆز قولى بىلەن تىككەن ۋە نام بەرگەن، دېيىشىدۇ. تېرەكلەر نەچچە ئەسىرلەردىن بېرى بىر يىلتىزدىن

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

كۆكلەپ كېلىۋاتسا كېرەك. ئالىم شۇ يەرلەردە — ئاشۇ دۆڭدە ئون يىل مۇدەررىسلىك قىلغان، كېيىن ئۆمرىنىڭ ئاخىرىدا شۇ يەردە ياشىغان ۋە دەپنە قىلىنغان. ھازىر ئېگىز تۆپىلىكتە ئۇنىڭغا قەبرىگاھ ۋە مەخسۇس يادىكارلىق بىنالىرى تىكلەنگەن. مۇزېي ياساش ھەرىكىتى باشلىنىپتۇ. يادىكارلىق ئالىمغا مۇناسىپ تەنتەنە ۋە دەست بىلەن تۇرغۇزۇلغان. يۈكسەك قەبرىگاھنىڭ غەربىدە پامىر تاغلىرى، شىمالىدا تەڭرىتاغلىرى، جەنۇبىدا قارا قۇرۇم تاغلىرى بار. تەڭرىتاغلىرىنىڭ ئاياغلىرىغا جايلاشقان، بۇ يەردىن ھەيۋەتتى كۆرۈنۈپ تۇرغان مەۋلان تېغى باغرىدا سان-ساناقسىز غارلار بار. بۇ غارلاردا بۇد پەرەستلەر ياشىغان. تۆۋەندە قۇشقىرىق ۋە ئازىق كەنتلىرى كۈمۈشتەك جىگدىلىكلەر، باراقسان ئۆسكەن تېرەكزار، جۇلالاپ تۇرغان ئاپتاپپەرەس مەيدانلىرى ئارىسىدا جىمجىت لاتاپەت بىلەن نەپەس ئالىدۇ. مانا بۇ نورۇزبۇلاق، مانا بۇ مارجانبۇلاق... ئاۋۇ... ئۇلارنى ساناپ بولۇش قىيىن.

قەبرىگاھتا، ئۇيغۇر رەسسامى غازى ئەھمەت سىزغان مەھمۇد قەشقەرىنىڭ سۈرىتىگە ئۇزاق تىكىلدىم. ئالىمنىڭ بېشىدا ئۇيغۇرلارنىڭ سۆيۈملۈك شاپاق دوپپىسى، ئۇنىڭ كۆزلىرى ئىزدەشتىن ھېچقاچان تالمايدىغان ئادەملەرنىڭ كۆزلىرىگە ئوخشاش تازا ۋە روشەن. مەھمۇد قەشقەرى سۆزلەرنى يوقلىپ كېتىشتىن ساقلاپ قالغان تەڭدىشى يوق ئالىم. ئۇنىڭ داھىيانە شاراپىتى بىلەن مىڭلىغان سۆزلەر ئەمدى مەڭگۈ تىرىك، ئۇ سۆزلەر ئازىق بۇلاقلىرىغا ئوخشاش قايناپ تۇرىدۇ، نەچچىلىگەن خەلقلەرنىڭ شائىرلىرىغا ئىلھام بېرىۋېرىدۇ. مەھمۇد قەشقەرىگە ئوخشاش دانىشمەن ئالىملار ئىنسانىيەت جەمئىيەت تارىخى ئۈچۈن ساناقلىقلا. مەھمۇد قەشقەرى خەلقلەرنىڭ سۆزلىرىنىلا ئەمەس، ئۇلارنىڭ يامبۇ، ئالتۇندەك ئېسىل ماقال-تەمسىللىرى ۋە رېئالىستىك روھقا باي شېئىرىيىتىنىمۇ ئەسلەر ئۈچۈن، تۈركىي خەلقلەرنىڭ بەختى ئۈچۈن ساقلاپ قالغان. «تۈركىي تىللار دىۋانى» تۈركىي خەلقلىرىنىڭ جاھان مەدەنىيىتى خەزىنىسىگە قوشقان ئۆلمەس ئۇلۇغ تۆھپىلىرىنىڭ بىرىدۇر.

ئوپال ۋادىسىدىن چىقىپ، يەنە چەكسىز كەتكەن تۈپتۈز تاشلىق سايلارنى ئارىلاپ قىرغىز ئاپتونوم ئوبلاستىنىڭ مەركىزى ئاتۇشقا كەلدۇق. بۇ يەردە «ماناسچى» چوڭ ئاقىن يۈسۈپ مامايىنى كۆرۈشكە، چىرايلىق تۇرنىسا ئايىمنىڭ چىمەندەك ناخشىلىرىنى ئاڭلاشقا، ئوتتۇزىنچى يىللاردا تاشكەنتتە ئىشچىلار مەكتىپىدە ئوقۇغان ئەدىب ئابدۇقادىر توختاروۋنىڭ ھېكايىلىرىنى ئاڭلاشقا، مەشھەدنىڭ ئاجايىپ خۇش پۇراقلىرى كۆپۈلدەپ تۇرغان ئەنجۈرلۈك باغلىرىنى كۆرۈشكە، تاغلار ئارىسىغا جايلاشقان ئارغۇ يېزىسىنىڭ بۈگۈنكى ئۆزگىرىشلىرىگە ئائىت تۇرمۇشى بىلەن تونۇشۇشقا، مەرد، بىر سۆزلۈك،

سەنئەتنى ياخشى كۆرۈدىغان مېھنەتكەش ئادەملەر بىلەن بىر پەس بىللە ئولتۇرۇشقا
مۇيەسسەر بولدۇق.

— باردى - كەلدى قىلىپ تۇرۇشايلى، — دېيىشتى نەدە بولمىسۇن بۇ ئادەملەر ئۇچۇق
چىراي بىلەن.

— دوستلىشايلى، تۇرمۇشىمىز ياخشى بولىدۇ.

— بىزدىن دوستلىرىمىز — سوۋېت كىشىلىرىگە سالام ئېيتىڭلار...

قەشقەردىن ئۈرۈمچىگە قايتىدىغان ۋاقتىمىز بولۇپ قالدى. تۇپرىقى ئاينىڭ تۇپـ
رىقىدەك جايدىن يەنە ھاۋاغا كۆتۈرۈلىمىز.

ھەمراھىم ماڭا جۇڭگو گېزىتلىرىنى ئوقۇپ بەردى. «گۇاڭمىن رىباۋ» («نۇر گېزىـ
تى») نىڭ 1986 - يىل 3 - سېنتەبىر سانىدا يازغۇچى سۇ شۇيەننىڭ «كۆز ياشسىز
ناخشا» ناملىق سەھنە ئەسىرىدىن پارچە بېسىلغان. سەھنە ئەسىرى XX ئەسىرنىڭ ئۇ-
لۇغ ئەدىبلىرىدىن بىرى لاۋشې توغرىسىدا ھېكايە قىلىدۇ.

«مەدەنىيەت ئىنقىلابى» ۋاقتىدا لاۋشې بىلەن ياش بىر قىز ئوتتۇرىسىدا شۇنداق
بىر سۆھبەت بولۇپ ئۆتىدۇ: قىز كوچىدا نېمە قىلىشنى، نەگە بېرىشنى بىلمەي يىغلاپ
تۇرىدۇ. بىر بوۋاينىڭ ئىچى ئاغرىپ، ئۇنىڭ ئالدىدا توختايدۇ ۋە نېمە بولغانلىقىنى
سورايدۇ. قىز يىراق بىر ئۆلكىگە كېتىۋاتقانلىقىنى، لېكىن يول خىراجىتى ئۈچۈن پۇلى
يوقلۇقىنى ئېيتىدۇ. «نېمە ئۈچۈن شۇنداق بولدى؟» دېگەن سوئالغا: «ئاتا - ئانامنى
ئەكسىيەتچى ئالىم دەپ ئەيىبلەشتى ۋە ئۇلارنى ئېلىپ كېتىشتى. مەن ئەكسىيەتچى ئا-
تا - ئانامدىن ۋاز كەچتىم ۋە ھازىر يالغۇز قالدىم. ئەمدى مەن بۇ يەردە تۇرالمايمەن.
كېتىشىم كېرەك. مەن ئىنقىلابىمىزغا ئىشىنىمەن، پۈتۈن ۋۇجۇدۇم، دىلىم بىلەن ئىنـ
قىلاب تەرەپدارىمەن، ئۇنىڭغا ئۆمرۈم بويى خىزمەت قىلسام دەيمەن» دەپ جاۋاب بېرىدۇ.
قىز توختىماي يىغلايدۇ. «لېكىن ئىنقىلاب مېنى بىلىشنى خالىمايۋاتىدۇ، مېنى تونۇمايـ
ۋاتىدۇ، مېنى ئۆز قوينىغا ئالمايۋاتىدۇ. مەسلىھەت بېرىڭ، ئەمدى مەن زادى نېمە قىـ
لاي؟» دەيدۇ قىز زارلىنىپ.

لاۋشې قىزغا مۇنداق دەپ جاۋاب بېرىدۇ:

«يېزىغا، تۇغقانلىرىڭىز قېشىغا بېرىڭ. بەلكى سىز تەبىئەت قۇچىقىدا جاراھەتلىـ
رىڭىزنى داۋالايسىز ۋە ئۆزىڭىزنى تونۇپ ئالالايسىز. ئاسمان ئاستىدا يەرنىڭ چېكى
يوق. كۆڭلەرنىڭ بىرىدە ئاخىرى چوڭ يولغا چىقىپ ئالىسىز.»

لاۋشې شۇنداق دەپ يانچۇقىدىكى ھەممە پۇلىنى قىزنىڭ قولىغا تۇتقۇزىدۇ.

«سىز كىم بولىسىز؟» دەپ سورايدۇ قىز ھەيران قېلىپ، كۆزلىرىنى يوغان ئېچىپ.

ئۇيغۇر كىتاب تورپېتى www.uyghurkitap.com

«بىر ياخشى بوۋاي» دەپ جاۋاب بېرىدۇ لاۋشې.

ھەمراھىم بۇ پارچىنى ماڭا ھېكايە قىلىپ بەرگەندە، ئۇنىڭ ئاۋازى تىترەپ كۆزىگە ياش كەلگەنىدى.

— ھە، ياخشىمۇ، شۇنداق بوۋايلار بار ئىكەن. لاۋشېنىڭ ھەممە بېشارەت ۋە ئۈمىدلىرى توغرا چىقتى. تارىخ ئۇنىڭ ھەقلىقىنى ئىسپاتلىدى. بىز ئەمدى راستىنلا يولغا چىقتۇق.

جۇڭگودا ھازىر بارچە ياش - قېرى ئۆتكەن يىللاردىن ئۆزلىرى ئۈچۈن خۇلاسىلەر چىقارماقتا، يۈز بەرگەن ۋەقەلەرنى قايتا باھالىماقتا. مانا شۇلار ئاساسىدا يېڭى ئەھۋالغا كۆنمەكتە.

بۇ يەردە ئىجتىمائىي تەرەققىيات پۈتۈنلەي جۇڭگوچە ئۆزگە خاسلىقتا ئىكەن.

لېكىن بىز ئۈچۈن، دوستانە مۇناسىۋەتلىرىمىز ئۈچۈن ئەزىز ۋە قەدىرلىك ھادىسىلەر ۋە خۇسۇسىيەتلەرمۇ كۆپ.

تاغلىرىمىز تۇتاش، دەريالىرىمىز، يوللىرىمىز، ئورمانلىرىمىز، چۆللىرىمىز تۇتاش. خەلقلىرىمىزنىڭ تەقدىرىدىمۇ قانداشلىق ۋە تۇتاشلىق تومۇرلىرى مەۋجۇت، بىز ئەنە شۇ تومۇرلارنىڭ دائىم ساغلام ۋە ئۇزاق ياشىشى ئۈچۈن قايغۇرايلى!

(«شەرق يۇلتۇزى» ژۇرنىلىنىڭ 1987 - يىل 5 - سانىدىن)

تۇرغۇن ئالماس تەرجىمىسى

(بېشى 62 - بەتتە)

ۋە ئىختىلاپچۇر» دەپ جاۋاب بەرسە: «ئىززەت - ئابروي، قۇۋۋەت نېمە بىلەن بولۇر؟» دېگەن ھامان: «بىلىم - مەرىپەت، ئىتتىپاقلىق بىلەن بولۇر»① دەپ يەكدىللىق بىلەن جاۋاب بەرسە، خۇشاللىقتىن يۈرەكلىرىم يېرىلىپ كەتمەسمىدى؟ سېنىڭچۇ، بوۋا؟ بوش - بىكار قالغان يەنە بىر مەسچىتنىڭ كۆز گۆھەرلىرىمىز، ئۈمىد يۇلتۇزلىرىمىز ئۈچۈن ئارامبەخش باغچە، يەسلى قىلىپ بېرىلگەنلىكىنى كۆرسەمچۇ؟ ئۇ چاغدا مەن غەمكىن قەبرەڭنى مەھكەم قۇچاقلاپ، بار ئاۋازىم بىلەن خىتاب قىلماسمىدىم:

بوۋا، جېنىم بوۋا، خاتىرجەم بول،
ئارزۇ - مۇرادىڭ گۈل - چېچەك ئاچتى!

(«شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىنىڭ 1978 - يىللىق 2 - سانىدىن ئېلىندى.)

① سوئال - جاۋابلار «ئاقائىد زۆرۈرىيە» دىن ئېلىندى.

مەشھۇر يازغۇچىلارنىڭ ئىش ئىزلىرىدىن

تولستوي ۋە تۈرمە باشلىقى

شامال چىقىپ تۇرغان قەھرىتان سوغۇق كۈنلەرنىڭ بىر ئاخشىمى بودېلكى تۈرمىسىنىڭ بىر باشلىقى ئىشلىرىنى تاماملاپ، تۈرمە يېنىدىكى تۇرالغۇ جايىغا قاراپ ماڭىدۇ. ئۆيىگە يېتىپ باراي دېگەندە، تۇيۇقسىزلا ئالدى تەرىپىدە بىر كۆلەڭگىنىڭ ئايلىنىپ يۈرگەنلىكىنى بايقايدۇ. تۈرمە باشلىقى بۇنىڭدىن گۇمانلىنىپ، قەدىمىنى تېزلىتىدۇ-دە، ھېلىقى كۆلەڭگىگە يېقىنلىشىدۇ. قارىغۇدەك بولسا، ئەسلىدە ئۇ بويى ئېگىز كەلگەن، ئالدىغا سەل-پەل مۈكچىيىپ قالغان بىر بوۋاي ئىكەن. ئۇچىسىغا قىسقا پەلتۇ كىيگەن بۇ بوۋاي شلەپىسىنى چۆكۈرۈۋالغاچقا، چىرايىنى ئېنىق كۆرگىلى بولمايتتى. تۈرمە باشلىقى ئۇنىڭدىن بىر نەرسە سوراي دەپ تۇرۇشىغا، ھېلىقى بوۋاي ئۆزى سۆز باشلىدى:

— سىز مۇشۇ يەردە ئىشلەمسىز؟

— مۇشۇ يەر دەۋاتقىنىڭ قەيەر؟

تۈرمە باشلىقى قەستەن قايتىلاپ سورىدى.

— سىز مۇشۇ تۈرمىنىڭ قاراۋۇلىمۇ؟ — دەپ سورىدى بوۋاي يەنە مۇلايىملىق بىلەن.

— شۇنداق، مەن تۈرمە باشلىقى.

تۈرمە باشلىقى ھېچنەرسىنى ئاڭقىرالماي، بوۋايغا تىكىلىپ قالدى.

— مەن دەل سىز بىلەن پاراڭلاشماقچىدىم، — دېدى بوۋاي سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپ، — سىز تۈرمىدىكى مەھبۇسلارنىڭ تۇرمۇشى توغرىسىدا ئازراق بىر نەرسە دەپ بېرەلەمسىزكىن؟

— بولمايدۇ، — تۈرمە باشلىقى بىردىنلا بوۋاينىڭ تەلىپىنى رەت قىلدى، — تۈرمە ئەھۋالىنى ھەر قانداق كىشىگە ئاشكارىلاشقا بولمايدۇ، بۇ يۇقىرىنىڭ بۇيرۇقى.

بوۋاي بۇ گەپ بىلەن توختاپ قالمىدى:

— مېنىڭ بىلمەكچى بولغانلىرىم تۈرمە تۈزۈمىگە ۋە سىزنىڭ خىزمىتىڭىزگە تەسىر يەتكۈزمەيدۇ. مەن پەقەت جىنايى ئىشلار مەھبۇسلىرى بىلەن سىياسىي مەھبۇسلارنىڭ تۈرمىدە ئۇچرىشىش ئىمكانىيىتىنىڭ بار-يوقلۇقىنى بىلمەكچى.

— تۈرمىدە بۇ ئىككى خىل مەھبۇسلارنىڭ ئۇچرىشىشى مۇمكىن ئەمەس.

تۈرمە باشلىقى سۆزىنى تۈگىتىپلا، ئالدىدا تۇرغان بۇ كىشىگە ئىنچىكە سەپسالدى. بىردىنلا بۇ كىشىنى ئۆزىگە ناھايىتى تونۇشتەك، ئۇنى قايسىدۇر بىر گېزىتتە كۆرگەندەك ھېس قىلدى ۋە سىناپ كۆرۈش نىيىتىدە ئۇنىڭدىن:

— سىز يازغۇچىغۇ دەيمەن، — دەپ سورىدى.

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

— شۇنداق، مەن تولستوي بولىمەن.

— خۇدايىمەي، مەن كىم بىلەن پاراڭلىشىۋاتىمەن - ھە! گراف جانابىلىرى، ئەپۇ قىلىڭ.— تۇرمە باشلىقى ھەيران قالغانلىقىدىن ئاۋازىنىڭ قاتتىق چىقىپ كەتكەنلىكىنىمۇ سەزمەي قالدى.

— سىز ئۇنچىۋالا ھاياجانلىنىپ كەتمەڭ،—دېدى تولستوي كەمتەرلىك بىلەن،—مەنمۇ ئادەتتىكى بىر پۇقراغۇ.

تۇرمە باشلىقى تولستوينى ئالمان - تالمان ئۆيىگە باشلاپ كىردى. ئۇلار سىياسىي مەھبۇسلار بىلەن جىنايى ئىشلار مەھبۇسلىرىنىڭ تۈرمىدە ئۇچرىشىش ئىمكانىيىتىنىڭ بار - يوقلۇقى توغرىلىق پاراڭلاشتى. تەخمىنەن بىرەر سائەتلەردىن كېيىن تولستوي ئورنىدىن تۇرۇپ، قايتىشقا تەمشەلدى ۋە قىزغىنلىق بىلەن تۈرمە باشلىقىنى ئۆيىگە تەكلىپ قىلدى، ۋاقتىنىمۇ كېلىشىۋالدى. تولستوينىڭ ئۆزىنى ئۆيىگە تەكلىپ قىلغانلىقىدىن نېمە قىلارىنى بىلمەي قالغان تۈرمە باشلىقى دۇنيادا نامى بار بىر كىشى بىلەن ئالاقە باغلىغانلىقىغا ئىشەنمەيلا قالدى.

تۈرمە باشلىقى ئەتىسى تولستوينىڭ ئۆيىگە باردى. تولستوي ئاياغ تىۋىشىنى ئاڭلاپلا، ئىشىك ئالدىغا چىقىپ، تۈرمە باشلىقىنى قارشى ئالدى. جىددىيلىشىپ كەتكەن تۈرمە باشلىقىنى كۇتۇپخانىسىغا باشلاپ كىرىپ، ئۆيىنىڭ ئوتتۇرىسىغا قويۇلغان كرېسلوغا تەكلىپ قىلدى ۋە ئۆزى بىر چەتتە ئولتۇرۇپ، «تىرىلىش» رومانىنىڭ بىر قىسىم كوررېكتور نۇسخىسىنى چىقىرىپ، ھۆرمەت بىلەن تۈرمە باشلىقىغا سۇنۇپ تۇرۇپ:

— سىز رومانىنىڭ بۇ بىر قىسىم كوررېكتور نۇسخىسىنى كۆرۈپ بېقىڭ. تۈرمە ئەھۋالىغا ماس كەلمەيدىغان جايلىرى بولسا دەپ بەرسىڭىز، مەن خاتىرىلىۋالاي.

تۈرمە باشلىقى رومانىنىڭ كوررېكتور نۇسخىسىنى ئەستايىدىل كۆرۈپ چىقتى. تۈرمە تۇرمۇشى تەسۋىرلەنگەن شۇنچىلىك كۆپ جايلاردا بىرەرمۇ خاتالىق كۆرۈلمىگەن، ھەتتا ئەر - ئايال تۈرمە باشلىقلىرىنىڭ كىيىملىرىمۇ شۇنچىلىك توغرا تەسۋىرلەنگەنىدى. تۈرمە باشلىقى يازغۇچىنىڭ بۇ قابىلىيىتىگە ھەيران قالدى. ئۇ بىرنەچچە جابنى كۆرگەندىن كېيىن، قايتا ئۆزگەرتىلىپ، ناھايىتى كۆپ جىجىلىپ كەتكەن يەنە بىرنەچچە بەتنى كۆردى. ئورىگىنالنىڭ بوش يەرلىرىگە خۇددى چۈمۈلىدەك خەتلەر يېزىلغان بولغاچقا، پەقەت ئوقۇيالماي، ئاخىرى تولستوينىڭ ئۆزىدىن سورىدى. تولستوي جاۋاب بېرىپ:

— روماندا ئەسلى ماسلوۋا بىلەن سىياسىي مەھبۇسنىڭ تۈرمىدە تونۇشقان ئەھۋالى يېزىلغانىدى، بىراق تونۇشقۇن سىزنىڭ بەرگەن جاۋابىڭىزدىن كېيىن، رومانىنىڭ ئەسلى قۇرۇلمىسىنى ئۆزگەرتمەي بولمىدى. شۇڭلاشقا بىلەن ئۇلارنى سىبىرىيىگە كېتىۋاتقاندا، يول ئۈستىدە تونۇشقان قىلىپ ئۆزگەرتتىم، — دېدى.

(«جۇڭگو ياشلار گېزىتى»نىڭ 1988 - يىل 7 - فېۋرالدىكى سانىدىن ئېلىندى)

دىلشات تۇرسۇن تەرجىمىسى

ئەدەبىي ھايات ۋە ئۇچۇرلار

△ 1987-يىلى — رۇسىيە شائىرى پۇشكىن ۋاپاتىنىڭ 150 يىللىقى. 1999-يىلى پۈتۈن دۇنيا ئۇنىڭ تۇغۇلغانلىقىنىڭ 200 يىللىقىنى خاتىرىلەيدۇ. سوۋېت ئىتتىپاقى پەنلەر ئاكادېمىيىسى رۇسىيە ئەدەبىياتى تەتقىقات يۇرتى بۇ ئىككى خاتىرە يىلى ئارىلىقىدا شائىرنىڭ 35 توملۇق يېڭى ئەسەر ۋە خەت-چەكلەر توپلىمىنى چىقارماقچى بولۇۋاتىدۇ. ئۇنىڭ ئالدىنقى 18 تومىغا ئىزاھات بېرىلگەن ھەر خىل باسمىدىكى ئەدەبىي ئەسەرلەر، 19-تومىدىن 32-تومىغىچە سىياسىي مۇھاكىمە خاراكتېرلىك ماقالىلار ۋە خەت-چەكلەر، كېيىنكى ئىككى تومىغا كۈندىلىك ئىشلارغا ئائىت ھۆججەتلەر ۋە پۇشكىننىڭ قولىدىن چىققان يازما ماتېرىياللار، رەسىملەر كىرگۈزۈلۈپ، ئاخىرقى تومى ئاچقۇچ سۈپىتىدە ئىشلەنمەكچى.

△ XX ئەسىردىكى مەشھۇر فرانسىيە يازغۇچىسى ئېمىل زولانىڭ چەۋرىسى بولغان ئېمىل زولا يېقىندا بوۋىسىنىڭ «مەن شىكايەت قىلىمەن» قاتارلىق مەشھۇر ئەسەرلىرىنىڭ ئورىگىناللىنى ئەنگلىيىلىك بىر سودىگەرگە سېتىپ بېرىشنى ھاۋالە قىلدى. بۇ خەۋەر تارقىلىپ 2-كۈنى، يەنى 10-ئاينىڭ 14-كۈنى فرانسىيە مەدەنىيەت مىنىستىرلىكى بۇ ئورىگىناللىنى چېگرىدىن ئېلىپ چىقىشقا رۇخسەت قىلمايدىغانلىقىنى ئېنىق بىلدۈردى. مۆلچەرلىنىشىچە، 39 بەتلىك بۇ ئورىگىنالنىڭ باھاسى ئۈچ مىليون فرانكتىن بەش مىليون فرانكقىچە ئۆرلىشى مۇمكىن ئىكەن.

△ كىنو، تېلېۋىزىيە سەنئىتى بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقىنىغا 60 يىلدىن ئاشقان ئامېرىكىنىڭ مەشھۇر ئايال ئارتىسى بابارا ستانۋېك 1987-يىلى 4-ئايدا ئۆمۈرلۈك مۇۋەپپەقىيەت مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. ئۇ، ئامېرىكا كىنو ئىنستىتۇتى 15 يىلدىن بېرى مۇشۇ مۇكاپاتنى بەرگەن ئۈچىنچى ئايال.

△ بۇ يىلقى 38-نۆۋەتلىك غەربىي بېرلىن خەلقئارا كىنو بايرىمى 2-ئاينىڭ 12-كۈنىدىن 23-كۈنىگىچە ياۋروپادىكى مەدەنىيەت شەھىرى غەربىي بېرلىندا ئۆتكۈزۈلدى. غەربىي بېرلىن خەلقئارا كىنو بايرىمى ھازىرقى زاماندىكى ئۈچ چوڭ كىنو بايرىمىنىڭ بىرى.

بۇ قېتىمقى كىنو بايرىمىدا جۇڭگو شىئەن كىنو ستۇدىيىسى ئىشلىگەن رەڭلىك ھېكايە فىلىم «قىزىل قوناقلىقتا»، ئامېرىكا، سوۋېت ئىتتىپاقى، فرانسىيە، ئىتالىيە ۋە فېدېراتسىپ گېرمانىيە قاتارلىق 21 دۆلەت قاتناشقان يېڭى ھېكايە فىلىملار مۇسابىقىسىدە شەرەپ بىلەن «ئالتۇن ئېيىق» مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. بۇ جۇڭگو كىنوسىنىڭ، شۇنداقلا ئاسىيا كىنوسىنىڭ غەربىي بېرلىن خەلقئارا كىنو بايرىمىدا تۇنجى قېتىم مۇكاپاتلىنىشى.

نۇرغۇن كىشىلەر جۇڭگو ۋەكىللىرى ئۆمىكىدىكى يولداشلار بىلەن قۇچاقلىشىپ، قول ئېلىشىپ، كۆز يېشى قىلىشىپ، جۇڭگو كىنوسىنىڭ دۇنيا كىنو تارىخىدا شانلىق سەھىپە ئاچقانلىقىنى قىزغىن تەبرىكلىدى.

△ يازغۇچى ليۇ بىڭيەن تەكلىپكە بىنائەن 3-ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا دەرس ئۆتۈش ۋە ئىلمىي مۇھاكىمە پائالىيىتى ئېلىپ بېرىش ئۈچۈن ئامېرىكىغا بارماقچى.

ليۇ بىڭيەن ئامېرىكىدا تۇرغان مەزگىلدە كالىفورنىيە داشۆسىنىڭ لوس ئانژېلىس شۆبىسىدە «جۇڭگو ھازىرقى زامان ئەدەبىياتى ۋە جەمئىيىتى» دېگەن تېمىدا ئون ھەپتە دەرس ئۆتىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا خارۋارت داشۆسى نىمان فوندى جەمئىيىتىنىڭ تەكلىپىگە بىنائەن، بۇ يەردە بىر

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

ئوقۇش يىلى تۈگىگىچە، ئىلمىي مۇھاكىمە، پائالىيىتى ئېلىپ بارىدۇ.

يېقىنقى بىر يىلدىن بۇيان ليۇبېگيەن ئاساسىي زېھنى قۇۋۋىتىنى كىتاب ئوقۇش ۋە مەسىلىلەرنى ئويلاشقا سەرپ قىلىپ، ئەدەبىيات، تارىخ، پەلسەپە، پسىخىكا، جەمئىيەتشۇناسلىققا ئائىت نۇرغۇن كىتابلارنى ئوقۇپ چىقتى. ئۇ يېقىنقى ئۈچ - تۆت يىل ۋاقتىنى كىتابنى ئوبدان ئوقۇشقا سەرپ قىلىپ، ياش ۋاقتىدا ئوقۇيالمىغان داشۆنى تولۇقلىماقچى بولۇۋاتىدۇ. ئۇ سەپەر پىلانى ئۈستىدە توختالغاندا: «مەن ئامېرىكىغا ھەم دەرس ئۆتكىلى، ھەم كۆپرەك كىتاب ئوقۇغىلى بارىمەن» دېدى.

△ يېقىندا بىر قىسىم سوتسىيالىستىك دۆلەتلەرنىڭ رازۋېتكا ئەدەبىياتى يازغۇچىلىرى مېكسىكىنىڭ سان - خۇئان شەھىرىدە خەلقئارالىق يىغىن ئۆتكۈزۈپ، رازۋېتكا ئەدەبىياتىنىڭ ئۆز دۆلەتلىرىدىكى ھازىرقى ئەھۋالى ۋە بۇ جەھەتتە ساقلانغان مەسىلىلەر ئۈستىدە قىزغىن مۇھاكىمە ئېلىپ بارغان. يىغىن قاتناشچىلىرى بىردەك: «سوتسىيالىستىك دۆلەتلەردە رازۋېتكا ئەدەبىياتى تېخى ياش بىر تۈر. ئۇنىڭ پەيدا بولغىنىغا بىرنەچچە ئون يىللا بولدى، ئەمما ئۇ ئىنتايىن مۇھىم. چۈنكى ئۇ ئىجتىمائىي رېئاللىقنىڭ مۇھىم بىر تەرىپىنى ئەكس ئەتتۈرىدۇ» دەپ قارىدى. بۇ قېتىمقى يىغىنغا كۇبا، چېخوسلوۋاكىيە، دېموكراتىك گېرمانىيە، سوۋېت ئىتتىپاقى قاتارلىق دۆلەتلەرنىڭ يازغۇچىلىرى قاتناشتى. يىغىن قاتناشچىلىرى رازۋېتكا ئەدەبىياتى شۇ دۆلەتنىڭ رېئاللىقىغا يىلتىز تارتىپ، جىنايى ھەرىكەتلەرنى پاش قىلىدىغانلىقتىن، ۋەقەلىكى كۈچلۈك تەنقىدىي تۈسكە ئىگە بولىدىغانلىقىنى، شۇڭا ئۇنى بىر قېلىپقا سېلىۋېلىشقا بولمايدىغانلىقىنى تەشەببۇس قىلدى.

△ سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ 1987 - يىللىق دۆلەت ئەدەبىيات مۇكاپاتىغا ئالتە نەپەر يازغۇچى، شائىر ئېرىشتى: يازغۇچى ي. داۋىدوۋنىڭ «ساتما» ناملىق رومانى، يازغۇچى ي. مۇشكىنىنىڭ «چېگرا» ناملىق رومانى، يازغۇچى ۋ. راسپوتىننىڭ «ئوت ئاپىتى» ناملىق پوۋېستى، شائىر ي. ۋىنوكوروۋنىڭ «ھايات»، «سالاھىيەت» ناملىق شېئىرلار توپلاملىرى ۋە ئى. سىكرىديالۇسكىنىڭ «قۇلاق سالدىم ئاسمان - زېمىنغا» ناملىق شېئىر توپلىمى قاتارلىقلار مۇكاپاتلاندى، ئۇنىڭدىن باشقا «پۇشكىننىڭ تەقدىرى» نىڭ ئاپتورى ب. بورسوۋمۇ مۇكاپاتلاندى.

△ سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ چەت ئەل مەدەنىيىتى كومىتېتى قارىمىقىدىكى ياش - ئۆسمۈرلەر ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسى تەسىس قىلغان تولستوي ئالتۇن مېدال مۇكاپاتى تۇنجى قېتىم چەت ئەل ئالىملىرى، يازغۇچىلىرىنىڭ بالىلارنىڭ ساغلام ئۆسۈپ يېتىلىشى ئۈچۈن قوشقان زور تۆھپىلىرىنى تەقدىرلەش ئۈچۈن بېرىلدى.

بۇ مۇكاپاتقا تۇنجى قېتىم ئېرىشكەن ئامېرىكا ئالىمى سابى بالىلارنىڭ يولۇن كۆكىرىش ياللۇغىنىڭ ئالدىنى ئېلىش تەتقىقاتىدا كۆزگە كۆرۈنەرلىك نەتىجە ياراتقانىدى.

شۋېتسىيىلىك ئايال يازغۇچى ئاسكىدمۇ بالىلار ئەدەبىياتى ئىجادىيىتى جەھەتتە كۆزگە كۆرۈنەرلىك تۆھپە ياراتقانلىقى ئۈچۈن تولستوي مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. شۇنىڭ بىلەن بىرگە بۇ مۇكاپاتقا يەنە تاشكەنت بالىلار ئائىلىسىنىڭ مەسئۇلى ۋە ئۇنىڭدىن باشقا ئىككى نەپەر سوۋېت ئىتتىپاقى يازغۇچىسىمۇ ئېرىشتى.

△ چەت ئەل گېزىت - ژۇرناللىرىنىڭ خەۋەر قىلىشىغا قارىغاندا، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ پۇلتۇر 6 - ئايلاردا ئاچقان يازغۇچىلار قۇرۇلتىيىنىڭ خەۋەرلىرى دۇنيانىڭ ھەرقايسى ئەللىرىدىكى ئەدەبىيات - سەنئەت ساھەسىدىكىلەرنىڭ دىققەت - ئېتىبارىنى قوزغىغان.

بۇ قېتىمقى يىغىندا 50 ياش ئۆپچۆرىسىدىكى بىر ئەۋلاد يازغۇچىلار ئەدەبىيات ساھەسىدە ساقلانغان بيۇروكراتلىق ئۇسلۇبى، مەمۇرىي ئىشلارغا بەنت بولۇپ كېتىپ، ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللىنالماي قېلىش، كىتاب نەشر قىلدۇرۇشنىڭ تەسلىكى، ياخشى كىتابلارنى چىقىرىشنىڭ تېخىمۇ تەس بولۇۋاتقانلىقى ھەمدە تەكشۈرۈش تۈزۈمى ۋە تەنقىد پوزىتسىيىسى قاتارلىق جەھەتلەردە ساقلىنىۋاتقان مەسىلىلەرنى قاتتىق تەنقىد قىلغان. مەشھۇر رومان «ئاجايىپ ھايات» نىڭ ئاپتورى گرانىن: «يازغۇچىلار جەمئىيىتى ئىشكىنى ھەم ئېتىۋالغان مەھكىمە بولۇپ قالدى» دەپ كۆرسەتكەن.

شائىر ۋوزنېسكى: «ھەقىقىي ۋەكىللىك خاراكتېرىگە ئىگە يازغۇچىلار نېمىشقا يىغىنلارغا قاتنىشالمايدۇ؟ ئۇلار بولمىسا، ئەدەبىيات ساھەسى ئۆزىنىڭ بىر پۈتۈنلۈكىنى يوقىتىدۇ» دېگەن.

دراماتورگ روسوۋ يازغۇچىلار جەمئىيىتىدىكى چوڭ - كىچىك كۆزلەردىن بىزار بولۇپ كەتكەنلىكىنى، ئۆزىنىڭ ئۇرغۇن كەسىپداشلىرىنىڭ بەكمۇ سوغۇق مۇئامىلىگە ئۇچرىغانلىقىغا ئېچىنىدىغانلىقىنى بىلدۇرگەن. يازغۇچى سىمنوۋ: «نېمە ئۈچۈن بىزنەچچە پارچە كونا كىتابقا ئاران دېگەندە ئاخماتوۋانىڭ بىر پارچە شېئىرلار توپلىمىنى باكى شۇكشىننىڭ ھېكايىلار توپلىمىنى تېگىشكىلى بولىدۇ؟» دېگەن. شائىر ۋوزنېسكى ئامما ئىچىدە ھەقىقىي ئابرويى بار كومىتېت قۇرۇپ، بىر تەرەپتىن، پېشقەدەم يازغۇچىلارنىڭ ئېلان قىلىنماي سوغۇق ئىسكىلاتقا كىرىپ كەتكەن ئۇرگىنالىلىرىنى يېڭىباشتىن كۆزدىن كەچۈرۈپ چىقىش، يەنە بىر تەرەپتىن، بىر ئەۋلاد ياش يازغۇچىلارنىڭ كىتاب چىقىرىشنى قولغا كەلتۈرۈش تەشەببۇسىنى ئوتتۇرىغا قويغان.

△ ليۇزەيفۇنىڭ قارىشىچە، ئەدەبىيات يېڭى دەۋرگە قەدەم قويغاندىن كېيىن، چەت ئەل ئەدەبىياتىغا قارىتا ئومۇمىيۈزلۈك قوبۇل قىلىش پوزىتسىيىسى قوللىنىلغانلىقتىن، ئومۇمىيۈزلۈك رادىئوئاكتىپلىق شەكلىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىدى. «4 - ماي» مەزگىلىدىكى بىلەن سېلىشتۇرغاندا، بۇ مەزگىلدە چەت ئەل ئەدەبىياتىنى قوبۇل قىلىش مۇنداق تۆت خىل ئالاھىدىلىككە ئىگە:

بىرىنچى، يېڭى دەۋر ئەدەبىياتى «سىنىپىي كۈرەشنىڭ قورالى نەزەرىيىسى» ئۇقۇمىنىڭ كىشەنلىرىدىن ئازاد بولۇپ، يەككە ھالدىكى ئىنكاس نەزەرىيىسى قېلىپىدىن ھالقىپ ئۆتتى. يازغۇچىلارنىڭ قىممەت نۇقتىئىنەزەرى تېخىمۇ كېڭىيىپ، بەدىئىي قىممەتكە ئىگە ۋە يېڭى ئىستېتىك خاھىشتىكى ئەسەرلەر تېخىمۇ كۆپ كىشىلەرنىڭ مەنىۋى تەلىپى ۋە ئەدەبىياتنىڭ ئىستېتىك تەلىپىنى ھەر تەرەپلىمە قاندۇردى.

ئىككىنچى، ئومۇملۇقتىن ئالغاندا، ياۋروپا، ئامېرىكا ئەدەبىياتىنىڭ تەسىرى روسىيە ئەدەبىياتىنىڭ تەسىرىدىن ئېشىپ كەتتى.

ئۈچىنچى، XX ئەسىر ئەدەبىياتى زور مىقداردا كىرگۈزۈلدى. يازغۇچىلار ئىنسانغا، بولۇپمۇ ئىنسان تەبىئىتىنىڭ بۇرمىلىنىشى ۋە ئۇ پەيدا قىلغان بىمەنە تۇيغۇغا كۆڭۈل بۆلىدىغان بولدى. شۇنىڭ بىلەن ئىجادىيەت ئۇسۇلى تېخىمۇ بېيىدى.

تۆتىنچى، لاتىن ئامېرىكىسى سېھرىي رېئالىزمى بىلەن قۇرۇلما رېئالىزمى ئەسەرلىرىنىڭ تەسىرى ناھايىتى زور بولۇپ، مەملىكىتىمىز ئىجادىيىتىنى تېخىمۇ قويۇق مەدەنىي تۈسكە ئىگە قىلدى.

يېڭى دەۋر يازغۇچىلىرىنىڭ دوستويېۋسكىيغا بولغان قىزىقىشى ۋە تەتقىقاتى ل. تولستويغا بولغان قىزغىنلىقىدىن ھالقىپ كەتتى. يازغۇچىلارنىڭ قەلبىدە مارك تۋېن ھېمىڭۋاي بىلەن فولكنېرغا ئورۇن بەردى. گ.يوتى فرانس كافكاغا ئورۇن بوشاتتى. چۈنكى كافكانىڭ تەسىرى باش

قا ياپون يازغۇچىلىرىدىن چوڭ بولدى. فرانسىيە يېڭى پروزىچىلار ئېقىمى، ساترىنىڭ مەۋجۇدىيەتچىلىكى، ئەنگلىيىلىك لاۋرېنس ۋە ۋولفنىڭ تەسىرى كۈندىن-كۈنگە كۈچەيدى.

يازغۇچىنىڭ چەت ئەل ئەدەبىياتىنى ئاڭلىق قوبۇل قىلىشىدىن ئىبارەت بۇ نۇقتىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، قوبۇل قىلىش ئۈچ تۈرگە بۆلۈنىدۇ: بىرىنچى تۈرى، رېئالىزمچى يازغۇچىلار قوشۇنى؛ ئىككىنچى تۈرى، مودېرنىستىك تۈسكە ئىگە يازغۇچىلار قوشۇنى؛ ئۈچىنچى تۈرى، مىللىي مەدەنىيەت ئېستېتىكىسىنى ئاساس قىلغان يازغۇچىلار قوشۇنىدىن ئىبارەت. بۇ ئۈچىنچى تۈردىكى يازغۇچىلار يەنە ئەنئەنىۋى ئۇسلۇبلارغا ئىجادىي ۋارىسلىق قىلىش ئارقىلىق، هازىرقى زامان ئېڭى بويىچە خەنزۇ يېزىقىنىڭ مەنا — سىماسىنى يېڭىباشتىن قۇرۇش ۋە ئەنئەنىۋى ئەخلاق كۆز قارىشىدىن ۋاز كېچىشتەك پەۋقۇلئاددە ئۇسۇلدىن پايدىلىنىشتىن ئىبارەت ئىككى تەرەپكە بۆلۈندى.

ژۇرنىلىمىز «8-مارت» ئاياللار بايرىمى مۇناسىۋىتى بىلەن سۆھبەت يىغىنى ئۆتكۈزدى

ژۇرنىلىمىز تەھرىر بۆلۈمى 1988-يىلى 3-ئاينىڭ 19-كۈنى ئۈرۈمچى رايونىدىكى ئايال ئاپتورلار بىلەن سۆھبەت يىغىنى ئۆتكۈزۈپ، ئۇلارنى «8-مارت» ئاياللار بايرىمى مۇناسىۋىتى بىلەن تەبرىكلىدى. يىغىنغا تەكلىپ بويىچە زۇنۇن قادىر، تۇرغۇن ئالماس، تۇردى سامساق قاتارلىق پېشقەدەم يازغۇچى، شائىرلارمۇ قاتناشتى.

سۆھبەت يىغىنىغا «تارىم» ژۇرنىلىنىڭ مۇئاۋىن باش مۇھەررىرى ئەخەت تۇردى رىياسەتچىلىك قىلدى. «تارىم» ژۇرنىلىنىڭ باش مۇھەررىرى ئابلىمىت سادىق تەھرىر بۆلۈمى نامىدىن سۆز قىلىپ، ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ئايال ئاپتورلارنىڭ ئەدەبىياتىمىزنىڭ تەرەققىياتى جەريانىدا ئىنتايىن مۇھىم روللارنى ئويناۋاتقانلىقىنى ۋە قولغا كەلتۈرگەن ئىجادىي مۇۋەپپەقىيەتلىرىنى كۆرسىتىپ ئۆتتى ھەمدە ئۇلارنىڭ بۇنىڭدىن كېيىنكى ئىجادىيەت ئىشلىرىغا تېخىمۇ زور ئۇتۇقلارنى تىلەيدىغانلىقىنى بىلدۈردى.

يىغىندا ئاپتونوم رايونلۇق ئەدەبىيات-سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسى پارتىيە گۇرۇپپىسىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى ئىمىن ئەخمىدى، جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيىتى شىنجاڭ شۆبىسىنىڭ رەئىسى ئابلىز نازىرى قاتارلىق يولداشلارمۇ سۆز قىلىپ، ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەرقايسى سەپلىرىدىكى ئايال ئاپتورلارنىڭ ئىجادىي روھىنى تېخىمۇ ئۇرغۇتۇپ، تېخىمۇ مول ھەم تېخىمۇ سۈپەتلىك ئەسەرلەرنى يېزىپ، ئەدەبىيات-سەنئەت ئىشلىرىمىزنىڭ تەرەققىياتىنى تىرىشىپ ئىلگىرى سۈرۈشنى ئۈمىد قىلىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈشتى.

يىغىننىڭ ئاخىرىدا كۆكۆل ئېچىش پائالىيىتى ئۆتكۈزۈلدى. بىر قىسىم ئايال ئاپتورلار كۆكۆل ئېچىش پائالىيىتىنىڭ ئارىلىقلىرىدا ئۆزلىرىنىڭ قايناق ھېسسىيات بىلەن سۇغىرىلغان نەسىر ھەم شېئىرلىرىنى ئوقۇپ، يىغىن قاتناشچىلىرىنىڭ قىزغىن ئالقىشىغا ئېرىشتى.

ئۆز مۇخبىرىمىز.

مۇندەرىجە

نەسرىي ئەسەرلەر

ئابدۇكېرىم ھاشىم ...... لېۋىرنىڭ چىغلىرى (ھېكايە) 3

تەھىر بۆلامى ...... ئۇنىڭ نامى مەڭگۈ ئۆچمەيدۇ 38

تېيىپجان ئېلىيوپ ...... قايغۇلۇق كۈنلەردىكى ئەسلىمىلەر 41

ياسىن خۇدابەردى ...... ئۇ قەلبىمىزدە مەڭگۈ ھايات 46

زوردۇن سابىر ...... ياۋروپاغا سەپەر (زىيارەت خاتىرىسى) 80

شېئىرلار

مۇختەر مەخسۇت ...... ئىزگۈ خىياللار 24

ئابلەت ئابدۇللا ...... شېئىرلار 28

پەرھات ئىلياس ...... بالىلىقىمنى قايتۇر، ئەي دېڭىز 29

ئەزىزى ...... تۇن تاڭغا ئۇلاشتى مۇقام ئەۋجىدە 31

پەرھات ئابدۇرەھىم ...... ئىككى شېئىر 33

تەلئەت ناسىرى ...... باھار چاچقۇلىرى 35

ھەسەن تىلىۋالدى ...... مەن سېنىڭ گۆدەك ئوغلۇڭ 35

مۇھەممەت روزى ...... سۆيگۈ چاقماقلىرى 36

ئابدۇرېھىم ئۆتكۈر ...... بىر يۇلتۇز ئۆچتى 48

ئەلقەم ئەختەم ...... ئۆچۈپ كەتمەيسەن 48

توختى سابىر ...... ئۆلمەس شائىر 49

تۇردى سامساق ...... ھەيكەل 49

رەھمەتۇللا جارى ...... شائىر خاتىرىسىگە 49

مۇھەممەت رەھىم ...... باھار بۇلبۇلىغا مەرسىيە 50

مۆمىن سەپىرى ...... ئۆچمەس يۇلتۇز 51

خەلىل سالىخ ...... ئەلۋىدا، ئاكا 51

سۇلايمان ئۆمەر ...... ئاھ، ئىست 52

ئەخمەت پاسار ...... ئەلۋىدا، قەدىردان سەپدىشىم 52

ئېلى زاھىت ...... ئەلۋىدا 53

ئابلىكىم تۇردى ...... ئۇستازىمغا مەرسىيە 53

مەتىمىن بارى ...... ئەلۋىدا، شائىر 54

ئۆمەر ھەسەن ...... شېئىرلار 109

ئەركىن مۇھەممەت ...... زېمىن لىرىكىلىرى 110

ئىلھام ئاتاۋۇللا ...... ھەر سەھەردە چېچەك ئاچار گۈل 111
كېرىم سۇلايمان ...... شېئىرلار 112
ئابابەكرى تۇيغۇن ...... ئاچچىق - چۈچۈك توقۇدۇم قوشاق 130
غەيرەت غوپۇرى ...... دالىلار گوياكى يۇلتۇزلۇق ئاسمان 131
پەخرىدىن مۇسا ...... چاڭقاق لىرىكىلار 132
پەرھات مۇھەممەت ...... ئىككى شېئىر 133
ھەبىبۇللا ئەنەيتۇللا ...... ئىككى شېئىر 134
مەجىت تاش ...... ئەتە ئۈچۈن 134
ئابدۇرېشىت بارات ...... ئىككى شېئىر 134
روزىتوختى داۋۇت ...... ئاھ، ياشلىقىم 135
ئىبراھىم نىياز ...... تاڭ سەھەر 135

تەرجىمە گۈللەر

مۇھەممەتئېلى زۇنۇن ...... قوش مەسچىت (ھېكايە) 55
ئابدۇرەھىم ھېكىمى ...... ئىككى شېئىر 63
توختىمۇھەممەت تۇردى ...... شېئىرلار 64

مۇھاكىمە ۋە تەقرىز

ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىن ...... «ھەمرايى غەزەللىرى» مۇئەللىپىنىڭ كىم-
لىكى توغرىسىدا 65
ھېزىم قاسىم ...... ئەدەبىي ئاخبارات يېزىقچىلىقى ۋە ئۇنىڭ
ئاساسلىق ئالاھىدىلىكلىرى 113

ئۇيغۇر دېموكراتىك ئەدەبىياتى ۋەكىللىرىدىن

ئابدۇللا روزى 125
ئەمەت غوپۇرى 127

چەت ئەل ئەدەبىياتىدىن

ئىبراھىم غەپۇروۋ ...... قەشقەردە 136

مەشھۇر يازغۇچىلارنىڭ ئىش ئىزلىرىدىن

تولستوي ۋە تۈرمە باشلىقى 153

ئەدەبىي ھايات ۋە ئۇچۇرلار

مەرھۇم ئابدۇكېرىم خوجا ھاياتىدىن كۆرۈنۈشلەر

www.uyghurkitap.com

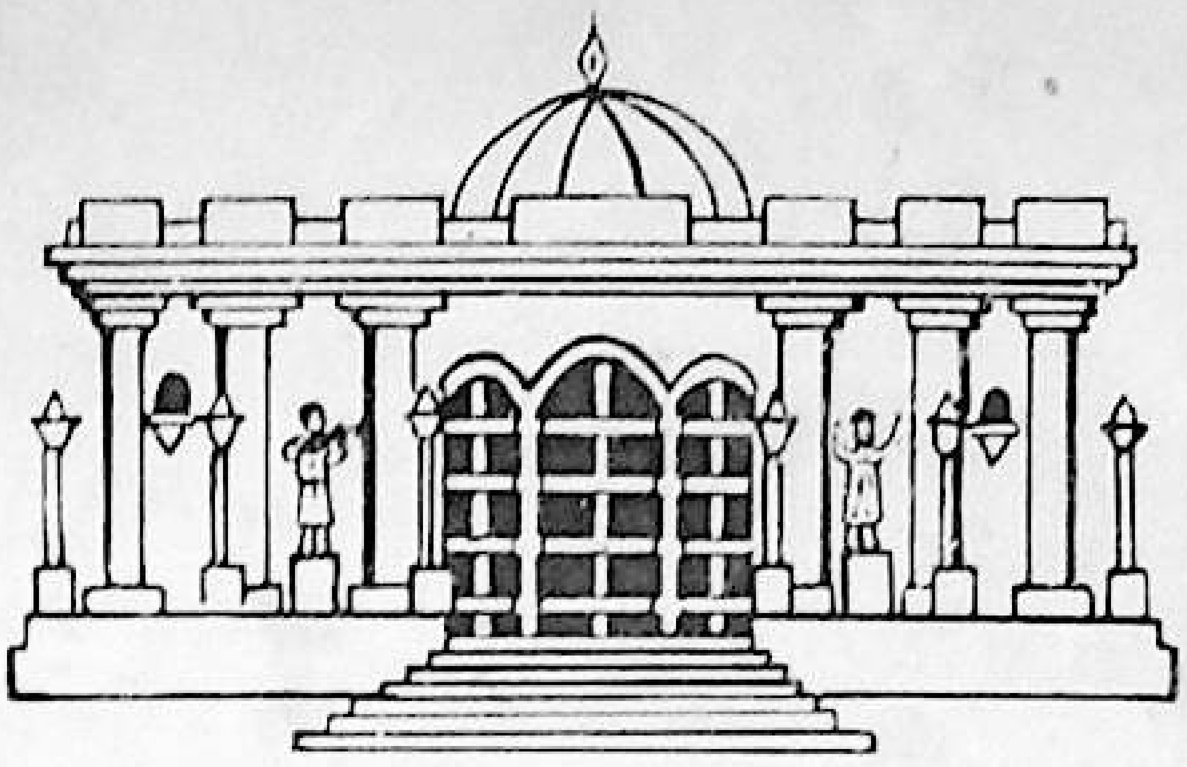

《塔 里 木》 文学月刊 (维吾尔文)

TARIM A MONTHLY LITERATURE JOURNAL IN UIGHUR LANGUAGE

تارىم

编　　辑：《塔里木》编辑部
出　　版：新疆人民出版社
印　　刷：新疆新华印刷厂
发　　行：乌鲁木齐市邮局
国外总发行：中国出版对外贸易总公司
（北京782信箱）
订阅、零售：各地邮局所

1988 - يىل 5 - سان (327 - سان)، 38 - يىل نەشرى.
تۈزگۈچى «تارىم ژۇرنىلى» تەھرىر بۆلۈمى.
ئۈرۈمچى دېموكراتىيە يولى 32 - قورو. تېلېفون نومۇرى: 78784.
شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشر قىلدى. شىنجاڭ شىنخۇا باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى.
ئۈرۈمچى پوچتا ئىدارىسىدىن تارقىتىلىدۇ. مەملىكەت بويىچە ھەممە
جايلاردىكى پوچتا ئىدارىلىرى مۇشتەرى قوبۇل قىلىدۇ.
چەت ئەللەرگە تارقىتىش ئورنى: جۇڭگو نەشرىيات تاشقى سودا باش شىركىتى
(بېيجىڭ 782 - خەت ساندۇقى).
O. P. BOX782 BEIJING, CHINA

国内统一刊号：CN65－1010／I
本刊代号：58－66　定　价：1.00 元

مەملىكەت بويىچە بىرلىككە كەلگەن ژۇرنال نومۇرى: CN65 - 1010 / I.
ژۇرنال ۋاكالەت نومۇرى: 66 – 58 باسما تاۋاق: 10. باھاسى: 1 يۈەن